

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRKÇEDE VE ALMANCADA BİRLEŞİK CÜMLE

DOKTORA TEZİ

Eyüp ZENGİN

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recep AKAY
Ortak Danışman: Prof. Dr. Mehdi ERGÜZEL**

MART – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇEDE VE ALMANCADA BİRLEŞİK CÜMLE

DOKTORA TEZİ

Eyüp ZENGİN

Enstitü Anabilim Dalı : Alman Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 21.9./2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Recep AKAY	Basarılı	
Prof. Dr. Mehdi ERGÜZEL	Basarılı	
Prof. Dr. Arif ÜNAL	Basarılı	
Yard. Doç. Dr. Dursun BALKAYA	Basarılı	
Yard. Doç. Dr. Fatih ULUÇ	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLIK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Eyüp ZENGİN
Öğrenci Numarası	:	1160D14003
Enstitü Anabilim Dalı	:	Alman Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	Alman Dili ve Edebiyatı
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Türkçede ve Almancada Birleşik Cümle
Benzerlik Oranı	:	% 14

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

...../...../20.....
İmza

S

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Recep AKAY

Tarih:

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkçede ve Almancada birleşik cümleler ve yan cümle yapıları araştırılmış ve üretici dönüşümsel dilbilgisi, derin yapı yüzey yapı kuramı ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır. Almancadaki yan cümlelerin büyük bir bölümünün eşdeğerliliği olan fiilimsi yapılar üzerinde özellikle durulmuş ve karşılaştırmalı bir düzen içerisinde farklılıklar ve benzerlikler ortaya konmuştur. Bu çalışmanın yabancı dil Almancanın öğretimine, bilhassa Türkçede ve Almancada yan cümle yapılarının çözümlenmesine katkı sağlaması açısından faydalı bir çalışma olacağını ümit ediyorum.

Doktora öncesi ve sonrası beni teşvik eden, desteklerini esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Sayın Prof. Dr. Recep AKAY'a teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans döneminden beri hocam olan ve beni akademik çalışmalarımda sürekli teşvik eden, destekleyen ikinci tez danışmanım Prof. Dr. Mehdi ERGÜZEL'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Doktora aşamasında yardımlarını benden esirgemeyen Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Sayın Prof. Dr. Arif ÜNAL'a ve bu çalışmada katkıları olan diğer hocalarıma ve arkadaşlarıma ayrıca teşekkür ederim.

Eyüp ZENGİN

21.03.2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ÇALIŞMANIN KURAMSAL TEMELLERİ	12
1.1. Dilin Tanımı	12
1.2. Noam Chomsky ve Evrensel Dilbilgisi.....	12
1.3. Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi	20
1.4. Derin Yapı Yüzey Yapı.....	30
1.5. Bağımsal Dilbilgisi ve Kurucu Yapı Dilbilgisi.....	43
1.5.1. Bağımsal Dilbilgisi	43
1.5.2. Kurucu Yapı Dilbilgisi.....	44
1.6. Yönetme Bağlama Kuramı.....	59
BÖLÜM 2: TÜRKÇEDE SÖZDİZİMİ VE BİRLEŞİK CÜMLE	65
2.1. Türkçede ve Almancada Söz Dizimi, Tanımlar ve Karşılaştırma.....	65
2.2. Türkçede Cümle	66
2.3. Türkçede Birleşik Cümle	69
2.4. Türkçede Yan Cümle	80
2.4.1. Türk Dilinin Batı Dillerinden Etkilenmesi ve Türk Dilinde Yan Cümleye Bakış	80
2.4.2. Türkçede Yan Cümle Çeşitleri.....	90
2.4.2.1. Fiili Çekimli Yan Cümleler	94
2.4.2.2. Fiili Çekimsiz Yan Cümleler	116
2.4.2.3. Fiilimsi Yapılarla Kurulu Yan Cümlelerin Bağlayıcı Ekleri.....	128
2.5. Türkçede Bağlaçlar	132
2.6. Türkçede Bağlanma Şekilleri.....	139

BÖLÜM 3: FİİLİMSİ YAPILAR.....	144
3.1. İsim- Fiiler ve İsim-Fiil Grupları	153
3.1.1. İsim-Fiil Ekleri.....	157
3.2. Sıfat Fiiller ve Sıfat-Fiil Grupları.....	166
3.2.1. Sıfat-Fiil Ekleri	172
3.3. Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiil Grupları.....	192
3.3.1. Zarf-Fiilerin Almancadaki Eşdeğerlilikleri (Äquivalente)	195
3.3.2. Zarf-Fiil Ekleri	197
3.3.3. Olumsuzluk Zarf-Filleri	208
3.3.4. Birleşik Zarf-Fiiller	211
BÖLÜM 4: ALMANCADA BİRLEŞİK CÜMLE (ZUSAMMENGESETZTER SATZ IM DEUTSCHEN).....	249
4.1. Almancada Söz Dizimi (Syntax im Deutschen).....	249
4.2. Almancada Birleşik Cümle (Zusammengesetzter Satz im Deutschen).....	250
4.2.1. Birleşik Cümlelerin Bağlanma Şekilleri (Verbindungsformen der zusammengesetzten Sätze)	252
4.2.1.1. Yan Yana Sıralanma Şeklinde Bağlanma (Parataxe / Koordination)	253
4.3. Almancada Yan Cümle (Nebensatz im Deutschen).....	256
4.3.1. Yan Cümlelerin morfo-sentaktik Özellikleri (Morpho-syntaktische Eigenschaft von Nebensätzen)	257
4.3.2. Almancada Bağlaçlar ve Yan Cümlelerin Bağlanma Şekilleri (Konjunktionen und Verbindungsformen der Nebensätze).....	262
4.3.3. Yan Cümle Türleri (Nebensatzarten)	265
4.3.3.1. Bağlaçla Bağlanan Yan Cümleler (Eingeleitete Nebensätze)	266
4.3.3.2. Bağlaçsız Bağlanan Yan cümleler (Uneingeleitete Nebensätze)	268
4.3.4. Yan Cümlelerin Bağlı Bulunduğu Üst Cümleye Göre Konumu (Stellung der Nebensätze nach den übergeordneten Sätzen).....	270
4.3.5. Yan Cümlelerin Bağlanma Derecesi (Grad der Abhängigkeit der Nebensätze)	270

4.3.6. İşlevlerine Göre Yan Cümleler (Nebensätze nach funktionalen Kriterien)	271
4.3.7. Yan Cümlelerin Sözdizimsel Görevleri (Syntaktische Funktionen der Nebensätze)	272
4.3.7.1. Özne Cümleleri (Subjektsätze).....	273
4.3.7.2. Nesne Cümleleri (Objektsätze).....	277
4.3.7.3. Yüklem Cümleleri (Prädikativsätze).....	279
4.3.7.4. Zarf Cümleleri (Adverbialsätze).....	281
4.3.7.5. Niteleme Cümleleri (Attributsätze)	283
4.3.7.6. Temel Cümleyi Devam Ettiren Yan cümleler (Weiterführende Nebensätze)	285
4.3.8. <i>Dass</i> Bağlacıyla Kurulan Yan Cümleler (Nebensätze mit <i>dass</i>)	288
4.3.8.1. <i>Dass</i> Bağlacıyla Kurulan Yan Cümleler ve Bunların Türkçedeki Eşdeğerlilikleri (Nebensätze mit <i>dass</i> und ihre Äquivalente im Türkischen).....	293
4.3.9. Sıfat-Fiil Yan Cümleleri (Relativsätze)	295
4.3.9.1. Soru Zarflarıyla Relativsatz'lar (Relativsätze mit Relativadverbien)	302
4.3.9.2. Bağımsız Relativsatz'lar (Freie Relativsätze)	303
4.3.10. İnfinitif ve Partizip Grupları (Infinitiv- und Partizipialgruppen).....	304
4.3.10.1. Partizipler / Sıfat-Fiiler (Partizipien).....	306

BÖLÜM 5: ALMANCADA ZARF CÜMLELERİNİN SEMANTİK OLARAK SINIFLANDIRILMASI (SEMANTISCHE KLASSEN DER ADVERBIALSÄTZE)	310
5.1. Zaman Cümleleri (Temporalsätze)	310
5.1.1. Eş Zamanlılık (Gleichzeitigkeit)	311
5.1.2. Ön Zamanlılık (Vorzeitigkeit)	319
5.1.3. Art Zamanlılık (Nachzeitigkeit).....	322
5.2. Sebep Bildiren Cümleler (Kausalsätze)	325
5.3. Maksat Bildiren Cümleler (Finalsätze)	327
5.4. Sonuç Bildiren Cümleler (Konsekutivsätze).....	330

5.5. Yer Bildiren Cümleler (Lokalsätze).....	332
5.6. Kabul İfade Eden Cümleler (Konzessivsätze)	333
5.7. Tarz ve Şekil Bildiren Cümleler (Modalsätze)	336
5.8. Gerçek Olmayan Kıyas Cümleleri (Irreale Vergleichsätze)	341
5.9. Şartlı Birleşik Cümleler (Konditionalsätze).....	343
5.9.1. Şartlı Birleşik Cümleler ve Türkçedeki Eşdeğerlilikleri (Konditionale Nebensätze und ihre Aquivalente im Türkischen)	351
5.9.2. Dilek Şart Cümleleri (Irreale Wunschsätze)	352
5.9.3. Gerçek Olmayan Şart Cümleleri (Irreale Konditionalsätze).....	354
SONUÇ.....	357
KAYNAKÇA	366
ÖZGEÇMİŞ.....	376

KISALTMALAR

- Adv.** : Adverb (zarf)
Akk. : Akkusativ (-i hali)
AÖ : Ad öbeği
AÖ : Ad öbeği
Art. : Artikel
BC : Birleşik cümle
C : Cümle
D : Derin Yapı
Dat. : Dativ (-e hali)
Det : Determinans (determinant)
DP : Determinatorphrase (Artikel öbeği)
E. : Eylem
EÖ : Eylem öbeği
EÖ : Eylem öbeği
HS : Hauptsatz (temel cümle)
Konj. : Konjunktion (bağlaç)
Nom. : Nominativ (yalın hal)
NP : Nominalphrase (ad öbeği)
NS : Nebensatz (yan cümle)
Plr. : Plural (çoğul)
PP : Präpositionalphrase (Tümleç Öbeği)
Präd. : Prädikat (yüklem)
Präp. : Präposition (edat)
Rp : Relativpronomen (ilgi zamiri)
S : Satz (Cümle)
Sb. : Subjekt (özne)
T : Tümce
TC : Temel cümle
TT. : Türkiye Türkçesi
V : Verb (fiil)
VP : Verbalphrase (eylem öbeği)

- Y** : Yüzey Yapı
YB : Yer belirteci
YC : Yan cümle
ZS : Zusammengesetzter Satz (birleşik cümle)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Almandada Yan Cümle Bağlaçları	265
Tablo 2 : Almandada Görevleri Açısından Yan cümleler	272
Tablo 3 : Türkçedeki Sıfat-fiil Ekleri ve Almandadaki Eşdeğerlilikleri	309
Tablo 4 : Türkçede ve Almandada Yan Cümlelerin Karşılaştırılması	356

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Söz Dizim Taban Bileşeni ve Dönüşüm Bileşeni	28
Şekil 2	: Bağımsal Dilbilgisi Dizim Ağacı	44
Şekil 3	: Öbek Yapı Kurallarının Dizim Ağacıyla Açıklanması	47
Şekil 4	: Kurucu Yapı Dizim Ağacı.....	48
Şekil 5	: Birleşik Cümle Kurucu Yapı Ağacı	50
Şekil 6	: Kurucu Yapıların Dönüşümü	52
Şekil 7	: Ad Öbeği Dönüşümü.....	52
Şekil 8	: Ad Öbeği Dönüşümü.....	53
Şekil 9	: Dil Üretim Modeli	53
Şekil 10	: Cümlelerin Ayraç Çiftleriyle Derin Yapıda Gösterimi	55
Şekil 11	: Cümlelerin Dizim Ağacıyla Derin Yapıda Gösterimi	56
Şekil 12	: Cümlelerin Ayraç Çiftleriyle Derin Yapıda Gösterimi	57
Şekil 13	: Cümlelerin Dizim Ağacıyla Derin Yapıda Gösterimi	58
Şekil 14	: Yan Cümlelerin Yönetim Alanı	62
Şekil 15	: Yan Cümle Yönetim Alanı.....	63
Şekil 16	: Yan Cümle Yönetim Alanı.....	63
Şekil 17	: Yan Cümle Yönetim Alanı.....	64
Şekil 18	: Türkçede Bağlayıcı (Relator)	88
Şekil 19	: Fiilleri İşimleştirilmiş Yapıya Sahip Yan Cümleler.....	94
Şekil 20	: -sA Şart Eki İle Fiilimsi Ek Yapısının Karşılaştırılması	97
Şekil 21	: Sıfat-Fiillerin Derin Yapısını Gösteren Dizim Ağacı	151
Şekil 22	: Almancada Birleşik Cümle	253
Şekil 23	: Almancada Farklı Derecedeki Yan Cümleler	271

Tezin Başlığı: Türkçede ve Almancada Birleşik Cümle	
Tezin Yazarı: Eyüp ZENGİN	Danışman: Prof. Dr. Recep AKAY
Kabul Tarihi: 21 Mart 2018	Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 376 (tez)
Anabilim Dalı: Alman Dili ve Edebiyatı	
<p>Bu çalışmada üretici dönüşümsel dilbilgisi, derin yapı yüzey yapı kuramı ışığında Türkçede ve Almancada yan cümle yapıları ve birleşik cümle ele alınmıştır. Türkçede ve Almancada söz dizimi ve yan cümle yapıları karşılaştırmalı bir düzen içerisinde açıklanmıştır. Yan cümle yapıları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur.</p> <p>Derin yapı yüzey yapı kuramına göre cümleler derin yapıda soyut müstakil cümleler olarak kurgulanır ve birtakım dönüşümler sonucu yüzey yapıya farklı formlarda ve birleşik yapılar içerisinde yansır. İki cümle birleşerek temel cümle ve yan cümleden oluşan birleşik cümle yapısını oluşturur. Bu birleşimler Almancada bağlaçlar (Konjunktionen) vasıtasıyla, Türkçede ise bazı bağlaçlar ve daha çok bağlayıcı (Junktor) vazifesi gören fiilimsi ekleriyle sağlanır. Bu çalışmada Türkçede ve Almancada bu dönüşümlerin nasıl olduğu açıklanmış ve bağlanma şekilleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.</p> <p>Almancadaki yan cümlelerin büyük bir çoğunluğunun Türkçedeki eşdeğerlilikleri (Äquivalente) fiilimsi yapılardır. Bu nedenle çalışmamızda fiilimsi yapılar geniş bir yer tutmuştur. Fiilimsi yapıların kuruluşlarını, dil içi çeviri de yapılmak suretiyle Almancaya aktarmak, yan cümle çözümlemelerini ve çeviri sürecini kolaylaştırmaktadır. Dilimize ifade zenginliği kazandıran fiilimsi yapıların yan cümle olarak incelenmek suretiyle Almancaya nasıl aktarılabilceği üzerinde durulmuştur. Karşılaştırmalı bir düzen içerisinde bunların benzerlikleri ve farklılıkları açıklanmıştır. Bu karşılaştırmada iki dilin yan cümle yapılarının benzerliklerinin farklılıklarından daha çok olduğu tespit edilmiştir.</p> <p>Her iki dilde de yan cümle yapıları açısından temel problem, Türkçede temel cümleyi semantik ve sentaktik olarak tamamlayan art anda sıralı çok fazla sayıda fiilimsi yapıların olmasıdır. Bu cümle yapılarının Almancaya aktarılmasında zorluklar yaşanmaktadır. Bu zorlukları aşmanın yolu, fiilimsi yapıların yan cümle olarak ele alınıp incelenmesi ve bunların Almancadaki eşdeğerliliği olan yan cümle yapılarıyla karşılaştırılarak çözümlenmesidir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Söz Dizimi, Yan Cümle, Fiilimsi Yapılar, Derin Yapı Yüzey Yapı, Almancada ve Türkçede Birleşik Cümle	

Title of the Thesis: Compound Sentence in Turkish and German	
Author: Eyüp ZENGİN	Supervisor: Prof. Dr. Recep AKAY
Date: 21 March 2018	Nu.of pages: x(pre.)+376(mainbody)
Department: German Language and Literature	
<p>This study focuses on the subordinate clauses and compound structures in the light of transformational generative grammar, deep structure and surface structure. The syntax and subordinate clauses in Turkish and German are explained comparatively. The similarities and differences in subordinate clauses in these languages are put forward.</p> <p>According to the deep structure surface structure theory, sentences are built in abstractly and separately in deep structure, then reflected to surface structure in different forms and in compound structures as a result of a series of transformations. Two sentences combine to form a compound sentence consisting of a basic sentence and compound sentence. These unifications are made via conjunctions in German, and via some conjunctions and gerundial appendices acting as junctive. In this study, the aforementioned transformations in Turkish and German are explained in detail and unifications are presented comparatively.</p> <p>The vast majority of compound structures in German equals to the gerundial structures in Turkish. Thus, the gerundial structures have a wide coverage in the study. Gerundial structures, acting as an element of the sentence, should be examined as a subordinate sentence with a transformation from morphological to syntactical structure. Translating the gerundial structures into German with intralingual mode facilitates the subordinate structure analysis and translation process. The study focuses on how to transfer the gerundial structures, enriching the power of expression of our language, as subordinate clauses into German. The similarities and differences of these are presented comparatively. In this comparison, it has been found that the similarity of the two language side sentences is greater than the differences.</p> <p>The fundamental problem in regards of the subordinate clauses in both languages is that there is a multitude of gerundial structures in a row completing the basic sentence semantically and syntactically in Turkish. There are difficulties in transferring these sentences into German. The way to overcome these difficulties is to examine the gerundial structures as subordinate sentences and to analyse these gerundial structures with in comparison with subordinate sentences which are their German equivalents.</p>	
Keywords: Syntax, Subordinate Clause, Gerundial Structures, Deep Structure Surface Structure, Compound Sentence in German and Turkish	

GİRİŞ

Dilin görevi iletişimi sağlamaktır. Duygu ve düşüncelerimizi iletişimin etkin araçlarından olan yazılı veya sözlü ifadelerle sağlarız. Bu ifadeler söz dizileriyle aktarılır. Söz dizileri zihinde, üretici dönüşümsel dilbilgisinde *derin yapı* olarak adlandırılan katmanda oluşur. Zihinde, soyut bir katmanda oluşan bu söz dizileri değişim ve dönüşümler geçirerek, bazen hiçbir değişikliğe uğramadan yüzey yapıya, yani bu söz dizilerinin somut olarak ifade edildiği söze, yazıya veya beden diline yansır. Bazen de zihinde, derin yapı katmanında oluşan duygu ve düşünceler açığa çıkmaz, bunları iç dünyamızda yaşarız. Bu duygu ve düşünceler ruh dünyamızı şekillendirmesine rağmen bunları açığa vurmayız ya da vuramayız. Bu durum duygu ve düşüncelerimizin yazıya, söze, beden diline yansıtılmadığı ya da yansıtılmadığı anlamına gelir. Dili sadece yüzey yapıda oluşan, ortaya dökülen söz dizilerinden, cümlelerden ibaret düşünemeyiz. Zihinde, derin yapı katmanında oluşan duygu ve düşüncelerimiz yüzey yapıya yansıtılmadığı ve yazıya, söze aktırılmadığı için bunları yok sayamayız. Dolayısıyla dil, derin yapı ve yüzey yapının birlikte ele alındığı bir düzlemde değerlendirilmelidir.

Son yıllara kadar dil daha çok statik bir yapı olarak incelenmiş, dilin yaşayan bir araç olduğu düşüncesi ikinci plana itilmiş, bunun üzerinde durulmamıştır. Chomsky üretici dönüşümlü dil bilgisi kuramı ile dile yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bir dili incelerken, dilin sadece biçimsel yönü olan yüzey yapısını değil, ayrıca anlamsal yönü olan derin yapısını da ele almak gerekir. Söylenmiş ya da yazılmış olan yapıların hangi aşamalardan geçerek yüzey yapıya ulaştıklarını, yani kaynağını oluşturan derin yapıdaki durumlarının gerçekte ne olduğunu ortaya koymak gerekir. Ancak bu şekilde günümüzde boşluklarıyla mevcut olan, hatta dilimiz Türkçede tartışma konusu olan cümle yapısını daha iyi inceleme ve belirleme imkânı bulabiliriz. Dile sadece yüzeysel olarak görünen, ortaya çıkan şekliyle baktığımızda temelde yatan sorunları bir kenara koymuş oluruz. Derin yapı ve yüzey yapı olarak dile iki yönlü bu bakış, dilin derin yapısındaki oluşumlarını da ortaya koyarak, dili bu statik yapıdan kurtarır, yeni değerlendirmelere ve yorulmamalara kapı açar.

Çalışmanın Konusu

Ülkemizde yabancı dil öğretimi uzun yıllardan beri tartışılan bir konu olarak ele alınmış ve farklı gerekçeler ortaya konarak yabancı dil öğretiminde değişik çözüm yolları önerilmiş ve uygulanmıştır. Bazı dilciler, dünyanın birçok ülkesinde, özellikle Avrupa ülkelerinde uygulanan yabancı dil öğretim kuramları ışığında hazırlanmış kaynakları referans göstererek yabancı dil öğretiminin bu sistem üzerine yapılması gerektiğini ileriye sürmüşler ve yabancı dilin etkin bir şekilde bu methodla öğretilebileceğini ifade etmişlerdir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken bir husus vardır. Bu da Türk dilinin farklı bir dil grubunda olması nedeniyle, bu sistemin Türkiye’de yabancı dil öğretiminde hangi ölçüde başarılı olabileceğidir. Zira uzun yıllardır birçok sistem değiştirilmesine rağmen, ülkemizde yabancı dil öğretiminin istenilen düzeye getirilemediği bir gerçektir. Bir Avrupalının Avrupa dillerinden birini öğrenmesi ile bir Türkün Avrupa dillerinden birini öğrenmesi aynı kategoride olabilecek bir yabancı dil öğretimi olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü bir Avrupalı için Avrupa dillerinden birini öğrenmek, bir Türkün Avrupa dillerinden birini öğrenmesinden çok daha kolaydır. Yabancı dil öğretiminde dil gruplarının farklılığı dikkate alınarak buna göre yeni bir sistem uygulanabilir.

Avrupa dillerini sonradan öğrenenler ve bu konuda çalışma yapanlar ister istemez, Türk diline Avrupa dilleri cihetinden bakmış olmalıdırlar. Zira yabancı dili öğrenirken de, kendi dilini açıklarken de bunları açıklığa kavuşturacak en kolay metodu tercih etmişlerdir. Bu da olsa olsa iki dilin en kolayca karşılaştırılabileceği bir alan olmalıdır. Bu alan, ancak Avrupa dilleri grameri açısından bir yaklaşımla mümkün olabilir. Tamamen Türkçenin standart cümle kalıpları içerisinde, yan cümle yapılarını dikkate almadan, sadece cümle ögesi olarak değerlendirilen fiilimsilerden hareketle çözümlene yapmak işi bir hayli zorlaştırır. İki dili karşılaştırırken ve çözümlerken kullanılacak ortak bir noktada buluşabilecek ölçütler olmalıdır. Örneğin Farsçadan dilimize girmiş olan ki’li yapıların dikkate alınarak çözümlene yapılması, Almandaki Relativsatz’ı anlamamızı bir hayli kolaylaştırmaktadır. Aynı yapının yerine kullanılan Türkçedeki fiilimsi yapılarla Almandaki Relativsatz’ı karşılaştırarak anlamaya çalışmak daha zor olacaktır. Johanson’un (2014:121) şu açıklaması bu görüşümüzü destekleyici niteliktedir: “Farsça ki’nin alınması, Osmanlı Türkçesinin uzun, iç içe geçmiş cümlelerinin basitleştirilmesine

yardımcı etmiş ve modern Türkçe ile birçok batı dilinin biraz daha birbirine yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Bu simültan çevirmenler ve birbirlerinin dilini öğrenen Türk ve yabancı öğrenciler için faydalı bir adımdır.”

Yabancı dil öğrenme sürecinde bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşma çabası, ana dilde bilinenden yola çıkılarak yabancı dilde bilinmeyi çözümlene, her zaman ihtiyaç hissedilen ve başvurulmuş bir yol olmuştur. Bu nedenle yabancı dil öğretiminde karşılaştırma yapma bir çözüm yolu olarak tercih edilen bir metot olmuştur. Bu durum yabancı dili öğrenmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi dilinizi bir başka dile aktarırken ya da bir başka dili kendi dilinize aktarırken bazı ölçütler kalıplar kullanmak zorunda kalırsınız. Kısaca karşılaştırma yaparak çözümlene yapma ihtiyacı hissedersiniz. Kendi dilinizi bir başka dile aktarırken o dilin yapısından hareketle çözümlene yapmak işinizi bir hayli kolaylaştırır. Yani Türkçedeki bir fiilimsi yapıyı Almancaya aktarırken o dilin ölçütlerinden hareketle bunu gerçekleştirmeye çalışırsınız. Türkçedeki cümlenin ögesi olan fiilimsiyi Almanca karşılığı olan yan cümleye çevirmek işinizi kolaylaştırır. Zaman içerisinde bu sizin aktarma aygıtınız haline gelir. Batılı gramercilerin Türkçenin dilbilgisi kurallarını açıklarken batı dillerinden hareketle, o dillere ait ölçütler, aygıtlar kullanmaları, Türkçeye batı dilleri açısından yaklaşımları, buradan kaynaklansa gerek. Bu, iki dil arasındaki aktarımların daha kolay ve anlaşılır olması açısından kaçınılmaz bir durumdur. Aksi takdirde dili anlamak da anlatmak da bir hayli zorlaşır. Amacımız kısır bir döngü içerisinde sabit sığ kurallara bağlı kalmak uğruna işi zora sokmak değil, çözüm üretmek olmalıdır.

Dili, anlamın temelini oluşturan gösterilen ya da dizgelerin temelini oluşturan düşünce katmanından soyutlayarak sadece yüzey yapıdaki cümlelerden ibaret olarak değerlendirmek ne kadar doğru olabilir? Düşünceler, derin yapıda yargı bildiren temel cümleler olarak oluşur. Ancak bunlar yüzey yapıya yansımaları, soru cümlesi, emir cümlesi, edilgen, yan cümle vs. şeklinde olur. Derin yapıdaki oluşum şekilleriyle yüzey yapıya yansımaları farklıdır. Esas itibarıyla derin yapıda birer cümle olan bu yargılar, *en az çaba ilkesi* nedeniyle yüzey yapıda basit cümle içerisinde nesne, tümleç, zarf gibi cümlenin değişik öğeleri olabilmektedir. Bize göre, fiilimsiler dediğimiz bu yapıların yan cümle olarak da ele alınması gerekir. Delice (2012: 163) bizim bu görüşümüzü aşağıdaki ifadeyle desteklemektedir: “Fiilimsiler, isim-fiil, sıfat fiil, zarf fiil veya bunların

öbeklerinden oluşur. Fiilimsi ekleri dönüşüm sağlayan eklerdir. Yani bir cümleyi, başka bir cümlenin öznesi, nesnesi, zarf tümleci, yüklem ya da cümle içerisinde her hangi bir kelime türüne dönüştüren eklerdir.” Delice (2012: 163) girişik-birleşik cümle başlığı altında fiilimsilerle ve şart fiil ekiyle kurulan yan cümleleri açıklarken bir “dönüşümden” bahseder ve girişik birleşik cümleyi: “bünyesine aldığı fiilimsi ekleri ve şart fiil ekiyle cümlenin herhangi bir unsuruna yahut cümle içinde bir kelime türüne dönüştürülmüş cümleleri –yan cümle yapısında yargıları- barındıran birleşik cümle türüdür” şeklinde açıklayarak yan cümlelerin cümle ögesi olarak kullanımını ortaya koyar.

Her ne kadar yargıyı cümlenin asgari birimi olarak kabul ediyorsak da, her şeyden önce bağlama, bir önceki cümleye bağlı olarak yargısız cümlelerin de olabileceğini dikkate almalıyız.

Basit cümle içerisinde cümlenin bir ögesi olarak görev yapan fiilimsi yapılar, çekimli fiili bulunmasa da her bir yargılı cümle gibi oda bir bildirimini ortaya koyar. Yan cümle olarak değerlendirdiğimiz bu fiilimsi yapılar, derin yapıda müstakil bir cümle iken, dönüşümler sonucu bir başka cümle içerisinde yerleşik olarak (embedding) birleşik cümle yapısıyla yüzey yapıya çıkmıştır. İçerisinde fiilimsi yapının cümle ögesi olarak yer aldığı cümleyi temel cümle, fiilimsi yapıyı ise yan cümle olarak değerlendiriyoruz. Cümle tanımında genel kabul gören ve cümlenin temel birimi olarak kabul edilen hüküm şartına kayıtsız şartsız bağlı kalarak, fiilimsilerin yan cümle olamayacağını söylemek, fiilimsilerin verdiği mesajı yok saymak olacaktır. “Yolda yürüyen insanlar trafik lambasının arızalı olduğunu farketmediler” cümlesinde verilen mesajı sadece ‘farketmediler’ hükmüne indirgeyerek bunun basit bir cümle olduğunu; ‘yolda yürüyen insanlar’, ‘trafik lambasının arızalı olduğunu’ birimlerinin sadece cümlenin öğelerinden ibaret olduğunu; bunların çekimli filleri olmadığından yan cümle olamayacaklarını söylemek, bunların verdiği mesajı yok saymak anlamına gelir. Bu cümle bize ayrıca ‘insanların yolda yürüdüğünü’, ‘trafik lambasının arızalı olduğunu’ bildirmiyor mu? Sadece cümle varlığının uygulama düzlemindeki somut yönü olan yüzey yapıyı dikkate alarak, fiilimsi yapıların çekimli fiili olmadığı için bunların yan cümle olmayacağını ileri sürmek, cümlenin derin yapıdaki düşünsel soyut yönünü görmezden gelmek olmaz mı? Bir iletişim aracı olan dil, semantik, sentaktik ve fonetik katmanlardan oluşur.

Şartlı birleşik cümle dilciler tarafından büyük bir ittifakla Türkçenin başlangıçtan beri var olan asli birleşik cümlesi olarak tanımlanır. Yan cümle olarak tanımlanan şart cümlesi; temel cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla açıklar. Tek başına yargı bildirmez. Türkçenin asli birleşik cümlesi olarak kabul edilen şartlı birleşik cümleyi tanımlayan bu özellikler, Türkçede üzerinde tartışılan yan cümlelerin asli birleşik cümle yapısında bile bitimli olmayan ve hüküm içermeyen bir şart cümlesiyle kurulduğunu göstermektedir. Bu durum özellikle fiilimsi yapılarla kurulu yan cümlelerin fiilinin çekimsiz olmasından dolayı yargı bildirmediği ve yan cümle sayılamayacağı tezini sarsmaktadır.

Burada önemle üzerinde durulması gereken bir husus var. Cümlelerin temel şartı bir çekimli fiilin olmasıdır. Fiilimsiler çekimli fiili olmadığı için yan cümle olarak kabul edilmiyor. Ancak Türkçenin asli birleşik cümlesi olan şartlı birleşik cümlede şart kipi (yardımcı cümle) hüküm ifade etmez ve bitimli bir hareket göstermez. Ergin (1995:413) Şart kipinin hüküm bildirmemesinin, onun yaptığı cümlelerin müstakil olmasına imkân vermediğini ve onları temel cümleleri tamamlayan yardımcı cümleler (yan cümle) haline sokmakta olduğunu ifade etmektedir. Türkçenin yegâne birleşik cümlesi olan bu yapılarda bile yan cümlelerin bitimli bir hareket göstermediği, yargı bildirmediğini görüyoruz. Dolayısıyla her ne tür olursa olsun (fiilimsiler) yan cümlelerin yüklemi tartışmaya açıktır.

Biz yarın hava güzel olursa gezmeye gideceğiz.

Yarın hava güzel olursa şart cümlesi yardımcı (yan) cümle,

Biz yarın gezmeye gideceğiz cümlesi asıl cümledir (Ergin, 1995:413)

Modern dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure (1985: 122, çev. Berke Vardar) dili bir kâğıda benzeterek düşünce ile sesi birbirinden ayrılmaz parçalar olarak ifade etmiştir: “Dil bir kâğıda benzetilebilir: Düşünce kâğıdın ön yüzü, ses ise arka yüzüdür. Kâğıdın ön yüzünü kestiniz mi, ister istemez arka yüzünü de kesmiş olursunuz. Dilde de durum aynı: Ne ses düşünceden ayrılabilir, ne de düşünce sestten.”

Saussure’ün bu benzetmesinde olduğu gibi, iletişimin doğru bir şekilde oluşması ve boşlukların doldurulmasında, derin yapı ve yüzey yapıyı birbirini bütünleyen katmanlar olarak değerlendirmeli ve bunları birbirinden ayrı düşünmemelidir. Dili tek yönlü

düşünemeyeceğimize dair dayanak olarak gösterebileceğimiz Borsley'in (1997: 21) şu açıklaması kayda değerdir: “ Dil, bir yandan cümlelerden oluşan bir cümleler kümesi, diğer yandan ise zihinsel (mental) bir sistem olmak üzere iki yönlüdür.”

Çalışmanın Önemi

Türkçede basit cümle olarak ifade edilen ve boyutları bazen bir sayfayı geçen cümlelerin yapısı, cümlenin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle yabancı dil eğitiminde çeviri esnasında bir başka dile aktarmayı zorlaştırmaktadır. Cümle içerisindeki fiilimsi yapıları yan cümle olarak değerlendirmek, dil içi çeviri yapmak suretiyle bir başka dile aktarmak, cümle çözümlemelerini ve çeviri sürecini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Karaağaç (2012:167) fiilimsi öbeklerinin cümlelerin isme dönüştürülmüş şekilleri olduğunu ifade eder. Fiilimsileri cümle bütünü içerisinde daha iyi anlayabilmek, analiz edebilmek ve açıklayabilmek için, bunları cümle içerisindeki özerk bir yapı (yan cümle) olarak değerlendirmeliyiz. Zira bunların asli şekli derin yapıda zaten bağımsız cümlelerdir. Bu durumu şu örnekle pekiştirebiliriz: “Babamı görüp geriye döneceğim.” Bu cümlede eylem ifade eden iki fiil bulunmaktadır: *görmek* ve *dönmek*. *Görmek* fiilinden türetilen bir zarf fiili ve *dönmek* fiilinin cümlenin yüklemi olarak görev aldığı bir birleşik cümle mevcuttur. Burada, “Babamı göreceğim. Geriye döneceğim” cümlelerinin, cümlelerden birinin fiilinin zarf fiili yapısına dönüştürülmesiyle diğer cümlenin içerisinde yerleştirilmesi (embedding) söz konusudur. Böylece iki cümlenin tek cümleye (birleşik cümle) indirgenmesi söz konusudur. Doğal olarak burada derin yapıda aslında iki cümlenin varlığından bahsedebiliriz. Yüzey yapıda görüp zarf fiilini sadece cümlenin bir ögesi olarak değerlendirmek ve bunun çekimli fiil olmadığından dolayı cümle olarak kabul etmemek, bunun derin yapıdaki bir cümleden kaynaklandığını görmezden gelmektir.

Fiilimsi yapıları yüzey yapıda sadece cümle içerisindeki görevleri itibariyle değerlendirmek yetersizdir. Bunlar derin yapıda birer cümle olarak mevcut iken, yüzey yapıda birleşik cümleyi tamamlayan yan cümle şekilleri olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bunlar yan cümle olarak değerlendirilmeli, incelenmeli ve cümlelerin çözümlenmesi, başka dillere aktarılması açısından kolaylaştırıcı bir metot olarak kullanılıp buna göre değerlendirilmelidir. Bunları cümle olarak değerlendirip incelemek araştırmak, hem dilimizi daha kolay çözümleyebilmemizi hem de dilimizi diğer dillere

aktarıırken, ya da diğer dillerden dilimize çeviri yaparken (erek odaklı ve kaynak odaklı çeviriler) yapıları anlamamızı ve çeviri yapmamızı bir hayli kolaylaştıracaktır. Fiilimsilerin yan cümle olarak kabul edilmemesinin dilimizin gramerine bir katkı sağlamayacağı düşüncesindeyiz. Bu dildeki muhafazakârlık, bizi bir kısır döngüden ileriye götüremez. Ancak bunları yan cümle olarak değerlendirerek çözümleme yapmak, dilimizi öğretme, öğrenme, diğer dillere aktarma, diğer dillerden dilimize aktarma anlamında dilimize çok şey katacaktır. Biz bunları uzun yıllardır verdiğimiz Almanca dilbilgisi, karşılaştırmalı dilbilgisi ve karşılaştırmalı yapı çözümlemeleri derslerinde tespit edebilme ve uygulayabilme imkânı bulduk. Türkçe ve Almancanın farklı dil gruplarında olmalarından dolayı, yabancı dil Almancayı öğrenen öğrencilerimizin, Almancayı anlamakta, yapıları çözümlemekte zorlandıklarını gördük. Ancak asıl zorluğun şuradan kaynaklandığını tespit ediyoruz: Öğrenciler öğrendiği dili çözümlerken Türkçenin yapısına uyarlayarak, bu yapıya göre düşünerek çözümlemeye çalışmaktadır. Türkçedeki fiilimsi yapıları Almancaya aktarıırken bunları yan cümle olarak değil de Türkçede olduğu gibi aynı yapıda ifade etmeye çalışmaları, dili kavramayı ve çözümlemeyi bir hayli zorlaştırmaktadır. Özellikle hukuki metinlerde yer alan ve bazen bir, hatta bir buçuk sayfayı bulan tek bir çekimli fiili olan basit cümleyi Almancaya aktarmak, adeta imkânsız hale gelmektedir. Zira Almancada bir buçuk sayfa uzunluğunda basit bir cümle yoktur. Bu kadar uzun bir Türkçe cümleyi dilimizin zenginliği olarak değerlendirebiliriz. Ancak çözümleme söz konusu olduğunda ciddi bir problemle karşı karşıya kalınmaktadır. Böyle uzun bir cümlede yer alan fiilimsi yapıları yan cümle olarak değerlendiremeyen ve çözümleyemeyen öğrencilerin bu cümleyi Almancaya aktarması bir hayli zor olmaktadır. Bunun en belirgin örneğini, Avrupa'nın Almanca konuşulan ülkelerinden gelen ve ikinci dili (Zweitsprache) Almanca olan öğrencilerde görebilmekteyiz. Bu öğrenciler her iki dile de hâkim olmalarına rağmen, Türkçenin yapısını yeterince bilemediklerinden ve özellikle de Türkçedeki fiilimsileri yan cümle olarak değerlendiremediklerinden, çeviri konusunda bir hayli zorluk yaşamaktadırlar. Bu öğrenciler Türkçedeki uzun cümleleri Almancaya aktarıırken, yapılarını çözümleyemediklerinden özet olarak aktarmaktadırlar. Aynı şekilde Almancadan Türkçeye çeviri yaparken de aynı sorunu yaşamaktadırlar. Bu durum bize, Türkçedeki fiilimsi yapıların, yan cümle yapılarının öğrenilmesinin dil öğretimi açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın Amacı

Türkçe söz dizimi çalışmalarında üzerinde en çok tartışılan konu, yapılarına göre cümle konusudur. Yapılarına göre cümleler çok farklı şekillerde tarif ve tasnif edilmiş, özellikle birleşik cümle ve yan cümle konularında dilciler tarafından farklı görüşler ortaya konmuştur. Türkçede tartışmalı olan birleşik cümle konusu Almanca'nın gramerinde ise önemli bir yer işgal eder. Bu iki dilin birleşik cümle yapılarının incelenmesini ve karşılaştırılmasının yabancı dil öğretimine katkıları sağlayacağı düşüncesinden hareketle bu çalışmada aşağıdaki soruları irdeleyerek sonuçlara varmaya çözümler ortaya koymaya çalıştık. Bu iki dilin gramerleri arasında birleşik cümle açısından nasıl bir ilgi kurabiliriz? Nasıl bir karşılaştırma yapabiliriz? Hangi ölçülerde karşılaştırma yapabilmek mümkün olabilir? Almancada büyük önem arz eden birleşik cümle konusuna, Türkçe gramerinde dilciler nasıl bakmaktadırlar? Bizi bilhassa ilgilendiren husus ise, her iki dilde de paragraf ve cümle yapılarını çözümlerken önemli bir sorun haline gelen birleşik cümle yapılarının belirlenmesinde ortaya çıkan zorluklar olmuştur. Bu zorlukların önemli ölçüde Türkçeden Almancaya aktarımlarda ortaya çıktığı ve bunun da Türkçedeki birleşik cümleye yaklaşımdan kaynaklandığı bir vakıadır. Zira Türkçede daha çok fiilimsilerle kurulu, bazen bir sayfayı aşkın *basit cümle* olarak adlandırdığımız bir paragrafın Almancaya onlarca farklı türdeki yan cümle yapılarıyla aktarılma zorunluluğu vardır. Bu durum yabancı dil Almancayı öğrenenler için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Almanca'nın gramerini öğrettiğimiz uzun yıllar içerisinde, bu husus bizi de zorlayan, çözüm yolları üretmeye sevk eden bir sorun olarak hep önümüze çıkmıştır. Nitekim bu çalışma esnasında yaptığımız araştırmalarda, gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında Almanca ve Türkçe öğretimi alanlarında çalışan dilciler için de bu durumun bir sorun olduğunu tespit ettik.

Türkçede birleşik cümle konusunda kaynakları incelediğimizde, birleşik cümlenin çok farklı türlerinin verildiğini ve bileşik cümle ve türelerini ortaya koyan farklı açıklamalar olduğunu görürüz. Bizim bu çalışmada amacımız Türkçede birleşik cümlelerin ne kadar farklı yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktan öte, bileşik cümleyi ana hatlarıyla tanıtmak ve özellikle de Almanca ile en mutabık şekilde mukayese edebilmektir. Bilhassa fiilimsileri tanımlayarak, bunların yan cümle olabilme özelliklerini kuramlar ışığında ortaya koyabilme çabası ve bunların Almancada zaten mevcut olan yan cümle

karşılıklarıyla mukayese edilebilme çabasıdır. Bu çalışmada en önemli katkının, yabancı dil öğretiminde her iki dilde de yan cümleleri tanımlayarak, bunları karşılaştırma yöntemleri yoluyla yabancı dilin yapısını daha kolay çözümlenebilme ve dolayısıyla öğrenilebilme olacağı kanısındayız.

Biz, Türkçedeki fiilimsilerin Almandaki yan cümleleri karşılayan yapılar olduğunu ve Alman dilinin öğretilmesi açısından bunların yan cümle olarak değerlendirilmesi ve bu şekilde çözümlenmesinin yabancı dil öğretimine büyük katkı sağlayacağını ifade ediyoruz. Bize göre Türkçedeki fiilimsileri birleşik cümle, girişik birleşik cümle, cümlemsi, cümlecik v.b. dilbilgisi terimleriyle ifade etmek veya bunlarla karşılandırmaktan öte, bunların sistemlerinin çözümlenmesinin ve karşılaştırmasının yabancı dil öğretimine sağlayacağı katkı daha önemlidir.

Çalışmamızın konusu olan “Türkçede ve Almandaki Yan Cümle” bu iki dilin yan cümle yapılarını araştırmayı, karşılandırmayı, benzerliklerini ve farklılıkları ortaya koyarak karşılandırmayı amaç edinmiş bir çalışmadır. Bu çalışmada, Almandaki yan cümlelerin Türkçedeki eşdeğerliliği (Äquivalenz) olan fiilimsi yapılar ön plana çıkmaktadır. Biz fiilimsi yapıları üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramına göre yan cümle olarak ele aldık ve çalışmamızın önemli bir bölümünü bu alana ayırdık. Dilimizdeki fiilimsilerin yan cümle olarak değerlendirmek ve bu şekilde incelemek, dilimizi daha kolay çözümlenmeyi ve dolayısıyla yabancı dilleri de daha kolay öğrenmeyi ve öğretmeyi sağlayacaktır düşüncesindeyiz. Fiilimsi yapıların yan cümle olarak incelenmesi ve bu şekilde ele alınması, Avrupa dillerinin, özellikle bizim alanımız olan Almandanın cümle yapısının öğretilmesinde çok isabetli bir yaklaşımdır. Amacımız, ihtiyaçlara cevap verebilmek açısından çözüm üretebilme çabasıdır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle tezin kuramsal çerçevesini oluşturan üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı ve derin yapı yüzey yapı, yönetme bağlama kuramı tanıtılmış ve bu kuramları ortaya atan Chomsky'nin görüşlerine yer verilerek çalışmanın temelleri oluşturulmuştur. Bu kısımlarda Chomsky ve kuramları, bu kuramların cümleye yaklaşımı şekillerle, söz dizim ağaçlarıyla verilmiş ve örnek cümlelerle pekiştirilmiştir. Ayrıca bunların Türkçe cümlelere nasıl uyarlanabileceği farklı görüşler ve örneklerle anlatılmıştır. Özellikle

bizim çalışma konumuzun kritik noktasını oluşturan Türkçede yan cümlenin varlığını ortaya koymaya yönelik kuramsal temeller ortaya konarak, derin yapı - yüzey yapı kuramı ve dönüşümlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkçede söz dizimi ve Almancada söz dizimi ayrı bölümlerde verilerek birleşik cümle ve yan cümle yapıları tanıtılmıştır. Türkçede birleşik cümle bölümünde, dilcilerin yapılarına göre cümleleri nasıl sınıflandırdıkları, birleşik cümle ve yan cümle hakkında ne söyledikleri, itirazlar ve kabuller ortaya konmaya çalışılmıştır. Birleşik cümle ve yan cümle tanıtıldıktan sonra, Türkçedeki yan cümleler; fiili çekimli yan cümleler ve fiili çekimsiz yan cümleler olarak iki başlık altında verilmiştir. Türkçedeki birleşik cümleler Almanca eşdeğerlilikleri (Äquivalente) verilerek karşılaştırmalı bir sunum içerisinde bolca örneklerle tanıtılmaya çalışılmıştır.

Almancadaki yan cümlelerin büyük bir bölümü fiilimsi yapılarla karşılandığı için, özellikle fiilimsilere çok geniş bir alan verilmiş, bütün fiilimsi yapılar (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) ayrı başlıklar altında karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Özellikle zarf-fiil yapılarını ve birleşik zarf-fiillerin sayısının çok olmasından ve bunların Almancadaki yan cümlelerin önemli bir bölümün karşılamalarından dolayı bu kısım oldukça hacimli olur. Her ne kadar genelde çalışmanın başlığı Türkçede ve Almancada yan cümle olsa da, Almancadaki yan cümlelerin büyük bir çoğunluğunun Türkçedeki eşdeğerlilikleri fiilimsi yapılar olduğu için, doğal olarak fiilimsiler çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Birleşik cümlenin önemli aparatları olduğu için Türkçede bağlaçlar ve bağlanma şekilleri de önem arz eden bir başlıktır. Bu kısımda Türkçede ve Almancada bağlanma şekilleri ve bağlaçlar karşılaştırılarak örnek cümlelerle verilmiştir.

Almancada birleşik cümle bölümünde, yan cümle türleri, bağlaçlar ve bağlanma şekilleri verilmiştir. Almancada yan cümleler tartışmasız sentaktik yapılar olduğu için bunların tanıtım üzerinde fazla durulmamıştır. Ancak bunlar sentaktik, semantik ve ağlanma şekillerine göre çok farklı sınıflara ayrıldığı için bu hususlar üzerinde durulmuş ve bunların cümledeki cümle ögesi görevleri üzerinde daha çok durulmuştur. Bu tanıtımlarda bolca örneklerle Türkçe eşdeğerlilikleri belirli bir formülasyon içerisinde

verilmiştir. Almandaki her bir yan cümle türünün Türkçede hangi yapıları karşıladığı izah edilerek karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Örnek olarak verilen yapılar karşılaştırılırken, fiilimsi ya da fiilimsi grupları yan yana, cümleler ise alt alta verilerek karşılaştırılmıştır. Türkçedeki fiilimsi ya da fiilimsi gruplarının Almanca yan cümle eşdeğerlilikleri ve gerektiğinde alternatifleri olan şekilleri de verilmiştir:

ağlayan çocuk : das weinende Kind, das Kind, das weint

Kapının önünde ağlayan çocuğu görüyor musun?

Relativsatz: Siehst du das Kind, *das vor der Tür weint?*

Partizipialsatz: Siehst du das vor der Tür *weinende* Kind?

Türkçe kaynaklardan alıntı yapılarak verilen örnek cümleler, karşılaştırma yapılacağı zaman Almandaya çevirisi yapılarak verilmiştir.

Almandaki yan cümlelerin eşdeğerliliği (Äquivalent) olan fiilimsiler el verdiğiince *fiil kökü-fiilimsi eki + ekler + (edat)* şeklinde, altı çizili ve italik olarak verilmiştir:

Er konnte seine Hausaufgaben nicht erledigen, *weil er müde war.*

Yorgun ol-duğ+u için ödevlerini bitiremedi.

Bazı Almanca terimlerin (Örn: Relativsatz, Relativpronomen, Konjunktiv) Türkçede terim olarak tam bir karşılığı olmadığı için bunların ilk verilişinde parantez içinde çevirisi, anlamının ne olduğu ya da olabileceği belirtilmiştir. Örn: Relativsatz (sıfat-fiil yan cümlesi) Daha sonraki kullanımlarında ise parantez içinde anlamı verilmeden Almandaki orijinal terim şekli tercih edilmiştir.

BÖLÜM 1: ÇALIŞMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

1.1. Dilin Tanımı

Dil, en basit tanımıyla *insanlar arasındaki anlaşmayı sağlayan bir iletişim aracıdır* şeklinde açıklanmıştır. Ancak dil, dilbilimciler tarafından çok farklı şekillerde tanımlanmış ve çok daha geniş ve çok yönlü olarak ifade edilmiştir. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban (TDK., 2011: 664). Doğan Aksan'a (2000: 11) göre dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz bir varlıktır. O, gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünülmeyle olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur. Ergin (1995: 7), dili şöyle tanımlamaktadır: "Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir vasıta; kendine has kuralları içinde yaşayıp gelişen canlı bir varlık; milleti bir arada tutan, koruyan ve milletin ortak malı olan sosyal bir kurum; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli bir anlaşmalar sistemi ve seslerle örülmüş muazzam bir yapıdır." Modern Dilbilimin kurucusu F. de Saussure (1985:122-124) ise dili çok farklı şekillerde tanımlayarak ona yeni bir boyut kazandırmıştır:

"Dil, kendi düzeni dışında düzen tanımayan bir dizgedir. Dil, kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Dil, bütün bölümleri eşsüremlili dayanışmaları bakımından ele alınabilen ve alınması gereken bir dizgedir. Dil, bütün öğeleri dayanışık, birinin değeri yalnızca öbürlerinin de süremde varlığından doğan bir dizgedir. Her dilsel öge, bir kavramın bir sesle birleştiği ve bir sesin bir kavramın göstergesi durumuna girdiği küçük bir üye, bir parçacıktır. Dil bir kâğıda benzetilebilir: Düşünce kâğıdın ön yüzü, ses ise arka yüzüdür. Kâğıdın ön yüzünü kestiniz mi, ister istemez arka yüzünü de kesmiş olursunuz."

1.2. Noam Chomsky ve Evrensel Dilbilgisi

Dil incelemeleri ile ilgili verimli diyebileceğimiz iki araştırma geleneğinden bahsedebiliriz. Birincisi, 17. yüzyılda Coşumcular tarafından gündeme getirilmiş olan dil ile zihin ilişkisi. Bu geleneksel yaklaşım ile cümlenin anlamını ortaya koyan önermeler dizgesinin zihinde oluştuğu ve dönüşümler sonucu birbiriyle bağıntı içerisinde yüzey yapıya çıktığı ortaya konmuştur. Bu anlayışa göre cümle fiziksel gösterge olarak oluşur

ve bu cümlenin anlamını ifade eden önermeler dizgesi zihinde üretilir ve böylece günümüzde kullandığımız dilbilgisel dönüşümlerle birbirine bağlanır. İkincisi ise son yüzyılda, 1950 yıllarına kadar etkinliği devam eden yapısal dilbilimdir. Yapısal dilbilim mevcut bilgileri oldukça ileri düzeylere getirerek dilde soyut olarak incelenebilecek yapısal ilişkileri ortaya koydu. Ancak bu çalışmalar yüzey yapı ile sınırlı kaldı ve dilin derin yapısında var olan yaratıcı yönünü ve düşünsel arka plan olan anlam içeriğini açığa çıkaramadı.

1960'lı yıllardan itibaren yapısal dilbilimin tek yönlü, dilin sadece görünen, gözlemlenen yönünü betimleyen görüşü eleştirilmeye başlanmıştır. Zira yapısal dilbilim ve davranışçı yaklaşım, dilin yapısını ve dil öğrenme sürecini yeterince açıklığa kavuşturamaktan uzaktır ve cümlenin oluşumu üzerinde durmamıştır. Chomsky Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi kuramı ile cümlenin zihinsel altyapısını ve bunun yüzeye yansımalarını ortaya koyar. Chomsky'e göre dil insanın beyninde doğuştan var olan ve söz dizimine dayanan üretken bir süreçtir. Cümleler derin yapıdan yüzey yapıya doğru ilerleyen bir süreç içerisinde bir takım dönüşümlerle ortaya çıkar. Derin yapı evrensel özellikler taşıyan soyut cümle yapısıdır. Cümlelerin temel anlamlarının, asli şekillerinin olduğu taban yapıdır. Cümlelerin anlamlarını doğru olarak ifade etmek için gerekli olan sözdizimsel ilişkiler derin yapıda oluşur. Yüzey yapı ise, derin yapıdan yüzey yapıya doğru ilerleyen süreçte dönüşüm kuralları sonucu ortaya çıkan somut cümle yapısıdır. Derin yapı evrensel iken, yüzey yapı evrensel değildir, dilden dile farklılık gösterir.

Chomsky, modern dilbilimin kurucusu olarak kabul edilen Saussure'den sonra, Saussure'nin eksik bıraktığı alanları da tamamlayarak dilbilime yeni bir bakış açısı getirmiştir. Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi (generative Transformationsgrammatik) kuramıyla Saussure'dan sonra dil araştırmalarına devrim niteliğindeki bir katkı sağlamıştır. Chomsky (2006: 50), Saussure'nin dilbilimine katkılarını takdir etmekle birlikte, çabalarının yetersiz olduğunu ileri sürer. Onun tekniklerinin yüzey yapı olgularıyla sınırlı olduğunu, bu nedenle de dil kullanımının yaratıcı yönünü ve anlam içeriği anlatımının temelinde bulunan düzenekleri açığa çıkaramayacağını ifade eder. Çağdaş yapısal dilbilimin kurucusu Saussure'nin yaklaşımı ile Chomsky'nin üretici dönüşümsel dilbilgisi yaklaşımı arasındaki temel farklılardan biri de, Saussure'nin sözdizimini arka planda tutması, hatta dilbilimin kapsamının dışında görmesidir. Chomsky (2006: 131)

insan dilbilim çalışmalarının (genelde yapısal dilbilim çalışmalarının), dildeki üretici süreçlerin, yani yapının daha derin düzeylerini belirleyen ve yepyeni tümce türleri yaratmak için dizgeli yollar yaratan süreçlerin temeldeki özünü açığa çıkarmaya çabalamadığını, bu nedenle, insanbilim çalışmalarının, bu üretici süreçlerin dilden dile ancak çok küçük değişiklikler gösterdiği biçimindeki o bilinen sayılıyla gerçek bir bağlantısının olamayacağını ifade eder.

Chomsky, yapısal dilbilim geleneğinden farklı olarak dizgenin anlam boyutunu ön plana çıkararak dile çok daha geniş kapsamlı ve tamamlayıcı bir bakış açısı getirmiştir. Chomsky, üretici dilbilgisi ile açık ve tam tanımlanmamış cümlelere betimlemeler getirerek kurallar koymuştur. Bir dili konuşan insan, farkında olsa da olmasa da dilinin özelliklerini taşıyan üretici bir dilbilgisine sahiptir. İnsan zihninde mevcut olan bu kurallar sayesinde sonsuz sayıda doğru cümleler üretebilme veya üretilen cümleleri anlayabilme yeteneğine sahiptir. İnsan, o zamana kadar konuştuğu veya duyduğu cümleler dışında, hiç kurmadığı veya hiç duymadığı cümleleri üretebilir. Konuşanın ürettiği cümledeki boşlukları, eksiklikleri anlayabilir ve bunları değerlendirmeye tabi tutarak derin yapıda oluşan asli ve tam yapıları tespit edebilir. Konuşmanın akışında semantik yönden ortaya çıkan anlam belirsizliklerini farkedebilir ve böylece iletişimin eksik yönlerini zihninde tamamlayarak verilen mesajı tam olarak algılar.

Port Royal Okulu dilcileri, dünyadaki dillerin farklı görünmesine rağmen aynı mantık yapısına sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşten etkilenen N. Chomsky dil edinim sürecini LAD (Language Acquisition Device) Dil Edinim Cihazı (DEC) ismini verdiği cihaz ile açıklamaktadır. Dil Edinim Cihazı (DEC) insanın beyninde bulunan bir dil organıdır. İnsan bu organ sayesinde dili hızlı bir şekilde öğrenme imkânına sahiptir. Chomsky'nin Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi kuramına göre, dünyada konuşulan, aralarında akrabalık bulunan veya bulunmayan bütün dillerin tek bir derin grameri vardır. Bu ortak gramer sayesinde dünyadaki bütün çocuklar karşı karşıya olduğu her dili edinebilme ve kullanabilme yeteneğine sahiptir. Kendi ana dili dışında farklı dilleri öğrenmek durumunda kalan bir çocuk farklı bir dil edinim cihazına ihtiyaç duymaz. Bu bu dil edincine *Kompetenz* (dil yetisi), dili kullanabilme yetisine ise *Performans* denir. Dil Edinim Cihazı farklı yapılarıdaki dilleri işleme tabi tutabilmektedir. Bu da bize dillerin

ortak özellikleri olduğunu göstermektedir. Diller derin yapıda ortak özellikler gösterirken, yüzey yapıda farklılıklar arzederler.

İnsan, zihin yetileriyle bir dili öğrenir ve kullanır. Dil edinci ancak zihinsel yetenekler sayesinde oluşabilir. Bir dilin dilbilgisi de dil edinciyle birlikte oluşur. Çocuk dilini öğrenirken özel olarak dilbilgisi kurallarını öğrenmez. Dil edincinin içerisinde bunlar da mevcuttur ve deneme yanılma yoluyla öğrenilir. Çocuk elindeki sınırlı verilerle edindiği dil edinme düzeneği sayesinde dilbilgisine uygun cümleler üretir. Çocuk öğrendiği ilk verileri üretici dilbilgisi düzeneği ile yüzey yapıya yansıtır. Chomsky (2006: 180) bunları “girdi” ve “çıktı” olarak adlandırmaktadır. Çıktı aşamasında dil artık dilbilgisel olarak şekillenmiştir. Çocuk bu sistematik içerisinde zihinde oluşan kurallar çerçevesinde cümleler üretir. Dil edinciyle birlikte sistematik hale gelen ve dilin dilbilgisi ölçütleri içerisinde üretilmesini sağlayan bu süreç, çocuğun sonradan müstakil olarak öğretilen dilbilgisi kurallarında yer almayan tümceler ya da terimler üretmesini sağlar. “Kahveci” terimini öğrenen çocuğun, bu deneyiminden hareketle örneğin “bakkalçı”, “manavcı” gibi terimleri kullanır. Chomsky, (2006: 181) insanların kendine özgü kurallara bağlı ama geçmiş deneyimlerle ya da bugünün duygulanımlarıyla ancak uzaktan ve soyut olarak bağlantılı yeni düşünceleri dile getirmeye izin veren, zihinsel olarak tasarlanmış dili oldukça yaratıcı bir biçimde kullandıklarını ifade eder.

Modern dilbilimde Dil Edinim Cihazı (DEC) yerine *Evrensel Dilbilgisi* (Universelle Grammatik) terimi kullanılır. Bu teoriye göre çocuklar beyinlerinde biyolojik olarak mevcut olan bir dil edinim cihazıyla doğarlar. Bu dil edinim cihazı bütün dillere ait ortak özellikleri algılayacak yapıya sahiptir. Bütün dillerde ortak olan bu özelliklere *prensipler* adı verilir. Bu cihaz ayrıca diller arasında farklılık gösteren özellikleri de algılayacak bir yapıya sahiptir. Bu değişken özelliklere ise *parametreler* adı verilir.

Chomsky her bebeğin dil edinebilmek üzere planlanmış bir beyinle dünyaya geldiğini ileri sürmüştür. Doğuştancılık olarak adlandırılan bu görüşe göre, bütün insanların beyininde, dünyaya geldiklerinde evrensel dil bilgisi olarak adlandırılan bir temel “dil bilgisi” paketi vardır. Bu temel dilbilgisi dünyadaki bütün doğal dillerin ortak yanını oluşturan genel dil ilkelerini içerir. Bebek, çevresinde bu temel ilkeleri değişik biçimlerde örneklendiren dil kullanımlarını işitir, bunlara *değiştirgen* denir. Bu yolla da bebek, beyininde doğuştan bulunan dil ilkelerini o dilin değiştirgenleri doğrultusunda işleterek o

dilin dilbilgisini beyinde üretir (Huber, 2013: 83). 17. Yüzyılda, Paris merkezli Port Royal Okulu mensupları dilin yapısının aklın bir ürünü olduğunu ve birbirinden farklı insarların konuştukları farklı dillerin genel bir mantık sisteminin değişimlerinden başka bir şey olmadığını göstermek amacıyla Genel Gramer ve Mantığı (Grammarie Générale et Rationnée) adlı kitabı yayınlamışlardır (Bayraktar 2006: 81).

Çocuk doğuştan var olan dil edinim yeteneği (Kompetenz) ile çevresinden duyduğu cümlelere paralel kendine özgü cümleler kurar. Bu kurgulama belirli bir sistem üzerine işler. Bazen bu sistemin dışında kalan, bunlara uymayan kurgulamalar olabilir. Ancak çocuk bunları ayıklamayı da becerebilir. “Fırıncı” kelimesini duyan ve cümlede kullanan çocuk, buna paralel kurgulama yaparak “manavcı” terimini üretir. Ancak bunun yanlış bir kurgulama (üretim) olduğunu anladığında bunu artık kullanmaz ve kelime dağarcığının dışına çıkarır. Chomsky’nin ifade ettiği gibi, belirli bir dili edim süreci genetik kalıt yoluyla insanoğlunun doğuştan sahip olduğu bir yetenektir.

Bir dili konuşan kişi, kendi dilinde sınırsız sayıda cümleler kurabilir ve anlayabilir. Bu özelliklere ve bu yeteneklere sahip bir konuşmacı “dil yetisi olan konuşur” (kompetenter Sprecher) olarak adlandırılır. Dil yetisi olan konuşur ayrıca şu özelliklerle donatılmıştır. Bir ifadenin kendini diline ait olup olmadığını anlayabilir. Bir ifadenin kendi dilinden hangi ölçüde farklı olduğunu, ya da hangi ölçüde kendi diliyle uygunluk içerisinde olduğunu sezme ve bu konuda yargıya varma yetisine sahiptir. Hatta bu farklılıkların çeşitlerini de ayırt edebilme yeteneğine sahiptir.

Dil yetisi olan konuşur ayrıca, kendi dilindeki bir ifadenin başka bir ifadenin tekrarı olup olmadığını anlayabilir. Fonetik olarak bir ifadenin diğer ifadeye benzemediğini farkeder. Bir dil topluluğu içerisindeki ifadelerin aynı olduğunu, fakat farklı dil topluluğu içerisindekilerin aynı olmadığını farkedebilir. İfadelerin aynı oluşu dil yetisi olan konuşur tarafından anlamları üzerinden tespit edilir. Kendi dilinde farklı ifadeler arasında şekil yönünden benzerlikleri farkedebilir. Aynı şekilde farklı ifadeler arasındaki anlam benzerliklerini de muhakeme edebilir.

O, arabayı satın aldı.

Araba onun tarafından satın alındı.

Dil yetisi olan konuşur, bir ifadenin birden fazla anlamının olabileceğini anlayabilir.

Seni durakta beklerken gördüm cümlesinin; *ben durakta bekliyordum, seni gördüm* veya

Sen durakta bekliyordun, ben seni gördüm şeklinde iki anlamının olabileceğini algılar.

Bu cümle; “sen durakta beklerken, ben seni gördüm” veya “ben durakta beklerken, seni gördüm” şeklinde iki farklı anlamda algılanabilir.

Birden fazla anlamın algılanabileceği bu durum aşağıdaki Almanca cümlede de görülür:

Wir schreiben dem Linguisten im Gefängnis einen Brief (Bechert ve diğerleri, 1971:16)

1. Biz hapisanedeki dil bilimciye mektup yazıyoruz.
2. Biz hapisanede dilbilimciye mektup yazıyoruz.

Bu cümle; *dilbilimci hapisanededir, biz mektubu hapisanede yazıyoruz*, veya *biz hapisanededeyiz, dil bilimciye mektup yazıyoruz* şeklinde iki farklı şekilde algılanabilir.

Külebi (2015: 77) çocuğun dil edinim sürecini şöyle açıklar:

“Çocuk dili eğer yalnız çevresinde işittiklerini, davranışçı ruhbilim öğretisinin sağladığı biçimde, yineleyerek öğrenmiş olsaydı, kullandığı dil sınırlı olurdu ve yanlışlar içerebilirdi. Doğuştan ideler (innate ideas) çocuğun işittiği tümceler arasından ayıklama yoluyla düzgün tümce yapılarının kurallar dizgesini kavramasını sağlar. Böylece bir kez belirli dil kuralına ulaşan çocuk, bu kural yardımıyla, çevresinde işitmiş olduklarına benzer, fakat özgün tümceler kurar. Dolayısıyla, belirli bir dili edinim süreci, doğuştan var olan bilgilerin, deneme yanılma yöntemiyle sınanıp, aynı sürede, hatta kısa bir zaman diliminde öğrenebilmektedir.”

Bechert ve diğerleri (1971: 17) ise dil yetisini şöyle açıklar:

“Dil yetisi olan konuşurun açıklanan bütün bu kaabiliyetleri onun dile hâkimiyeti (Sprachbeherrschung) veya dil yetisi olarak isimlendirilir. Dil yetisi olarak aşağıdaki özellikler verilebilir:

1. Sonsuz sayıda cümle kurabilme ve anlayabilme yeteneği,
2. İki ifadenin aynı olduğuna karar verebilme yeteneği,

3. Bir ifadenin kendi diline ait olup olmadığına karar verebilme yeteneği,
4. Çeşitli yönden benzerlikler konusunda bir yargıya varabilme yeteneği,
5. İki ifadenin anlam benzerliğini tespit etme yeteneği,
6. Bir ifadenin birden fazla anlamını tespit etme yeteneği,
7. İfadelerin farklılıklarının derecesini anlama yeteneği. “

Edinç (Kompetenz) üretici-dönüşümlü dilbilgisinde, doğuştan var olduğu kabul edilen, insanın bir dili ana dili olarak öğrenmesini ve sınırlı sayıda kurallarla sınırsız sayıda cümleler üretmesini sağlar dil yetisi (Sprachkompetenz) Chomsky'nin ortaya attığı bir kavramdır. Edinç kavramını Vardar (2002: 89) şöyle tarif eder: “Üretici dönüşümsel dilbilgisinde konuşucu-dinleyicilerin edinmiş oldukları, daha önce hiç duyup söylemedikleri tümceleri de kapsayan sonsuz sayıda tümce oluşturup anlamalarını sağlayan dilsel bilgi. Bir üretim ve yorum düzeneği olan edinç “dilbilgisi” denen açık seçik kuralların oluşturduğu bir düzendir. Edim, edincin gerçekleşme düzlemidir.”

Chomsky derin yapıda sezgisel bilgileri içeren bu oluşumu *edinç* (Kompetenz) terimi ile, dönüşümler sonucu yüzey yapıda ortaya çıkan somut bilgileri ise *edim* (Performanz) terimi ile açıklar. Hengirmen (2009: 148) edim ve edinç terimlerini şöyle açıklar: “Edinç üretici dönüşümlü dil bilgisinde, doğuştan var olduğu kabul edilen, insanın bir dili ana dili olarak öğrenmesini ve sınırlı sayıda kurallarla sınırsız sayıda cümleler üretmesini sağlayan dil yetisi. Edim, üretici dönüşümlü dil bilgisinde doğal konuşucuların sözlü ve yazılı dilbilgisi.”

Yapısalcılığın bir alt dalı olan üretici dönüşümsel dilbilgisi, bir dilin kunuşanının, o dilin söz dizimini nasıl oluşturduğunun açıklar. Yapısalcılık ve ondan önceki dilbilgisi çalışmaları, dili açıklamanın yanı sıra, tümcelerin yüzeysel yapılarını açıklamaya yönelmiş, tümcelerin yüzeyde belirsiz görünen, daha derinde bulunan mantıksal yapıda çözümlenebilecek olgulara ulaşamamıştır. Bu nedenle Chomsky'nin üretici dilbilgisi modeli, tümcelerin dizimsel yapısı ile mantıksal yapısı arasındaki bağı belirlemesiyle dilbilimde yeni bir dönemi başlatmanın yanı sıra, felsefede de dilbilim dönemini açmıştır. Çünkü artık felsefenin alanına giren, çözümleyici, bireşimsel, gerektirme tümceleri, dilbilgisi modeli içinde açıklama bulmuştur (Külebi, 2015: 81).

Chomsky (1965:5 akt. Sezer, 1981: 165), “Diller bir bakıma insanlara benzerler. Her dilin kendini bir diğer dilden ayıracak özelliklere sahip olmasına karşın yine de diller arasında

ortak özellikler yok değildir” der. Borsley (1997: 2) ise, “Eğer diller gerçekten sınırsız bir şekilde birbirinden farklılık arz etseydi, evrensel dilbilgisi kuramı olmazdı ve Alman dili teorisi, İngiliz dili teorisi, Galli dili teorisi, vb. dil teorileri olurdu ve genel bir dil teorisi olmazdı” der.

Chomsky’nin evrensel dil bilgisi (kuramına) göre, yeryüzünde konuşulan bütün dillerin belirli bir sistemi vardır ve bütün diller tek bir kaynaktan gelmektedir. Yani farklı dil ailelerine mensup diller yüzeyde birbirlerinden uzak olsalar da temelde aynı yapılara sahiptirler. Chomsky bu farklılaşmayı dillerin iç yapılarında, yani söz dizimi ve kelime gruplarında meydana gelen birtakım dönüşümler ile açıklamaktadır. Karabulut (2009: 95) bunu şöyle açıklar: “Yeryüzündeki bütün diller soyut olarak algılanan bir *Derin Yapı*’ya ve konuşma sırasında gerçekleşen bir *Yüzey Yapı*’ya sahiptir. Bu iki seviye arasında ise bir taşınım-dönüşüm (ad öbeği taşınımı) söz konusudur. Yani yüzey yapı, derin yapıdaki bir unusun taşınması sonucu oluşur”

Her ne kadar diller birbirlerinden benzerliklerinden daha çok farklılıklar arz etselerde, dilbilgisi yönünden benzerlik, farklılık arz etmektedir. Zira yeryüzünde yaklaşık beş ila altı bin dil bulunmasına karşılık dilbilgisi kuralları sınırlı sayıdadır. Evrensel dilbilgisi kuramına göre, kelime grupları oluşturma ve cümle yapıları açısından temelde bütün diller tek bir yapıya sahiptir. Ancak Taşınım-Dönüşüm (Transformation) nedeniyle zaman içerisinde dillerde farklılaşmalar olmuş ve her dilin kendine mahsus bir yapısı oluşmuştur. Chomsky (2006: 197) evrensel dilbilgisini, bütün insan dillerinin dilbilgilerinin yerine getirmesi gereken koşulları konu edinen bir inceleme alanı olarak tanımlar ve görüşlerini şöyle açıklar: “Evrensel Dilbilgisi ilkeleri, insan dilinin dilbilgisinin nasıl kullanılacağını belirleyen özel koşullar yanında, bir insan dilinin uyması gerekli oldukça sınırlayıcı bir şema getirir. Evrensel dilbilgisi, herhangi bir dilin içermesi gereken kuralların iskelet bir alt yapısını içerebilir, ama aynı zamanda kuralların nasıl yorumlanacağını belirleyen bu dilbilgileri ile ilkelerin karşılaşması gereken koşulları da içerir. Bu anlatım biçimi, evrensel dilbilgisinin her özel dilbilgisinin yalnızca bir alt yapısı, her dilbilgisinin çekirdeğinde bulunan bir kurallar dizgesi olarak alan geleneksel görüşten bir sapmadır” (Chomsky, 2006: 113).

1.3. Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi

1960'lı yıllardan itibaren yapısal dilbilimin gözleme dayanan dil davranışlarından hareketle dili açıklamaya çalışması yetersiz görülmeye başlanmıştır. Davranışçı öğrenmeye karşı çıkan Chomsky, yapısal dilbilimin cümlelerin kuruluşuna yönelik açıklamalar getiremediğini öne sürerek *Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi* kuramını ortaya atmıştır. Chomsky bu kuramı ile cümle üretme modelini açıklayan zihinsel bir dilbilgisi tasarlamıştır. Chomsky'ye göre dil, söz dizimlerine dayalı üretken bir cüredir ve insanın beyninde doğuştan itibaren mevcuttur. Dil beyinde soyut olarak tasarlanan derin yapı ile bunun dönüşümler yoluyla somut olarak yüzey yapıda yansımalarıdır. Derin yapı evrensel olma özelliği taşıyan soyut yapıdır. Kelimeler ve cümleler derin yapıda tasarlanır. Cümlelerin asli şekilleri derin yapıda oluşur. Yüzey yapı ise dilden dile farklılık gösteren somut cümle yapısıdır. Yüzey yapı her bir dile özgü farklılıklar gösterir ve evrensel olmayan kuralları düzenler.

Söz dizim çalışmaları dil incelemelerinde değişik çağlarda değişik derecelerde önem taşımıştır. 20. yüzyılda yapısal dilbilimin oluşması döneminde, Saussure tümceyi kullanım alanının (yani parole'ün) birimi olarak ele almış ve dar anlamıyla dilbilimin inceleme alanının dışında görmüştür; çünkü bu görüşe göre dil bilim dilin yapısını, yani langue'i betimlemelidir. Bu nedenle Avrupa yapısalcılığı olarak adlandırılan dil bilim kuramı çizgisinde sürdürülen dil bilim incelemeleri söz dizimi değil, ağırlıklı olarak ses bilim ve biçim bilimi konu edinmiştir. 50'li yıllarda Chomsky üretici dönüşümsel dilbilgisinin temelini attığı dönemde, dili doğru tümceler bütünü olarak görmüş, yani tümceyi dil anlayışının merkezine yerleştirmiş, dil bilimin görevini de tümcelerin yapısını, kurallarını betimlemek olarak belirlemiştir (Huber, 2013: 218). Akım önce dönüşümsel dilbilgisi (transformational grammar) adıyla başlatılmış sayılabilir. Sonradan yaygınlaşan bilimsel adı transformational generative Linguistic, dönüşümlü üretimsel dilbilim, üretken-dönüşümlü ya da üretici dönüşümsel dilbilim biçiminde karşılanmış, kısaca üretici ya da üretimsel dilbilim olarak kullanılmıştır (Aksan, 2000: 131).

Çağdaş yapısal dilbilimin temellerini kuran Saussure dilsel çözümlemenin en uygun yöntemlerinin, yalnızca bölümlenme ve sınıflandırma olduğunu öne sürmüştür. Chomsky (2006: 47) bu çözümlemenin derin yapıdan yoksun bir yaklaşım olduğunu öne sürerek görüşlerini şöyle açıklar: "Bu yöntemleri uygulayarak dilbilimci böyle çözümlenen

birimlerin ilgili olduğu dzenekleri belirler; bu dzenekler dizimsel - yani sözün akışı içinde birbirini izleyen dzenekler –ya da dizisel –yani sözün akışı içinde aynı yerde bulunan birimler arasındaki bağıntılar- olabilir. Saussure bu tür bütün çözümlenmeler bittiğinde, zorunlu olarak dilin bütün yapısının bütünüyle açığa çıkacağını ve dilbiliminin görevini bütünüyle yapmış olacağını ileri sürmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla böyle sınıflamacı bir çözümlenme felsefi dilbilgisindeki anlamıyla derin yapıya yer vermez”

Dönüşüm, cümle öğelerinin zaman içerisinde hem kalıcı yer değıştirmelerini, hem de geçici yer değıştirmelerini ifade etmektedir. Yani her dil temelde ortak bir yapıya sahipken, ihtiyaçlara göre yeni yapılar oluşturur, bu yeni oluşumlar bir dönüşüm ve taşınım sonucunda gerçekleşir. Bu da her dilin iki seviyeli bir yapıya sahip olduğu varsayımını güçlendirir (Karabulut, 2009: 95). Baştan (2006: 38) ise üretici dilbilim konusundaki görüşlerini şöyle açıklar:

“... Son yıllarda ileri sürülen üretimsel dilbilim bir dildeki cümlelerin nasıl üretilip türetildiği problemini çözmeye çalışmaktadır. Eğer dildeki cümlelerin üretilme mekanizması anlaşılıp yeteri kadar açıklanabilirse o zaman yeni yapılacak cümlelerin de yapıları bir dereceye kadar tahmin edilmiş olacaktır. Üretimsel dilbilim böylece bir dildeki bütün cümleleri basit çekirdek cümlelere indirmekte ve bütün karmaşık cümlelerin, bu basit çekirdek cümlelerin çeşitli eklemler ve karışımlar yolu ile elde edildiğini göstermektedir. Mesela “anlamıyor musunuz?” gibi bir cümle, esasında “anlıyor” cümlesinin olumsuz, soru çoğul vs. gibi şekillere dönüştürülmesi ile elde edilmektedir. Yani çekirdek cümle bir dizi dönüşümler yolu ile daha karmakarışık cümlelere çevrilmektedir. ”

Chomsky (2006: 130) eserinde, çok farklı dillere hâkim olan ve bu diller üzerine çalışmalar yapan Wilhelm von Humboldt’un dile evrensel bakışını ve dil edincinin nasıl oluştuğuna dair düşüncelerini şöyle açıklar: “Nitekim, günümüzde dillerin çeşitliliği ve ayrı dil yapıları ile ayrı “dünya görüşleri” arasındaki ilişki konusundaki görüşleriyle çok iyi tanınan Wilhelm von Humboldt, ısrarla, her insan dilinin altında evrensel, insanın eşsiz zihinsel niteliklerini yansıtan bir dizge bulacağımızı öne sürüyordu. Bu nedenle, ona göre, dilin gerçekte öğrenilmediği (elbette öğretilmediği), yalnızca uygun çevre koşulları ortaya çıktığında, temel olarak önceden belirlenmiş bir biçimde “içeriden” geliştiği yollu usçu görüşü sürdürmek olanaklıydı. Bir ilk-dilin gerçekte öğretilmeyeceğini, yalnızca, öğrenmeden daha çok olgunlaşmaya benzeyen süreçlerle kendi kendine gelişeceği yolun verilebileceğini savunur”.

Amerikan yapısal dilbilimininde dönüşümlerin geliştirilmesi konusundaki en önemli ve ilk çalışmaları Harris *Co-occurrence and Transformationen in Linguistic Stuctur* (1957) isimli eserinde ortaya koymuş ve dönüşümlerin, her biri bir birliktelik ortaya koyan aynı cümleye sahip iki yapı arasındaki formal bağıntılar olduğunu ifade etmiştir.

Üretici dönüşümsel dilbilgisi alanında Harris *dağılımsal analizden* (Distributionsanalyse) *dönüşümsel analize* (Transformationsanalyse) doğru bir gelişme sağlayarak, üretici dönüşümsel dilbilgisinin anlayışını kapsayan ve Chomsky'nin adıyla özdeşleşen *Amerikan Yapısalcılığı*'nın üçüncü gelişme aşamasının yolunu açmıştır (Helbig, 1986: 261)

Helbig (1986: 262-263) dönüşümleri aşağıdaki maddelerle açıklamıştır. Biz bunları aşağıda Almanca ve Türkçe karşılıklarıyla veriyoruz:

Dönüşümlerde cümlenin semantik bilgi içeriğinin aynı kalması esastır. Neyin değişebileceği dil bilisiyle ilgili bir durumdur. Böylece bir cümle bir isim grubuna dönüştürülebilir ve bir anlatım biçimidir (Aktivden Passive dönüşüm biçimi gibi). Değişmeyen semantik içerik sadece cümlede yer alan belirli morfemin var olmasına bağlı değildir.

Die Katze frisst die Maus. (N1 v V N2) Kedi fareyi yedi.

Die Maus frisst die Katze. (N2 v V N1) Fareyi kedi yedi.

Bu iki cümle aynı morfemleri içerir, ancak tamamen farklı durumları ifade ederler ve bu yüzden de birbirlerinin dönüşümü olarak algılanmamalıdır.

Harris, İngiliz dili için dönüşümlerin tüm listesini detaylı bir şekilde vermiştir. Biz bunlardan sadece birkaçını vermek istiyoruz.

- 1) Passiv(e) Dönüşüm (Passivtransformation): N1 v V N2 → N2 v be Ven by N1
(The children were drinking milk → Milk was being drunk by the children)
Die Kinder tranken Milch → Milch wurde von den Kindern getrunken.
Çocuklar süt içiyorlardı → Süt çocuklar tarafından içildi.

- 2) Ulamsal Dönüşüm (Einleitungstransformation): $S \leftrightarrow \text{Introducer} + S$
 $N \vee V \leftrightarrow \text{There} \vee V N$ gibi
 (A boy came \leftrightarrow There came a boy)
 (Ein Junger kam \leftrightarrow Dort kam ein Junger)
 (Bir delikanlı geldi \leftrightarrow Oraya bir delikanlı geldi)
- 3) Söz Dizimi Dönüşümü (Wortstellungstransformationen):
 $N1 \vee V N2 X \leftrightarrow N1 \vee V X N2$ gibi
 (He threw the door open \leftrightarrow He threw open the door)
 (Er öffnete die Tür \leftrightarrow Die Tür öffnete er)
 (O, kapıyı açtı \leftrightarrow Kapıyı o açtı)
- 4) İsimleştirme Dönüşümleri (Nominalisierungstransformationen):
- a) $N1 \vee V (N2) \leftrightarrow N1's \text{ Ving} (\text{of}) N2$
 $\leftrightarrow \text{Ving} (\text{of}) N2 \text{ by } N1$
- (You read these things \leftrightarrow Your reading (of) these things
 \leftrightarrow reading (of) these things by you)
- (Du liest diese Sachen \leftrightarrow dein Lesen dieser Sachen
 \leftrightarrow das Lesen dieser Sachen von dir)
- (Sen bu şeyleri okuyorsun \leftrightarrow senin bu şeyleri okuyuşun
 \leftrightarrow bu şeylerin senin tarafından okunması)
- b) $N \vee V \leftrightarrow \text{Ving } N$ (the dogs bark \leftrightarrow barking dogs)
 (die Hunde bellen \leftrightarrow bellende Hunde)
 (Köpekler havlıyor \leftrightarrow havlayan köpekler)
- c) $N \vee V \leftrightarrow \text{Ving of } N$ (the dogs bark \leftrightarrow the barking of dogs)
 (die Hunde bellen \leftrightarrow bellen der Hunde)
 (Köpekler havlıyor \leftrightarrow köpeklerin havlaması)

- 5) Sıfat (Tamlaması) Dönüşümü (Adjektivtransformation): $N \text{ is } A \leftrightarrow A N$
(the storm is distant \leftrightarrow the distant storm)
(Der Sturm ist entfernt \leftrightarrow der entfernte Sturm)
(Fırtına uzaktadır \leftrightarrow uzak fırtına)
- 6) Sahip Olmak (haben) Fiilinin Dönüşümü (Haben-Transformation):
 $N1 \text{ has } N2 \leftrightarrow N1 \text{'s } N2$
(The father has a house \leftrightarrow the father's house)
(Der Vater hat ein Haus \leftrightarrow das Haus des Vaters)
(Babanın bir evi var \leftrightarrow babanın evi)

Buraya kadar verilen dönüşümler, her cümlenin kendine mahsus dönüşümü olduğunu ortaya koymaktadır ve dönüşümler söz konusudur: Çekimli fiil yapısından isimleşmeye (von Verbalisierung zu Nominalisierung), ya da tam tersi; isimleşmeden çekimli fiil yapısına (von Verbalisierung zu Nominalisierung) geri dönüş olduğu anlamını ortaya koymaktadır. Fakat aşağıdaki durumlarda bir kaynak cümleye birden çok dönüşüm uymaktadır, yani bir cümleye birden fazla dönüşüm denk gelmektedir ve birden çok karşılığı vardır.

- 7) Adıllaştırma (zamir şekline) Dönüşüm (Pronominalisierungstransformationen):
 $N1 \text{ v } V \rightarrow \text{He (she, it) v } V$
(the friend came \rightarrow he came)
(Der Freund kam \rightarrow Er kam)
(Arkadaş geldi \rightarrow O geldi)

Bü dönüşümler doğal olarak çift yönlü değildir, yani geriye dönüş şekli yoktur. Değiştirimin (Substitution) dönüşümün sadece özel bir şekli olduğu, değiştirim işlemlerinin dönüşüm işlemlerine girdiği görülmektedir. Chomsky'nin bizzat kendisi de sonraları değiştirim dönüşümlerinden (Substitutionstransformationen) bahsetmiştir.

- 8) Eksiltme Yoluyla Dönüşüm (Eliminierungstransformation): Bu dönüşümde bir cümle ögesi (nesne gibi) atılır.
Milk was being drunk by the children \rightarrow Milk was being drunk.
Milch wurde von den Kindern getrunken \rightarrow Milch wurde getrunken.
Süt çocuklar tarafından içildi \rightarrow Süt içildi.

Üretici Dilbilgisi (Generative Grammatik) -önceleri Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi olarak da isimlendirilirdi- bu güne kadar birçok aşamalar geçirmiştir. Chomsky, 1965 yılında yayımlanan “Aspects of the Theory of Syntax” isimli eseriyle ortaya koyduğu Standartteori’de (die Standarttheorie) üretici dilbilgisinin araştırma programını belirlemiştir. Daha sonra 1980’li yıllarda Yönetme-Bağlama Kuramı (die Government-Binding-Theorie), 1990’lı yıllarda Minimalist Program (das Minimalistische Programm) gibi birçok aşamaları geçirerek bu güne kadar kendini sürekli geliştirmiştir. Üretici dilbilgisinin amacı, ilkeleri ve parametreleri uygun bir şekilde tanımlamak ve böylece dil edinimi konusunu açıklığa kavuşturmadır.

Chomsky “Syntactic Structures” isimli eserinde, ilgili dilin gramerli cümlelerini gramerli olmayanlardan ayıran ve gramatik cümlelerin yapısını ortaya koyan dilbilimsel bir analiz ortaya koymaya çalışmıştır. “Bir dilin grameri, bütün gramerli (dilbilgisi açısından doğru olan) cümleleri üreten bir araçtır. Bu nedenle üretici gramerden söz ederiz. Üretici dilbilgisi terimini kullanmamızın nedeni budur. Aslında üretici dilbilgisi “dilbilgisi açısından doğru olan cümlesi” teriminin tam olarak ifade edilmesinden başka bir şey değildir” der (Helbig, 1986: 256).

Bir kez daha vurgulamak isteriz ki, bir dile ait bilgiler, sınırsız sayıda birçok cümleyi anlamaya yönelik örtük (implizit) dil yetisini içerir. Bu nedenle üretici bir dilbilgisi, sınırsız sayıda yapılar üretmek için tekrar edebilen kurallar sistemi olmalıdır. Bu kurallar sistemi üretici dilbilgisinin üç ana bileşenine ayrılabilir: Söz dizimsel (sentaktik), sesbilimsel (fonolojik) ve anlambilimsel (semantik) bileşenler (Chomsky, 1971: 29-30). Söz dizimsel bileşenler (syntaktische Komponente), her biri belirli bir cümlenin anlamlandırılması için gerekli olan bütün bilgileri kapsayan soyut tümleyenlerin çekimlenmemiş kümesini ortaya koyar. Bir dilbilgisinin fonolojik bileşeni, sentaktik kurallar tarafından nasıl üretildiğine dair, bir cümlenin sesle ilgili yapısını açıklar. Yani sentaktik bileşen tarafından üretilen yapıyı fonetik olarak temsil eden işaret ile birleştirir. Anlambilimsel bileşen bir cümlenin anlambilimsel yorumunu ortaya koyar. Yani sözdizimsel bileşen tarafından üretilen yapıyı belirli bir anlambilimsel temsil (Repräsentation) ile birleştirir. Bu nedenle hem fonolojik hem de semantik bileşenler yoruma açıktır. Sonuç olarak bir dilbilgisinin sözdizimsel bileşenleri, her cümle için anlambilimsel yorumunu açıklayan bir derin yapı (Tiefenstruktur) ve fonetik yorumunu

belirleyen bir yüzey yapı (Oberflächenstruktur) ortaya koyar. Birincisi anlambilimsel bileşenlerle, ikincisi ise fonolojik bileşenlerle yorumlanır.

Chomsky'nin üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramına göre, sınırsız sayıda cümleler üretebilme kurallar dizgesinin üç ana bölümü olan dizimbilim, görevsel sesbilim ve anlambilimi Aksan (2000:135-136) şöyle açıklar:

“Dizimbilim bölümü, yapı kuralları (structure rules) ve dönüşüm kuralları (transformational rules) olmak üzere iki ana kuralı içerir. Bunlardan yapı kurallarıyla, sayısız tümce örneklerinden çekirdek tümceler (phrase noyau, kernel sentence, Kernsatz) elde edilir. Üretimsel dilbilim kuramının oluşabilmesi için bir dilde (İngilizcede) kullanılan binlerce tümcenin incelenmesiyle, o dilde kurulabilecek bütün tümceleri üretebilecek formüller elde edilmiştir. Bu formüller, bu dilbilime özgü yöntemle, aşağıda açıklanacağı gibi, söz varlığından seçilecek sözcüklere uygulandığından, o dilde her türde tümceyi kurmak olanaklıdır. Elbette, her dilin kendine özgü tümce türetme yolları ve formülleri vardır. Bugün çeşitli diller için de üretimsel dilbilim yöntemleriyle hazırlanmış dilbilgisi kitapları yayımlanmıştır.”

Üretici dilbilgisinin amacı, cümle yapılarının temelinde bulunan dilbilgisi kurallarını belirlemektir. Üretici dilbilgisi kuramı, dilbilgisinin evrensel boyutlarını tanımlamayı ve açıklığa kavuşturmayı amaçlar. Üretici dilbilgisi kuramı ortaya çıktığı 1957'den beri sürekli değişerek kendini yenilemiştir (Özsoy, 2015: 9-12).

Temel tümcelerin birbiriyle birleştirilirken yapılan değişikliklere *dönüşüm* denir. Dönüşümler belli işlemler uygulanarak yapılır. Silme, ekleme, değişim ve değiştirim temel nitelikli dönüşüm işlevleridir. Dönüşüm yapmak için var olan dilsel biçimlerin yok edilmesine *silme*, dönüşümde yeni biçimlerin kullanılmasında *ekleme*, dizimsel bağıntıda yapılan yer değiştirme işlemine *değişim* ve dizisel bağıntıda yapılan yer değiştirme işlemine de *değiştirim* denir (Huber, 2013: 238).

Huber'in açıkladığı bu dönüşüm işlemlerini aşağıdaki Türkçe ve Almanca cümlelerde şu şekilde gösterebiliriz:

1. Komşum bir fabrikada çalışıyor.
2. Komşumun oğlu üniversitede okuyor.
Oğlu üniversitede okuyan komşum bir fabrikada çalışıyor.

Derin yapıda iki temel cümle olarak var olan bu iki cümle, biri temel cümle, diğeri yan cümle (filimsi) olarak birleştirilerek dönüşümlerle bir birleşik cümle olarak yüzey yapıya yansır. Bu dönüşüm işleminde, 2. Cümlede *okuyor* kelimesindeki zaman eki *-yor* silinmiş, *-An* sıfat –fiil eki eklenmiş, *komşunun* kelimesi silinmiştir.

Almancada bu değişim-dönüşüm işlemi biraz daha karmaşıktır. Zira Almancada, temel cümleyi yan cümleye dönüştürme ve temel cümleye bağlama dönüşümü daha kapsamlı bir işlemdir.

1. Ich habe bemerkt.

2. Meine Tasche war nicht bei mir.

Ich habe bemerkt, dass meine Tasche nicht bei mir war.

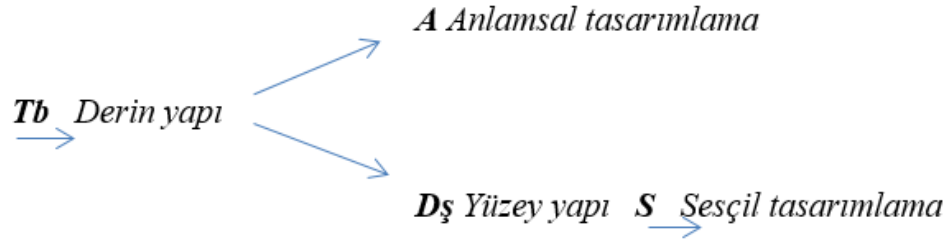
Dass meine Tasche nicht bei mir war, habe ich bemerkt.

Yüzey yapıya Türkçeden farklı olarak iki birleşik cümle olarak yansıyabilecek bu Almanca birleşik cümlelerin dönüşümünü şöyle açıklayabiliriz:

Önce “Meine Tasche war nicht bei mir” cümlesi, bu cümleye yan cümle *dass* bağlacı getirilerek ve yüklemi sona atılarak yan cümleye çevrilir. Ardından yapısında değişiklik olmayan temel cümle ile birleştirilir. Ancak birleşik cümleye yan cümle ile başlanması durumunda, temel cümlede de bir değişim söz konusudur. Yan cümleden sonra gelen temel cümlelerin öznesi ile fiilinin yeri değiştirilir ve temel cümle fiille başlar.

Burada kısaca özetlenen tümce yaklaşımı Chomsky'nin üretici dönüşümsel dil bilgisi adını verdiği dil kuramına dayanmaktadır. Bu görüşe göre insanlar, önerme aşamasında aynı şeyleri düşünür, bu düşünülenler derin yapıyı oluşturur, her doğal dil kendi kurallarına göre bu derin yapıları yüzeysel yapılara dönüştürür (Huber, 2013: 238).

Chomsky (2006: 217) bu iki kural dizgesini, söz dizimin taban bileşeni ve dönüşüm bileşeni olarak isimlendirir bunu aşağıdaki çizelge ile ortaya koyar:

Şekil 1: Söz Dizim Taban Bileşeni ve Dönüşüm Bileşeni (Chomsky,2006:217)

A çakışımı anlam bileşeni tarafından, Dş çakışımı dönüşüm bileşeni tarafından, S çakışımı ise ses bilim bileşeni tarafından gerçekleştirilir. Ulamsal dizge ile sözlük, taban dizgenin (Tb işlemiyle) derin yapılar ürettiğini belirler.

Sözdizimi bileşeniyle ilgili gözlemlerimizi özetlersek, vardığımız sonuç, bu bileşenin bir taban bileşeni ile bir dönüşüm bileşeninden oluştuğu. Taban derin yapıları üretir, dönüşüm kuralları ise onları yüzey yapıya çevirir. Tabanın ulamsal bileşeni dilin önemli dilbilgisi bağıntılarını tanımlar, temeldeki söz öbekleri için ülküsel bir düzen saptar ve değişik yollarla hangi dönüşümlerin uygulanacağını belirler (Chomsky, 2006: 238).

Üretici dönüşümsel dilbilgisi ses ile anlam arasındaki sınırsız birçok bağıntıyı ortaya çıkarır. Öyle cümleler vardır ki, gerçek anlamda ne ifade ettiğini anlamamız alternatif algılama şekillerini gerekli kılar. Bu cümlenin gerçek anlamı derin yapıda saklıdır. Yüzey yapı bize cümlenin anlamını tam olarak veremeyebilir. Yüzey yapıda anlaşılmayan, anlam belirsizliği taşıyan cümleler vardır. Chomsky (2006: 64) bu durumu aşağıdaki örneklerle açıklamaktadır:

I disapprove of John's drinking.

(John'un içmesini uygun bulmuyorum)

Bu cümle John'un içmesine ya da içme biçimine göndermede bulunuyor olabilir. Bu belirsizlik aşağıdaki tümcelerle değişik biçimlerde ortadan kaldırılabilir:

a) *I disapprove John's drinking beer.*

(John'un birayı içmesini uygun bulmuyorum).

b) *I disapprove John's excessive drinking.*

(John'un aşırı biçimde içmesini uygun bulmuyorum).

Verilen ilk cümleyle ilgili iki farklı soyut yapı düşünülebilir. Bunlar, a) ve b) cümlelerindeki karşılıkları olabilir. Bu karşılıkların olduğu katman derin yapı katmanıdır. Derin yapıda oluşan bu karşılıklar dönüşümler sonucu yüzey yapıya anlamayı güçleştirecek şekilde yansımaktadır. Yüzey yapıdaki bu yansımanın gerçek karşılığı derin yapıdadır. Bunu en iyi bilen, bu üretimi sağlayan kişidir. Dolayısıyla ne söylendiği değil, ne söylenmek istendiği önemlidir. Chomsky (2006: 109) bu hususla ilgili şu açıklamayı yapar: “Bir dilbilgisi, konuşan-dinleyen kimsenin bütün dil edincini açıklayacaksa, anlam yorumlaması kurallarını da kapsamalıdır. Ancak dilbilgisinin bu yönü derinliğine çok az bilinmektedir.”

Söz dizim bileşeni, derin yapıyı üreten kurallar ile onları yüzey yapıya taşıyan kurallardan oluşur. Yüzey yapı; konuşanın ürettiği ve alıcının algıladığı gösterenler dizgesidir. Yüzey yapı bazı durumlarda derin yapıda gerçek anlatılmak isteneni ortaya koyma konusunda yetersiz kalabilir. Yüzey yapıda, yani cümlenin somut sentaktik yapısında göremediğimiz, farkedemediğimiz veya anlayamadığımız eksik unsurlar olabilir. Derin yapı dediğimiz, cümlelerin eksiksiz olarak olduğu bu anlambilimsel katman, yüzey yapıdaki bu eksiklikleri, anlam yönünden ortaya çıkacak muğlaklığı çözmemizi sağlar.

Seni bir kafede çay içerken gördüm.

Yukarıda verilen cümlede bir muğlaklık, bir anlam belirsizliği vardır ve iki şekilde anlaşılabilir. Kafede çay içen kim? Ben mi, sen mi? Her ikisi de olabilir:

- a) Ben bir kafede çay içiyordum, seni gördüm.
- b) Sen bir kafede çay içiyordun, ben seni gördüm.

Bu cümlenin gerçekte anlamının hangisi olduğu, bu cümleyi üretenin derin yapıda oluşturduğu şekildedir. Yani bu cümle derin yapıda oluşturulurken hangisi ifade edilmek istenmiştir. Dolayısıyla bu cümleyi anlayabilmek için derin yapısını bilmek gerekir. Buradan anlaşılacaktır ki, cümle yukarıda örnekte verildiği gibi sadece sentaktik yapıdan ibaret değildir. Sentaktik yapılar bazen yetersiz kalabilir. Bu eksiklikler derin yapıyı anlamakla giderilebilir.

Silme ve dönüşümler sonucu cümle yüzey yapıya bir anlam belirsizliği içerisinde yansımıştır. Yine konumuzun ana temasını oluşturan, derin yapıdaki iki cümlenin, cümlelerden birinin fiilimsi yapıya dönüştürülecek suretiyle, tek cümle olarak yüzey yapıda var olduğunu görüyoruz. Bünyesinde fiilimsi bulunan bu çümlenin çözümlemesinde, derin yapıya indiğimizde müstakil bir cümleden türetilen fiilimsiyi tespit edebilmekteyiz. Yine burada şunu zikretmeliyiz ki, derin yapı çözümlemeleri bize, hem anlam belirsizliklerini tespit edebilme, hem de karmaşık yapıları çözümleyebilme ve böylece üzerinde özellikle durduğumuz iletişimi kolaylaştırma imkânı sunmaktadır.

Aksan, (2000:135) bu yöntemle, daha önceki çalışmalarda çözümlenemeyen anlam bulanıklıklarının da ortadan kaldırılabileceğini ifade ederek bunu aşağıdaki cümle ile ortaya koymaktadır:

“Kardeşinin sana anlattığını bilmiyordum.

Bu tümce dikkat edilecek olursa iki şekilde yorumlanabilir:

1. Kardeşinin bu olayı sana anlattığını bilmiyordum;
2. Kardeşinin sana anlattığı konuyu bilmiyordum.

Burada, yüzeysel yapıları aynı, derin yapıları birbirinden farklı iki tümce söz konusudur. Derin yapı-yüzeysel yapı ayrımı, dönüşümlü dilbilgisinin temel ilkelerinden biridir.”

Derin yapıdaki oluşumlar yüzey yapıya göre sınırlıdır. Derin yapıda oluşan cümle bileşenlerinde mevcut olan basit cümlelere karşılık gelen yeni yapıların oluşturulması sözkonusudur. Yüzey yapıya yansıyan bu dönüşümler yeniden sıralama, eksiltme ve başka biçimsel işlemlerle de oluşabilir. Üretici dönüşümsel dilbilgisi dönüşümler sonucu yüzey yapıda oluşan birçok değişimin derin yapıdaki kaynak yapılarını ortaya çıkarır. Bu değişimler dillerin yapılarına göre farklı şekillerde ve farklı yapılarda ortaya çıkabilir. Ancak bu dönüşüm ve değişimin temel sistematığı aynıdır.

1.4. Derin Yapı Yüzey Yapı

Chomsky, “Syntactic Structures” (Sözdizimsel Yapılar) 1957 adlı eserinde ortaya koyduğu derin yapı ve yüzey yapı kavramları ile dilbilime yeni bir bakış açısı

kazandırmıştır. Port Royal Okulu ve Hocası Zellig Haris'ten etkilenen Chomsky'nin bu teorisine göre, her cümlenin derin yapı ve yüzey yapı olmak üzere iki yönü vardır. Derin yapı, diğer bir ifade ile soyut cümle yapısı, dilin anlambilimsel temelini oluşturur. Bu yapı, dilin görünmeyen ancak algılanabilen alt yapısıdır. Yüzey yapı ise, derin yapıda mevcut olan anlam birimlerinin söz ve yazıya dönüşmüş şekilleridir. Derin yapı, henüz açığa çıkmamış dilin düşünsel soyut yönünü, yüzey yapı ise dilin bir iletişim aracı olarak uygulama düzlemindeki somut yönünü ortaya koyar.

Sınıflandırmacı yapısal dilbilim, bir cümlenin yüzey yapısı ve derin yapısının aynı olduğunu kabul eden suskunluk içindeki hipoteze dayanırken, Chomsky'ye göre üretici dilbilgisinin bugünkü şeklinin ana fikri yüzey yapı ile derin yapıların birbirinden farklı olduğu ve yüzey yapının, derin yapıda dilbilgisel dönüşümlerin tekrarlanan uygulamaları şeklinde tasvir edildiği fikrinden oluşuyordu. Bu nedenle IC-Analizi sadece yüzey yapının açıklanması olarak uygundur, ancak derin yapının açıklanması olamaz (Helbig, 1986: 303). Derin yapılar, dönüşümler yoluyla yüzey yapılara çevrilirler. Bir derin yapıya değişik dönüşümler uygulanabilir ve ortaya değişik yüzey yapılar çıkabilir. Derin yapılar zihinde mevcuttur, ancak ses olarak yüzey yapıya yansımaz. Bunlar dönüşümler yoluyla yüzey yapıya dönüşürler. Derin yapılara çeşitli dönüşümler uygulanabilir ve ortaya değişik yüzey yapılar çıkabilir. Cümleler duygu ve düşünceleri her zaman tam olarak ortaya koymaz. Eksik öğeleri olabilir. Bunlar aslında derin yapıda var olan fakat yüzey yapıya yansımayan birimlerdir. Ya dilde en az çaba ilkesi nedeniyle, ya da beden dilinin de ön plana çıkması nedeniyle cümlelerin bazı zorunlu öğeleri bile sentaktik veya fonetik olarak eksik olabilir. *Boş alan, eksiltili cümle* terimleriyle ifade edilen bu eksiklik, sözdizimsel yapıların derin yapı katmanının incelenmesinde ortaya çıkar. Dürscheid (2010: 129) yüzey yapının, somut kelime ya da cümle dizisine takabül ettiğini, derin yapının ise, yüzey yapının esasını oluşturan somut düzlemi açıkladığını söyler. Türetmelerin dönüşümler (Transformationen), yani söz dizim yapısının değişimi üzerinden gerçekleştirildiğini, dönüşümler derin yapıyı yüzey yapıya ulaştırdığını ifade eder.

Yüzey yapılarıyla bir cümle bütünlüğünden uzak olan, derin yapıları, sözlü dil kullanımının çeşitli öğeleriyle, yargı bildiren cümle olarak algılanan cümleler eksiltili cümlelerdir. Genellikle yüklemsiz ve sık sık da tek sözden oluşan eksiltili cümleler, yüzey

yapıları bir cümle olmaktan uzak oldukları halde, sözlü dil kullanımının çeşitli öğelerinin yardımıyla, derin yapıları, yargı bildiren bir cümle olarak algılanırlar (Karaağaç, 2012: 242).

Cümle, bitmişlik ifade eden bir yapıdır. Cümlenin değişik tanımlarında, cümlenin duygu ve düşünceleri tam olarak ifade edilmesinden, yargı bildirmesinden bahsedilir. Ancak cümlenin her zaman bu özellikleri taşımadığını, derin yapıda oluşan duygu ve düşüncelerin yüzey yapıya tam olarak yansıtılmadığı, dolayısıyla cümlelerin eksikliklerle dolu olduğunu görürüz. İşte burada bu eksiklikleri telafi etmek için eksikliklerle dolu cümle yapısının, derin yapıda oluşan şekline inilir. Cümleler fonetik veya sentaktik açıdan eksik olabilirler, ancak derin yapıda semantik açıdan eksiksiz yapılardır.

İsmine bakıldığında bitmişlik, bütünlük, tamlık vs. bildirmesi beklenen cümlelerin aslında çok da tam olmadıklarını görürüz. Hatta biraz üslup cambazlığı yaparak: ‘Cümle ne kadar cümledir?’ sorusunu da sorabiliriz. Cümlenin ne kadar bütünlük, ne kadar eksiklik arz ettiği sorusuna cevap arama tam da derin yapı yüzey yapı ayrımını incelemek demektir (Demirci, 2010: 294). Bu eksiklik genellikle ‘gizli özne’ terimiyle ifade edilir. Ancak bu eksiklik cümlenin diğer öğeleri ile de ortaya çıkabilir. Cümlenin daha birçok öğesinin yazılı veya sözlü ifadelerde gerek dilde tasarruf nedeniyle, gerekse diğer nedenlerle eksik ifade edildiği görülür. Ancak bu eksik öğelerin derin yapıda mevcut olduğu ve eksikliklerin giderilebilmesi için derin yapıdaki yapıların tam olarak oluştuğunu dikkete almak gerekir. Farklı nedenlerle cümleyi eksik ifade eden konuşanın zihinde bu cümleler aslında tam olarak oluşmuştur, ancak yüzey yapıya yansıtılmamıştır. Karabulut (2009: 97) makalesinde bu eksiklikleri ‘iz ve boşluk’ terimleriyle ifade etmektedir. İzler, yüzey yapılarda ortaya çıkan boş kategorilerdir (Uzun 2000: 70).

Verici durumundaki konuşan ve yazan cümleyi üreten aktif kişi olduğu için derin yapıyı bilen taraftır. Alıcı konumda pasif durumdaki dinleyen ve okuyan ise vericinin yansıttığı ölçüde derin yapıya vakıf olacaktır. Oysa düşünülen her şeyi dil denen aracı bir sistem ile aktarmak çok kolay değildir. Alıcının pasifliği daha dramatik iken verici de düşüncesini dilin kalıplarına aktaramama sorunu yaşayabilir (Demirci, 2010: 296). İnsan denen düşünen varlığın içinde yaşadıklarını dile getirmesi her zaman kolay değildir. Duygu ve düşünceleri aktarımda eksiklikler olabilir, hatta bazen mümkün olmayabilir. Derin yapıdan yüzey yapıya giden süreçte kayıplar olabilir. İnsan içinde bazı duygular, coşkular

yaşar. Bunlar anlam yönüyle insanın içinde derin yapıda mevcut iken, ifade edememe sorunu nedeniyle yüzey yapıya, yazılı veya sözlü ifade şekline aktarılamayabilir. Bu nedenle insanlar duygu ve düşüncelerini, mesajlarını karşı tarafa aktaramadığında: ‘Nasıl anlatsam, bilmem ki...’, ‘Bilmem, anlatabiliyor muyum...?’, ‘Nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum...’ gibi ifadelerle serzenişte bulunurlar. İşte bu duygular insanın zihninde, derin yapıda oluşan, ancak yüzey yapıya aktarılamayan, dolayısıyla ifade edilemeyen duygulardır.

Derin bir yapı olan düşünce ve anlam, dilin kalıplarına aktarılmaya çalışıldığı andan itibaren o derinliği kaybederek sığlık yaşamaktadır (Demirci, 2010: 297). Dil, derin yapıdaki düşüncelerimizi, duygularımızı yüzey yapıya aktarmayı sağlayan bir araçtır. İnsan düşünen bir varlık olarak zihninde sürekli düşünceler üretir, cümleler kurar, kurgulamalar yapar. Bu üretim insan beyninin mükemmelliği sayesinde son derece hızlı ve muntazam bir şekilde oluşur. Ancak bu üretimlerin yüzey yapıya yansımaları sınırlıdır. Yüzey yapıya yansıma süreci esnasında bu muntazam yapılarda eksiklikler, aksaklıklar, ifade edebilme güçlükleri oluşabilir. Bu eksikliklerin oluşmasında, insanın o andaki psikolojik durumu da önemli bir etkidir. İnsan rahat ve mutlu olduğu bir ortamda duygu ve düşüncelerini daha kolay ve daha düzgün dile getirebilir. Ancak huzursuz olduğu, rahat olamadığı veya sıkıntılı bir anında duygu ve düşüncelerini ifade edebilme konusunda yetersiz, hatta çaresiz kalabilir. Veya gergin ve sinirli olduğu bir ortamda ise, zihninde oluşturduğu fakat söylemekten kaçındığı cümleleri de ifade etme cesaretini gösterebilir. Sonuç olarak zihinde fırtınalar kopabilir, güzel duygu ve düşünceler oluşabilir. Bunlar yüzey yapıya yansıtılır veya yansıtılmaz. Ancak, açıklamaya çalıştığımız insanın zihninde, derin yapıda oluşan bu duygu ve düşünceler, yüzey yapıya yansımalarına, yazılı ya da sözlü olarak ifade edilebilmelerine göre oldukça zengin ve kapsamlıdır.

Kıran ve Eziler (2013: 159-160) derin yapı ve yüzey yapıyı şu şekilde açıklarlar:

“Gösteren yan; sese, sözcüğe dökülen yan; yani biçim yanıdır. Gösterilen yan ise kulağımızla duyup gözümüzle gördüğümüz biçimsel yanın iletişimde kullanılan anlamsal yanıdır. Bir başka deyişle gösteren, gösterenin yüzey yapıdaki; gösterilen ise gösterenin derin yapıdaki biçimidir denebilir. Port Royal dilbilimcileri gibi, N. Chomsky de sözce çözümlemesinde iki düzeyden söz eder. Bir yanda konuşucunun ürettiği ya da algıladığı yüzey yapı adı verilen, görünen dizimsel bir birleşim, öte yanda tümcenin anlamını taşıyan derin yapı vardır. N. Chomsky, bu ayrımı Port Royal Gramercileri tarafından verilen şu örnekle açıklamaya

çalışır: “Görünmeyen tanrı görünen dünyayı yarattı.” Bu tümcede üç ayrı tümcecik vardır: 1)Tanrı görünmez; 2) Tanrı dünyayı yarattı; 3) Dünya gözle görülür. İlk aşamada “Görünmeyen”, “tanrı”, “görünen”, “dünyayı”, “yaratmıştır” ses dizisine N. Chomsky yüzey yapı adı verir, oysa görünmeyen örtük tümcecikler bu ses dizisinin derin yapısını oluşturur. Yüzey yapı özne isim grubu, “Görünmeyen Tanrı” bir yüklem grubu “görünen dünyayı yarattı” biçiminde bölümlenebilir. Oysa derin yapı, tersine, bileşik tümcenin yalın düşüncelere ayrılması olan özne, yüklem türünde basit tümceciklerden oluşur.”

Yılmaz (2014: 30) ise deri yapıyı şöyle açıklar:

“Derin yapı (İng. deep structure) –yüzey yapı (İng. surface structure) karşılığı. Derin yapı ve yüzey yapı kavramları, dil biliminde Chomsky tarafından literatüre giren Üretici-dönüşümsel dil bilgisi kuramı (İng. transformational-generative grammar) çerçevesinde; standart teori (İng. standart theory) genişletilmiş standart teori (İng. extended standard theory) ve revize edilen genişletilmiş standart teori (İng. revised extended standard theory) ile daha da geliştirilmiştir. Chomsky, iletinin oluşturulmasında I. aşama olarak gördüğü derin yapı aşamasında doğal dil konuşucusunun seçtiği fiillerle doğru özne ve nesnelere kullanılması gerektiğini savunur. Chomsky, zihinde; bu işlemin doğru yapılmasını sağlayan dönüşümler (İng. transformations), silme (İng. delet) ve yer değiştirme (İng. moving) diye adlandırdığı çeşitli kurallar olduğunu savunmuş ve ortaya çıkan son yapının (İng. resulting structure) ise yüzey yapı aşamasında gerçekleştiğini dile getirmiştir (Horsey, 2001: 26). Derin yapı ve yüzey yapı kavramları ileti değeri taşıyan dil birimleri (gösterge, sözce vb.) için söz konusudur. Bu yaklaşıma göre; ileti değeri taşıyan her dil biriminde başlıca iki katman vardır. Derin yapı ve yüzey yapı. . Yüzey yapı (İng. surface structure), göstergenin “gösteren” yönünü, derin yapı (İng. deep structure) ise göstergenin “gösterilen” yönünü karşılar. Yüzey yapı göstergenin ses ve iletişim imgesi olarak somut yönünü(söylenen ve yazılan yönünü) belirtirken; derin yapı; kavrama ve algılama bakımından göstergenin soyut yönünü (anlam/kavram yönünü) belirtir. Yüzey yapı daha çok dil bilimsel (İng. grammatical) bir karakter taşıırken, derin yapı ise anlamsal/kavramsal(İng. semantics/conceptual) bir karakter taşır...”

Öte yandan öznesi olmayan fiil cümleleri olduğunu ileri sürmek de yüzey yapıdan hareket etmekle alakalıdır. Fiil çekimlenmiş ise bir faile bağlanmış demektir fakat fail cümlelerin yüzeyinde ifade edilmemiş olabilir. Dolayısıyla bu cümlelerin öznesi yok demek derin yapıyı yok saymak demek anlamına gelir (Demirci, 2010:300). Geçişsiz eylemler, edilgen çatıya geçtiklerinde özne yitimi yaşarlar. Çevrelerinde özneye dönüşebilecek nesne yoktur. Ama bu eylemlerin gerçekleştirilmesini sağlayan, yüzey yapıya taşınmamış,

kestirilemeyen bir öznelere olduğunu unutmamak gerekir. *Savaştan korkulur, İzmir'e gidildi, Düşene gülünür* vb. (Üstünova 2006: 5-6).

Bir dilin *dilbilgisi*, belli bir ses-anlam eşleşmesini belirleyen kurallar dizgesidir. Bir *sözdizimi bileşeni*, bir *anlam bileşeni*, bir *sesbilim bileşeni* vardır. Sözdizimi bileşeni, *D*'nin bir *derin yapı*, *Y*'nin ise bir *yüzey yapı* olduğunu kabul edersek, (*D*, *Y*) gibi belirli bir (sonsuz) soyut nesnelere öbeğini tanımlar. Derin yapı anlam yorumlamasını ilgilendiren bütün bilgileri; yüzey yapı ise sesçil yorumlamayı ilgilendiren bütün bilgileri kapsar. Bir dilin üretici dilbilgisi, sınırsız bir yapısal betimlemeler kümesi saptar; bu yapısal betimlemelerin her biri bir derin yapı, bir yüzey yapıyı, bir sesçil tasarımılamayı, bir anlamsal tasarımılamayı ve başka biçimsel yapıları içerir (Chomsky, 2006: 177).

Derin yapı ile yüzey yapı “dilbilimsel dönüşümler” denen kurallarla birbirine bağlanır. Derin ve yüzey yapı arasındaki bağıntıyı dile getiren kurallara *dilbilgisel dönüşümler* denir. Dönüşümler derin yapıyı yüzey yapıya çevirir. Chomsky (2006: 169) *Üretici-dönüşümsel dilbilgisi* terimini kullanmasının nedeni buna bağlamaktadır. Yüzey yapı, fonetik biçimin belirleyen, derin yapı ise tasarımılanan dilbilgisi bağıntılarının anlamı belirleyen bağıntılardır. Derin yapı düşünsel arka planı oluşturur ve anlam taşıyıcıdır. Chomsky (2006: 178) dilin soyut yönünün de dikkate alınması gerektiğini şu cümleleriyle vurgular: “Dilin biçimsel düzeneklerinin incelenmesi işinde soyutlamanın yapılması gereken şey olduğundan oldukça eminim; güven duyuyum, bu soyutlamaya dayanarak çok güzel birçok sonuca ulaşmış olmamızdan kaynaklanıyor.” Derin yapıda cümleler tam ve eksiksiz kurgulanırken, yüzey yapı eksiklerle dolu olabilir, dolayısıyla yüzey yapının bir tümcenin anlamını belirleyen yapı ve bağıntıları eksiksiz bir şekilde yansıtmayı beklenmemelidir. Yüzey yapı bir tümcenin kullanımının arkasında yatan sayılıtların belirlenmesiyle bağlantılı olduğundan, tümcenin anlamına katkıda bulunur. Anlamın belirlenmesinde hem derin yapı hem de yüzey yapı önemli rol oynar.

Chomsky (2006: 170) yüzey yapıda ortaya çıkan görüngülerin, genellikle oldukça soyut derin yapıların bulunduğu ve bu yapıların tümceler üretip yorumlarken kullandığımız dilbilgisi süreçlerinde temel bir rol oynadığı görüşünü destekleyen kanıtlar sağladığını, dolayısıyla bu tür olguları üretici dönüşümsel dilbilgisinde olduğu kabul edilen derin yapıların gerçek zihinsel yapılar olduğu varsayımını desteklediğini ifade eder.

Bu derin yapılar, onları yüzey yapıya bağlayan dönüşüm kuralları ve derin yapıyla yüzey yapıyı ses ve anlam tasarımlarına bağlayan kurallarla birlikte, bir dili öğrenmiş olan kimsenin hâkim olduğu kurallardır. Bunlar kişinin öğrenmiş olduğu dile ilişkin bilgisini oluşturur; kişi konuştuğunda ve anladığında kullanıma girerler (Chomsky, 2006: 170).

Yükleme ve niteleme gibi bağıntılar derin yapıda oluşur. İsimleştirme süreci ise yüzey yapıda oluşur. İsimleştirmeler, soyut derin yapılara dayanılarak dile getirilen dilbilgisel süreçlerdir ve bunlar derin yapıyı yansıtır. Chomsky (2006: 169) isim değirindeki anlatımların, yüzey biçimlerinin derin yapılardan çok uzak cümleler olmadığını, yalnızca yüzey biçimleri derin yapılarına çok yakın olan tümcelere karşılık olarak var olduğunu ifade ederek bu oluşumu Türkçeye de uygun düşen aşağıdaki İngilizce cümlelerle ifade eder ve yüzey biçimi derin yapısına çok yakın olan “John is certain that Bill will leave” (John Bill’in uzaklaşacağından emin), “John’s certainty that Bill will leave” (John’un Bill’in uzaklaşacağından emin olması) biçimindeki ad değerinde anlatımın karşılığı olduğunu söyler.

Üretici Dönüşümsel Dil Bilgisi’nde her cümlenin ‘derin yapı’ ve ‘yüzey yapı’ olmak üzere iki ayrı yapısı bulunmaktadır. Derin yapı cümlenin anlamını yüzey yapı ise fonetik ve sentaktik yönünü ortaya koyar. Tek bir derin yapının yüzey yapıda iki farklı anlama gelebileceği gibi, iki ayrı derin yapının da yüzey yapıda tek bir anlama gelmesi olasıdır. Sezer (1981: 167) bu dönüşümü şu örneklerle vermektedir:

To learn English is difficult. “İngilizce öğrenmek zordur.”

It is difficult to leart English. “İngilizce öğrenmek zordur.”

English is difficult to learn. “İngilizce öğrenmek zordur.”

Bu dönüşümü Almancaya uyarlırsak:

Zum Essen brauchen wir Brot. “Yemek için ekmeğe ihtiyacımız var.”

Wir brauchen Brot zu essen. “Yemek için ekmeğe ihtiyacımız var.”

Vor dem Schlafen putze ich mir die Zähne. “Yatmadan önce dişlerimi fırçalarım.”

Bevor ich schlafe, putze ich mir die Zähne. “Yatmadan önce dişlerimi fırçalarım.”

Değişik yüzey yapıdaki bu cümleler aynı derin yapıdan kaynaklanmaktadır.

Derin yapıdan yüzey yapıya dönüşümler farklı şekillerde oluşabilir, ancak yüzey yapılar eş anlamlı olabilir.

Wir brauchen Wasser zu leben. “Yaşamak için suya ihtiyacımız vardır.”

Zum Leben brauchen wir Wasser. “Yaşamak için suya ihtiyacımız vardır.”

Sezer (1988: 146) bazı yüzey yapıların birden fazla anlam taşıyabileceğini aşağıdaki örnekleri vererek açıklar:

“She killed the man with the knife.

Anlamca anlam bulanıktır çünkü iki anlam taşımaktadır.

1. (O), adamı bıçakla öldürdü.

2. (O), bıçaklı adamı öldürdü.

Bir İngilizce konuşur bu iki anlamı görecektir, çünkü “bilinçaltı dilbilgisi” cümlelerin yüzey yapısının iki ayrı derin yapıya ait olabileceğini söyleyecektir.

(she killed the man) (she used a knife)

(she killed the man) (the man had a knife)”

Bu dönüşümü Almancaya uyarlayacak olursak aynı yüzey yapının birden fazla anlama geldiğini görebiliriz:

Sie tötete den Mann mit dem Messer.

İngilizcede olduğu gibi Almancada da bu cümle; 1. (O), adamı bıçakla öldürdü. 2. (O), bıçaklı adamı öldürdü şeklinde iki anlamı verebilecek bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Sie tötete den Mann mit dem Messer (Sie benutzte ein Messer)

O, adamı bıçakla öldürdü (bir bıçak kullandı)

Sie tötete den Mann mit dem Messer. (Der Mann hatte ein Messer)

O, bıçaklı adamı öldürdü (adamın bıçağı vardı).

Üretici dönüşümsel dil bilgisi, yapı kavramını, derin yapı ve yüzey olmak üzere iki farklı düzlemde ele almaktadır. Göknel (1976: 268- 269) cümlelerin derin yapıdan yüzey yapıya uzanan sürecini biraz daha farklı bir bakış açısıyla ele alarak, bir temel cümlede genellikle özne, nesne ve belirteç olarak birkaç adım bulunacağını ve bütün temel cümlelerin içinde yer alan bu adların belirtili biçime dönüştürülerek de adlaştırılabileceğini ifade ederek, temel cümlelerin *belirten + belirtilen* biçiminde adlaşmalarını beş tip temel cümle başlığı altında verir ve beşinci tip temel cümleleri şöyle açıklar:

Tamer'in bir arabası var. - Tamer'in arabası

Benim bir kardeşim var. - benim kardeşim.

Sigaranın sağlığa zararı var. - sigaranın sağlığa zararı

Buradan hareketle, derin yapıda oluşan aşağıdaki cümlelerin yüzey yapıya yansımalarını şu şekilde açıklayabiliriz:

Orhan'ın arabasını gördün mü? şeklinde sorulan bir soruya;

Orhan'ın arabası mı var? şeklinde cevap verilebilir.

“Orhan'ın arabası” isim tamlaması, “Orhan'ın arabası var.” temel cümlesinin *belirten + belirtilen* yapısına dönüşmüş şeklidir, yani adlaşmıştır. “Orhan'ın arabası” isim tamlaması, Orhan'ın arabasının olduğunu ortaya koyar, yani bu; “Orhan'ın arabası var.” cümlesinin adlaşmış şekli olan, “Orhan'ın arabası”dır.

Demek oluyor ki: *Orhan'ın arabasını gördün mü?* cümlesinin derin yapısında, *Orhan'ın arabası var* yani Orhan'ın arabasının olduğu da mevcuttur. Dolayısıyla burada;

1. Orhan'ın arabası var.
2. (Sen) onu gördün mü?

şeklinde derin yapıda iki cümlelerin varlığı ortaya çıkmaktadır.

Bu, yüzey yapıdan hareketle derin yapıyı anlama, görünenden yola çıkıp görünmeyeni bulma sürecidir. *Orhan'ın arabasını gördün mü?* cümlesinden, Orhan'ın arabasının

olduğu anlamı çıkarılır. Zira burada sorulan sorudan alıcı bir çıkarım yapar ve Orhan'ın bir arabası olduğunu “Orhan'ın arabası” isim tamlamasından sezgileriyle algılar.

Bu cümlenin yüzey yapıda algılanışını, Kerim Demirci'nin (2010: 298) aşığıdaki açıklamasıyla da destekleyebiliriz.

Demirci, yüzey yapıda verilenden yola çıkarak derin yapıdaki anlamı çıkarma ile ilgili şu örnekleri vermektedir:

“Aşığıdaki örneklerde birinci sütundaki cümleyi duyan kişinin ikinci cümlede aktarılan anlamı çıkarması gerekir:

Yüzey Yapı

Derin Yapı

Seni sevmiyor değilim.

Seni seviyorum.

Seni sevmediğim yalan.

Seni sevdiğim doğru.

Eşim hastanede çalışıyor.

Ben bekar değilim.

Tıp fakültesini zor bitirdim.

Ben doktorum.

Ayşe babasının mezarını görmemiş. Ayşe yetimdir.”

Verici, iletmek istediği düşüncelerini bazen sözlü olarak ifade etmek istemeyebilir. Ancak biz bunları sezgilerimizle anlayabiliriz. Vericide sezgilediğimiz bu durum, derin yapıda oluşan düşüncelerinin yansımasıdır. Vericinin düşünce dünyasında oluşan ve açıkça söylemek istemediği düşünceler olabilmektedir. Ancak bunlar yüzey yapıda söze dökülme de biz algılarımızla bunları anlayabiliriz. Örneğin; iletişim içerisinde bulunduğumuz vericiye sorduğumuz bir soruya karşılık bir cevap alamazsak bile, onun beden dilinden cevabının olumlu ya da olumsuz olduğunu anlayabilmemiz mümkündür ve böylece iletişim sağlanmış olur. Beden dili de bir iletişim aracı ise, beden dilinin yüzey yapıda söze dönüşmeyen cümlelerini nasıl izah ederiz. Demek oluyor ki iletişim, yüzey yapıdaki sözlü ya da yazılı dilden ibaret değildir. Dilin, gerçek anlamda derin yapıda oluşan fakat yüzey yapıya sözlü veya yazılı olarak yansımayan ancak gerektiğinde bazı durumlarda algılayabildiğimiz, göz ardı edilmemesi gereken ikinci bir yönü vardır. Derin

yapıda oluşan bu durum dizgelerle (cümlelerle) ifade edilmediği için biz bu mesajı yok sayamayız. Öyleyse iletişimin tam olarak oluşabilmesi için yüzey yapıda somut olarak mevcut olan dizgeler tek başına yeterli değildir. Grice'nin (akt. Doğan, 1990: 63) şu ifadesi bu durumu belirgin bir şekilde özetler: “İnsanlar birbirlerini, ‘söylediklerine’ değil ‘demek istediklerine’ bakarak anlıyorlar. Konuşma, konuşucunun niyetinin dinleyici tarafından doğru olarak sezilmesi durumunda başarıya ulaşmış kabul ediliyor.”

Dilde en az çaba ilkesi doğrultusunda, tekrarlardan kaçınma ve daha estetik bir yapı ortaya koyma amacına yönelik olarak derin yapıdaki kimi birimler yüzey yapıya yansıtılmaz. Derin yapıdaki bu eksiltelerin yüzey yapıda alıcı tarafından algılanacağı ve doldurulacağı hesaba katılır. Anlam bütünlüğü bozulmasına mahal bırakmayacak şekilde bazı öğeler eksiltilir. Bu eksiltim, iletişimin sağlanmasını engellemez. Alıcı sezgileriyle bu boşlukları doldurur. Ancak bu eksiltelerin tüm alıcılar tarafından aynı şekilde doldurulabilmesi gerekmektedir.

Eksiltili cümle veya söz cümle, genellikle sözlü dil kullanımında yer alan ve bazı öğeleri eksiltilerek söylenip, anlamı dinleyenin anlayışına bırakılan veya yüklemi kullanılmadan yargı bildiren cümledir. Yüzey yapılarıyla bir cümle bütünlüğünden uzak olan derin yapıları, sözlü dil kullanımının çeşitli öğeleriyle, yargı bildiren cümle olarak algılanan cümleler, eksiltili cümlelerdir (Karaağaç, 2012: 242).

Üstünova (2010: 702) derin yapı yüzey yapı bağıntısını şöyle açıklar: “Yüzey yapıya “Geçen yaz size gelecektim ama bize öyle çok misafir geldi ki...” biçiminde taşınan göstergenin derin yapıdaki gösterileni, bu dilin tüm kullanıcıları tarafından aşağıdaki şekilde algılanacaktır:

“ben geçen yaz size gelecektim” (1)

“ama ben, geçen yaz size gelemedim” (2)

“çünkü geçen yaz bize öyle çok misafir geldi ki” (3)

Sonuçta iletişim kurarken derin yapıda bırakılan “ben, geçen yaz size gelemedim” cümlesinin varlığı anlaşılacaktır. Böylece hem bağlacın işlevi belirginleşmiş, hem de sebep cümlesinin bağlanacağı cümle ortaya çıkmış olur.”

Zamandan ve emekten tasarruf ve dilde en az çaba ilkesi nedenleriyle birbirini izleyen cümlelerde eksilteli cümleler ortaya çıkar. Yüzey yapıda tam bir cümle görünümünde olmayan, yargı bildirmeyen bu yüklemsiz cümleler, derin yapıda var olan cümlelerdir. Genellikle diyaloglarda bir önceki yargı bildiren tam bir cümlenin, soru cümlesinin cevabı olarak ortaya çıkar.

- Oğlunuz kaç yaşında?
- Dokuz.

Derin yapıda tam bir cümle olan ve yüzey yapıya bir sorunun cevabı olarak eksilteli cümle olarak yansıyan bu yapıyı Göknel (1976: 262) aşağıdaki örnekle açıklar:

“Düşüncede biçimlenen bir düşünsel cümle, bütünüyle söz durumuna geçirilebildiği gibi, bir tek sözcük ya da birkaç sözcükle de söz durumuna geçirilebilir. Örneğin,

- Özgürü nerede gördün?
- Bahçede.

biçiminde gelişen bir konuşmada, ikinci konuşmacının söylediği “bahçede” sözcüğü, gerçekte, “Özgür’ü bahçede gördüm” düşünsel tümcesinin söz durumuna geçmiş bir ögesidir.”

Şimdi şu cümleyi irdeleyelim:

Sonunda gittim, gördüm.

Gramatik olarak eksiksiz gözükse de bu cümle, semantik olarak eksiklerin mevcut olduğu bir cümledir. Zira bu cümle alıcıya yeterli bilgi vermez. Alıcının zihninde birtakım soruların oluşmasına yol açar. Nereye gittin? Ne gördün? sorularının cevabı yoktur. Alıcı açısından eksik olan ve bazı soruların oluşmasına yol açan bu bildirim, vericinin düşünce yapısında, yani derin yapı katmanında mevcut olan tam dizgelerdir, ancak bunlar yüzey yapıya yansıtılmamıştır. Bu cümle derin yapıda, örneğin: *Sonunda memleketime gittim ve annemi gördüm* şeklinde hem grammatik hem de semantik olarak mevcut olan bir cümle olabilir. Ancak yüzey yapıya, “Sonunda gittim ve gördüm.” şeklinde boşluklarıyla yansıdığından, iletişimi zorlaştıracak bir cümle olarak ortaya çıkar.

Konuşucu, yüzey yapıya yansımayan bu birimlerin derin yapıda olduğunu bilir, zira cümleyi derin yapıda düşünsel olarak kurgulayan fakat yüzey yapıya yansıtmayan

vericidir. Alıcı ise, sentaktik veya fonetik olarak ortaya çıkan iletiyi algılama konusunda sınırlı imkânlarla sahiptir. Vericinin derin yapıda kurguladığı fakat yüzey yapıya aktarmadığı birimleri yeterince algılayamadığı için kendine göre yorumlar yapmak zorunda kalabilir. Vericinin sentaktik veya fonetik olarak üretilen, alıcının algıladığı görünen, bilinen yüzey yapının yanında, cümlenin düşünsel olarak kurgulandığı derin yapının da dikkate alınması ve bunların birbirini tamamlayan iki katman olarak ele alınması gerekir. İletişimi daraltılmış, anlam sığılığı olan sentaktik veya fonetik sözdizimsel yapılara sığdıramayız. Dili, iki yüzü olan bir kâğıda benzeten Saussure'ün (1985: 122) açıklamasında olduğu gibi, cümleyi yüzey yapıya temel oluşturan derin yapıyla birlikte bir bütünlük içerisinde incelemeliyiz. Ütünova (1998: 399) yüzey yapının cümlenin biçimsel yanını, derin yapının ise anlamsal yanını gösterdiğini, her iki yapının birbirinden ayrılmayan, birbirini tamamlayan bir bütün olduğunu, bunun için de cümle çözümlemelerinin derin yapıdan ayrı düşünülmemesi gerektiğini ifade eder. Derin yapı ve yüzeysel yapı, birbirinden ayrılmaz iki kavramdır ve birlikte ele alınması gerekir. Ayrıca, yargı sözcüğü, sadece yüzeysel yapıya hasredilecek kadar somut bir kavram da değildir; oysa cümle soyut tarafları olmakla birlikte daha çok somut bir sözcüktür ve temel anlam birimciklerinin de somut olması beklenir (Delice, 2012: 38). Doğrudan doğruya tümcede anlatım bulan anlamla ilgili olan derin yapı, tümcenin temelinde bulunan bütün anlam öğelerinden oluşmuş anlam yapısıdır. Bir başka deyişle, tümcenin içeriği ve tümcede yer alan mantıksal, soyut yapıdır (Aksan, 2000:133).

Aksan (2000: 134) aşağıdaki örneklerle derin yapıyı açıklamaktadır:

“Çocuğun ağlayışına üzüldüm” tümcesi. Temelde, derin yapıda iki ayrı anlamdan oluşmuştur; tümcenin içeriği, mantıksal yapısı şöylece gösterilebilir:

1. *Çocuk ağlıyordu;*
2. *Ben ona üzüldüm.*

Türkçede sık rastlanan ulaçlı tümce türüne örnek olan *“Bakkala uğrayıp ekmek aldım”* tümcesi de elbette derin yapıda;

1. *Bakkala uğradım*
2. *(Bakkaldan) ekmek aldım* anlamlarından oluşmaktadır. *“Bakkala uğrayıp ekmek aldım”* tümcesi, derin yapıdaki bu kuruluşun yorumlanmış, yüzeysel yapıya dönüşmüş biçimidir.

Yüzeysel yapı (surface structure) terimi, derin yapıda var olan anlamın açıklanmış biçimi, sese, sözcüklere dökülerek gerçekleştirilmesidir (Aksan, 2000:134)

Aksan (2000:134-135) derin yapı ve yüzeysel yapının dönüşümlerle birbirine bağlı olduğunu ifade ederek, dönüşümü; “belli derin yapıların değişik yüzeysel yapılar biçiminde anlatım bulmasıdır” şeklinde tanımlamakta ve aşağıdaki örneklerle bunları açıklamaktadır.

- 1 a) *Köylü, ağacı kesti.*
a) *Ağaç köylü tarafından kesildi.*
- 2 a) *Çocuk, kediyi dövdü.*
b) *Kedi, çocuk tarafından dövüldü.*

1.ve 2. Tümcelerin her biri, a ve b biçimleriyle tek bir olayı, anlamı yansıtır; ancak yapıları, kurucuların yapısı birbirinden ayrıdır. Her iki tümcenin b biçimleri, a biçimlerinden, birer dönüşümle elde edilmiştir; her iki tümce tek bir derin yapıya dayanan iki yüzeysel yapı oluştururlar.”

1.5. Bağımsal Dilbilgisi ve Kurucu Yapı Dilbilgisi

Bağımsal Dilbilgisi (Dependenzgrammatik) ve Kurucu Yapı Dilbilgisi (Konstituentenstrukturgrammatik) olmak üzere yapı esasına dayalı olarak oluşturulan iki dilbilgisi türü mevcuttur. Parça-bütün ilişkisine dayalı bağıntıları ortaya koyan her iki dilbilgisi de dizim (yapı) ağacı ve ayrıştırma yöntemlerini kullanır. Bağımsal dilbilgisi ve kurucu yapı dilbilgisi, dizim ağacındaki birleşim noktalarını farklı göstermeleri açısından birbirinden farklılık arz eder.

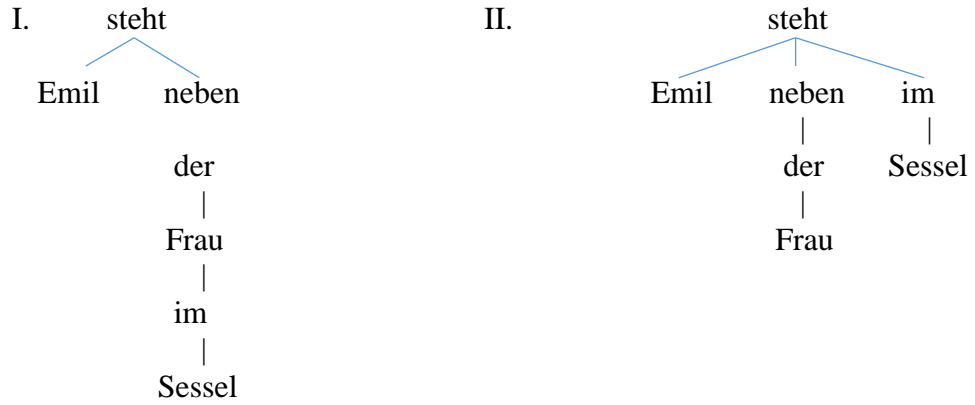
1.5.1. Bağımsal Dilbilgisi

Bağımsal dilbilgisinde her bir bağlantı noktasında (düğüm) bir kelime yer alır, burada bağımsız olarak yer alır ve bir kelime işareti ile belirtilir. Çizim ağacının tepe noktasında genellikle çekimli fiil bazen de bağlaç yer alır. Bağlantı noktaları dallanmaların yerleştirilmesi ile cümle içerisindeki kelimeler arasındaki bağıntı açıklanır. Burada esas olan, temel cümlede yer alan çekimli fiilin tepe noktasında yer alması ve çekimli fiilin yönetimi altında olan diğer her bir kelimenin de bir diğerine bağlı olmasıdır. Böylece

yöneten ve bağımlı olanalar arasındaki ilişki açıklanır. Vardar (2002: 30) bağımsal dilbilgisi ile üretici-dönüşümsel dil bilgisi arasındaki farkı şöyle açıklar:

“Tümcenin çözümlenmesinde, çekimli eylemden yola çıkarak eylemlerden kurulu soyut tümce yapılarını belirlemeyi amaçlayan dilbilim akımı. L. Tesnieré’in ortaya attığı bağımsal dilbilgisi görüşü, üretici-dönüşümsel dilbilgisinde ele alınan parça-bütün ilişkisine değil, tümcelerin öğeleri arasındaki soyut bağımlılığa ağırlık verir. Bu bağımlılık genellikle yapı ağacı ya da ayraçlama yoluyla görselleştirilir. Çekimli eylem, tümcenin bütün öğelerini kendine bağımlı kılan ve bunlarla birlikte tümceyi oluşturan yönetici öğedir. Yönetilen bağımlı öğelerse eyleyen ve tümleyen olarak ikiye ayrılır. Tümce çözümlenmesinde çekimli eylemin yönetici öge (çekirdek) olarak seçilmesi sonucunda, geleneksel özne-yüklem ikilisinin oluşturduğu çerçevenin dışına çıkılarak özne, anlamsal olarak belirlenen ayrıcalıklı yerini yitirir. Bağımsal dilbilgisi anlayışı, söz zincirinin çizgisel görünümüne önem vermez, kimi yönlerden üretici-dönüşümsel dilbilgisini de anımsatan bir yaklaşımla tümce yapı biçimlerine ağırlık veren bir yöntem geliştirebilir.”

Welke (2007: 16) Bağımsal dilbilgisi dizim ağacını en basit şekliyle aşağıdaki şekilde göstermiştir:

Şekil 2: Bağımsal Dilbilgisi Dizim Ağacı (Welke, 2007: 16)

1.5.2. Kurucu Yapı Dilbilgisi

Bir cümlelinin anlamı direkt olarak cümleyi oluşturan her bir yapı taşının anlamının ortaya çıkardığı bir sonuç olarak görülmelidir. Bir cümlede, cümlelinin anlamını oluşturan ayrıca bu yapı taşları arasındaki ilişkiler de dikkate alınmalıdır. Bir cümlede yer alan kelime gruplarını kelimelere, kelimeleri de morfemlere ayırmak mümkündür.

Bazı öğrenciler kopya çekiyorlar.

Bazı öğrenciler ve kopya çekiyorlar kelime grupları cümlelerin bağımsız kurucu yapılarıdır. Bu kurucu yapılar da bağımsız kelimelerden, yani kurucu yapılardan oluşmuştur:

bazı öğrenciler; bazı ve öğrenciler kelimelerinden ; *kopya çekiyorlar* ise *kopya ve çekiyorlar* kelimelerden oluşmuştur ve bu kelimeler terminal kurucu yapılar (terminale Konstituenten) dir.

Aynı şekilde *öğrenciler, çekiyorlar* kelimeleri de morfolojik kurucu yapılara indirgenebilir:

öğren-ci-ler, çek-iyor-lar

En küçük birimden cümleyi oluşturan daha büyük birimle doğru bir oluşum gösteren bu hiyerarşik sistem kurucu yapılardan oluşmuştur. Kurucuların bu hiyerarşik düzenine “kurucu yapı” (Konstituentenstruktur) denir.

Bir cümlelerin kurucu yapılarının gösterilmesi işlemine “kurucu yapı çözümlemesi” (Konstituentenanalyse) denir. Kurucu yapı çözümlemesi ile cümle öğelerinin yerini değiştirme (Umstellprobe), bir öğe yerine bir başka öğeyi ikame etme (Ersatzprobe), cümle öğesi eksiltme (Weglassprobe) ve cümle genişletme (Erweiterung) işlemleri gerçekleştirilir.

Kurucu yapıların gösterilmesinde belirli kurallar uygulanır ve bu kuralların uygulanmasıyla doğru cümleler kurulmuş olur. Bu kurallar aynı zamanda kurulan cümlelerin hiyerarşik kurucu yapısını ortaya açıklar. Bu nedenle bu kurallar, kurucu yapı kuralları (Konstituentenstruktur-Regeln) olarak isimlendirilir. Kurucu yapı kurallarından oluşan üretici dilbilgisine “üretici kurucu (yapı) dilbilgisi” (generative Konstituentengrammatik) denir. Böyle bir dilbilgisi tarafından ortaya konan yapı, kurucu yapı betimlemeleri (Konstituentenstruktur-Beschreibungen) olarak isimlendirilir.

Kurucu yapı, cümlelerin ve kompleks kelime gruplarının adım adım hiyerarşik olarak temel kelime gruplarına ve son olarak da kelimelere nasıl ayrıldığını, ve yine kelimelerin adım adım hiyerarşik olarak daha kapsamlı kelime gruplarına ve en üst kelime grubu olan cümleye nasıl dönüştüğünü açıklar (Welke, 2007: 17).

Kurucu yapı analizi (çözümlemesi) (Konstituentenanalyse) verilen cümlelerin yapısı hakkında açıklamalar yapmamızı sağlar ve bu ifadeleri genelleştirmeye yönlendirir. “Bir cümle, bir ad öbeğinden (Nominalphrase) ve bir eylem öbeğinden (Verbalphrase) oluşur” formülasyonu cümlenin yapısı hakkında genel bir ifadedir. Bununla birlikte dilbilgisel bir açıklamanın gerçek amacı dil yetisinin (Sprachkompetenz) özünü açıklamak, özellikle dil yetisine sahip konuşunun yetisini, sınırsız sayıda cümleler kurabilme özelliğini ortaya koyabilmektir. Her ehil, akıl sahibi konuşucu, üsluplu bir şekilde konuşarak herhangi bir konu hakkında istediği kadar sınırsız sayıda cümle kurabilme yeteneğine sahiptir.

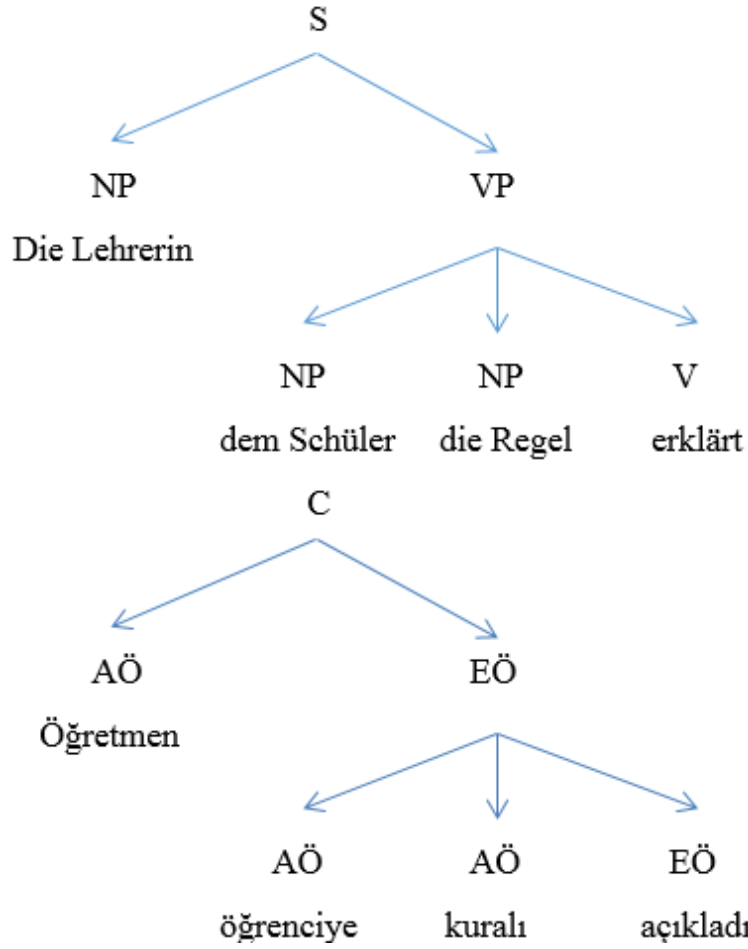
Bir üretici dilbilgisinin kuralları genel olarak üretim kuralları olarak adlandırılır. Bir üretici dilbilgisinin yapısı için geçerli esaslar, gözlem verilerine dayanarak yapılan genelleştirmelerdir. Bechert ve diğerleri (1971: 39) statik kurucu yapıların ancak üretim sürecinin oluşturulmasıyla dinamik hale gelebileceğini ifade eder.

1960-1970’li yıllarda üretici dilbilgisi alanında çalışan gramerciler daha çok dilbilgisel yapıların oluşumunu gösteren ve “öbek yapı kuralları” (Phrasenstrukturregeln) olarak adlandırılan kuralları açıklamakla uğraşıyorlardı. Bu kurallar sentaktik yapıların açıklanmasını sağlayan kurallardır. Öbek yapı kuralları aşağıda verilen kısaltmalar ve tablolarla açıklanmaktadır:

1. $S \rightarrow NP VP$ (S=Satz (cümle), NP=Nominalphrase (ad öbeği), VP=Verbalphrase (eylem öbeği))
2. $NP \rightarrow Det N$
3. $VP \rightarrow V NP NP$

(S=Satz (cümle), NP=Nominalphrase (ad öbeği), VP=Verbalphrase (eylem öbeği))

Det=Determinans (iyelik-işaret zamiri, Artikel))

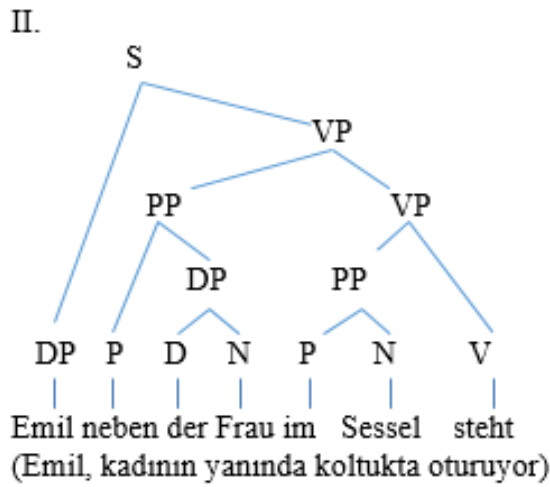
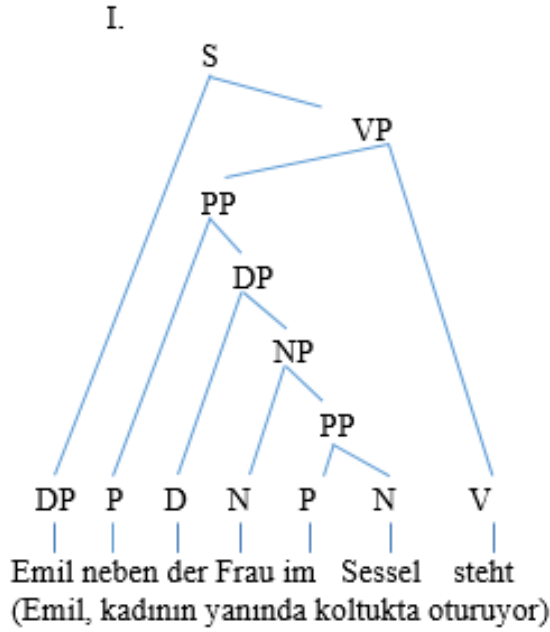
Şekil 3: Öbek Yapı Kurallarının Dizim Ağacıyla Açıklanması

Yukarıda, *Die Lehrerin erklärt dem Schüler die Regel* (Öğretmen öğrenciye kuralı açıkladı) cümlesinin dizim ağacı grafik şeklinde önce Almanca sonra Türkçe olarak verilmek suretiyle kurucu yapısı açıklanmıştır. Burada S (C)işareti ile belirtilen kurucu cümle alt kuruculara ayrılmıştır. Bu alt kurucular da kendi içinde bölünebilirler. Cümle, burada S veya VP işaretleri ile dallara ayrılan birçok düğümden (Knoten) (birleşim noktalarından) oluşmaktadır. S, kendine bağlı olan NP ve VP düğümlerini, onlar da kendilerine bağlı olan alt düğümleri yönetmektedir. Almanca cümlede yüklem sonda yer almaktadır. Zira Almanca bir cümlede birden fazla fiil söz konusu olduğunda, üretici dilbilgisi kurallarına uygun olarak bunların bir arada ifade edilmesi gerekmektedir. Tabii burada üretici dilbilgisindeki derin yapı ve yüzey yapı ayrımı önem arz etmektedir.

Kurucu Yapı Dilbilgisi'nin Özellikleri ve Dizim Ağacıyla Gösterimi: Kurucu yapı dilbilgisinde, tepe noktasının cümlenin S (Satz) işareti ile gösterildiği ve buna bağlı

kelime gruplarının; ad öbeği NP (Nominalphrase), eylem öbeği VP (Verbalphrase), iyelik-işaret zamiri, Artikel öbeği DP (Determinatorphrase), tümleş öbeği PP (Präpositionalphrase) gibi öbeklerin yer aldığı bir sistem söz konusudur.

Kurucu yapı, cümlelerin ve karmaşık kelime gruplarının adım adım hiyerarşik olarak temel kelime gruplarına ve son olarak kelimelere nasıl ayrıldığını, ayrıca kelimelerin adım adım hiyerarşik olarak daha kapsamlı kelime gruplarına, en üst düzleme, nihayet cümleye kadar nasıl bir kombinasyon oluşturduğunu açıklar (Welke, 2007: 17). Welke bu açıklamasından sonra, kurucu yapı dilbilgisi dizim ağacını en basit şekliyle aşağıdaki şekillerle göstermiştir:

Şekil 4: Kurucu Yapı Dizim Ağacı (Welke, 2007: 17)

Üretici dilbilgisi bu formatta formüle edildiği ve üretici dilbilgisinin 60'lı yılların başından beri hakim olan paradigma olduğu, için kurucu yapı dilbilgisi (Konstituentenstrukturgrammatik) en çok tercih edilen gösterim şeklidir (Welke, 2007: 18).

Bir cümlenin kurucu yapısı parantezler (Klammern) vasıtasıyla veya dizim ağacı (Strukturbaum) ile gösterilebilir. Dizim ağacı, cümlenin kurucu yapısının grafiksel olarak gösterimidir. Cümlelerin karmaşık yapısı ve farklı yapılardan oluşması nedeniyle çok fazla paranteze ihtiyaç duyulacağından, parantezle gösterim yapının açıklanması konusunda belirsizlikler ortaya koyacaktır. Bu nedenle cümlelerin yapıları dizim ağacı ile daha açık bir şekilde gösterilebilmektedir.

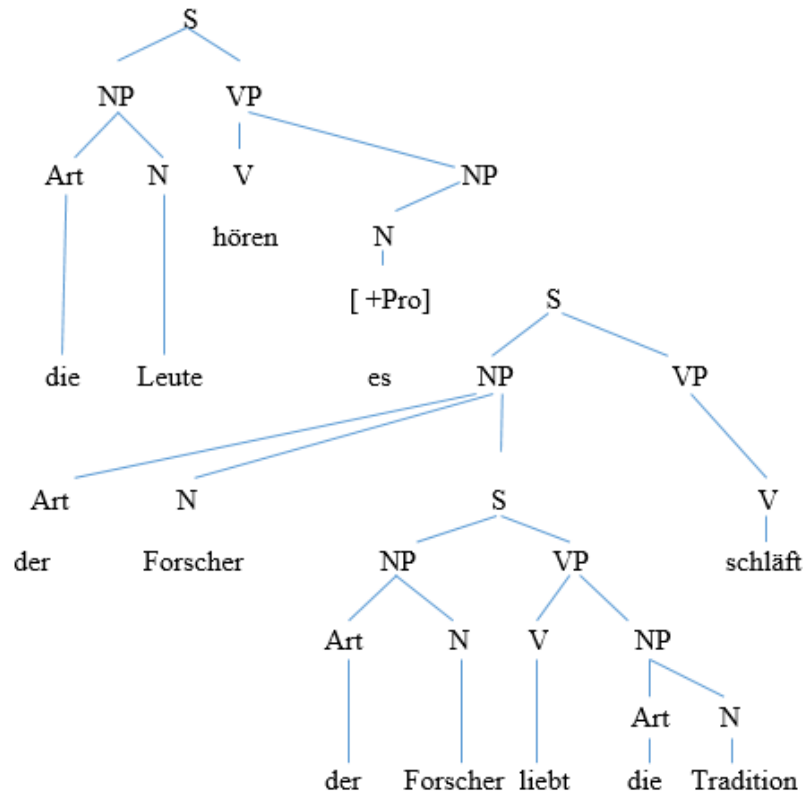
Bechert ve diğerleri (1971: 93) üretici dönüşümsel dilbilgisi konusunda şekillerle oldukça kapsamlı çözümler verirler. Birleşik cümle kurucu yapı ağacının derin yapısını ve birleşik cümleyi aşağıda verilen şekillerle açıklamaktadırlar:

Die Leute hören, dass der Forscher, der die Tradition liebt, schläft.

Bu birleşik cümle (komplexer Satz) derin yapısında var olan aşağıdaki üç cümleden oluşur.

1. Der Forscher liebt die Tradition.
2. Der Forscher schläft.
3. Die Leute hören es.

Verilen birleşik cümlenin yapısı, 1. cümlenin, 2. cümlenin ve 3. cümlenin dizim ağacı ve bunların girişik yapısı gösterilmek suretiyle açıklanabilir.

Şekil 5: Birleşik Cümle Kurucu Yapı Ağacı (Bechert ve diğerleri, 1971: 93)

Bu şema, birleşik cümleyi oluşturan; temel cümle 1. *Der Forscher liebt die Tradition*, ve yan cümleler 2. *dass der Forscher schläft*, 3. *der die Tradition liebt* cümlelerinin kurucu yapılarını ve bu cümlelerin birlikte birleşik cümleyi nasıl oluşturdukları verilmiştir. Kurucu yapı gösterimi yukarıda verilen girişik birleşik cümlenin derin yapısını (Tiefenstruktur) da ortaya koymaktadır. Veriler birleşik cümle, dönüşümler sonucu derin yapıdan oluşan yüzey yapı (Oberflächenstruktur) dır.

Derin yapı; kurucu yapı kuralları, bağlı alt kategori kuralları ve temeli oluşturan dilbilgisi sözlüğü ile oluşturulan bir cümlenin kurucu yapısıdır (Bechert ve diğerleri, 1971: 94). Bir cümlenin derin yapısı, teorik temellere dayanan kurucu yapı gramerine bağlıdır, yani teorik olarak belirlenen, soyut kurucu yapı şemasına göre yapının açıklanmasıdır. Yan cümleleri de gösteren ve birçok bağlantıyı veren dizim ağacı *genel dizim ağacı* (generalisierter Strukturbaum) olarak isimlendirilir. Birleşik cümlelerin yapılarının açıklanmasında *genel dizim ağacı* (generalisierter Strukturbaum) kullanılır.

Almanca söz dizimi kurallarına göre kurucu yapı dilbilgisinde (Konstituentenstruktur-Grammatik) birleşik cümlelerin açıklanmasında en doğru olan, bağlı yan cümlelerin yüklemelerinin sonda gösterilmesidir. Bu durumda kurucu yapı kurallarına uygun olarak temel cümle ile yan cümle bir arada yer alacaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için dönüşüm işlemlerinin yapılması gerekir.

Yukarıda şekil 5’de verilen cümlenin derin yapısından yüzey yapıyı oluşturmak için bu cümlenin *dönüşümler* (Transformationen) adı verilen işlemler yoluyla değiştirilmesi gerekir. Yüzey yapıyı oluşturmak için hangi dönüşümlerin gerekli olduğu aşağıda verilmiştir:

Burada temel cümleye bağlı iki yan cümle mevcuttur. Bu iki yan cümle, birbirini tamalayan cümlelerdir ve Almandada yan cümle kurallarında ifade ettiğimiz gibi; bir temel cümleye bağlı alt alta dizilmiş birden fazla yan cümle olabilir. Bazen bir yan cümle, kendine bağlı olan bir başka yan cümlenin temel cümlesi (Matrixsatz) olabilir. Yukarıda verilen örnekte böyle bir durum söz konusudur.

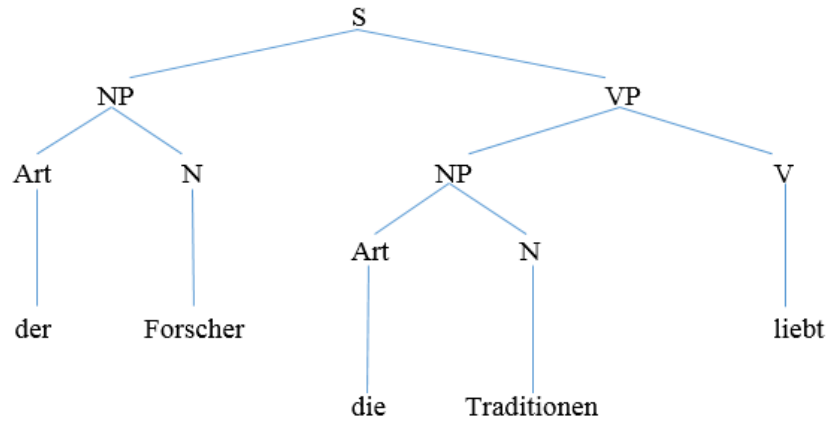
Die Leute hören, dass der Forscher, der die Tradition liebt, schläft.

Halk, *gelenekleri seven* araştırmacının uyuduğunu duyuyor.

Dass der Forscher, *der die Tradition liebt*, schläft.

Bu iki yan cümle kombinasyonunda, *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleye bağlı ayrıca bir niteleme cümlesi (Relativsatz) yer almaktadır.

Burada önce en altta bulunan kurucu yan cümle, daha sonra bir üstte yer alan kurucu yan cümle dönüştürülür. Burada yapılan dönüşüm işlemi, genel kurucu dizim ağacının alt bölümlerinde yer alan ve yan cümleleri gösteren dizim ağaçlarından başlayan dönüşümdür. İlk dönüşüm işlemi, birleşik cümlenin en altında yer alan yan cümle dizim ağacı “*der Forscher die Tradition liebt*” üzerinde yapılır. Bu dönüşümler daha sonra bu cümlenin bağlı bulunduğu bir üst cümle üzerinde ve son olarak da her iki cümlenin de bağlı bulunduğu temel cümle üzerinde uygulanır.

Şekil 6: Kurucu Yapıların Dönüşümü (Bechert ve diğerleri, 1971: 110)

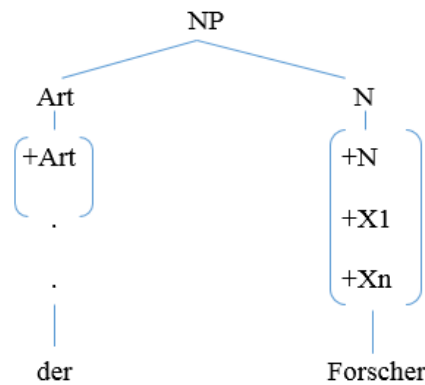
Derin yapıda içe yerleşik cümleyi bağlı bulunduğu üst cümleyle karşılaştırdığımızda:

der Forscher liebt die Tradition

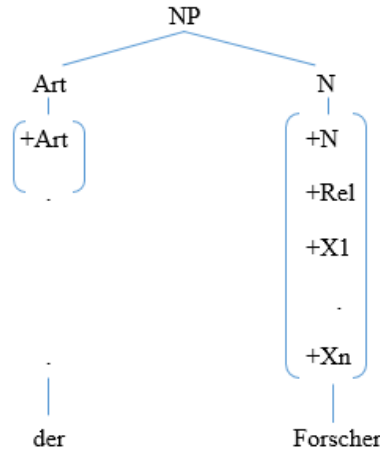
der Forscher schläft

cümleleri ortaya çıkmaktadır. Kurucu yapı dilbilgisinde ad öbeği (Nominalphrase = N) olarak işaretlenen *der Forscher* her iki cümlede de yer almaktadır. Ad öbeği ikinci cümlede (bağlı olan alt cümlede) ilgi zamiri (Relativpronomen) olarak kullanılır ve dizim ağaçında N (Nominalphrase) işareti ile gösterilen ad öbeği değiştirilerek ilgi zamiri olarak verildiğinden +Rel (Relativpronomen) olarak işaretlenir. Bu değiştirme işlemi ancak her iki cümlede de ad öbeği olan *der Forscher* 'in aynı olması durumunda yapılabilir.

Bechert ve diğerleri (1971: 111) bu dönüşümü aşağıda verilen şemalarla göstermektedirler:

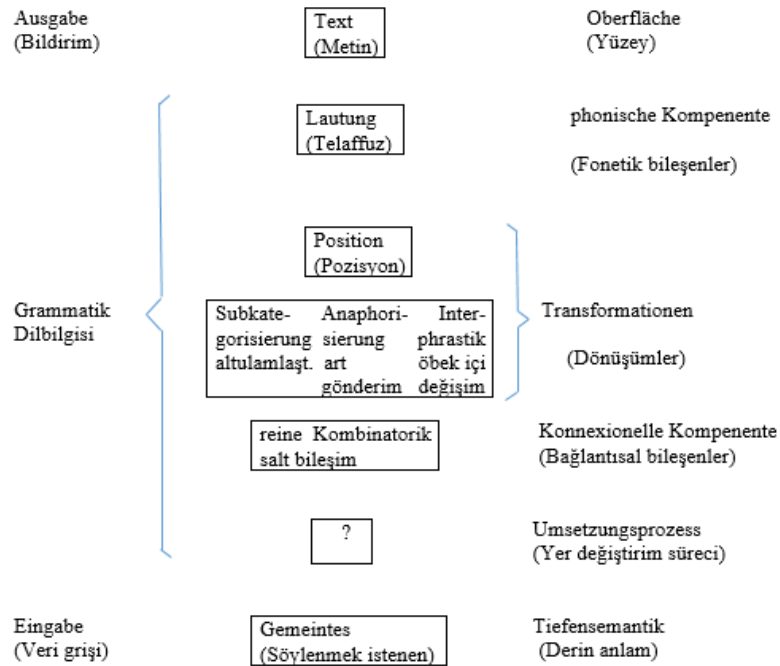
Şekil 7: Ad Öbeği Dönüşümü (Bechert ve diğerleri, 1971: 111)

Şekil 8: Ad Öbeği Dönüşümü (Bechert ve diğerleri, 1971: 111)

Derin yapıdan yüzey yapıya ulaşmak için değişik işlemler gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak dönüşüm kuralları formüle edilmek zorundadır. Bu dönüşümler, kurucu dizim ağaçlarından diğer değişik ağaçları oluşturma işlemleridir. Üzerinde değişiklik yapılması gereken ağaç “temeli oluşturan dizim ağacı” (zugrunde liegender Strukturbaum) olarak adlandırılır. Üzerinde değişiklik yapılan ağaç ise “oluşturulan (türetilen) dizim ağacı” (abgeleiteter Strukturbaum) olarak adlandırılır.

Engel (1994: 37) dil üretim modeli olarak isimlendirdiği dilbilgisi modeli şemasını aşağıda Türkçeleştirerek verdiğimiz şekilde ortaya koymuştur.

Şekil 9: Dil Üretim Modeli

Söylenmek istenen (Gemeintes); konuşanın ifade etmek istediği, muhatabına iletmek istediğidir. Konuşanın bilgi vermeme durumu, yani ifade etmek isteyip dile getirmediği de olabilir; tasarılar, tahminler, değerlendirmeler ve hedeflenen konuşma eylemi, edimsöz (Illokution). Gerçek Kombinasyon (reine Kombinatorik) şöyle açıklanabilir: Burada bağımlı olarak değişkenlik (rein kombinatorische) gösteren, yani düzlemsel olmayan bağıntısal bileşenler olarak da isimlendirilebilecek yapılar sözkonusudur. Aynı düzlemde yer almayan, yani çizgisel olmayan bağımsal dilbilgisinde (Dependenzgrammatik) olduğu gibi alt alta bağıntı içerisinde bulunan yapılar vardır. Bağlantısal bileşenler (konnexionelle Komponente) aşamasında, kelime grupları ve cümle modelleri, cümle kuruluş modelleri, metinle bağıntılar gibi soyut, durumu belirsiz yapılar üretilmektedir. Dönüşüm bileşenleri aşamasında, art gönderim (Anaphorisierung), öbek içi değişim yani isimleştirme şeklindeki dönüşümler yoluyla yapılan değişimler, söz dizim değişimi (permutation olmalı) söz konusudur.

Fonetik bileşenler katmanında (phonische Komponente) doğru ifadeleri oluşturmaya yönelik aynı düzlemdeki kelimelere uyan ses değerleri koordine edilir ve söz birimleri tonlama (Intonation) şekilleriyle süslenir. Bu durum sadece konuşma dili için geçerlidir. Yazı dilinde ise seslerin yerine bunların sembolleri olan harflerden oluşan yazı sistemi, tonlama şekilleri yerine ise noktalama işaretleri vardır.

Cümlenin yüzey yapısında yer alan ulamlar (Kategorie) ve söz öbekleri dizgesi şeklindeki yapıları, derin yapıda birimlere ayırabiliriz. Chomsky (2006: 59) bunu aşağıdaki örneklerle açıklamaktadır:

A wise man is honest. (Bilge insan dürüştür) cümlesi yüzey yapıda;

a wise man (bilge insan) : özne

is honest : (dürüştür) : yüklem olarak çözümlenebilir.

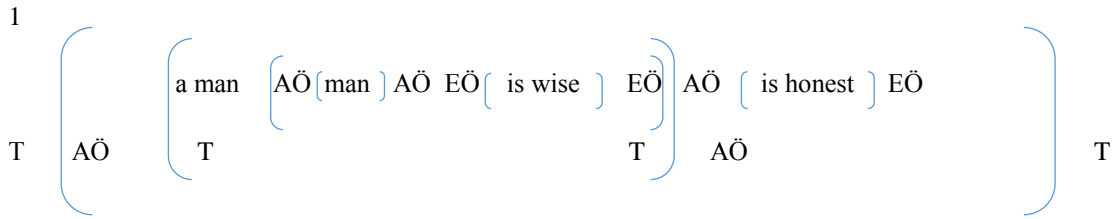
Ancak derin yapısı oldukça farklı olacaktır. Özellikle, yüzey yapısının öznesini oluşturan karmaşık idenin (sıfat tamlaması) aşağıdaki şekilde müstakil bir cümle olarak ortaya çıkar;

man (insan) : özne

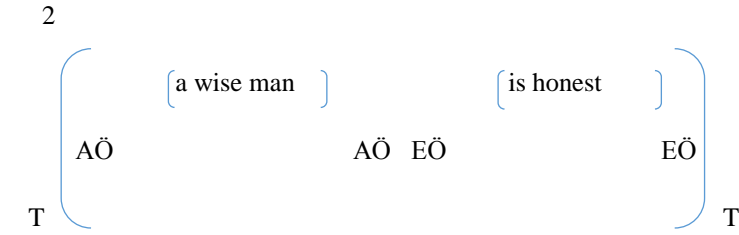
be wise (bilge olmak) : yüklem (insan bilgedir) şeklinde bir cümle yapısı ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla “*A wise man is honest*”. (Bilge insan dürüştür) cümlesi, derin yapıda birbiriyle bağlantılı iki cümleden oluşan bir dizgedir.

Chomsky (2006: 60) bu cümleleri ayraç çiftleriyle aşağıdaki şekilde göstermektedir. Biz bunları Türkçe karşılıkları ile verilmiştir:

< T [AÖ [insan T [AÖ [insan] AÖ EÖ [bilgedir] EÖ] T] AÖ EÖ [dürüştür] EÖ] T >

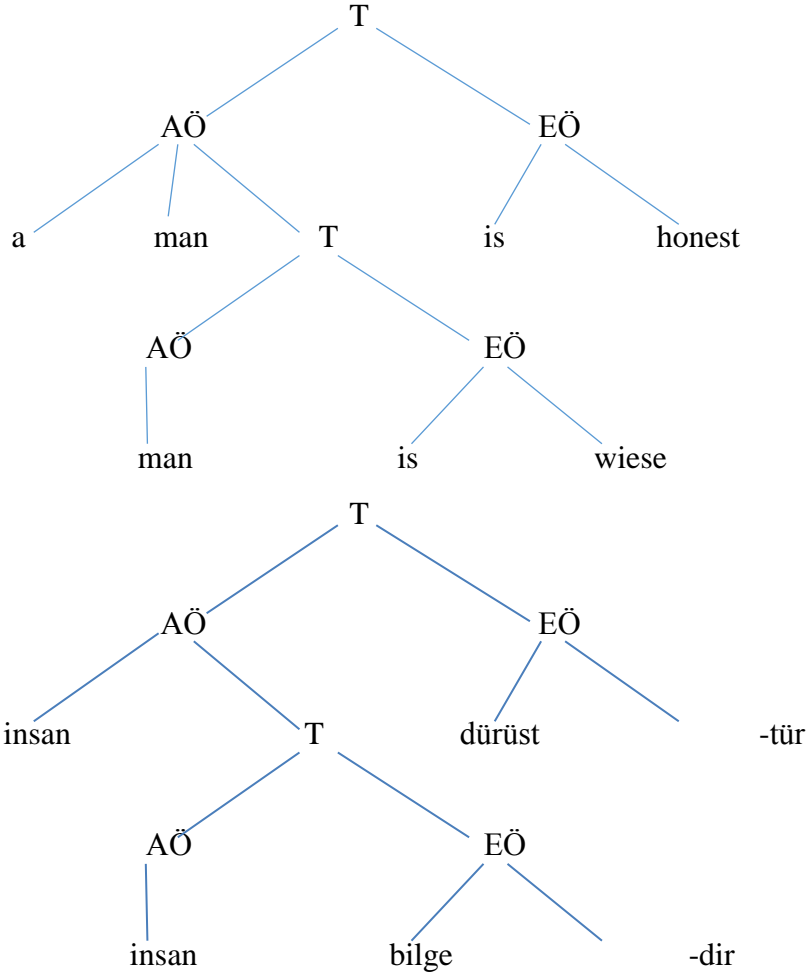

< T [AÖ [bilge insan] AÖ EÖ [dürüştür] EÖ] T >

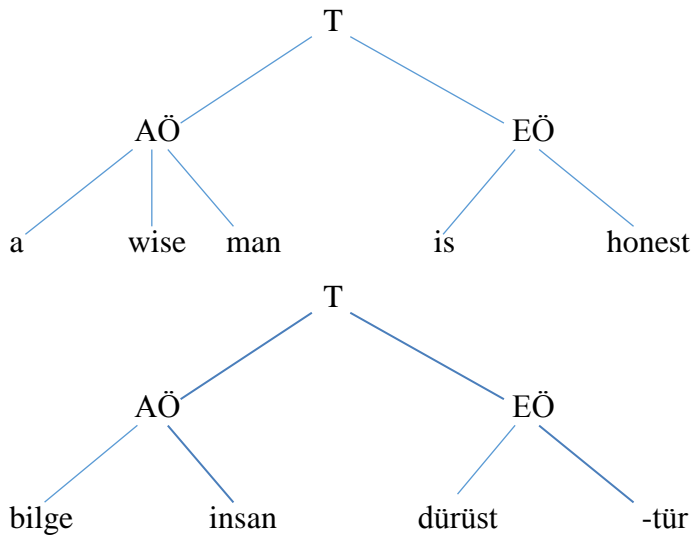
Şekil 10: Cümlelerin Ayraç Çiftleriyle Derin Yapıda Gösterimi

Dizim ağacıyla gösterimi:

1

2

Şekil 11: Cümlelerin Dizim Ağacıyla Derin Yapıda Gösterimi

Bu derin yapı yüzey yapı ilişkisini Almanca ve Türkçe dizgeleriyle verelim:

Ein fleißiger Student ist erfolgreich. (Çalışkan bir öğrenci başarılıdır)

ein fleißiger Student (çalışkan öğrenci) : özne

ist erfolgreich (başarılıdır) : yüklem

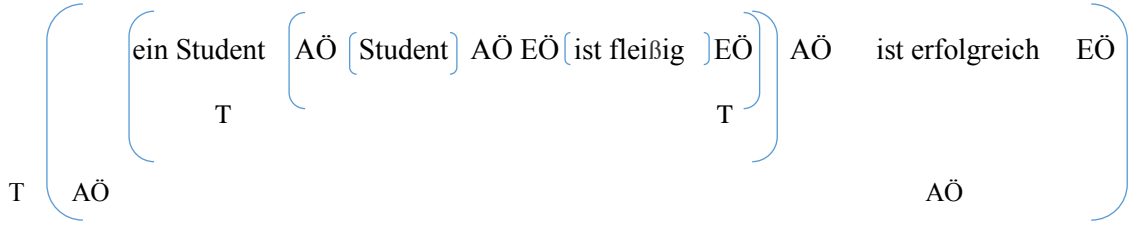
Derin yapıda ise;

ein Student (öğrenci) : özne

fleißiger sein (çalışkan olmak) : yüklem

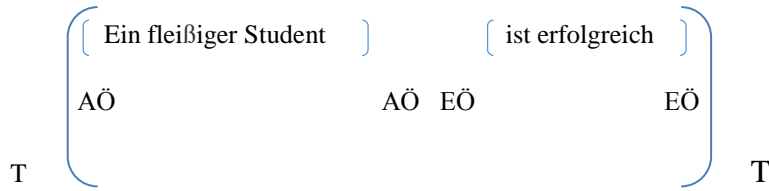
Der Student ist fleißig (Öğrenci çalışkandır) şeklinde bir cümle daha ortaya çıkmaktadır.

1

<T [AÖ [öğrenci T [AÖ [öğrenci] AÖ EÖ [çalışkandır] EÖ] T] AÖ EÖ [başarılıdır] EÖ] T >

2

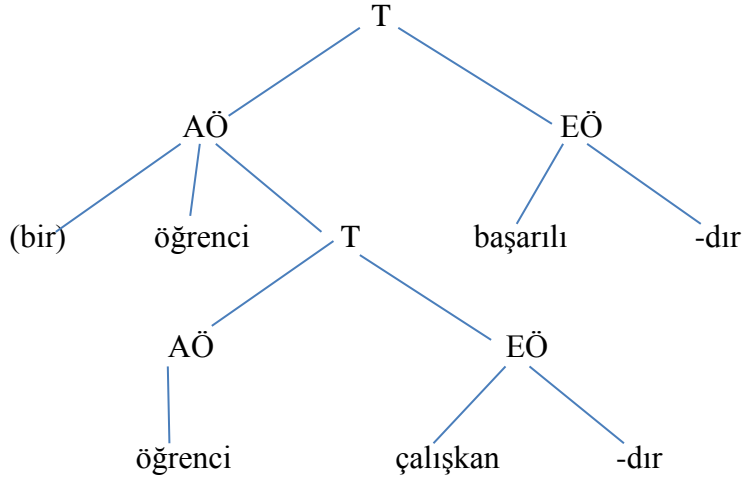
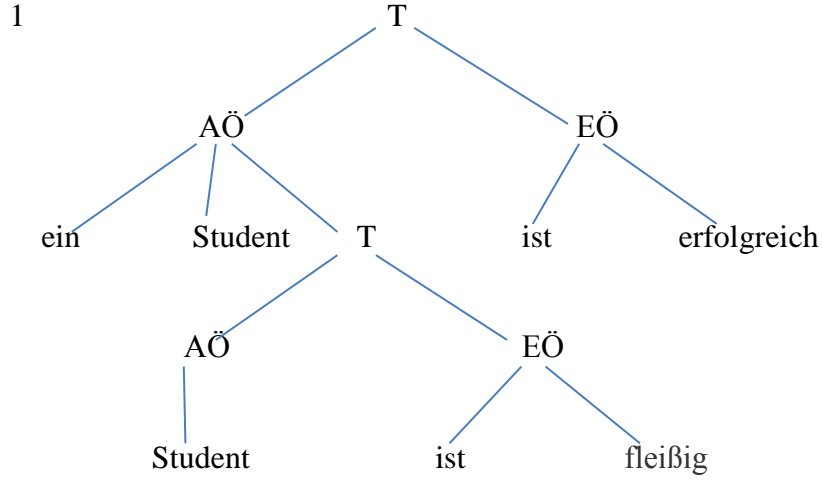

<T [AÖ [çalışkan öğrenci] AÖ EÖ [başarılıdır] EÖ] T >

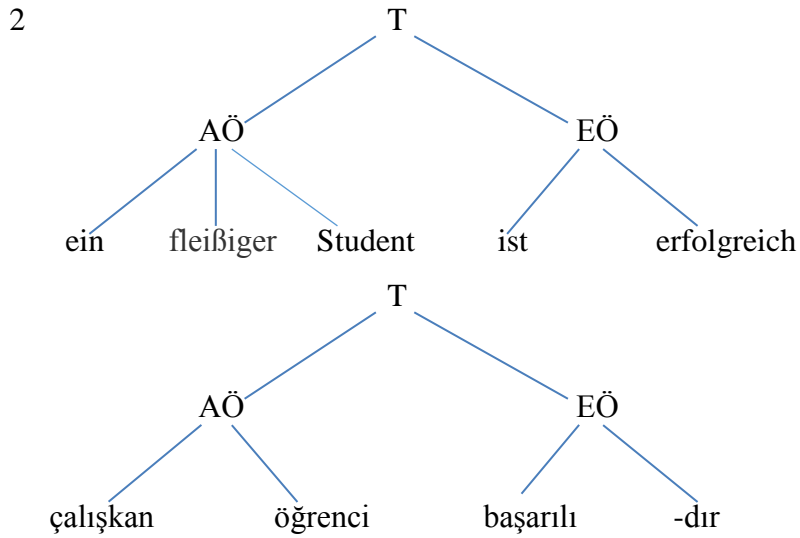
Şekil 12: Cümlelerin Ayraç Çiftleriyle Derin Yapıda Gösterimi

Dizim ağacıyla gösterimi:

Derin Yapı

Yüzey Yapı

Şekil 13: Cümlelerin Dizim Ağacıyla Derin Yapıda Gösterimi

1.6. Yönetme Bağlama Kuramı

Chomsky dil konusundaki görüşlerini sürekli geliştirmiş ve yenilemiştir. 1981’ de *Pizza dersleri* adıyla düzenlediği dersler sonunda Yönetim ve Bağlama Kuramı (Government and Binding Theory) adıyla bir kuram geliştirmiştir, 1995 yılında bu kuramı *Minimalist Program* adıyla yenilemiştir. *Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi* (1957), Noam Chomsky’nin yazdığı *Sözdizimsel Yapılar* (Syntactic Structures) adlı eserinde ortaya koyduğu bir kuramın adıdır. N. Chomsky bu eserde dilin iki düzlemde oluşan bir yapı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyarak dil incelemelerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Chomsky’nin en önemli kuramlarından biri, 80’li yıllarda ortaya çıkan *Yönetme ve Bağlama Kuramı* (Rektions- und Bindungstheorie / İng. Government and Binding Theory) dır. Bu kuram Chomsky’nin (Lectures on Government and Binding) eserinde kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur ve üretici dönüşümlü dilbilgisinin bir versiyonudur. Chomsky, Yönetme ve Bağlama Kuramı’nda bir cümlede öğelerin ilişkiler içerisinde olduğunu, bu ilişkilerin yönetenler ve yönetilenler bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Chomsky’nin bu kuramı *İlkeler ve Parametreler* (Principles and Parameters) adıyla da anılmaktadır. Bu kurama göre yüzey yapı dönüşümler sonucunda derin yapıdan ortaya çıkar ve yüzey yapı, fonetik ve mantıksal şekil olarak ikiye ayrılır. Bu kuram ile cümle, şekil yönünün yanı sıra anlam yönünden de ortaya konur. Chomsky, dil çalışmalarının cümle düzeyinde ele alınması gerektiğini ve yeryüzündeki dillerin bu açıdan değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dillerin tek bir ortak yapıdan kaynaklandığını söyleyerek, yeryüzündeki dillerin tek bir dilden doğup doğmadığı sorusunu da açıklamaya çalışmıştır. Chomsky, dünyadaki dillerin sözdizim farklılıklarının dönüşümler sonucu ortaya çıktığını ifade eder. Yönetme bağlama kuramı doğuştan var olduğu kabul edilen sözdizim ilkelerini açıklamaya çalışır. David Pesetsky (1994:141, çev. Ahmet Kocaman) yönetme ve bağlama kuramının (Government and Binding Theory) büyük ölçüde Chomsky’nin düşünce ve sonuçlarından kaynaklanan bir söz dizimi yaklaşımı olduğunu ifade eder. Özsoy (1994: 22) ise yönetme ve bağlama kuramının, dillerdeki yapısal özellikleri bir dizi evrensel ulam ve ilkeler ile açıklayan, dillerde görülen bu özelliklere betimlemeli bir yaklaşımdan öte açıklayıcı bir yöntemle yaklaşmayı yeğleyen bir dilbilim kuramı olduğunu ifade eder. Aydın

makalesinde (2005: 33) yönetme bağlama kuramını örnekler vererek aşağıdaki gibi açıklar:

“Yan tümceler, bir bağımsız tümcenin bütün öğelerini taşıyabilirler; yani yüklem ve öznenin başka, anlam isterlerine göre nesne, dolaylı tümleç ve belirteç alabilirler (Göğüş 1969:91). Yan tümcenin eylemi, aldığı ekler bakımından temel tümcenin eylemine göre bazı farklılıklar göstermesine rağmen, bağımsız bir önerme gibi kendi öğelerini yönetebilir. Oktay evden çıkınca Filiz bizi aradı örneğinde, çık- eylemine bağlı olarak yan tümcede bir özne (Oktay) ve yön bildiren -den tümleci (evden) bulunmaktadır. Temel tümcede ise, ara- eyleminin yönetiminde bir özne (Filiz) ile bir -i tümleci (bizi) bulunmaktadır. (Benim döneceğimi Selçuk biliyordu), yan tümce temel tümcenin anlamını tamamlayan zorunlu bir ögedir ve temel tümcenin -i tümleci olarak karşımıza çıkmaktadır. Yan tümcenin eyleminin (dön-) yönetiminde yalnızca özne (ben) bulunmaktadır. Yan tümcenin eylemi, bir taraftan kendi öznesiyle bir tamlama kurarken (ben-im döneceğ-im-i), bir yandan da temel tümce için gerekli olan -i tümleci ekini almaktadır. (Senin üzülmen bizi de üzdü), yan tümce temel tümcenin öznesi durumundadır. Yan tümcenin eylemi bu örnekte de öznesiyle bir tamlama kurmuştur (sen-in üzülme-n). (Burçin’in kokladığı güller soldu), temel tümcenin öznesi (güller) bir yan tümce tarafından nitelenmektedir. Böylece, yan tümce temel tümce içinde sıfat işlevi üstlenmektedir. Bu örnekte, temel tümce ile yan tümce bir ögeyi ortak olarak kullanmaktadır (1. Burçin gülleri kokladı; 2. Güller soldu). Güller sözcüğü hem temel tümcenin öznesi hem de yan tümcenin -i tümlecidir (belirtili nesne). Yan tümcenin eylemi (kokla-) bir özne (Burçin) ile bir belirtili nesneyi (güller) yönetmektedir: Burçin gülleri kokladı. Bu son örnekte, temel tümcenin öznesi, aynı zamanda yan tümcenin belirtili nesnesidir.”

Yan cümleler, iki cümlenin birleştirilerek tek bir cümle haline getirilmek istenmesi durumunda cümlelerden birinin bir fiilimsi veya fiilimsi öbeğine dönüştürülerek diğer cümlenin bünyesinde kullanılması sonucu ortaya çıkan yapılardır. Bu yapılar, her ne kadar bir cümle gibi bağımsız olarak kullanılmasa da kendi içinde bir cümlede gözlemlenen dizimsel özelliklere sahiptir. Şöyle ki, bir fiilimsi öbeğine bakıldığında zaman (fiil tabanı+fiilimsi eki) yapısında olup tıpkı yüklem gibi görev yapan bir yönetici öge ve bu ögeye bağlı özne, nesne, zarf tümleci ve dolaylı tümleç gibi çeşitli öğelerin varlığı dikkat çeker (Erdoğan, 2015: 246). Erdoğan, fiilimsi yapıların çeşitli cümle öğelerini yönetebilme yetisi olduğunu ve kendi iç yapısında böyle bir nitelik gösteren fiilimsi yapılarının yan cümle olarak adlandırıldığını ifade eder. Karaağaç, (2012: 238) ise birleşik cümlelerde, yardımcı cümlelerin, basit cümlelerin öğeleri gibi çalıştığını,

yardımcı cümlelerin, asıl cümlelerin öznesi, nesnesi veya zarfı gibi görev yaptığını ifade eder.

Johanson (2014:103) Türkçede yönetilen-yöneten ilişkisini ve bunların sıralanışını şöyle açıklar: “ Türkçe dil ilişkisi durumlarında söz dizimi kalıpları sık sık kopyalanmıştır. Yukarıda süzünü ettiğimiz sola dallanan cümle sentaksı, yani yönetilen-yöneten-normu Türkçenin temel tipolojik özelliğidir. Bu kalıpta, sentaks açısından bağımlı olan öge (yönetilen) baş ögenini önünde bulunur. “Yönetilen” kurucular “yönetenler”den önce gelir. Yüklem çakırdeği (çoğunlukla bir yüklem fiili) en son yeri işgal eder; tümleçler ve bağımsız zarf tümleçleri bundan önce gelir; sıfat tamlamaları, belirtili isim tamlamaları ve sıfat-fiil tamlamaları bağlı buldukları baş ögelerden; derece zarfları, sıfatlardan önce gelir.”

Derin yapıda kurgulanan iki temel cümleden biri, filimsi ya da filimsi öbeğine dönüştürülerek diğer cümlenin (temel cümle) içerisinde onun bir ögesi olarak yer alır. Yan cümle olarak isimlendirdiğimiz bu yapı, derin yapıda müstakil bir cümle iken, değişim ve dönüşümler sonucu yüzey yapıda temel cümle içerisindeki bir yan cümle olarak yer alır. Derin yapıda kendi ögelerini yönetebilme özelliğine sahip temel cümle olarak kurgulanan bu cümle, yan cümleye dönüştüğünde de aynı özellikleri göstermektedir. Yan cümle, temel cümleye göre bazı eksiklikler gösterse de, bir temel cümle gibi kendi ögelerini yönetebilme özelliklerine sahiptir. Temel cümledeki çekimli fiili bir yana bırakacak olursak, bir temel cümlede yer alabilecek bütün cümle ögelerini barındırabilir ve temel cümlede görebileceğimiz bütün söz dizimsel özelliklere sahiptir. Bizim yan cümle olarak kabul ettiğimiz filimsi öbeklerine baktığımızda, yüklem gibi görev yapan bir yönetici öge ve bu ögeye bağlı bir temel cümlede mevcut olabilecek özne, nesne, zarf tümleci, dolaylı tümleç ve diğer ögelerin yer aldığını görürüz.

Temel cümlenin yönetiminde olan yan cümlelerin de kendi yönetici ve yönetenleri vardır. Temel cümle, yan cümlenin yönettiklerini yönetemez. Yan cümle de kendi içinde temel cümleden bağımsız bir söz dizimi ortaya koyar. Ancak bu müstakil yapı bir bütün olarak diğer yandan da temel cümlenin bir ögesi olarak görev yapar ve temel cümlenin fiili tarafından yönetilir. Bunları çift ayraçlar içerisinde aşağıdaki şekillerle verebiliriz:

BC 1 $\left(\text{YC } \left(\begin{array}{l} \text{Sınav esnasında} \\ \text{z. tümleci} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{konuş-mak} \\ \text{filimsi} \end{array} \right) \text{TC } \left(\begin{array}{l} \text{yasaktır.} \\ \text{yüklem} \end{array} \right) \right)$

BC 2 $\left(\text{YC } \left(\begin{array}{l} \text{25 yıldır} \\ \text{z. tümleci} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{bir fabrikada} \\ \text{d. tümleç} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{çalış-an} \\ \text{filimsi} \end{array} \begin{array}{l} \text{işçi} \\ \text{yüklem} \end{array} \right) \text{TC } \left(\begin{array}{l} \text{iki gün önce} \\ \text{z. tümleci} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{emekli oldu.} \\ \text{yüklem} \end{array} \right)$

BC 3 $\left(\text{YC } \left(\begin{array}{l} \text{bayiiden} \\ \text{d. tümleç} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{gazeteleri} \\ \text{b. nesne} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{satin al-dıktan sonra} \\ \text{filimsi} \end{array} \right) \text{TC } \left(\begin{array}{l} \text{cabucak} \\ \text{z. tümleci} \end{array} \right) \begin{array}{l} \text{otomobile} \\ \text{d. tümleç} \end{array} \begin{array}{l} \text{bindi.} \\ \text{yüklem} \end{array} \right)$

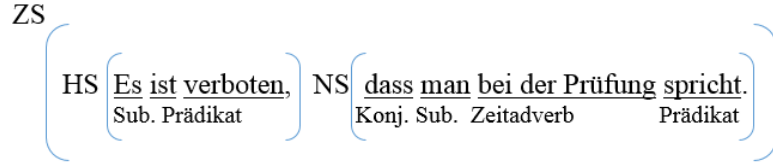
Şekil 14: Yan Cümlelerin Yönetim Alanı

BÇ 1’de “*Sınav esnasında konuşmak yasaktır*” cümlesinde; *sınav esnasında konuşmak* isim-fiil grubu yan cümle vasfıyla kendi söz dizimine sahiptir. *Sınav esnasında* zarf tümlecini kendine bağlamıştır. Ancak birleşik cümle içerisinde temel cümlelerin anlamını semantik ve sentaktik olarak tamamlar ve özne görevindedir.

Bu cümlelerin Almancada da aynı özellikleri taşıdığını görüyoruz:

Es ist verboten, dass man bei der Prüfung spricht / bei der Prüfung zu sprechen.

Bu cümleyi Almancada hem *dass* bağlacıyla kurulan bir yan cümle olarak, hem de bunun yerine ikame edilebilecek *zu+Infinitiv* (zu+mastar) yapısıyla ifade etmek mümkündür. Türkçede isim-fillere denk gelebilecek *zu+Infinitiv* yapılarının yan cümle olup olmadığı Almancada da tartışma konusudur. Bazı dilciler bunları *yan cümlemsi* (Quasi-Nebensatz), yani yan cümleye benzer yapılar olarak isimlendirmektedir. Biz bu cümleyi *dass* bağlacı ile kurulu bir yan cümle olarak, temel cümlelerin anlamını tamamlayan özne görevindeki yan cümle olarak birleşik cümle içinde verelim:

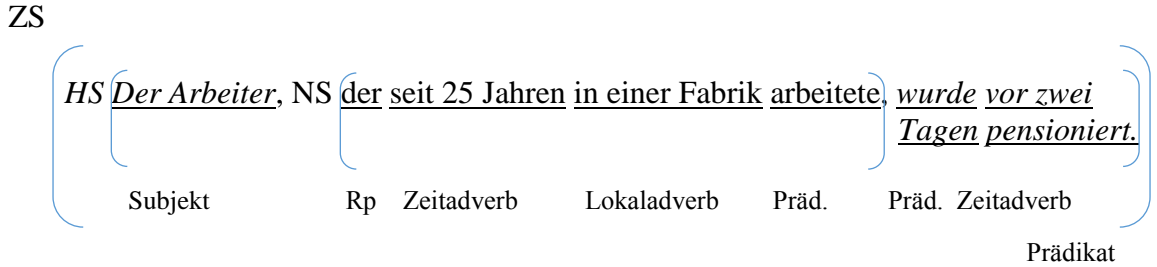

Şekil 15: Yan Cümle Yönetim Alanı

Almancada *dass* bağlacı ile kurulan yan cümle, bir taraftan gramatik olarak bir temel cümlede yer alabilecek cümle öğelerini (Subjekt, Objekt, Zeitadverb) barındırırken, diğer yandan tek başına semantik olarak tam bir anlam ifade etmeyen (sınav esnasında konuşmak), temel cümleyi semantik olarak tamamlayan özne görevinde bir yan cümledir.

BÇ 2’de “25 yıldan beri bir fabrikada çalışan işçi iki gün önce emekli oldu” cümlesinde 25 yıldan beri bir fabrikada çalışan işçi sıfat-fiil grubu yan cümle vasfıyla kendi söz dizimine sahiptir. 25 yıldan beri zarf tümleci ve bir fabrikada dolaylı tümlecini kendine bağlamıştır. Ancak birleşik cümle içerisinde temel cümlenin anlamını semantik ve sentaktik olarak tamamlar ve özne görevindedir.

Bu cümleyi Almanca birleşik cümle olarak ele alalım:

Şekil 16: Yan Cümle Yönetim Alanı

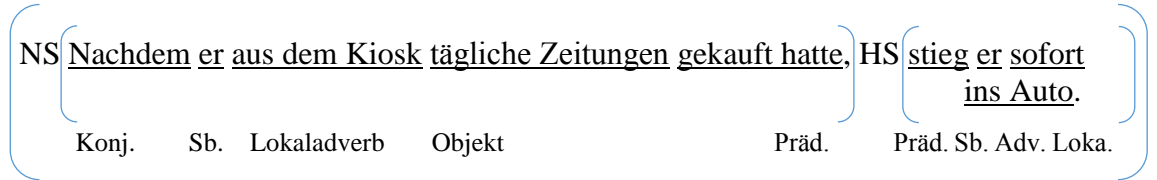
Bu Almanca birleşik cümlede yer alan yan cümle *Relativsatz* (niteleme sıfat işlevli yan cümle (Erkman Akerson ve Ozil, 2015)) *der Arbeiter, der seit 25 Jahren in einer Fabrik arbeitete* gramatik olarak çekimli fiili, öznesi ve diğer öğeleri olan tam bir cümle olma özelliği gösterirken, semantik olarak eksik bir cümledir. Bu cümle özne göreviyle temel cümleyi tamamlayan bir yan cümledir.

BÇ 3’de *Bayiiden gazeteleri satın aldıktan sonra çabucak otomobile bindi* cümlesinde *bayiiden gazeteleri satın aldıktan sonra* zarf-fiil grubu, kendi söz dizimine sahip, cümle öğelerini yöneten fiilimsi barındıran bir yan cümledir; fiilimsi *bayiiden* tümlecini ve

günlük gazeteleri belirtili nesnesini yönetmektedir. Ancak bir yan cümle olarak tam bir cümle değildir, birleşik cümle içerisinde temel cümlelerin anlamını semantik ve sentaktik olarak tamamlar ve zarf tümleci görevindedir.

Bu cümleyi Almanca birleşik cümle olarak inceleyelim:

ZS

Şekil 17: Yan Cümle Yönetim Alanı

Yukarıdaki Almanca birleşik cümlede yer alan yan cümle, *nachdem* bağlacı ile kurulmuştur ve temel cümleyi zaman zarfı (Zeitadverb) göreviyle tamamlar. Diğer yan cümlelerde olduğu gibi, öznesi yüklemi ve diğer öğeleri bulunan bir yan cümledir. Gramatik olarak kendi öğelerini yönetebilen tam bir cümle olmasına rağmen, semantik olarak eksiktir. Ancak temel cümle ile birlikte anlamını bulur ve birlikte anlamlı tam bir cümle ortaya koyarlar.

BÖLÜM 2: TÜRKÇEDE SÖZDİZİMİ VE BİRLEŞİK CÜMLE

2.1. Türkçede ve Almancada Söz Dizimi, Tanımlar ve Karşılaştırma

Söz dizimi (Syntax) cümlelerin yapısıyla uğraşır. Cümleyi oluşturan kelime ve kelime gruplarının yapısını, bunlar arasındaki ilişkileri, bunların görevlerini ve nasıl sıralanması gerektiğini inceler.

Her dilin kendine özgü bir söz dizim sistemi vardır. Bu sistem içerisinde kelimeler, önemine ve üstlendikleri görevlerine göre yerlerini alırlar. Bu dizimde en önemli olan, yüklem yeridir. Türkçe cümlelerde, yardımcı unsurlar önce, asıl unsur olan yüklem ise sonra gelir. Bu durum her dilin kendi mantığını göre değişir. Almancada bu sıralanış Türkçeden farklıdır. Almanca ve Türkçe söz diziminde en önemli farklılık, yüklem yeriyile alakalıdır. Almancada yüklem genellikle ikinci sıradadır. Bu durum birçok Avrupa dilleri için de geçerlidir. Bir Avrupa dilini öğrenmedeki temel zorluklardan biri, yüklem cümle içerisindeki yerinden kaynaklanmaktadır. Kendi dilinde hep ikinci sırada kullanmaya alışık olduğu yüklemi, bir Avrupa dilini öğrenirken, bunu sonda ifade etme zorunluluğu, yabancı dil öğrenmeyi zorlaştırır. Bilhassa konuşma esnasında, o yabancı dili yeni öğrenmeye başlayan biri, önce bir duraksar; kuracağı cümledeki kelimelerin yerlerini tasavvur eder ve sonra doğru bir şekilde kurgulamaya, dizmeye ve ifade etmeye çalışır. Bu süreçte en zor olan da, yeni öğrenilen dildeki söz diziminde yüklem doğru yerde kullanılmasıdır.

Almancada ve Türkçede dilcilerin sözdizimini tanımlarken birbirine yakın ifadeler kullandıklarını görüyoruz. Her iki dilde de söz diziminde esas olan, kelime ya da kelime gruplarının o dilin gramer kurallarına göre sistematik olarak sıralanmasıdır. Başkan (2006: 154) bu hususu sözdizimi ve tümcebilgisi terimlerine dikkati çekerek şu şekilde açıklamaktadır: “Türkçede dil çalışmalarında kullanılan “sözdizimi” terimi, iki ayrı kavramı birden göstermektedir. Birincisi, bir tümce içerisindeki sözcüklerin belli bir sıraya göre art arda dizilmeleri olgusu. İkincisi ise bu dizilme olgusu üzerinde yapılan dilsel çalışmaların tümü. Bu bakımdan belli bir ayırım yapılarak bu sıralanma olgusuna *sözdizimi* ve bu konudaki çalışmalara da *tümcebilgisi* adlarının verilmesi daha sağlıklı olacaktır.”

Seçki yaparak görüşlerine başvurduğumuz diğer bazı dilciler, sözdiziminin aşağıdaki tanımlarını yapmaktadırlar:

Sözdizimi (Syntax), bir kelimenin veya bir kelime grubunun diğer bir kelime veya kelime grubu ile birleşmesini inceler (Bilgegil, 2009: 15). Düşünce, duygu ve istekleri tam olarak anlatmak için kelimeleri, dilbilgisi kurallarına göre dizmek gerekir. İşte bu dizilişin incelenmesinden ve kurallarından oluşan bölüme sözdizimi (Syntax) denir. (Gencan, 1978: 51).

Söz dizimi; bir dilde yer alan kelimelerin, konuşanın ve yazanın tercihinine göre kazandığı sıralanış, biçimleniş ve anlatılıştır. Edebiyatta buna üslup deniliyor. Dili kullanan herkesin kendine has bir anlatışının olması, üslubunun dile yansımasyandır. Ancak her üslup sahibini bağlayan o dilin söz dizimi kurallarıdır. (Ergüzel ve diğerleri, 2011: 144). Sözdiziminin (Syntax) konusu, kelime grupları ve cümlelerin oluşturulmasıdır. (Duden, 1998: 609). Sözdizimi (Syntax), daha çok bir araya getirmek, düzenlemek anlamına gelen Yunanca bir fiile dayanır. Söz dizimi genellikle, bir işaretler sistemi içerisinde, işaretlerin bir araya gelme kurallarını belirler. (Pittner ve Berman, 2010: 11).

Söz dizimi kuramı, Chomsky ile önemli bir gelişme arz etmiştir. Borsley (1997: 1) söz dizimi kuramını tanımlarken, sözdizimi kuramının modern kuramsal dilbilimin özü olduğunu ve köklerinin Chomsky'nin 1957'de yazdığı "söz dizimsel yapılar" (Syntactic structures) adlı eserine uzandığını ifade eder. Söz dizim kuramı ile belirli metodlara dayanarak dillerin gramerlerinin geliştirilmesi ve farklı dillerin söz dizim kurallarının tasvir edilmesi sağlanır. Bu araştırmalar ile dillerin ortak yönleri ve farklılık arz eden yönleri ortaya konur. Söz dizim kuramı, bir taraftan özel olarak belirli bir dilin gramerini araştırırken, diğer yandan da dili genel anlamda inceler. Bir dilde söz dizimi açısından neyin olabileceğini, neyin olamayacağını belirler.

2.2. Türkçede Cümle

Kelimeler veya kelime grupları varlıkla ilgili bilgilerin isimleridir, nesnelere, eylemlere ve kavramları karşılarlar ve dolayısıyla bunlar tek başına duyguları, düşünceleri, istekleri tam olarak ifade etmek için yeterli değildirler. Cümleler ise varlığın eylem adlarıdır, varlığı, var olmayı ve varlığın yaptığı eylemi ifade ederler. Kelimeler, var olmayı, duygu

ve düşünceleri, oluşu ifade etmek için belirli bir düzen ve kural içerisinde bir araya gelerek cümleyi oluştururlar. Dolayısıyla cümleyi kısaca, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir hareketi ifade etmek için bir araya gelen kelime veya kelimeler dizisi olarak tanımlıyoruz. Cümle açıklanırken yargı kavramı ön planda yer almaktadır, zira cümlenin temel görevi, yargı ifade etmesidir. Dolayısıyla bir cümlenin cümle olabilmesinin için temel şartı, yargı bildiren bir çekimli fiilin veya ek fiil ile çekimlenmiş bir ismin olmasıdır. Bir çekimli fiil de tek başına yargı bildirir ve cümle olabilir. Zira çekimli fiil şahıs ekini de barındırdığından, fiilden başka faili (özne) de ifade eder. Cümlenin tam bir iletişim ortaya koyabilmesi için, soruya mahal bırakmayacak bir ifade olması gerekir. Bu da cümlenin, doğru bir iletişim için gerekli şartları yerine getiren, gramer kurallarına uygun bir dizim olması gerektiğini ortaya koyar. Cümle, dilde temel birimdir. Dil bir iletişim aracı olarak duygu ve düşüncelerimizi en iyi aktaracağımız vasıta. Duygu ve düşüncelerimizi aktarırken, dilin en temel, en anlamlı ve en kapsamlı birimi olan cümleden yararlanırız.

Cümle kavramı en az 2500 yıldan beri dil bilimciler, filozoflar, mantıkçılar ve matematikçiler tarafından kullanılmıştır. Aristo'dan beri, cümlenin özne ve yüklemden oluşan dilsel birim olduğu ifade edilmiş, eski hintten, eski yunandan günümüze kadar cümlenin tanımı üzerinde tartışmalar süregelmiştir.

Cümle, birçok dilci tarafından çok farklı şekillerde tanımlanmış ve tartışılmıştır. Bu tartışma, genellikle cümlenin olmazsa olmazı olarak kabul edilen *yargı* terimi ve cümlenin kapsamı üzerine olmuştur. Özellikle, cümlenin oluşabilmesinin temel taşı olarak kabul edilen *yargı* hususunda dilciler çoğunlukla ortak bir görüş bildirseler de, bazı dilciler üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramını da dikkate alarak cümleyi biraz daha farklı açıklamışlardır.

Ergin (1995: 405), cümleyi, “Bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur” şeklinde tanımlamıştır. Gencan (1978: 51) ise yargı kavramını zikretmeden, “Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği tam olarak anlatmak için kurulan kelime dizisine cümle denir” tanımını yapmıştır. Banguoğlu (2011: 522), “Kendi kendine yeten bir yargı” şeklinde çok kısa bir cümle tanımı yapmıştır. Diğer dilciler ise aşağıdaki tanımları yapmışlardır: “Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.” (Karahan 1991: 40). “Bir yargı bildirmek üzere tek başına

kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisine tümce denir” (Hatipoğlu 1982: 99). “Bir hüküm, bir düşünce, bir duygu vb. ifade etmek üzere çekimli bir fiille veya sonuna cevher fiili getirilen bir isimle kullanılan kelimeler dizisine cümle denir“ (Topaloğlu 1989: 48). “Aralarında birtakım ilişkiler bulunan, bazı kurallara göre bir araya gelen ve belli bir anlamı olan sözcük dizimidir” (Koç 1992: 262). “Bir eylemin kişi veya varlık ile ilişkilendirilip, zaman, yer, durum vb. özelliklerle nitelendirildiği yapılara cümle denir” (Karaağaç, 2012: 297). “Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği tam olarak anlatmak için kurulan kelime dizisine cümle denir” (Gencan, 1978: 51).

Delice (2012: 37) makalesinde, dilbilgisi çalışmalarında cümlelerin doğru tanımlanamadığını, her tanımın, tanımı yapılacak kavramın anlam birimcikleriyle yapılacağını, bu nedenle cümlelerin anlam birimciklerinin doğru tespit edilmesi gerektiğini ifade ederek cümleyi şu şekilde tanımlamaktadır: “Cümle bir yüklemle –biri mutlaka özne veya nesne olmak koşuluyla- ona bağlı en az bir tamamlayıcıdan oluşan ve bir kılış, oluş veya durum bildiren sözdizimidir” Delice (2012: 38) ayrıca cümleyi derin yapı ve yüzey yapı açısından ele alarak cümle tanımına farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu açıklama bizim çalışmalarımıza katkıda bulunacak bir açıklamadır. Buradan, Delice’nin makalesinde birçok gramercinin cümle tanımlarındaki anlambirimciklerini sorgularken ifade ettiği şu sonuca varıyoruz:

“... Evet, cümle bir yargı bildirir; ancak, bu özellik, sadece cümleye özgü bir özellik değildir. İletişim ortamı bağlamında yerine göre bir ‘Tüh!’ sözcüğü ‘Yanıma şemsiyemi almayı yine unuttum!’ yargısını; ‘kot pantolonlu çocuk’ sözcük öbeği de ‘çocuk kot pantolonunu giymiş’ yargısını bildirir; ancak cümleyi ‘yargı’ kavramı etrafında tanımlayan hiçbir dilci bu yapıları cümle saymaz. Bu tespite ‘Bu yapılardaki yargı, yüzeysel yapıda değil; derin yapıdadır.’ Şeklinde itirazlar gelebilir; ancak, derin yapı ve yüzeysel yapı, birbirinden ayrılmaz iki kavramdır ve birlikte ele alınması gerekir. Ayrıca, yargı sözcüğü, sadece yüzeysel yapıya hasredilecek kadar somut bir kavram da değildir; oysa cümle soyut tarafları olmakla birlikte daha çok somut bir sözcüktür ve temel anlam birimciklerinin de somut olması beklenir”.

Çekimli fiil (yargı) olmadan da, tek bir kelime (cümle ögesi) veya kelimeler (cümle öğeleri) cümlelerin içerdiği mesajı verebilmektedir. Bu durumda cümlelerin sentaktik yapısında çekimli fiil olmadan da bu yapının yüklemsiz, eksilteli cümleler gibi cümle

olarak nitelendirilebileceğini dikkate almamız gerekir. Dilin sentaktik ve semantik yönleri birlikte ele alınmalıdır. Sadece yüzeysel olarak bakıldığında cümleyi tanıma, tanımlama açısından birçok husus eksik kalacaktır. Cümleyi semantik olarak incelediğimizde implizit yapıları çözümlenebiliriz. Bu inceleme sonucunda fiilimsilerin, hatta sıfat tamlamalarının ve isim tamamlamalarının da semantik açıdan derin yapıda cümle olduğunu görürüz.

Burada biz de yargı kavramının tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Bazı eksiltili cümleleri (Ellipse), çekimli fiilleri olmamasına rağmen cümle olarak kabul ediyorsak, cümle tanımındaki ‘yargı’ veya ‘çekimli fiil’ kavramlarını yeniden ele alarak değerlendirmemiz gerekir. Eksiltili cümlelerin, bir önceki cümleye bağlı olarak, konteksten çıkararak yargı olduğunun anlaşıldığı söylenebilir. Ancak aynı durum fiilimsiler için de geçerlidir. Fiilimsiler de, temel cümle içerisinde, temel cümle ile birlikte bir anlam bütünlüğü ve bağlantısı içerisinde yan cümle olarak varlığını ortaya koymaktadır. Nasıl ki eksiltili cümleyi, çekimli fiili olmamasına rağmen, adı üzerinde “*eksiltili cümle*” olarak değerlendiriyoruz. Aynı şekilde fiilimsileri de çekimli fiili olmamasına rağmen, çekimli fiili olan bir cümlenin mesajını verebilmesi nedeniyle, statik olan sentaktik kriterlere tam uymasa bile, semantik ölçütlere göre cümle olarak değerlendirebileceğimizi ifade ediyoruz. Burada hareket noktamız, dilin tek yönlü olmayışı, sentaktik ve semantik yönleriyle mevcut olmasıdır. Saussure’in (1985: 122, çev. Berke Vardar) dilin tanımını yaparken düşünce ve sesi, kâğıdın ön ve arka yüzü gibi birbirinden ayrılmaz unsurlar olarak gördüğü gibi, cümleyi sentaktik ve semantik bütünlük içerisinde incelemeliyiz; sadece somut, yüzeysel yapıdan ibaret bir söz dizimi olarak görmemeliyiz.

2.3. Türkçede Birleşik Cümle

Türkçede birleşik cümle konusu, öteden beri dil bilimciler tarafından tartışılan bir konu olarak gerek dil bilgisi kitaplarında, gerekse söz dizimi ile ilgili yapılmış çalışmalarda işlenmiştir. Cümle içerisinde yer alan fiilimsilerin (isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil), temel cümleyle birlikte birleşik cümleyi oluşturan bir yan cümle olup olamayacağı, dil bilimciler tarafından farklı şekillerde açıklanmıştır. Zira fiilimsiler hem fiile, hem de isme özgü nitelikler taşımaktadır. Yani fiilimsiler cümle içinde bir taraftan fiil özelliklerini devam ettirmekte, diğer taraftan ise yüklemi isim, sıfat ve zarf gibi çeşitli yönlerden

tamamlamakta ve ismin alabileceği iyelik ve hal ekleri gibi ekleri alabilmektedir. Fiilimsilerin bu özellikleri, dil bilimcilerin fiilimsileri ihtiva eden cümle yapısı ile ilgili farklı görüşler ortaya koymalarına neden olmuştur.

Türkçede birleşik cümle konusu çok tartışılan ve ortak bir görüşün ortaya konamadığı bir sorun olarak kaynaklarda yer almaktadır. Turan (1999: 305) bu konudaki ayrışmaları şu ifade ile en belirgin şekilde ortaya koymaktadır: “Esasen araştırmacılar sadece “birleşik” cümle mes’elesinde değil, en çok önem verdikleri başlıklardan biri, hatta birincisi sıfatıyla, daha başta, cümleleri “yapılarına göre” ayırırken de bir birlik sağlayamamışlardır.” Fidancı (1996: 1315) da bu hususu bir sorun olarak görmekte ve düşüncelerini şöyle aktarmaktadır: “Türkiye Türkçesi gramerinin çözüme kavuşması gereken önemli sorunlarından birisi de, cümle konusudur. Bu gün, her kademedeki okutulmakta olan dil dersleriyle ilgili kaynaklar incelendiğinde; birbiriyle çelişen ifadelerle rastlanması ve özellikle cümle çeşitleri konusu ile bazı adlandırmalarda yoğunlaşan farklı yaklaşımlar görevli öğretim elemanlarını sıkıntıya sokmakta ve öğrencilerin haklı şikâyetlerine sebep olmaktadır. Hatta bu durumun ülkemizdeki yabancı dil öğretiminde bazı ciddi olumsuzluklar doğurduğu da bir gerçektir.”

Eserlerini incelediğim bazı dilciler, yapı bakımından cümleleri ve birleşik cümle konusunu özetle şu şekilde ortaya koymaktadırlar. Dilciler, bir duyguyu, bir düşünceyi anlatan söz dizisinin basit cümle olduğu konusunda birleşmektedirler. Ancak bir cümle içinde fiilimsinin yer alması durumunda, bu cümle basit cümle mi, birleşik cümle mi ya da girişik cümle mi olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmektedirler. Cümlelerin yapı bakımından sınıflandırılması konusunda ortaya çıkan bu farklı değerlendirmeler, dilcilerin yargı ve yapı kavramında birleşmediklerini göstermektedir. İncelediğim bazı dilbilgisi kitaplarında ve bu konuda yapılan çalışmalarda birleşik cümle, girişik cümle, karmaşık birleşik cümle veya girişik birleşik cümlelere yer verilirken, bazılarında ise birleşik cümle, ana hatlarıyla şartlı birleşik cümle ve ki’li birleşik cümleden ibaret olarak verilmektedir. Ergin (1995: 412), Türkçede genellikle tek yüklemlili basit cümlelerin kullanıldığını, Türkçenin zengin partisip ve gerundium sistemi ile en geniş ve karışık ifadeleri sade ve müstakil cümleler içerisinde toplama imkânının sağlandığını ifade etmektedir. Ergin, yapılarına göre cümleleri basit ve birleşik cümle olarak iki grupta ele almakta ve birleşik cümleyi; şartlı birleşik cümle ve ki’li birleşik cümle olarak iki başlık

altında açıklamaktadır. Bilgegil (2009: 75-76) yapılarına göre cümleleri; basit cümle ve birleşik cümle olarak iki başlık altında toplar ve “birden ziyade yüklemi bulunan cümleye birleşik cümle diyoruz” der. Fiilimsileri yan cümle olarak değerlendiren Bilgegil, temel cümle ile yan cümlelerin ancak bir bütünlük içerisinde tam bir anlam ortaya koyabileceğini ifade eder. “Bileşik cümlelerde meramın özünü nefislerinde toplayan cümlelere *temel cümle*, onu veya ondan öce gelen cümlecikleri tamamlayan birleşik sözlere de *yan cümlecik* denir” ifadesiyle temel cümle ile yan cümle arasındaki bağıntıyı ortaya koyar. Birleşik cümleleri de; girişik birleşik cümleler, şartlı birleşik cümleler, sıralı cümleler, bağlı cümleler, *ki* bağlacıyla kurulan cümleler, ara cümlecığı ve karmaşık cümle olarak tasnif etmektedir.

Özkan ve Sevinçli *Türkiye Türkçesi ve Söz Dizimi* (2013: 197) adlı eserlerinde birleşik cümle başlığı altında temel cümle ve yan cümleye vurgu yaparlar. Birleşik cümleyi, “içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümlelere *birleşik cümle* denir”, şeklinde tanımlarlar. Eserde, girişik cümle, birleşik cümlelerin alt başlığı altında ele alınmaktadır. Ancak fiilimsilerle kurulu bu yapılar yargı bildirmedikleri için yardımcı cümle değil, kelime grubu niteliğinde olduğu görüşü savunulmakta ve bu tür cümlelerin birleşik cümle değil; basit cümle yapısı içinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Gencan (1978: 72-73) birleşik cümleyi; tamlayan ve tamlanan cümleciklerden kurulmuş söz dizisi olarak tanımlar ve birleşik cümleyi, temel cümlecik ve yan cümlecik başlıkları altında açıklar. Gencan eserinde, birleşik cümle içinde girişik cümleyi de ele alarak şu şekilde bir tanım ortaya koymaktadır: “ Yan önermeleri; temel önermeye özne, nesne, tümleç olan; ya da bu öğelerden birini tümleyen bileşik tümcelere girişik tümce adı verilir” Gencan bu eserinde, yan önermeler başlığı altında fiilimsileri kapsamlı bir şekilde ele alır.

Türkçe kaynaklara baktığımızda, bizim tek bir ifadeyi tercih ederek *birleşik cümle* olarak adlandırdığımız cümle yapısı, genellikle *girişik cümle* ve *birleşik cümle* terimleriyle ifade edilmiştir. Girişik cümle ile daha çok eylemi çekimli olmayan fiilimsilerle kurulu yapıları, birleşik cümle ile ise eylemi çekimli olan, –sA eki ile oluşturulan şart cümleleri ve *ki* bağlacı ile kurulu yan cümleleri ifade etmişlerdir. Esas itibarıyla şart cümleleri de tek başına yargı bildirmez; temel cümleyi veya bağlı bulunduğu bir başka cümleyi zaman,

şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. Bazı dilciler (Delice, 2012:165; Demir ve Yılmaz, 2014: 243; Özkan ve Sevinçli, 2013: 198) şart cümlelerinin zarf işleviyle temel cümleye bağlandığını ifade ederler. Ancak Özkan ve Sevinçli (2013: 198) birleşik cümlelerde yan cümlelerin de yüklemelerinin çekimli bir fiil olması, tam bir yargı ifade etmesi gerektiğini ifade ederken, şart cümlelerinin tam bir yargı bildirmediğini ileri sürer. Dolayısıyla şart cümleleri de fiilimsiler gibi tek başına yargı bildirmeyen cümlelerdir. Bazı dilcilerin ayrı tutarak birleşik cümle başlığı altında verdiği bu iki cümle türünden tek başına yargı bildiren sadece Farsça *ki* bağlama edatı ile kurulan *ki*'li birleşik cümledir. Ancak, bir cümlelerin herhangi bir görevle başka bir cümlelerin içerisinde yer aldığı cümleler olan iç içe birleşik cümleler de-, zannet-, san-, bil-, gör-, görün-, farzet-, düşün-fiilerinin çekimli şekilleriyle kurulur.

Türkçede şartlı birleşik cümle ve *ki*'li birleşik cümle olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle olduğunu ve bunlara üçüncü bir birleşik cümle çeşidi olarak iç içe birleşik cümleyi de ilave edebileceğimizi ifade eden Ergin (1995: 412-413) yardımcı cümlelerin temel cümleyi mana yönünden tamamladığını vurgulayarak birleşik cümleyi şöyle açıklar: “Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek yüklemli müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerundium sistemi Türkçeye en geniş ve en karışık ifadeleri sade, müstakil cümleler içinde toplama imkânı vermektedir. Fakat bu arada az da olsa birleşik cümle de kullanılmaktadır. Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.”

Hergirmen'in Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde (2009: 191): “Girişik cümle (İng. complex sentence; Alm. Satzgefüge; Fr. Phrase complexe) bir ögesi veya ögeleri bağımsız bir cümle olan cümle. Örneğin: “*Bugün fidan dikip, yarın gölgesinde oturamazsınız*” sözü bize sabırlı olmayı ne güzel öğütüyor.” örnekleriyle verilmektedir. Vardar'ın Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde (2007: 103) birleşik cümle şöyle tanımlanmaktadır: “Bileşik tümce (Alm. zusammengesetzter Satz, Fr. Phrase composée, İng. compound sentence). Temel bir tümceyle onu bütünleyen bir ya da daha çok sayıda tümceden oluşan tümce (örn. *Yağmur yağarsa sokağa çıkamayacağız*). Türkçede girişik tümce, kaynaşık tümce, koşul tümcesi, ilgi tümcesi, katmerli bileşik tümce türleri ayırt edilir. Girişik tümce, bir temel tümceyle bir ya da birden çok eylemsiden oluşur (örn. *Gülerek baktı*).” Zülfikar (1995: 648) ise fiilimsilerin yan cümle olamayacağı görüşünü

şu ifadesiyle aktarır: “Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilemez.”

Deny (1921: 730) bağımlı cümle terimini kullanarak, bağımlı cümleleri bağlaç olması zaruri olmayan bağımlı cümleler (birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri) ve Farsça ve bazen de Fransızcanın tesiriyle bir bağlaçla bağlanan bağımlı cümleler olarak iki başlık altında toplamaktadır: “Bir edatla cümleye ağlanan bağımlı cümlelerin kullanılması, Türkçenin temasta bulunduğu Hint-Avrupa dillerinin cümle yapısı tesiriyle olmuştur. Eski Osmanlıca çoğu zaman kendi cümlelerini Farsça cümlelerin örneğine göre çatı ediyordu. XIX. Yüzyıl reforması (tanzimat), dili bu edebi kulluktan azad edince cümle yapısı da sanki millileşti. Bununla beraber bir bağlacı veya bağlam zamirini içine alan bazı ifadelerin birleşmesinde veya kullanılmasının alıkonulmasında zamanımız Fransız edebiyatının pek büyük tesiri olmuştur” (Deny, 1921:746).

Deny'nin (2012: 748) aşağıda verdiği örnek cümleyi Almanca karşılığı ile mukayese ettiğimizde cümle yapılarının adeta bire bir denk geldiğini görürüz. Zira, Hint-Avrupa dillerinden olan Almanca ile Farsçanın uyumu bu cümlede kendini göstermektedir. Dil öğretimi açısından bu karşılaştırmanın öğrenmeyi önemli ölçüde kolaylaştıracağını tekrarlar vurgulamak isteriz.

Bir adam ki nasihat dinlemez, hiçbir vakit felâh bulmaz (Ş. Sami).
↓ ↓ ↓ ↓
Ein Mann, der keinen Rat befolgt, kann nie Wohlergehen finden.

Türkçede içe yerleşik cümleler, morfoloji ve sentaks açısından ana cümlelerden farklı davranırlar. Türkçe, bağlaç veya ilgi kelimelerine sahip ana cümleye benzer öge cümleleri yerine yüklemlemenin kendisine has bitimsizleştirme tekniğini (cümle değerinde kelime grupları veya “sözde önermeler” (quasi-propositions), (Deny 1921, 853) kullanır. Bu yapılırken yüklem çekirdeklerine, yüklemleştirici ve kısmen özne temsilcisi işlevi gören, ancak ana cümlelerinkinden farklı bir aspekt-kip-zaman envanteri oluşturan morfemler eklenir (Johanson, 2014: 43).

Şahin (1994: 156) Türkçede ve Almanacada zaman bağıntılı birleşik cümleleri şekil ve bağlanma özellikleri açısından aşağıdaki örneklerle karşılaştırarak vermektedir:

“Yan önerme Almancada, alt alta bağlama görevi bulunan bağlaçların bağımsız birim olarak tümce başında yer almasıyla, Türkçede ise zaman işlevli kimi ek ve takıların ilgili fiilin kök veya gövdesine ulanmasıyla oluşturulur. Buna göre,

<u>Wenn</u>	er seine Arbeit	<u>beendet</u> ,	wird er nach Hause gehen.
bağlaç		yüklem	
yan önerme			temel önerme
İşini	<u>bitirince</u>	eve gidecek.	
	ulaç		
yan önerme		temel önerme	

Burada Türkçe örnekteki “bitirince” ulacı, “-ince” bağımlı birimin, “bitirmek” eyleminin köküne ulanmasıyla oluşmuş yarım yargılı, çift işlevli bir ögedir. Almanca örnekte ise “wenn” bağlacının tümce başında yer alması ve bu nedenle de “beendet” yüklemının sonda olması, bunun yarım yargılı bir önerme olduğunu gösterir. Buna göre, zaman tümcelerini oluşturan yan önerme, Almancada sözdizimsel, Türkçede biçimbilimsel bir özellik göstermektedir.”

Türkçenin anlambilim açısından da önemli olan sözdizimi özelliği, bileşik tümcelerde ve girişik tümcelerde kendini göstermektedir. Hint-Avrupa dillerinde görülenin tersine, genel olarak yan tümceler (değişik yargılar) ana, temel tümcelere ilgi adlarıyla değil, ortaç (participle) ve ulaç (gerund)larla bağlanmakta, böylelikle daha kısa yoldan, daha kıvrak bir anlatım sağlamaktadır (Aksan, 2006: 172). Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yan yargıdan oluşan; içinde bir temel cümle ile bir ya da birkaç tümcemsi, yantümce, içtümce bulunan yargılı anlatıma bileşik tümce denir (Dizdaroğlu, 1976: 191). Dizdaroğlu (1976: 193) bileşik tümcenin değişik özellikteki tümcelerin ortak adı olduğunu ifade eder ve bileşik tümceleri; 1. girişik tümce, 2. kaynaşık tümce, 3. koşul tümcesi, 4. ilgi tümcesi, 5. katmerli bileşik tümce olmak üzere beş başlık altında verir. Girişik tümce; kendi terimiyle *tümce*silerden (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) oluşan fiilimsilere dayalı yan yargıların bir temel tümceye bağlandığı bileşik tümcedir. Girişik tümceyi de eylemlikli girişik tümce, ortaçlı girişik tümce ve ulaçlı girişik tümce olmak üzere kendi içinde üçe ayırır. Dizdaroğlu (1976: 205) kaynaşık tümceyi, yan yargısı iç tümceye dayalı bileşik tümce olarak tanımlar. İlgi tümcesini (1976: 216) ise, iki tümcenin *ki* bağlacı ile birbirine

bağlanmasından oluşan tümce olarak tanımlar. Diğer dilcilerin çok fazla üzerinde durmadığı, ancak bizim çok önemli bulduğumuz, bir temel cümleye bağlı birden fazla yan cümleden oluşan birleşik cümle türü üzerinde durur ve *katmerli bileşik cümle* olarak adlandırdığı bu cümleyi: “Aynı türden en az iki yan yargıya dayalı bileşik tümce” olarak tanımlar.

Göğüş, (1969: 89) basit ve birleşik cümleyi birlikte şu şekilde tanımlar: “Cümlelerin yalnız bir önerme (hüküm) ya da eylem bildirenine *basit*, birden çok önerme ya da eylem kapsayanına *bileşik cümle* denir.” Bir veya birden çok yan tümce ile bir temel tümceden meydana gelmiş, birbirine eylemsilerle, şart kipiyle ya da çeşitli ilgeç ve bağlaçlarla bağlanmış tümce türüne birleşik tümce denir (Tosun ve Koç, 2014: 975).

Gencan (1978: 72) birleşik cümleyi tarif ederken, bu yapıda her bir cümlenin bir düşünceyi anlattığını, fiilimsilerle ya da şartlı fiille kurulan cümleciklerin tamlayıcı cümlecikler; çekimli fiillerle kurulan ikinci cümlecikleri ise temel cümle olduğunu ifade eder. Buradaki yan cümle ve temel cümle tanımı ve karşılaştırması Almandaki birleşik cümle tanımına uymaktadır. Zira Almandada da yan cümle, tek başına tam bir cümle olmayan, temel cümleyi tamamlayan bir cümledir. Gencan birleşik cümleyi, temel cümlecik ve yan (=bağlı) cümlecikten oluşan bir yapı olarak tanımlar ve bunu aşağıdaki örneklerle açıklar:

“Koca Ali sendeleyerek ayağa kalktı. (Ömer Seyfettin)

cümlesinde iki ayrı şey anlatılmaktadır:

1. Koca Ali sendeledi.
2. Koca Ali bu halde ayağa kalktı.

Bu iki cümleden birincisinin yüklemi *sendeleyerek* biçiminde fiilimsi olunca iki cümle, birbirini tamlayan ve iç içe geçen iki cümlecik olmuştur.

Bunlardan:

Kalktı fiiliyle kurulan son cümlecik *temel cümleciktir*.

Sendeleyerek fiilimsisiyle kurulan da *yan cümleciktir*.

Bileşik cümlelerde fiille, fiil görevli yüklemlelele kurulan *temel cümlecik*; fiilimsilerle kurulanlar da *yan= bağıntılı cümlecik*tir.”

Gencan yan cümleyi tanımlarken, bunun başlı başına bir cümle olmadığını, bir başka cümleyle tamamlandığını ifade eder. Bu tanım Almandaki yan cümle tanımına da uymaktadır.

Bir birleşik cümlede kaç tane fiilimsi varsa o kadar da yan cümlecik vardır. Ancak birleşik cümlede, kaç tane yan cümle bulunursa bulunsun tek bir temel cümle vardır ve dolayısıyla sadece bu cümlede yer alan tek bir çekimli fiil vardır. Bu durumun Almanca için de geçerli olduğunu görüyoruz.

Ayağa kalktıktan sonra arkadaşına yetişebilmek için oradan uzaklaştı.

yan cümle

yan cümle

temel cümle

Nachdem er aufgestanden war, lief er davon weg, um seinen Freund zu erreichen.

Nebensatz

Hauptsatz

Nebensatz

Banguoğlu (2011: 546) *Türkçenin Grameri* adlı eserinde birleşik cümleye oldukça geniş bir yer vererek birleşik cümleyi şöyle tanımlar: “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle (phrase composée) adını veriyoruz.” Banguoğlu girişik cümleyi, birleşik cümle içinde karmaşık birleşik cümle başlığı altında adfiil, sıfatfiil, zarffiil cümlesi diye üç grupta inceler.

Birleşik cümleyi kapsamlı bir şekilde ele alan dilcilerden biri olan Delice (2012: 163) birleşik cümleyi: “İki veya daha fazla yargının bir cümle yapısı içinde yan cümle veya iç cümle şeklinde birleşmesi yoluyla oluşturulan cümle türüdür” şeklinde tanımlar. Delice “ bünyesinde bütüncül cümle çözümlemelerinde tek yüklem barındıran ancak, ayrıntılı çözümlemelerde varlıkları ortaya çıkabilen yüklemsiler bulunduran birleşik cümle, değişik dizge yapılarına göre de kendi içinde türlere ayrılmaktadır” açıklamasından sonra, birleşik cümlelerin dizge yapılarına göre kendi içinde türlere ayrıldığını ifade eder. Fiilimsi yapıları yan cümle olarak kabul ederek, bunları “Girişik-Birleşik Cümle” başlığı altında vererek; yan cümlesi isim-fiillerden oluşan, yan cümlesi sıfat-fiillerden oluşan, yan cümlesi zarf-fiillerden oluşan ve yan cümlesi şart-fiillerden oluşan olmak üzere bu başlık

altında dört farklı yan cümle çeşidi verir. Bunların dışında, iç-içe birleşik cümle ve karmaşık birleşik cümle yapılarına yer verir. Delice (2012: 166) cümlenin dönüşümüne de vurgu yaparak görüşlerini şöyle devam ettirir: “Dil, birleştirme ve dönüştürme mantığı ile çalışan bir sistemdir. Ses birleşimiyle oluşan kelimeleri veya kelime birleşimiyle oluşan kelime öbeklerini bir yüklem etrafında birleştirerek oluşturduğumuz basit ve birleşik cümleleri içerdikleri anlamların özelliklerine göre birbiri ile ilişkilendirebilir; onları kelime öbeğine benzer bir yapıyla kullanabiliriz. Bu durumda basit veya birleşik olarak yapılmış cümlelerden kurulu adeta cümle öbekleri ortaya çıkar.” Delice dilin birleştirme ve dönüştürme mantığı ile çalışan bir sistem olduğunu ifade ettikten sonra kelime öbeklerinden oluşan basit ve birleşik cümlelerin yapısından bahseder. Ancak bu yapının Türkçenin asıl yapısı olmadığını, Arapça ve Farsça sözdiziminin etkisiyle Türkçeye girmiş olduğunu ve Türkçede yaygın bir kullanım alanı elde ettiğini vurgulamaktadır. Delice bir makalesinde (2012: 874) ise birleşik cümleyi şöyle tanımlar: “Birleşik cümle, içinde yüklemsi, yüklemsi öbeği, ve iç cümleden birini veya birkaçını bulunduran cümlelerdir.”

Karahan, *Türkçede Birleşik Cümle Problemi* başlıklı makalesinde (1994: 19-23) birleşik cümleyi kabul etmemektedir ve fiilimsileri ihtiva eden cümleleri birleşik cümle olarak kabul eden dil bilimcilerin neye istinaden böyle bir sonuca vardıklarını şöyle açıklar: “Bu tür cümleleri ‘birleşik yapılı’ kabul edenlere göre göre, ‘sıfat fiil, zarf filler ve isim filler’ yarım yargı veya yan yargı bildiren kelimelerdir. Bundan dolayı, bu kelimelerin her biri, temel cümleye bağlanan birer yan cümle, cümlemsi veya cümleciktir. Yüklemin görevi bu yargıları sonuca bağlamaktır. Bu tür cümleler, taşıdıkları birden fazla yargıdan dolayı ‘basit’ değil ‘birleşik cümle’dir. Böyle bir değerlendirme her şeyden önce ‘yargı’ kavramı ile çelişmektedir. Çünkü bir kelimedeki yargı ya vardır, ya da yoktur. İsim fiil, sıfat fiil ve zarf fiiller yargı bildirmeyen, cümlede isim, sıfat, zarf görevi yapan kelimelerdir.” Karahan bu açıklamasının devamında, yüklemin yan yargıları sonuca bağlamak gibi bir görevinin olmayacağını ifade eder ve tek yargılı her cümlenin basit cümle olduğunu, isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiillerin diğer isim, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farklarının olmadığını ve bu kelimelerin varlığının basit cümlenin yapısını etkilemediğini ileri sürerek bu konudaki görüşünü ifade eder.

Karahan bu görüşünü, verdiği örnek cümlelerle açıklar. Bu cümlelerden ikisini Almanca birleşik (yan) cümle yapısıyla karşılaştırdığımızda şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Hızla evden uzaklaştı.

Koşarak evden uzaklaştı.

Bu iki cümlede “koşarak” ve hızla” kelimeleri, yüklemi niteleyerek zarf görevi yapmaktadırlar. Görevleri aynı olan bu iki kelime arasındaki fark, birinin isimden, diğerinin ise fiilden yapılmış olmasıdır. Karahan’a göre her iki kelime de yargı bildirmez ve bundan dolayı bu cümleler birer basit cümledir.

Bu cümleleri Almanca karşılıklarını vererek cümle yapısı bakımından inceleyelim:

Hızla evden uzaklaştı. Er entfernte sich *eilig* vom Haus.

Koşarak evden uzaklaştı. Er entfernte sich *weglaufend* vom Haus.

Er entfernte sich vom Haus, *indem er weglief.*

Almancada zarf göreviyle cümlede yer alan *hızla* (eilig) kelimesinin Türkçede olduğu gibi, ancak yine zarf göreviyle cümlede yer alan *koşarak* (weglaufend) kelimesinin Almancada iki farklı şekilde:

- 1- Türkçede olduğu gibi zarf (Adverb) göreviyle,
- 2- Türkçeden farklı olarak, yan cümle yapısı içerisinde, temel cümle ile bir kombinasyon içerisinde birleşik cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak tercih edilen şekil *weglaufend* şeklindeki zarf kullanımınıdır.

Burada “weglaufen” (koşmak) fiilinden türetilen “weglaufend” (koşarak) Partizip yapısı, hem Türkçede olduğu gibi basit bir cümle içerisinde zarf göreviyle, hem de Türkçeden farklı olarak bir yan cümle olarak yer almaktadır. Ancak Almancada da Partizip yapıları yan cümle olarak ele alınan yapılardır.

Bu zamana kadar yapabildiğimiz araştırmalarda, Almanca ve Türkçede söz diziminde birleşik cümle açısından ana hatlarıyla temel farkı, iki cümle ile yukarıda örneklendirdiğimiz yapının oluşturduğunu tespit edebildik. Bu durum fiilimsilerin

tümünde aynı şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak, yüzey yapıda gözlemlediğimiz durum böyle iken, derin yapıda sıfat tamlamalarının ve zarfların da yan cümle olabileceğini derin yapı yüzey yapı kuramına göre söyleyebiliriz. Üretici dönüşümsel dilbilgisine göre bazı zarfların derin yapısı da bir cümleye dayanmaktadır. Bu durumu Engelen (1975: 79) şu şekilde açıklar: “Cümle değerindeki zarflar ifadesinden aşağıda verilen cümle öğelerini anlıyorum: vielleicht (belki), wahrscheinlich (muhtemelen), bestimmt (kesin), sicher (emin, güvenli), möglicherweise (olabilir ki), natürlich (tabii), sicherlich (süphesiz), übrigens (ayrıca), meiner Meinung nach (bana göre), den gängigen Theorien zufolge (güncel teorilere göre) vb.

Engelen, üretici dönüşümsel dilbilgisine göre bunların bir temel cümlenin kısaltılmış şekli olarak kabul edildiğini ifade eder ve bizim Türkçe karşılıklarını verdiğimiz aşağıdaki iki örneği verir:

Es ist möglich, dass er es gar nicht war → Er war es möglicherweise gar nicht.

Bunun o olmadığı muhtemeldir. → Muhtemelen bu odedir.

Die gängigen Theorien besagen, dass der Menschen vom Affen abstammt → Den gängigen Theorien zufolge stammt der Mensch vom Affen ab.

Güncel teoriler insanın maymundan türediğini söylerler → Güncel teorilere göre insan maymundan türemiştir

Burada temel problem, fiilimsilerle kurulu dizimin yan cümle olup olamayacağı hakkında dil bilimcilerin farklı görüşler ortaya koymasıdır. Dilbilimci Noam Chomsky, üretici dönüşümsel dil bilgisi ile cümlenin zihindeki yapısını, *iç yapı*, *derin yapı*, söz ve yazıdaki yapısını da *dış yapı*, *yüzey* ve *yüzeysel yapı* terimleriyle ifade etmektedir. Söz ve yazıdaki her cümle, zihinde teşekkül eden cümle veya cümlelerin aynen veya dönüşümler yoluyla yüzey yapıya, yani dış yapıya yansımış şeklidir. Dönüşüm belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşir. Bu görüşten hareketle, fiilimsilerin yan cümle olabileceğini ortaya koyan dil bilimciler, cümlenin iç yapısını esas almakta, Türkçenin şekilden daha çok manaya dayalı bir dil olduğunu, bu nedenle şeklin yanında anlamın da dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu görüşten hareketlerle fiilimsileri ihtiva eden cümlelerin tek yargı taşıdığı fikrini kabul etmemektedirler. Fiilimsilerle kurulu cümleleri basit yapılu cümle

olarak kabul eden dil bilimciler ise, cümlenin dış yapısının dikkate alınarak incelenmesi gerektiğini savunurlar. Zira zihinde türetilen cümlelerin şekli ve sayısı ne olursa olsun, önemli olan bu cümlelerin söz ve yazıya yansımış şekli olduğunu ileri sürerler. Fiilimsilerin cümlede isim, sıfat ve zarf görevinde olduklarını ve yargı ifade etmediklerini savunurlar. Bizim görüşümüz, cümlenin derin yapısını oluşturan semantik yönün ve yüzey yapısını oluşturan sentaktik yönün birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Üretici dönüşümlü dilbilgisi kuramına göre fiilimsiler derin yapıda müstakil cümleler iken, dönüşümler sonucu yüzey yapıya temel cümle içerisine yerleşik yan cümleler olarak yansımıştır. Bu konu çalışmamızda kapsamlı bir şekilde verilmiştir.

2.4. Türkçede Yan Cümle

2.4.1. Türk Dilinin Batı Dillerinden Etkilenmesi ve Türk Dilinde Yan Cümleye Bakış

Toplumlar arası ilişkilerin yayılmasında en önemli araçlardan birisi de dildir. Dil vasıtasıyla sosyal, kültürel ve teknik alanlarda ilişkiler kurulur ve bu arada kültürlerin aktarımı da gerçekleşerek multikültürel bir yapı ortaya çıkar. Tarih boyunca bütün medeniyetler, dil vasıtasıyla bu şekilde birbirlerini etkilemişlerdir. Türk dili de tarihten bu güne kadar sosyo kültürel yapıda ortaya çıkan değişimler nedeniyle bir takım değişikliklere uğramıştır. Türk dilindeki bu değişim, Eski Türkçeden Orta Türkçeye geçiş döneminde, İslam medeniyetinin Türk toplumunda hâkim olmasıyla bir din ve kültür değişimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren önce Arap ve Fars dillerinin Türk dili üzerindeki etkileri ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıldan sonra sosyo kültürel alanda batıya açılmasıyla, özellikle Tanzimat hareketinden sonra batı dillerinin Türk dili üzerindeki etkilerini görmekteyiz. Yeni bir dünya görüşüyle birlikte batının şiir, hikâye, roman, tiyatro gibi edebi türleri de etkisini göstermiş ve dilimize yeni kelimelerin girmesine neden olmuştur.

Bu değişime dil açısından baktığımızda; dilimize sadece yabancı kelimeler girmemiş, diğer taraftan dilimizin gramerine yaklaşımlar açısından da bir takım etkileşimlerin, değişimlerin olduğunu görüyoruz. Bu etkinin temel nedenlerinden biri de, Türk dili alanında gramer açısından uzun yıllardan beri yeterince çalışmalar yapılmamış olmasıdır. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Dîvânü Lûgât-it-Türk* ve *Cevahiri'n-nahv fi Lûgât-it-Türk*' ten sonra yazılan çok az sayıdaki gramer kitapları, Türkçeyi Arap

gramer kalıplarına göre ele almıştır. Tanzimat'tan sonra ise Türkçenin gramerinde batı dillerinin, özellikle Fransızcanın etkisini görmekteyiz. Ancak batı dillerinin etkisi altında yapılmış gramer çalışmalarıyla, Türkçe grameri alanında daha modern ve sistemli çalışmalar ortaya konmuştur. Bunun ilk örneği, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Türkçe Sarf ve Nahiv* (2000) isimli gramer kitabıdır. Ancak bu çalışmalarda Türk dili, Fransızcanın kalıpları içerisinde değerlendirilmiş ve doğal olarak bir takım kalıplar ve terimler dilimize girmiştir.

Türk dili grameri sahasında yapılmış en önemli çalışmalardan biri, Jean Deny'nin *Grammaire de la Langue Turque (Dialecte Osmanlı) (1921)*, (Türk Dil Bilgisi - Osmanlı Türkçesi", Çev. Ali Ulvi Elöve) adlı eseridir. Deny bu eserinde, Türkçenin bir Hint-Avrupa dili olmadığını, kendine özgü bir yönteminin olması gerektiğini ifade eder. Ancak bu eserde de Fransızcanın kalıplarının etkisi görülmektedir. Deny'nin bu çalışmasından sonra Türk gramerciler de Deny'i örnek almışlardır ve bu eserlerde batı dillerinin gramer kalıplarının etkisi görülmektedir. Türkçe gramerinde bu etki, özellikle cümle yapılarında kendini göstermiştir.

Türkiye Türkçesinde yapıları bakımından cümle türleri, basit cümle ve birleşik cümle olarak ikiye ayrılır ve birleşik cümle birçok dil bilimci tarafından şartlı birleşik cümle ve ki'li birleşik cümle olarak verilir. Ancak bazı dil bilimciler ise batı dillerinin etkisiyle fiilimsileri yan cümle olarak kabul etmişlerdir. Bu kabullenişin temel sebeplerinden biri, bu dilcilerin görüşlerini dil bilimin kuramlarına dayandırmış olmasıdır. Kuramlar ışığında yan cümle farklı değerlendirmelere tabi tutulmuş ve yeni görüşler ortaya atılmıştır. Bazı dilcilerin yan cümle konusundaki görüşleri şöyledir:

Türkçede tümce değerinde bulunan, hükmü üzerinde taşıyan, yüklemi şart kipinden bir fiil dışında çekimli fiil veya ek fiil almış isim olan, birleşik tümcelerin daima tamlanan unsuru durumunda bulunan kelime veya kelime dizisine temel tümce denir. Yan tümce ise tümce değerinde bulunmayan yüklemi şart kipinden bir fiil veya isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil olan tümcelerle çekimli bir fiilden sonra kullanılan "ki" bağlacıyla ya da başka bağlayıcılarla (ilgeçlerle) kurulan sözcük veya sözcük öbeklerine denir ki bunlar temel tümcenin herhangi bir ögesi olurlar (Tosun ve Koç, 2014: 972). Bir cümlenin ögesi olabilen cümle yan cümledir. Bu cümle tek başına bulunmaz, bilakis diğer cümleye yani temel cümleye bağlı bir cümledir ve ancak onunla birlikte bir ifade, bir anlam ortaya

koyabilir. Yan cümle temel cümlelerin bir ögesini temsil eder ve bu üye cümle (cümle ögesi) olarak adlandırılır (Duden, 2004: 372).

Yan cümlelerin görevi, temel cümleyi anlam yönünden tamamlamak, açıklamak ve güçlendirmektir. Yan cümle yargı taşısa da anlam ve kuruluş bakımından temel cümleye bağlıdır ve temel cümlelerin bir ögesi olarak görev yapar. Göğüş, (1969: 91) bizim sıfat-fiiller için kullandığımız *yan cümle* terimi yerine *cümlemsi* terimini kullanarak şu tanımlamayı yapar: “Cümlemsiler, bir bağımsız cümlelerin bütün öğelerini taşıyabilirler; yani yüklem ve öznenin başka, anlam isterlerine göre nesne (kökleri geçişli fiil olan yüklemle kurulmuş olan cümlemsilerde), dolay tümleci ve zarf alabilirler. Cümlemsilerin nesnelere, dolay tümleçleri ve zarfları bir bağımsız cümle içindeki şekillerini korur. Asıl değişen *yüklemler*dir. Cümlemsiler, bileşik cümlede bir isim değerinde olduğu için, yüklemde de çok zaman, fiillerin isim şekilleri olan fiilimsi durumuna girer.” Gültekin (2011: 100) ise *yan cümlecik* terimini kullanarak şu tanımlamayı yapar: “Birleşik cümlede, temel cümlecikten önce gelen, kendisinden sonraki temel cümlecığe şekil ve anlamca bağlı olan ve onun bir ögesi olarak onu çeşitli yönlerden belirten, niteleyen, tek başına müstakil bir anlam taşıyamayan ve yüklemine genellikle isim-, sıfat- veya zarf-fiillerin oluşturduğu cümlecik. Türk dilinde yan cümlecikler de, temel cümlecikler gibi, özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleç öğelerini alma yeteneğine sahiptirler (İngilizce: subordinate clause).” Burada Gültekin’in yan cümlelerin temel cümleler gibi özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleç öğelerini aldığı ifade etmesi dikkat çekicidir. Zira bu açıklama yan cümlelerin yönetme bağlama kuramına göre kendi öğelerini yönetebilme özelliğine bir atıftır.

Türkçe grameri üzerinde kitapları bulunan ve bu alanda karşılaştırmalı çalışmalar yapan Ersen-Rasch (2011: 155) yan cümle konusundaki görüşlerini şöyle aktarır: “Bazı kaynaklarda Türkçenin yan cümleyi tanımadığını okuyoruz. Bu yanlışlığa götüren bir durumdur. Ancak birçok yan cümle çeşidinin direkt olarak Almanca ile kıyaslanamayacağı da doğrudur. Karşılaştırılabilecek olanlar sadece gerçek şart cümleleridir. Yan cümlelerin yüklemi sondadır, kişi ve zaman belirtilmiştir. Ancak şart cümleleri de mutlaka “eğer” “şayet” gibi bağlaçlarla kurulmak zorunda değildir.”

Eckmann (1959: 27) yan cümlenin tanımını yaparak yan cümlenin gelişimindeki merhaleleri şu şekilde verir:

“Yardımcı cümle baş cümlenin cümle şekline sokulan bir bölümünden başka bir şey değildir. Ne kadar cümle bölümü varsa, yardımcı cümlelerin de o kadar çeşidi vardır: özne cümlesi, yüklem cümlesi, nesne cümlesi, muhtelif tümleç cümleleri ve vasıflama cümlesi gibi. Yardımcı cümle ekseriyetle baş cümleye bir bağlayıcı ile bağlanır, fakat bazen bağlayıcısız da olabilir. Yüklemi, baş cümlenin yüklemi gibi, ya bir çekimli fiil şekli veya bir isimdir. İsim-fiil veya zarf-fiiller ile kurulan terkipler yardımcı cümle sayılmazlar, bunlar sadece baş cümlenin tamamlayıcı kısımlarıdır. Elimizdeki en eski Türkçe metinlerde şart cümlesi dışında yardımcı cümle yoktur. Fakat bilhassa Uygurca devrinden itibaren bazı Hind-Avrupa dillerinden yapılan tercüme, Türkçede de yardımcı cümlelerin türemesine yol almıştır. İslamiyetin kabulünden sonra te şekköl eden Orta Asya Türk yazı dilinin sentaksı üzerinde bilhassa Farçanın çok kuvvetli tesiri olmuş ve bu dilde kullanılan yardımcı cümle tipleri, olduğu gibi, Türkçede de taklit edilmiştir. Bu gelişmenin son merhalesini temsil eden Çağatay yazı dilinde artık Farsçanın hemen hemen bütün yardımcı cümle çeşitleri mevcuttur. Bununla beraber, Çağataycada yardımcı cümleler yanında, çok defa onlarla karışarak, isim-fiil ve zarf-fiiller ile kurulan terkipler de her zaman serbestçe kullanılmıştır ki, bu, Çağatay sentaksının milli hüviyetini kaybetmesine mani olmuştur. Yardımcı cümlelerin gelişmesinde şu merhaleler vardır:

- 1. En eski metinlerden itibaren şart cümlesi.*
- 2. Uygurca devrinden itibaren, soru zamirlerinin ekseriyetle şart cümlesi başına getirilmesiyle yapılan ilgileme cümlesi, daha az miktarda başka yardımcı cümleler.*
- 3. İslamiyetin kabulünden sonra, bunlara ilaveten, farsça bağlayıcılarla yapılan yardımcı cümleler.”*

Rolffs (1996: 21-22) Türkçede yan cümlenin olup olmadığı tartışmasına istinaden şu ifadeyi kullanır: “Bazı bilim adamlarının, Türkçede yan cümlenin olmadığını ifade etmelerine karşılık “yan cümle” terimini, Almandaki yan cümlelerin Türkçede de eşdeğerliliklerinin (Äquivalente) olduğunu ortaya koymak için kullanıyorum. Yan cümle teriminden, bir fiilin kök yapısı ve partnerlerinden “Mitspieler” oluşan, otonom olmayan, yani temel cümleyi tamlayan bir öge olarak veya tamlama cümle olarak görev yapan, temel cümleye bağlı dilsel yapıyı anlıyorum.”

Banguoğlu (2011: 547) birleşik cümle konusunu kapsamlı bir şekilde ele alır ve şu şekilde tanımlar: “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının biraraya gelmesiyle

kurulmuş cümleye *birleşik cümle* (Phrase composée) denir. Bir baş cümleyle anlamca gerçekleşmesi onun varlığına bağlı bir ikincil cümleden meydana gelen birleşik cümleye *altalta birleşik cümle* (phrase composée subordonnée) deriz. Burada ikincil cümle *altcümle* (subordonnée) adını alır.” Liebe-Harkort (1985: 305) ise *Türkisch für Deutsche* (Almanlar İçin Türçe) isimli eserinde, Almancada yan cümle ile ifade edilenlerin, Türkçede genellikle isimleştirme (Nominalisierung) veya fiilimsilerle (Konverben) ifade edildiğini söyler.

Erguvanlı Taylan (1994: 31) tartışılan yan cümle yapılarını şöyle açıklar:

“Türkçe'nin yantümceleri yapısal açıdan oldukça karmaşıktır, ancak bu karmaşıklığın altında dile özgü bir düzen yatmaktadır. Yantümce çeşitleri başta eylemleri çekimli olanlar ile eylemleri çekimli olmayanlar diye ayrılabilir (Csato1990, Erguvanlı Taylan 1993). Birinci yan tümce türü. Biz [sen bugün ise gelmezsin] sanyorduk cümlesiyle örneklenebilir; burada sanmak eyleminin tümleci köşeli parantez içindeki çekimli eylemli yantümcedir. Bu örnekte görüldüğü gibi, bu tür yantümcelerin eylemi bir temel tümce eylemi gibi çekimlidir, ikinci yantümce türü için, [Onun iyi bir doktor olduğun]dan emin değilim; Sabah [saatim çalmadığı]için otobüsü kaçırdım cümleleri örnek gösterilebilir. Bu örneklerde köşeli parentez içindeki yantümcelerin eylemleri bir temel tümce eylemi gibi çekimli değildir. Türkçe'de eylemi çekimli olmayan bu tür yantümeceler kullanım ve çeşitlilik açısından daha çoktur.”

Aydın (2005: 30) Türkçede yan yargı, yan cümlecik ya da bağımlı cümlecik adlarıyla da adlandırılan yan cümlelerin, kuruluş bakımından bir cümle değerinde olmalarına karşın, anlamca temel cümleye bağlı olduklarını ifade eder. Bu ifade Almancadaki yan cümle tanımına uyar, zira Almancada da yan cümle tek başına tam bir anlam ifade etmeyen, ancak temel cümleyle bir anlam bütünlüğü ortaya koyan cümledir.

Er konnte den Zug nicht erreichen, weil er spät aufgewacht ist.

Geç uyandığı için otobüse yetişemedi.

“Geç uyandığı için” (Weil er spät aufgewacht ist) çekimli fiili olan bir yan cümle olsada tek başına anlam ifade etmez. Ancak temel cümleyle birlikte bir anlam bütünlüğü ortaya çıkar.

Yan tümcelerden dilek-koşul kipine dayalı olanlar ve eylemsilerle kurulanlar bağımsız yargı bildirmezler. Bir yan tümce, bir temel tümce ögesi olabildiği gibi, başka bir yan

tümce içinde de bulunabilir. Yan tümceler yer aldıkları tümceler içinde çeşitli sözdizimsel işlev üstlenen hep bir üst tümceye bağlı birimlerdir. Kısaca, yan tümce temel tümcedeki yargıyı güçlendiren, açıklayan, bütünleyen ve türlü yollarla temel tümceye bağlanan tümcedir (Aydın, 2005: 30).

Basit cümle olarak adlandırdığımız ve genel olarak en az bir özne ile bir yüklemden oluşan cümle, duygu ve düşüncelerimizi ifade etmemizi sağlar. Bu duygu ve düşüncelerimizi cümleye ileve edeceğimiz yer zaman tarz, şart gibi durumları ortaya koyan diğer öğelerle daha kapsamlı daha belirgin bir şekilde ifade edebiliriz. Yan cümleler de sentaktik olarak genel itibariyle bu özellikleri taşımasına; yani bir temel cümlenin hitiva edebileceği tüm cümle öğelerine sahip olmasına rağmen semantik olarak özerk bir yapıya sahip değildir. Yan cümlenin özerk olmayan bu yapısı hem Almanca, hem de Türkçede ortak bir özelliktir. Ancak, Partizip ve Infinitiv yapılarını bir kenara koyacak olursak, sentaktik açıdan Almandadaki yan cümlelerde çekimli fiil mevcuttur. Türkçedeki yan cümlelerde ise çekimli fiil yerine, fiilin kök şekline eklenen fiilimsi ekleri, iyelik ekleri, hal ekleri veya edatlar ile kurulu yapılar mevcuttur. Türkçede bu fiilimsi yapılar bağlayıcı (Junktor) görevi görürken, Almandada yan cümlelerin başında yer alan bağlaçlar (Konjunktionen) vardır ve yan cümlenin yüklemi sondadır. Almandada yan cümleler bir bağlaç vasıtasıyla temel cümleye bağlanırken, Türkçede fiillerin kök şeklinin sonuna eklenen fiilimsi ekleriyle temel cümleye bağlanır. Bunlar bağlaç olarak değil, bağlayıcı (Relator) olarak adlandırılır. Türkçede ise yan cümle olarak değerlendirdiğimiz yapılar temel cümle içerisinde yerleşik (embedding) yapılarıdır. Bir temel cümlenin alabileceği öğeleri alabilme ve kendilerini yönetebilme özelliğine sahiptir.

Temel cümle ile yan cümle ya da cümlelerin bir araya gelerek oluşturdukları birleşik cümleyi şöyle açıklayabiliriz: Birleşik cümle bir özne ve yüklemden oluşan temel cümle ile, bu temel cümlenin bir ögesi olarak görev alan, fakat aynı zamanda bağımsız cümlenin bütün öğelerini barındırabilen yan cümle bileşeninden oluşur. Kuruluş bakımından tam bir cümle özelliğinde olmasına karşın, yan cümle temel cümlenin bir alt birimidir ve onu anlam bakımından tamamlar. Bu iki cümle çekim ekleri bakımından farklılık arz eder. Yan cümlenin yüklemi, temel cümlenin yükleminden aldığı eklerle ayrılmaktadır. Yan cümlenin yüklemi fiilimsidir, fiil çekimi yoktur ve kendi öznesiyle tamlama oluşturabilir.

Bunların birçoğu fiil kök ya da tabanına getirilen fiilimsi ekleriyle veya bunlara eklenen tamlama veya hal ekleriyle isim gibi çekimlenebilir ve edatlarla kullanılabilirler.

Yan cümle bir yandan kendi içinde bir bütünlük, belirli bir sistem ortaya koyarken, diğer yandan tek başına semantik olarak tam bir anlam ortaya koyamayan, ancak temel cümleye bağlandığında onun bir alt birimi, ona bağlı bir yapı olarak anlamını bulan bir cümle yapısıdır. Ancak yan cümle bir başka yan cümleyi tamamlayan ona bağlı bir yapı da olabilir. Yani temel cümleye bağlı, temel cümlelerin anlamını tamamlayan yan cümleler olarak temel cümlelerin alt birimlerini oluşturabilirler. Türkçe temel cümle yan cümle veya birbirini tamamlayan yan cümleler ve bunların temel cümleyi bütünlüme, birlikte bir anlam bütünlüğü ortaya koyma özelliklerini, Almanca yan cümle yapılarında da görmekteyiz. Zira Almancada da yan cümle tek başına bir anlam ifade etmeyen, temel cümleyle birlikte bir anlam bütünlüğü ortaya koyan yapılardır. Almancada da her bir yan cümle bir yandan gramatik, sentaktik olarak bir cümle yapısı ortaya koyarken, semantik olarak cümle özelliklerinden yoksun bir yapıdır:

Dün satın aldığım kitabı kendisine hediye edince çok sevineceğini biliyorum.

YC

YC

YC

TC

Ich weiß, dass er sich sehr freut, wenn ich ihm das Buch gebe, das ich gestern gekauft habe.

HS

NS

NS

NS

Türkçede olduğu gibi Almancada da her bir yan cümle aynı zamanda cümlelerin bir ögesi görevindedir. Yan cümleler özne, nesne, tümleç, zarf ve sıfat gibi cümle öğeleri temsil eden, bunların sentaktik görevlerini üstlenebilen yapılardır:

Çocuğunun eve geç gelmesi, anneyi korkutuyordu.

YC (özne)

TC

Dass ihr Sohn nach Hause zu spät kommt, ärgert die Mutter.

NS (Subjekt)

HS

Bu problemi çözemeyeceğimi biliyorsun.

YC (b. nesne) TC

Du weißt, dass ich dieses Problem nicht lösen kann.

HS NS (Objekt)

Sana gösterdiğim araba satıldı.

YC (özne) TC

Das Auto, das ich dir gezeigt hatte, wurde verkauft.

NS (Subjekt) HS

Bir fincan kahve içtikten sonra günlük gazeteleri okudu.

YC (z. tümleci) TC

Nachdem sie eine Tasse Kaffee getrunken hatte, las sie die täglichen Zeitungen.

NS (Zeitadverb) HS

Almancada olduğu gibi Türkçede de, bir temel cümleye bağlı yan cümle ve bu yan yan cümleye bağlı, ya da bu yan cümle içerisinde başka bir yan cümle veya yan cümleler bulunabilir. Her biri diğerini tamamlayarak temel cümleye bağlanırlar. Ancak Türkçede *ki* bağlacı ile kurulan yan cümleler istisna, temel cümleler yan cümle ya da cümlelerden sonra gelir. Almancada ise temel cümle, başta, ortada ya da sonda yer alabilir.

Ich habe davon gehört, *dass Istanbul eine historische Stadt ist.*

Istanbul'un tarihi bir şehir olduğunu duydum.

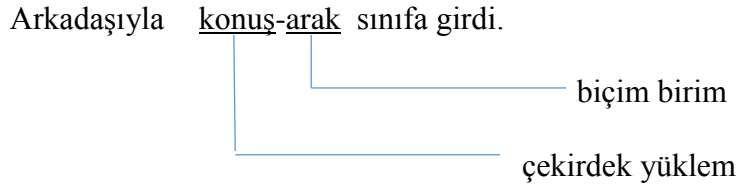
Um sich die Zeit zu vertreiben, begann das Kind, *die Autos zu zählen.*

Çocuk, *zaman geçirmek için arabaları saymaya* başladı.

Wenn Sie diese historische Stadt besuchen, können Sie viele Werke sehen.

Eğer bu tarihi şehri ziyaret ederseniz birçok eseri görebilirsiniz.

Türkçede yan tümce ana tümce ile “relator” la birleştirilmektedir. “Relator” dilbilgisel-sözdizimsel özelliklerine sahiptir. Türkçede bağlaç ve sözlerin yerinde ‘tümce değerinde kelime grupları’ yani ‘quasi-propositions’ kullanılmaktadır (Deny, 1921, 853). Abdiu (2012: 9) bu “relator” u çekirdek yüklem ve biçimbirimlerden oluşan bağlayıcı bir yapı olarak tarif etmektedir. Bunu aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

Şekil 18: Türkçede Bağlayıcı (Relator)

Çekilmeyen yüklem, çekirdek yüklem *konuş-* eklenen biçim birim *-arak* birlikte bağlaç görevini üstlenmektedir.

Er ist *mit seinem Freund sprechend* ins Klassenzimmer eingetreten.
arkadaşıyla konuşarak

Er ist ins Klassenzimmer eingetreten, *indem er mit seinem Freund spricht.*

-arak
arkadaşıyla konuşarak

Yan cümle her ne kadar fiili çekimli olmasa da kendi yapısı içerisindeki sözdizimsel özelliklerinden dolayı cümle olabilmenin özelliklerini ortaya koyar, yani bünyesinde yer alan cümle öğelerini yönetebilme kabiliyeti vardır. Bir yandan kendine özgü yapısıyla yan cümle oluştururken, diğer yandan ait olduğu söz dizimi içerisinde bu söz dizimine ait bir cümle ögesi olarak görev yapar.

Yan cümle, temel cümleyi anlam yönünden tamamlayan bir cümledir. Tek başına bağımsız yargı bildiren yapı değildir. Birleşik cümle içerisinde anlam bulan işlevsel-bağımlı yargı bildiren yapılardır. Yan cümle bağlacı unsurunu bir yana bırakacak olursak, bu yönüyle Almandaki yan cümle yapılarıyla önemli benzerlik arz eder. Zira Almandaki yan cümle sentaktik olarak tam bir cümle olmasına karşın, anlam

yönünden tam bir cümle değildir. Ancak temel cümle ile bir kombinasyon oluşturduğunda bir anlam bütünlüğü ortaya çıkar.

Dizdaroğlu (1976: 191) fiilimsilerle kurulu yapıları *tümccemsi* olarak adlandırır ve şu tanımı yapar: "Bileşik tümcede, eylemsilerden (eylemlilik, ortaç, ulaç) oluşan yargısız anlatıma tümccemsi denir." Dizdaroğlu, şart cümleleri ve *ki* bağlacı ile temel cümleye bağlanan cümleleri ise *yantümce* olarak adlandırır ve şöyle tanımlar: "Bir temel tümceye bağlı olarak dilek ya da koşul kipindeki eylemlerle kurulu tümcelere, ya da *ki* bağlacı ile temel cümleye bağlanan yargılı anlatıma *yantiümce* denir."

İlker Aydın (2005: 40) Türkçede yan cümlelerin en büyük özelliğinin, özne, nesne, tümleç alabilmeleri olduğunu ifade eder. Bu açıklama da yan cümlelerin yönetme bağlama kuramına göre kendi öğelerini yönetebilme özelliğine bir atıftır. Türkçede yan cümleler, bağımsız bir cümlede bulunabilecek bütün öğeleri barındırabilir. Yani, özne ve yüklem dışında nesne, dolaylı tümleç ve zarf tümleci alabilir. Yan cümlenin bu öğeleri yapılarını korur, ancak yan cümlenin temel cümleye bağlı olan fiilleri değişime uğrar. Bu fiillere getirilen ekler fiil çekim eklerinden farklıdır. Bu fiillerin köklerine fiilimsi ekleri ve tamlama ekleri getirilerek isim soylu kelimelerin görevlerini de üstlenmiş olurlar. Yan cümlenin fiilinde, temel cümle fiilinde olduğu gibi bir çekim yoktur. Aldığı özel eklerle isim gibi çekimlenir ve öznesi ile tamlama kurabilir:

Susuz yaşa-mak imkânsızdır.

Senin ara-yacağ+ın+ı tahmin etmemiştim.

Gel-diğ+in için teşekkür ederim.

Aydın (2005: 29) yan cümlenin kuruluş bakımından bir cümle değerinde olmasına karşın anlamca temel tümceye bağlı olan, dilbilgisel özerkliği bulunmayan cümle olduğunu, bunlardan dilek ya da koşul kipine dayalı olanlar ve eylemsilerle kurulanların bağımsız yargı bildirmediğini ifade eder ve yan cümlenin sementik, sentaktik görevlerini şöyle açıklar: "Bir yan tümce temel tümcenin bir ögesi olabildiği gibi, başka bir yan tümce içinde de bulunabilir. Yan tümceler yer aldıkları tümceler içinde çeşitli sözdizimsel işlev üstlenen hep bir üst tümceye bağlı birimlerdir. Kısaca, yan tümce temel tümcedeki

yargıyı güçlendiren, açıklayan, bütünleyen ve türlü yollarla temel tümceye bağlanan tümcedir.”

Tosun ve Koç (2014: 976-977) fiilimsilerle kurulu yapıları *girişik birleşik cümle* başlığı altında verir ve şöyle açıklar:

“Yan tümceleri eylemsilerle kurulmuş birleşik tümcelerdir. Bu kuruluş içindeki yan yargıların yüklemeleri zaman ve kişi kategorileri bakımından eksiktir. Mastar ve ortaç ekleri ile oluşturulanlar ad çekim eklerini alabilir ve aldıkları bu eklerle göre temel yargının öznesi, nesnesi ya da tümleci olabilirler. Zarf-fiil ekleriyle kurulanlar, adlar gibi çekime girmezler, asıl tümcede zarf tümleci görevi üstlenirler. Bu durumdan dolayı girişik-birleşik yapılarda yan tümceler tam bir oluşu, kılışı ve durumu ifade etmek yerine, temel yargıyı tamamlamaya dayalı bir amaçla kullanım alanına çıkmış gibi görünürler. Bu yan tümceler temel tümceden koparıldıklarında asla tam bir yargı birimi olamazlar. Artık tümce değil, birer söz öbeği (kelime grubu) olarak değerlendirilirler”

Bütün bu tanımlamalara ve açıklamalara istinaden, dilcilerin büyük bir çoğunluğunun yan cümle için farklı terimler (yan tümce, cümlemsi, yan yargı vd.) kullansalar da, bunların fiilimsilere ve şart kipine dayandığını ifade ettiğin görüyoruz. Bu görüşler bizim üretici dönüşümsel dilbilgisi, derin yapı yüzey yapı kuramı ışığında ortaya koymaya çalıştığımız yan cümle yaklaşımımızı desteklemektedir.

2.4.2. Türkçede Yan Cümle Çeşitleri

Tosun ve Koç (2014: 976-985) fiilimsi ekleriyle kurulmuş, yüklemeleri zaman ve kişi ekleri bakımından eksik yan cümleleri “donanımsız yan tümceler” olarak tanımlar. Aydın (2005: 29) Türkçede yan cümleleri, eylemlerine göre çekimli eylemli yan cümleler ve çekimsiz eylemli yan cümleler olmak üzere ikiye ayırır ve şöyle açıklar:

“Dilek-koşul tümceleri, ki’li tümceler, çeşitli ilgeç ve yinelemelerle kurulan yan tümceler eylemi çekimli olan yan tümceleri oluşturur. Bunlar tam donanımlı yan tümceler olarak da adlandırılır, Türkçede oldukça sınırlı sayıdadır. Türkçede asıl yan tümceleri oluşturan yapılar eylemi çekimsiz olan yapılardır. Bu tür yan tümceler, tümcede hem ad hem de eylem işlevi gören eylemsilerle (adeylem, sıfateylem, bağeylem) kurulur. Bunlar tam donanımlı olmayan yan tümcelerdir. İşlev bakımından yan tümceler, tümce içinde bir ad gibi sıfat, özne, tümleç ve belirteç işlevi üstlenirler.”

Erkman Akerson ve Ozil (1998:332) yan cümleleri, sıfat işlevli yan tümceler, özne/tümleç yan tümceleri ve belirteç yan tümceleri olmak üzere üç başlık altında vermektedirler. Bu gruplandırma, sözdizimsel özellikler, cümle içindeki görevleri ve yan cümlelerin aldıkları çekim ekleri dikkate alınarak yapılmıştır.

Türk dili konusunda önemli çalışmaları olan Csato (1990: 75) Türkçedeki yan cümleleri; fiili çekimli olanlar (embedded finite clauses) ve fiili çekimsiz olanlar (non-finite verbal constructions) olmak üzere ikiye ayırır ve Türkçedeki yan cümlelerin genellikle çekimsiz olduğunu ifade eder. Bununla birlikte önemli miktarda istisnaların olduğunu söyleyerek çekimli olanlarla olmayanları aşağıdaki şekilde gruplandırır:

“Fiili çekimli olanlar:

Ona hacet yok(tur) dedi.

Yani, bakın tepsideki paralara, ona göre para koyun denilmek isteniyordu (A.N. 35).

Herkes “Nesin?” diye çağırdıkça, ne olduğumu düşünüp kendime geleyim, istedim (A.N. 9).

Bu adam şu kadını dövdü mü diye soruyorum.

Görülüyor ki, bu gidişat parlak değildir (A.N. 13).

Bütün insanlık tarihinde ölmemiş tek işi bulunsaydı, ona bakıp ben de ölmeyecektim (A.N. 14).

Aşık olmuşsun gibi davranıyorsun.

Seni öldü(n) sanıyordum/bildim.

Fiili çekimsiz olanlar:

- 1. Tümleç olarak görev yapan sıfat-fiilli yapılar (-dik ve -AcAk sıfat-fiillerinde olduğu gibi; örn. Geldiğini/geleceğini biliyorum).*
- 2. Tümleç olarak görev yapan mastar (infinitiv) yapılar (Gelmemi söyledi. Burada çok çalışmak lazım).*
- 3. İsim-fiil eki -İş ile oluşturulan yapılar (Elinden sık sık kitabı düşürüşü beni güldürürdü).*
- 4. İçindeki başadın isim-fiil yapılar (Çok ilginç bir konuşma yaptı).*
- 5. İyelik ve iyelik olmayan ilgi cümleleri (MP_ye girmeyen vatandaşlar, ÖSYM'nin düzenleyeceği sınava katılacaklar).*
- 6. Zarf-fiili yapıların farklı türleri (Son olarak Türkiyede elektrik santrali ihalesine girip kaybetmiş).”*

Taylan (1993: 162-163) da yan cümleleri, çekimli eylemli yan cümleler ve çekimsiz eylemli yan cümleler başlığı altında iki grupta verir. Taylan, eylemi çekimli olan yan cümlelerin, temel cümlede olduğu gibi görünüş, kip ve şahıs eklerini barındırdığını ifade ederek aşağıdaki örnekleri verir:

- a) *Osman [biz de onun takımına girelim] arzu etti.*
- b) *[Sen burada oturuyorsun] sanıyordum.*
- c) *Ayşe Hanım [biz yemeğe kalabiliriz] diye çok hazırlanmıştı.*
- d) *[Tam dışarı çıkıyordum] ki telefon çaldı.*
- e) *[Eviden biraz daha erken çıksaymıyız] trene yetişecekmışiz.*
- f) *Eviden biraz daha erken çık sa(şart)y muş(zaman) ız(şahıs) trene yetişecekmışiz.*

Yazarın köşeli parantez içerisinde verdiği yan cümleler, eylemi çekimli yan cümlelerdir, yani bu eylemlerde zaman, şahıs ve kip ekleri mevcuttur. Ancak Türkçenin yan cümleleri, genellikle çekimsiz eylemlidir. Temel cümlenin eyleminde görülen zaman ve kip ekleri sadece bazı yan cümle türlerinde görülür. Şahıs ekleri ise bazı yan cümlelerde iyelik eki olarak ortaya çıkar.

Bu problemi *çözmek* çok zor.

Seni *sevmem* imkânsız.

Satın *aldığım* evi gördün mü?

Kahvaltı *yaptıktan* sonra ders çalışmalısın!

Beni *arayacağını* biliyordum.

Eve *varınca* önce bir kahve içmek istiyorum.

Bana selam *verip* hızlıca uzaklaştı.

Çalınan otomobil ıssız bir yol üzerinde bulundu.

Güneşin altında *kurumuş* otları içeriye taşıdı.

Csato (1990: 76) fiilimsi yapıların hem sentaktik hem de morfolojik özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Fiilleri isimleştirilmiş bir yapıya sahip yan cümleler, bazı

isim-fiiller hariç, görevleri ne olursa olsun belirtili isim tamlaması şeklindedirler. Bu yan cümlelerde özne tamlayan ekini, isme dönüştürülmüş fiil ise iyelik ekini almıştır.

Almancada yan cümlelerde de, yan cümle fiilinin aynı şekilde isme dönüştüğünü (Nominalisierung) görüyoruz.

Kahvaltı yaptıktan sonra gazeteleri okurum.

Nachdem ich gefrühstückt habe, lese ich die Zeitungen.

Nach dem Frühstück

İmparator öldükten sonra imparatorluk parçalandı.

Nachdem der Kaiser gestorben war, wurde das Reich geteilt.

Nach dem Sterben des Kaisers, wurde das Reich geteilt.

İmparatorun ölümünden sonra (isim taml.) imparatorluk parçalandı.

Nachdem der Kaiser gestorben war, wurde das Reich geteilt. Verilen Almanca birleşik cümlede „Nachdem der Kaiser gestorben war“ yan cümlesi, Türkçede olduğu gibi isimleştirilebilmektedir. Ancak Türkçede isimleştirmeyi temel cümleler üzerinde yapıyoruz; çekimli fiili isme dönüştürüyoruz. Almancada yan cümleler çekimli fiillerle kurulur. Yan cümlelerdeki çekimli fiiller yukarıda verildiği gibi isme dönüştürülmüştür. Bu isme dönüştürme işleminde de Türkçede olduğu gibi, fiil isme çevrilmektedir. Yan cümlenin öznesi tamlayan, yüklem ise tamlanan durumundadır: „Sterben des Kaisers“ imparatorun ölümü. Ancak bu cümleyi temel cümle olarak aldığımızda da aynı dönüştürme işlemini yapabiliriz.

İmparator ölmüştü. Der Kaiser war gestorben.

İmparatorun ölümü das Sterben des Kaisers

Bu durumu Türkçedeki cümlelerin sıfat-fiil yapısına dönüşümünde de görüyoruz. Bu dönüşüm Almancada da benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Adam geliyor. [----- gel-en] adam

Der Mann kommt. [----- der kommende] Mann

Türkçede fiilleri isimleştirilmiş bir yapıya sahip yan cümleleri daha açıklayıcı şekillerle aşağıdaki gibi verebiliriz. Bunlar isim tamlaması şeklindedirler:

adamın yere bak-an-ı
sıfat-fiil
isim tamlaması

Adamın yere bak-an-ın-dan kork!

Senin gönder-dik-in kitap
iyelik eki
sıfat fiil eki
fiil kökü

Benim gel-eceğ-im-i biliyordun.
hal eki
iyelik eki
sıfat-fil eki
fiil kökü

Senin ara-dık - ın doğrudur.

sıfat-fiil
isim tamlaması

Senin ara-dık-ın-dan haberim yoktu.
hal eki fiil kökü
iyelik eki
sıfat-fil eki
fiil kökü

Şekil 19: Fiilleri İsimleştirilmiş Yapıya Sahip Yan Cümleler

2.4.2.1. Fiili Çekimli Yan Cümleler

Çekimli eylemli yan cümleler, bir temel cümlede olduğu gibi eyleminde (yüklemine) zaman görünüş kip ve şahıs ekleri mevcut olan yan cümlelerdir. Erkman ve Akerson (1998:332), bunları *tam donanımlı yan cümleler* olarak adlandırır.

2.4.2.1.1. Dilek ve Koşul Bildiren Yan Cümleler (Şartlı Birleşik Cümle)

Şartlı birleşik cümle, oluş ve kılışın bir şarta bağlandığı bir yan cümle ile bir temel cümleden meydana gelir. Bünyesinde şart-fiil veya şart-fiil öbeği bulunan cümlelerdir. Şartlı birleşik cümle –sA ekiyle kurulur. Tek başına bir yargı bildirmez, ancak arzu ve temenni ifade ettiğinde yargı bildirir. Temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin ve benzetme gibi anlamlarla tamamlar. Şart cümlesi temel cümleden önce gelir. Eski Türkçe döneminden beri yaygın olarak kullanılmıştır.

Delice (2012: 165) bu yan cümle tipini, *yan cümlesi şart-fillerden oluşan* cümle olarak isimlendirir. Bu tür yan cümle yapılarını, bünyesinde şart-fiil veya şart-fiil öbeği bulunan cümleler olarak açıklar ve bunların zarf tümleci oluşturduğunu ifade eder. Ancak bu cümlelerin “keşke” edatıyla kullanılması durumunda başlı başına bir cümle olduğunu aşağıdaki cümlelerle ifade eder: “Şart eki, içinde bulunduğu cümlede keşke vb. bir edatla birleşirse kip kurma hüviyetini kazanacağı için zarf tümleci oluşturmak yerine başlı başına cümle kurmakla görevlidir. Bu durumda şart eki ünlem cümlelerini oluşturur ve bu tür cümleler temel cümle ilkelerine göre çözümlenir. “[Keşke] bu işi yüzümün akıyla tamamlayabil[sem]!” gibi.”

Türkçe dilbilgisinde geleneksel olarak –sA şart ekiyle kurulu şart cümlesinin Türkçenin asli yardımcı cümlesi olduğu ifade edilir. Ancak son yıllarda şart cümlesiyle ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Şart cümlesinin tek başına yargı bildirmediğini ifade eden bazı dilciler (bkz. Karahan 1999; Turan, 1999; Delice 2012) -sA şart ekinin zarf-fiil eki olduğunu ifade etmişlerdir. Karahan makalesinde (1994: 473)–sA şart ekinin zarf-fiil ekleriyle aynı grupta olması gerektiğini ifade ederek düşüncelerini şöyle açıklar:

“İlaç içince iyileşirsin” cümlesinde, -ince zarf-fiil eki ile çekimlenmiş fill, içinde bulunduğu cümlelerin yüklemine zaman anlamıyla tamamlamaktadır. “içince” zarf-fiili de, “içerse/içse” fiili gibi yargı bildirmez. Her iki kelimenin de “iyileşirsin” yüklemi ile olan münasebetlerinin yönü ve şekli aynıdır. Yani –ince ve –se eki fonksiyon bakımından birbirlerine çok benzemektedirler. Sonuç olarak, -sa/-se şart eki, yukarıda açıklamaya çalıştığımız sebeplerden dolayı zarf-fiil ekleri grubunda yer almalıdır. Böyle bir yaklaşım, tabii olarak “şartlı birleşik cümle” anlayışımızı da yeniden gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır (Karahan, 1994: 474).

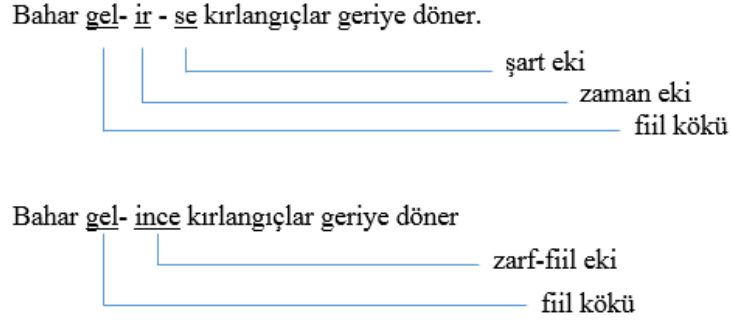
Karahan (1999: 61) şart cümlesinin tek başına yargı bildirmediğini ifade eder. Karahan makalesinde (2000: 19) ; ” ...zarf-fiil, sıfat-fiil, ve isim-fiilli cümleyi, birleşik cümle kabul etmeyen bir yaklaşımın –sA ekli bir kelime veya kelime grubu taşıyan cümleleri “şartlı birleşik cümle” kategorisine dahil etmesi bir çelişkidir. Çünkü her iki yapının da “yargı bildirmeme” gibi bir özelliğe sahip olmaları bakımından aralarında bir fark yoktur” diyerek kendi eserinde de (1999: 61) kullandığı terime bir anlamda eleştirel yaklaşmaktadır. Zira fiilimsilerle kurulan yan cümlelerin de, -sA şart ekiyle kurulan yan cümlelerin de yargı bildirmediği ifade edilmektedir. Buna rağmen –sA ekli şart cümle ile kurulan birleşik cümleyi “şartlı birleşik cümle” başlığı altında vermektedir. Karahan makalesinin sonunda (2000: 20) –sA ekinin zarf-fiil kategorisinde yer alması gerektiğini, bundan dolayı da “şartlı birleşik cümle” anlayışının yeniden gözden geçirilmeye muhtaç olduğunu söyler ve cümlenin yapı bakımından sınıflandırılmasına ihtiyaç olmadığını da ilave eder.

Turan (1999: 307) –sA şart ekinin zarf-fiil eki gibi kabul edilmesi gerektiğini ve bu ekle kurulan ve birleşik cümle olarak değerlendirilen cümlelerin basit cümle olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Turan, şart ekini iki ayrı kategoride ele alır ve “–sA” eki “eğer” herhangi bir şekilde “şart” bildiriyorsa, kip eki değil, şart zarf-fiil eki olduğunu, ancak “niyet, istek ...” bildirirse, o zaman kip eki olduğunu ifade eder ve aşağıdaki örnekleri verir:

Boş mezar bulsa, içine girer (filimsi kategorisinde).

Keşke gelse (müstakil cümle kategorisinde).

Turan’ın –sA ekinin şart bildirmesi durumunda –sA ekinin *şart zarf-fiil eki* olduğunu ifade etmesi, şart cümlelerinin zarf olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Ancak –sA şart ekiyle zarf-fiil eklerinde bir zaman eki farkının olduğunu dikkate almamız gerekir. –sA şart ekiyle kurulu yan cümleler ile fiilimsi ekleriyle kurulu yan cümleler arasındaki farkı aşağıdaki şekilde ortaya koyabiliriz:

Şekil 20: -sA Şart Eki İle Fiilimsi Ek Yapısının Karşılaştırılması

-sA eki çekimli fiilden sonra gelir ve çekimli fiilli yan cümledir. -InçA zarf-fiil eki ise fiilin kök şeklinden sonra gelir ve çekimsiz fiilli yan cümledir. Ancak her ikisi de tek başına yargı bildirmez.

Diğer dilciler şartlı birleşik cümle konusundaki görüşlerini şöyle aktarırlar: Bu birleşik cümle Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümle yapamaz. Şart şekli ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman bitimli bir hareket, dolayısıyla bir hüküm gösterir ve müstakil cümle yapılabilir: *Dizinde ağlasam. Otursana.* (Ergin, 1995: 413). Şart ifadesine dayalı bir yan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümledir. Şart cümleleri oluş ve kılışın bir şarta bağlandığı cümlelerdir. Bu oluş ve kılışlar şart (-sA) ekiyle yapılır. Tam bir yargı bildirmeyen bu cümleler, istek ve temenni ifade ederler. Bu özellikleriyle temel cümleye yardımcı cümle hazırlarlar. Bu yardımcı cümleler, temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin, benzetme gibi anlamlarla tamamlar (Özkan ve Sevinçli, 2013: 197). Şart cümlesi, bütün dillerde yan cümledir. Bir yüklem, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamıyla tamamlar. Şart cümlesi genellikle, ana cümle yüklemine zarf gibidir ve ana cümlenin başında veya içinde bulunur (Karaağaç, 2012: 238). Bir cümlenin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar. Şart cümlesi genellikle, ana cümlenin yüklemine zarf göreviyle bağlanır, ana cümlenin içinde veya başında bulunur (Karahana, 1999: 61). Bir baş cümleyle bağımlı yargı niteliğinde şart kiplerinden bir dış cümleden meydana gelen birleşik cümleye tümlene şart cümlesi (proposition conditionnelle complétive) denir. Farazi bir anlatış

ifade eder (Banguoğlu, 2011: 549). Türkçenin başka bir dilin cümle yapısından etkilenmeyen asli birleşik cümle yapısı, {sA} (>{sAr}) morfeminin yüklemine teşkil ettiği bir yardımcı cümle ile bunun, manasını şart, farz, istek vs. gibi muhtelif yönlerden sınırlandırdığı bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümledir. Bu birleşik cümle tipi Eski Türkçe devrinden beri yaygın bir kullanılışa sahiptir (Develi, 1995: 117).

Ecmann (1959: 48), Çağataycada kullanılan şart cümlelerini (Konditionalsätze) üç başlık altında toplar:

a) Türk tipinde şart cümleleri: Bağlayıcı yok, yüklem şart kipindedir. Misal: *ivlerimiz bile il ulusnu sudın ötkersek, yahşı bolğusu turur.* (çadırlarımızla beraber halkı sudan geçirirsek, iyi olacaktır).

b) Fars tipinde şart cümleleri: Bağlayıcılar: eger, ger, er, eger, . . . eger ; yüklem bildirme kipindedir. Misal: *ger sangā müşkil irür bu iş, irür āsān manga* (bu iş sana zor gelirse, bana kolaydır).

c) Karışık tipte şart cümleleri: Bağlayıcılarla şart kipinin kullanılması. Misal: *yahşı ger bolmasa, yaman hem imes* (iyi değilse, kötü de değil).

Delice (2012: 47) –sA şart ekini iki görevle ele almaktadır. Bunlardan biri, *keşke* ünlem edatıyla şart cümlesi oluşturan bir kip olarak:

Ahmet keşke bu sınavı başarabilse!

Delice, -sA şart ekinin diğer görevini ise, böyle destekleyici bir edatın bulunmadığı durumlarda eklendiği cümleleri bir bütün halinde kelime öbeğine dönüşmüş bir yapı olarak ele almakta ve bunu şart-fiil öbeği olarak isimlendirmektedir:

Ahmet [sınav için / çalışırsa] başarılı olur.

Banguoğlu (2011: 550) şartlı birleşik cümleleri *olağan şart cümlesi* (*çalışıyorsalar rahatsız etmeyelim*) ve *olmayası şart cümlesi* (*sana kalsaydı işimiz dumandı*) olarak ikiye ayırır. Bu ayrım Türkçede ve Almancadaki şartlı birleşik cümleleri karşılaştırırken, Almancadaki şartlı birleşik cümlelerin özelliklerini ortaya koymak açısından bize ışık tutacaktır. Şartlı birleşik cümleleri farklı yönleriyle ortaya koyan bu tanımlar ve

açıklamalardan sonra biz de bunları Almanca ile karşılaştırarak üç başlık altında vermeye çalıştık:

Gerçek Şartlı Birleşik Cümleler

Gerçek şartlı birleşik cümlelerde konuşucu, ortaya konan şartın gerçekleşmiş olduğunu ya da gerçekleşebileceğini ifade eder. Bu cümleler geniş zaman, geçmiş zaman ve gelecek zamanda kurulabilirler. Hüküm ifade etmezler ve bitimli bir hareket göstermezler. Temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin ve benzetme gibi anlamlarla tamamlarlar. Temel cümlede ifade edilen olayı, yan cümle ile belirli bir şarta bağlayan ve sınırlayan cümlelerdir.

Çalışırsan kazanırsın.

Kar yağarsa evden çıkmam.

Birazcık dikkat edersen konuyu daha iyi anlayabilirsin.

Deny (1921: 730-731) gerçek şart cümlesini şöyle izah eder: “Birinci kişi olan zat, kendisince yapılabilir veya yapılamaz görünen, varsayım ve tahmine dayanan, şüpheli ve olması istenilen bir şey olduğunu bildirmeksizin sadece, objektif bir şart koşar. Bir A (yan cümle) hadisesi meydana çıkarsa B (ana cümle) hadisesinin de olacağı bildirilmekle yetinilir.”

Almancada bu cümleler haber kipinde (Indikativ) kurulur. Bir temel cümle ve bu cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin ve benzetme gibi anlamlarla tamamlayan ve “wenn” (şayet, eğer) bağlacıyla kurulan bir yan cümleden oluşur. “wenn” bağlacı dışında şart bildiren fakat yoğun olarak kullanılmayan birçok bağlaç (falls, sofern, soweit, im Falle, dass..., es sei denn, dass..., vorausgesetzt, dass...) vardır.

Wenn ich Zeit habe, besuche ich dich.

Vaktim olursa seni ziyaret ederim.

Wenn das Wetter morgen schön wird, gehen wir zum Picknick.

Yarın hava güzel olursa pikniğe gideriz.

Die Studenten können die Prüfung nicht bestehen, wenn sie nicht genug arbeiten.

Öğrenciler yeterince çalışmazlarsa sınavı başaramazlar.

Gerçek Olmayan Şartlı Birleşik Cümleler

Gerçek olmayan şartlı birleşik cümleler (irreale Bedingungssätze / irreale Konditionalsätze) gerçekleşmesi mümkün olmayan bir durumu ifade ederler. Yardımcı cümlede ortaya konan şart gerçekleşmemiş olduğu veya gerçekleşemez olduğundan, temel cümledeki hükmün de gerçekleşmemiş olduğu veya gerçekleşmeyeceği ifade edilir. Bu şart ve zaman bağıntısı Almancadaki gerçek olmayan şart cümlelerinde de (irreale Bedingungssätze) aynı şekilde görülmektedir.

Eğer insanın kanatları olsaydı bir kuş gibi uçardı.

Wenn der Mensch die Flügel hätte, flöge er wie ein Vogel.

Eğer telefon çalmamış olsaydı uyanamazdım.

Wenn das Telefon nicht geklingelt hätte, wäre ich nicht aufgewacht.

Deny (1941: 730-731) gerçek olmayan şart cümlesini şöyle izah eder:

“Birinci kişi olan zat bir şart koştuğu anda, kendi fikrinde bu şartın yerine getirilmesi ihtimal dahilinde, kararlaştırmamış, şüpheli veya dilek halinde olduğunu bildirmek isterse özel bir kipi, şart kipini kullanır. O zaman şu örnekte bir söz elde edilmiş olur: A hadisesi olursa (veya olduysa, olmuşsa) b hadisesi olur (veya olacak) ve bu sebeple ortada birinci kişi olan zatça meydana çıkması imkânsız olduğu veya hakikatte hiç meydana gelmemiş bulunduğu bilinen şart varsa yine iş aynı olur. Örneğin şimdi söylediğimiz (gerçek olmayan) şartlı söz zihnen şöyle bir söz ile tamamlanmış olur; fakat mademki a hadisesi olmaz, olmayacak (veya olmamıştır), b hadisesi de hiç olamaz, olamayacak”.

Ersen-Rasch (2012: 210-212) bunları “potentiale Konditionalsätze” (gerçekleşme ihtimali olan şartlı birleşik cümleler) ve “irreale Konditionalsätze” (gerçekleşmesi mümkün olmayan şartlı birleşik cümleler) olarak ikiye ayırır. Bunları aşağıdaki şekilde verebiliriz:

- a) Potentialer Konditionalsatz (gerçekleşme ihtimali olan şartlı birleşik cümle)
Wenn das Wetter schön wäre, würden wir schwimmen gehen.
Hava güzel olsa yüzmeye giderdik.
- b) Irrealer Konditionalsatz (gerçekleşmesi mümkün olmayan şartlı birleşik cümle)
Wenn das Wetter schön gewesen wäre, wären wir schwimmen gegangen.
Hava güzel olsaydı yüzmeye giderdik.

a)'da verilen cümlede eylem henüz gerçekleşmemiştir, ancak bir ihtimal dâhilinde de olsa hala gerçekleşebilme olasılığı vardır. Ancak b)'de verilen cümlede eylemin artık gerçekleşme durumu söz konusu olamaz. Zira geçmişte kalmış bir eylemden bahsedilmektedir. Artık bunun gerçekleşmesi beklenemez.

Develi (1995: 126) ise gerçek olmayan şart cümlelerini şöyle izah etmektedir:

“Gerçek olmayan şart cümlelerinde iki durum söz konusudur: Birinci durum, yardımcı cümlede ifade edilen hal ve hareket geçmişte başka türlü cereyan etmiştir, bunun aksinin gerçekleşmesine imkân yoktur. Bu sebeple de hal veya hareket hiçbir zaman gerçekleşmez. İkinci durumda, yardımcı cümlede ifade edilen hal veya hareket şekil olarak geçmiş zaman kipinde dahi olsa, henüz gerçekleşmemiştir. Bu yapıyla bir temenni, istek, gerçekleşmesi mümkün bir hal veya hareket ifade edilir ki, buna bağlı olarak ana cümlenin gerçekleşmesi de mümkün olabilir; ancak bu istek ve temenninin gerçekleşmesinin konuşan tarafından zayıf bir ihtimal olarak kabul edildiği de, bir mana nüansı olarak unutulmamalıdır.”

Develi'nin bu açıklamasını, Almanca karşılıklarını da vererek aşağıdaki örnek cümlelerle izah edebiliriz:

Param olsa bir ev satın alırım.

Wenn ich Geld hätte, würde ich ein Haus kaufen.

Hala zayıf bir ihtimal de olsa bu eylemin gerçekleşme imkânı vardır.

Param (olmuş) olsaydı, bir ev satın alırdım.

Wenn ich Geld gehabt hätte, hätte ich ein Haus kaufen gekauft.

Bu eylemin artık gerçekleşmesi mümkün değildir. Zira olay olup bitmiştir.

Almancada gerçek olamayan şartlı birleşik cümlelerde, Türkçede terim olarak karşılığını tam olarak veremediğimiz, *dilek şart kipi olarak* adlandırdığımız farklı bir kip (Konjunktiv II) kullanılmaktadır.

Wenn ich Zeit hätte könnte ich dir helfen.

Waktim olsa sana yardım edebilirim.

Wenn Sie Zeitungen lesen würden, könnten Sie sich über Politik informieren.

Gazeteleri okusanız politika hakkında bilgi sahibi olabilirsiniz.

Wenn der Zug pünktlich abgefahren wäre, hätte er keine Verspätung.

Tren tam zamanında hareket etmiş olsaydı gecikmezdi.

Wenn der Fahrer vorsichtig gewesen wäre, hätte er keinen Verkehrsunfall verursacht (Zengin, 2012: 331).

Sürücü dikkatli olmuş olsaydı trafik kazasına sebep olmazdı.

Dilek – Şart Cümleleri

Dilek - şart cümleleri fiil kök ya da gövdesine -sA eki getirilerek kurulur. Ancak bu ekler şart eki değil istek ekidir. Gerçekleşmesi mümkün olan veya olmayan dileği, arzuyu, isteği bildiren cümlelerdir. Bunlar temel cümle niteliğinde arzu, istek cümleleridir. Cümlede bu istekler *keşke*, *bari* gibi edatlar kullanmak suretiyle kuvvetlendirilebilir.

Keşke zengin olsam!

Bari doğru cevap verseydin!

Keşke erken saatlerde uyuyabilsem!

Keşke bu sözleri sarf etmemiş olsaydın!

Keşke bu çalışmalarını daha önce bitirmiş olsaydınız!

Şart eki, içinde bulunduğu cümlede keşke vb. edatla birleşirse kip kurma hüvviyetini kazanacağı için zarf tümleci oluşturmak yerine başlı başına cümle kurmakla görevlidir. Bu durumda, şart eki ünlem cümlelerini oluşturur ve bu tür cümleler temel cümle ilkelerine göre çözümlenir: “[*Keşke*] bu işi yüzümün akıyla tamamlayabil[sem]!” gibi (Delice, 2012: 165). “Yarın sinemaya gitsek” cümlesinde -se eki, şart değil istek kipidir. “gitsek” kelimesi, isteğin anlatılması için yeterli yapı ve anlam özelliğine sahiptir. Bu anlamı verebilmek için başka bir cümleye ihtiyaç yoktur. Yargı bildiren bu söz dizisi bir cümledir ve -se eki de bir kip ekidir (Karahana, 1994: 472).

İstek cümleleri Almancada “Irreale Wunschsätze” başlığı altında verilir ve bu cümleler “Konjunktiv II” kipinde kullanılır. Almancada bu cümlelerin kullanımındaki zaman bağıntısı Türkçeye göre çok farklı bir yapı arz eder. Bu durum, Almancada “Konjunktiv” kipinin zaman açısından kendine mahsus bir yapısı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu konu Almanca birleşik cümle kısmında kapsamlı verilmiştir.

Almancada istek cümleleri, gerçekleşmesi mümkün olabilecekler ve gerçekleşmesi mümkün olamayacaklar olarak iki bölümde verilir. Bu bölümlemede zaman bağıntısı ön plana çıkmaktadır. Gerçekleşmesi mümkün olabilecekler geniş zamanda; gerçekleşmesi mümkün olamayacaklar ise geçmiş zamanda ifade edilir. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Almancada bu zaman bağıntısı Türkçeden çok farklı olarak bir kip (Konjunktiv II) yapısı içerisinde ortaya konmaktadır. Geniş zaman için “Konjunktiv Präteritum”, geçmiş zaman için ise “Konjunktiv-Plusquamperfekt” kullanılmaktadır.

Gerçekleşmesi mümkün olabilecek istek cümleleri:

Wenn ich doch magerer wäre!
Keşke daha zayıf olsam
Wenn ich doch jetzt zu Hause wäre!
Keşke şimdi evde olsam!
Würdest du doch wenigstens einen Brief schreiben!
Bari bir mektup yazsan!

Gerçekleşmesi mümkün olmayacak istek cümleleri:

Wenn du doch gestern in der Klasse gewesen wärest!
Keşke dün sınıfta olsaydın!
Wenn ich doch den Schlüssel nicht zu Hause vergessen hätte!
Keşke anahtarı evde unutmamış olsaydım.
Wenn der Fahrer doch die Verkehrszeichen beachtet hätte!
Keşke sürücü trafik işaretlerine dikkat etmiş olsaydı!

2.4.2.1.2. Ki’li Birleşik Cümle

Bir temel cümle ile o temel cümleye *ki* bağlacı ile bağlanan ve temel cümleyi çeşitli yönlerden açıklayan bir yardımcı cümleden oluşan birleşik cümledir. Temel cümle ve yan cümle çekimli fiillidir, dolayısıyla çinde birden fazla yargının bulunduğu birleşik cümledir. Yan cümle, temel cümlelerin herhangi bir ögesi olabildiği gibi, temel cümlelerin bir ögesini açıklayan bir parçası da olabilir. Yelten (2005: 46) ki’li birleşik cümlelerin şekilce bağımsız olmasına rağmen anlam bakımından ana cümleye bağımlı olduğunu ifade eder. Yan cümle temel cümleden sonra geldiği için *ki* bağlacı ile kurulu birleşik

cümle yapısı Türkçenin söz dizimine aykırıdır, zira *ki* bağlacı dilimize Farsçadan gelmiştir.

Johanson “Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler” adlı eserinde (2014:117-118) Türkçenin akraba veya akraba olmayan dillerle karşılaşması sonucu ortaya çıkan kopyalamaları açıklar ve *ki* bağlacı ile ilgili kopyalamayı şöyle aktarır: “Türk dilleri İranca, Arapça, Slavca ve diğer dillerden serbest bağlayıcıları (bağlaçlar ve ilgili kelimeleri) genel kopyalamışlar, kopyalama verimli bir şekilde kullanmışlardır. En geniş kullanım alanını ise geniş bir işlev alanına sahip, İrancadan kopyalanmış olan ve her yerde son derece genel türden bir bağlayıcı durumunda kullanılan *ki* bağlacı bulmuştur.” Johanson (2014:120-121) açıklamalarının devamında Farsçadan alınan *ki* bağlacının dilin yapısına nasıl yardımcı olduğunu şöyle aktarır: “McCarthy (1970) Türkçede bağlaç kullanmanın ‘uzun cümlelerin bağımlı, yan cümlelere ayrılmasına yardımcı olduğu’ fikrindedir. Farsça *ki*’nin alınması, Osmanlı Türkçesinin uzun, iç içe geçmiş cümlelerin basitleştirilmesine yardım etmiş ve modern Türkçe ile birçok batı dilinin biraz daha birbirine yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Bu simultan çevirmenler ve birbirinin dilini öğrenen Türk ve yabancı öğrenciler için faydalı bir adımdır.”

Ki bağlacı hem Türkçe hem Farsçadır. Bunun daha eski bir Türkçe edatı *kim* edatının bir halefinden ibaret olduğu doğru olmakla beraber, ondaki anlam ve kullanım zenginliği, bütün anlamlarını kendisinden almış olduğu Farsça *ke* (=ki) bağlacı sayesinde olduğu da söz götürmez bir şeydir (Deny, 1921: 614).

Özkan ve Sevinçli (2013: 204) *ki* bağlacının kullanımını şöyle aktarır:

“Ki” bağlacıyla kurulan birleşik cümlelere ki’li birleşik cümle denir. Eski metinlerde bu bağlaç “kim” şeklindeydi. Bu tür birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan ki bağlacıdır. Bu cümleler bir temel cümle ile onu çeşitli bakımlardan tamamlayan yardımcı cümleden meydana gelir. Bu yapıdaki cümlelerde temel (asıl) cümle, yardımcı cümleden önce yar alır. Yardımcı cümle ise, ya doğrudan doğruya temel cümle yüklemine bağlanarak yüklem tamamlayıcı bir ögesi (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem), ya da temel cümlelerin öğelerinden birine bağlanarak onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir öğe olur. Bu yapı, Türkçede yardımcı ögenin asıl öğeden önce gelmesi kuralına aykırıdır.”

Bu açıklamalardan hareketle *ki* bağlacını kullanımlarını üç başlık altında verebiliriz.

1. *Ki* bağlacı bir temel cümleyi diğer bir diğer cümleye bağlar. *Ki* bağlacı ile kurulan bazı yapılarda, Türkçe cümle yapısına uygun olarak temel cümle yardımcı cümleden sonra gelir. Yardımcı cümlenin zarf görevini ortaya koyduğu bu tür yapılarda bebep sonuç ilişkisi görülür.

O kadar yorgundum *ki* hemen uyudum. (Yorgun olduğum için hemen uyudum)

Birbirinden bağımsız *ki* bağlacı ile bağlanan bu cümlelerde birinci cümleden sonra gelen *ki* bağlacı ile bağlı ikinci cümlede, beklenmedik bir olay anlatılır. Almancada bu yapının denkliği olan yan cümle “Konsekutiver Nebensatz” (sonuç bildiren yan cümle) olarak isimlendirilir, “so dass” bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir:

Öyle korkmuştu *ki*, dizleri titriyordu.

Er hatte so große Angst; *dass* ihm die Knie zitterten.

Öyle hızlı koşuyordu *ki*, ona yetişemedim.

Er lief so schnell, *dass* ich ihn nicht erreichen konnte.

Yolculuktan sonra öyle yorulmuştuk *ki* hemen uyuduk.

Nach der Reise waren wir so müde, *dass* wir sofort einschliefen.

Polisiye roman o kadar ilginçti *ki* onu iki defa okudum.

Der Kriminalroman war so interessant, *dass* ich ihn zwei Mal gelesen habe.

2. Temel cümledeki fiili açıklar:

Bilgegil (2009: 96) *ki* bağlacını takip eden cümlenin, bir tefsir ve izah cümlesi niteliği taşıdığını söyler: *Anlaşıldı ki, siz bu işi yapamayacaksınız.*

Mademki bu gece ayrılacağız,

İstemem bir daha güneş doğmasın.

Mademki son defa sarılacağız,

Gizle gözyaşını gören olmasın (Ahmet Selçuk İlkan).

Bu yapılar Almancada genellikle *dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerin karşılığıdır. Ancak Türkçedeki *ki*'li yapıların *dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle sınırladırılacak kadar dar kapsamlı olmadığını unutmamak gerekir.

Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini (Turgut Yarkent).
Ich habe gehört, *dass* du die Farbe meiner Augen vergessen hast.
Dediler ki, hükümet madenleri kapatacakmış.
Sie sagen, die Regierung werde die Bergwerke zumachen (Sarı, 2014: 85).
Görüyorum ki hala işlerinizi bitirememişsiniz.
Ich sehe, *dass* Sie Ihre Arbeiten nicht erledigt haben.
Anlaşıldı *ki* bir arıza yüzünden otobüs gecikti.
Es wurde verstanden, *dass* der Zug wegen einer Panne Verspätung hatte.

3. Temel cümlenin öğelerinden birini açıklar.

Bu ezanlar *ki* şahadetleri dinin temeli
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli. (M.A. Ersoy)

Bu cümlede açıklanan bir eylem değil, ezanlar isimdir.

Portakal ki en iyi meyvedir kışın yetişir (Ergin, 1995: 415).
Die Apfelsine, welche die beste Frucht ist, wächst im Winter.
Bizim okulun müdürü *ki* başarılı yöneticidir, öğrencileri çok sever.
Unser Schuldirektor, *der* ein fleißiger Leiter ist, liebt die Schüler sehr.

Ki, cümlenin bir öğesini açıklayan ilgi zamiri (Relativpronomen) olarak kullanıldığında, bu cümle yapısının Almancadaki karşılığının niteleme cümlesi olan *Relativsatz* olduğunu görüyoruz.

Ki bağlacı ile temel cümleye bağlanan yan cümleler Almancada çoğunlukla *dass* bağlacı ile kurulan yan cümle yapıları (Nebensätze mit dass), *so...*, *dass* bağlacı ile kurulan yan cümle yapıları (Konsekutive Nebensätze) ve bir ismi açıklayan açıklama cümleleri (Relativsätze) ile ifade edilir:

O kadar alçak sesle konuşuyordu *ki*, onu duyamıyordum.
Er sprach *so* leise, *dass* ich ihn nicht hören konnte.
Görüyorum *ki* ödevler hala tamamlanmamış.
Ich sehe, *dass* die Aufgaben nicht erledigt sind.
Portakal *ki* en iyi meyvedir kışın yetişir (Ergin, 1995: 415).
Die Apfelsine, *welche die beste Frucht ist*, wächst im Winter.

İlgi Zamiri

Banguoğlu (2011: 369) öncülünü başka bir yargı ile ilgileyen zamirlere ilinti zamirleri (pronom relatif) adını verir. Banguoğlu'nun bu tanımı, Almandaki ilgi zamiri (Relativpronomen) ile yapılacak karşılaştırma açısından önem arz etmektedir. Zira bu yapı Almanca ile eşdeğerlilik arz eder. *Ki*'nin bir Hint-Avrupa dili olan Farsçadan dilimize geçtiğini dikkate aldığımızda, Almanca ile Farsça'nın aynı dil ailesine mensup olması nedeniyle bu teyit edici bir sonuçtur. Banguoğlu bu konudaki görüşlerini şöyle devam ettirir: "Bunlar hem zamir, hem bağlam işleyişlerini birlikte yapan kelimelerdir. İlinti zamirleri Türk dillerinde de *kim, ne, hani* gibi soru zamirlerinin değişik bir işleyiş kazanmasından doğmuş olmalıdır. Eski ve Orta Türkçede *kim* oldukça yaygındır." Burada Almandada var olan *wer* (kim) ilgi zamirinin (Relativpronomen) Eski ve Orta Türkçede de yaygın olan *kim* ilinti zamiri şeklinde varlığını görüyoruz.

Banguoğlu (2011:370) ilinti zamirinin zaman içerisinde yerini yatık fiillere (filimsilere) bıraktığını örneklerle şöyle açıklar:

"...Ancak Türk Dilleri ilinti işleyişini gören başka bir sistem, bir yatık fiiller sistemi geliştirdiğinden bu dillerde ilinti zamirleri gereği gibi oluşmamış ve yayılmamıştır. Yazı dillerinde genişçe kullanılmalarının tercüme ve edebi etki yollarıyla yabancı dillerden geldiği bir gerçektir. Sonraları kim zamirinin yerini tutan Farsçadaki ki zamiri de yeni yazı dilinde konuşma diline uyularak daha az ve anlatım farkıyla kullanılır olmuştur. ki çekimsiz bir zamirdir. Fakat söziçinde türlü çekim hallerinde adları temsil ettiği için hükümce o hallerdedir.

Unutmayın ki (o) şakadan anlamaz.

Tunç oteli vardır ki (onu) tavsiye edebilirim.

Bir şarkı söyledi ki (ona) hayran olduk.

Bir kova getirmiş ki (onun) dibi delik. (Banguoğlu, 2011:369-370)."

Banguoğlu'nun ismin dört halinde verdiği bu ilgi zamirlerine edatla kullanımı da ilave ederek şu örneği verebiliriz:

Onu o kadar çok seviyorduk ki (unun için) her şeyini feda etmeye hazırды.

Ki ilgi zamiri daha çok bir husus vurgulanırken etkili anlatımlarda kullanılır. Ancak bunların yerine genellikle girişik cümleler kullanılmaktadır.

Bir haber aldım ki çok hoşuma gitti.

Çok hoşuma giden bir haber aldım (Banguoğlu, 2011:370).

Ki ilgi zamiri, ismi açıklayan bir zamir olarak değil de temel cümle ile yan cümleyi birbirine bağlayan bağlaç göreviyle de kullanılmaktadır. Burada *ki* bağlacından sonra gelen yan cümle, temel cümledeki durumu, eylemi açıklayan bir cümle görevindedir. Diğer bir ifade ile temel cümleyi farklı yönlerden tamamlayan bir yan cümledir.

1. Biliyorum ki sen bu sınavı en kısa zamanda başaracaksın.

TC bağlaç YC

Biliyorum ki' den sonra gelen yan cümle bilmek fiilini açıklamaktadır.

Biliyorum ki... Neyi biliyorsun?

2. *Senin bu sınavı kısa zamanda başarabileceğini biliyorum.*

Bu cümlelerin Almancasını verdiğimizde, Farsça ile aynı dil ailesinden geldiği için yapı benzerliği açıkça görülebilmektedir:

Ich weiß, dass du diese Prüfung in kürzerer Zeit schaffen kannst.

TC bağlaç YC

Biz bu tür cümleleri Türkçeye aktarırken, kolay olan yolu seçip motomot bir çözümlemeyle 1. yolu, yani *ki* bağlacı ile kurulan yapıyı tercih ederek aktarmayı yeğleriz. *Ki* ilgi zamirinin bağlaç göreviyle kullanımı, Almancadaki *dass* bağlacı ile kurulan yan cümle yapısı ile kuruluş bakımından benzerlik ortaya koyar. Ancak burada, Türkçedeki yukarıda verilen iki farklı kullanımı dikkate almak gerekir. *Ki* bağlacı ile kurulan yan cümle, fiilimsilerle (-dık) kurulan yan cümle yapısı ile de ifade edilebilmektedir. Bunların kullanımını daha yaygındır. Johanson (2014: 110) bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Türkçede ad soylu aksiyon cümleleri isim ve sıfat-fiil şekillerine (fiil isimleri, soyut eylem adları) dayanır ve tümleç cümleleri, yani yöneten bir yüklem çekirdeğinin aktantları olarak işlem görebilirler, mesela TT. gel-eceğ-in-e (gel+prospektif+3.t.ş.

iyelik+yönelme) eimin-im (emin+1.t.ş. bildirme). Ama şimdi bir yığın Türk dili, geleceğine eminim yerine alternatif ifade imkânları ve Hint-Avrupa kalıbın kopyası sayılan TT. eminim (emin+1.t.ş. bildirme) ki (Alm. ‘dass’) gelecek (‘gelmek’ + gelecek) yapılarına sahiptirler.”

Ergin (1995:414-415), *ki*'den önceki unsurun isim olması durumunda *ki* yardımcı cümleyi asıl cümlenin yüklemine değil de asıl cümlenin bir isim unsuruna bağladığını ve böylece yardımcı cümlenin, asıl cümlenin bir unsurunun tamamlayıcısı olduğunu ifade eder. Ergin bu açıklamasının devamında *ki*'li yardımcı cümlenin yeri üzerinde durur ve bu cümlenin asıl cümlenin içinde yer aldığını ve asıl cümlenin yüklemine yardımcı cümleden sonra geldiğini ifade eder. Bu yapıyı Amanacadaki karşılığı olan yan cümle türüyle (Relativsatz) karşılaştığımızda önemli bir benzerliğin ortaya çıktığını görürüz. Türkçe cümle yapısında, ismi açıklayan *ki*'li yan cümle yapılarının Almancada da aynı diziliş içerisinde ve aynı karakterde bir yapı ortaya koyduğunu görüyoruz. *ki*, ismi niteleyen, açıklayan bir yan cümleden önce geldiğinde, yani yan cümleyi isme bağladığında, Almancada ismi açıklayan yan cümle olan *Relativsatz*'ın başında bulunan ilgi zamirini (Relativpronomen) karşılamaktadır. Almancadaki bu ilgi zamiri genellikle isimlerin Artikelleri olan *der, die, das* veya bunların ismin hallerine göre değiştiği farklı şekiller olabildiği gibi, soru kelimeleri (wer, was, vb.) de olabilmektedir. Almancada niteleme cümlesinin (Relativsatz) başında yer alan “wer” (kim) soru kelimesinin, Eski Uygur Türkçesi döneminde kullanılan kim edatıyla aynı şekilde kullanıldığı ilginç bir durum arz etmektedir. Bu benzerliği sadece bir tespit açısından ortaya koymak isteriz. Ancak, dilimize Farsçadan geçmiş olan *ki* edatı ile Almancada bunu karşılayan ilgi zamirinin örtüşmesi, her iki dilin de aynı dil ailesi (Hint- Avrupa) mensubiyetinden kaynaklanmaktadır (bak. Johanson, 2014: 111).

Çay, *ki* (o) bizde genellikle sabahları içilir, en sevilen içeceklerden biridir.

Der Tee, *der* bei uns meistens morgens getrunken wird, ist eines der Liebgetränke.

Her iki cümlede de ismi açıklayan ilgi zamiri, açıkladıkları ismin işareti olan, onu sembolize eden morfemlerdir.

Her ne kadar Farsçaya özgü, bizim dilimize yabancı olan bu yapılar çok yaygın kullanılsa da *ki* bağlacı ile kurulan yapıları Almancadaki karşılığı olan yapılarla (Relativsätze) mukayese etmek, cümle çözümleme ve dilden dile aktarma açısından büyük önem arz etmektedir. Zira bu mukayese, cümle çözümlenmelerini ve aktarımları bir hayli kolaylaştırmaktadır. Bu çözümlemelerden sonra *ki*'li yapıları daha yaygın olarak kullanılan Türkçedeki asli şekline çevirmek oldukça kolaydır.

Bizde genellikle sabahları içilen çay en sevilen içeceklerin biridir.

Burada *ki* bağlacı ile kurulan yan cümleyi fiilimsi grubuna dönüştürmüş olduk. Bu da bize her bir fiilimsinin, derin yapısında çekimli fiili olan müstakil bir cümlenin dönüşümü sonucunda ortaya çıktığını bir kez daha göstermektedir.

Temel cümle veya bağlı bulunduğu bir üst cümle içerisindeki bir cümle ögesini (isim, zamir gibi) açıklayan cümleye niteleme cümlesi (Relativsatz) diyoruz. Bu cümleler adeta bir bağlaç vazifesi gören ilgi zamiri *ki* (Relativpronomen) ile temel ya da üst cümlede bulunan cümle ögesine bağlanır. İlgi zamirinin bağlaçlardan farkı şudur: Bağlaçlar bir cümleyi diğer cümleye bağlar. İlgi zamiri ise, yan cümleyi bir cümle ögesine bağlar.

elma, *ki* çok severim

der Apfel, *den* ich mag

çay, *ki* bizde sabahları içilir

der Tee, *der* bei uns morgens getrunken wird

Çay, *ki* bizde genellikle sabahları içilir, en sevilen içeceklerden biridir.

Der Tee, *der* bei uns meistens morgens getrunken wird, ist eines der Liebetränke.

Hint-Avrupa dil ailesinde yer alan Farsçadan gelen *ki* ile bağlanan Türkçedeki bu cümleleri Almanca karşılıklarıyla kıyasladığımızda şöyle bir bağıntı ortaya çıkar:

Portakal en iyi meyvedir. Portakal kışın yetişir. cümleleri, Türkçenin yapısına uygun olmayan alt alta sıralı cümle (untergeordneter Satz) modelinde birleştirdiğinde, her bir cümle diğer cümleye bağlanarak üst cümle alt cümle kuruluşunda (Hypotaxe) iki farklı birleşik cümle ortaya çıkar:

Portakal, *ki* en iyi meyvedir kışın yetişir (Ergin,1995: 415)

Portakal en iyi meyvedir *ki* kışın yetişir.

Bu iki seçeneğin Almancada da aynı şekilde uygulanabileceğini görürüz:

Portakal en iyi meyvedir.

Die Apfelsine ist die beste Frucht.

Portakal kışın yetişir.

Die Apfelsine wächst im Winter.

Die Apfelsine, *welche* die beste Frucht ist, wächst im Winter.

Portakal *ki* en iyi meyvedir, kışın yetişir. (En iyi meyve olan portakal kışın yetişir).

Portakal en iyi meyvedir *ki* kışın yetişir. (Kışın yetişen portakal en iyi meyvedir).

Die Apfelsine ist die beste Frucht, die im Winter wächst.

Bu bağıntıyı aşağıdaki örneklerle peşitirebiliriz:

Araba okulun önünde duruyor. Araba öğretmene aittir.

Araba, *ki* okulun önünde duruyor, öğretmene aittir.

(Okulun önünde duran araba öğretmene aittir).

Araba, *ki* öğretmene aittir, okulun önünde duruyor.

(Öğretmene ait olan araba okulun önünde duruyor).

Der Wagen steht vor der Schule. Der Wagen gehört dem Lehrer.

Der Wagen, *der* vor der Schule steht, gehört dem Lehrer.

Der Wagen, *der* dem Lehrer gehört, steht vor der Schule.

Türkçenin yapısına yabancı olan *ki*'li cümleler yerine, yukarıda parantez içerisinde verildiği gibi fiilimsi yapılar kullanılır. Almancada her iki şekil yerine de, ya niteleme cümleleriyle (Relativsatz), ya da Türkçedeki fiilimsi yapılarla örtüşen Almancadaki Partizip yapılarıyla ifade edilir. Çağatay (1963: 249), *ki*'li yapıların Farsçayı taklit olduğunu ifade ederek şu açıklamayı yapar: “Bu cümleler gerçekten Farsça *ki*'ye

uydurulmuş, yani Farsçayı taklit etmiştir ve nispet zamiri gibi (Avrupa dillerinde de relatif cümle denen cümle) kullanılmıştır.”

2.4.2.1.3. Soru eki “mi” İle Temel Cümleye Bağlanan Yan Cümleler

Bu tür tümceler, biçimsel olarak soru tümcesi olmalarına karşın çoğunlukla zaman kavramı taşıyan ve durum belirten sözcükler olduğundan temel tümcenin *belirteci* gibi görünen tümcelerdir (Aydın, 2005: 38). Aydın makalesinde mi ekinin ulaç yan tümcesi kuran *-inca* ekiyle eşdeğer görevde olduğu düşünülebilir diyerek aşağıdaki örnekleri verir:

O geldi *mi* herkes neşelenir = O *gelince* herkes neşelenir.

İpun ucunu kaçırdın *mi* toparlayamazsın (Banguoğlu, 2011: 557).

Cümlecikler sonuna “mi” almış olarak da birleşik cümleye girebilirler. O zaman cümlecik, temel cümleciğin zaman, sebep veya şartını bildirir: “Hele bir de bahar gelmez mi buram buram yosun kokuları tüter burnumda” (O.V.Ka.) (Göğüş, 1969: 135).

Türkçede soru eki *mi* ile temel cümleye bağlanan yan cümleler, Almancada zaman bağıntılı yan cümle bağlacı olan *wenn* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılaşılır:

Birisi bana aptalca bir şaka yaptı *mi* çok sinirlenirim.

Ich werde immer wütend, *wenn* jemand mir einen dummen Spaß macht.

Bir çocuk altı yaşına geldi *mi* okula gider.

Wenn ein Kind sieben Jahre alt ist, geht er in die Schule.

2.4.2.1.4. “Gibi” Edatı İle Kurulan Yan Cümleler

Yüklemden sonra gelen *gibi* edatı ile kurulan yan cümledir. Atabay, Özel ve Çam (2003: 104) bu yan cümle için *ilgeçli yantümce* terimini kullanarak şu tanımlamayı yaparlar: “Temel yargının bütünleşmesini sağlayan bir yantümce türü de ilgeçle kullanılanlardır. Türkçede, özellikle *gibi* ilgecinin, geniş zaman, belirsiz geçmiş ve rivayet birleşik zamanlı yüklemelerden sonra kullanılmasıyla, bu tür yan tümceler oluşur.”

Almancada bu yan cümle türü, *als ob* bağlacı ile kurulu yan cümlelerle ifade edilir. Bu yan cümle türü çalışmamızın devamında *Irreale Vergleichsätze* (Gerçek Olmayan

Karşılaştırma Cümleleri) başlığı altında kapsamlı bir şekilde verilmiştir.

İşçi bir makina gibi çalışıyor.

Der Arbeiter arbeitet, als ob er eine Maschine wäre.

Bir film yıldızı gibi güzel görünüyordu.

Sie sieht so schön aus, als ob sie eine Schauspielerin.

Beni görmemiş gibi önümden geçip gitti.

Er ist an mir vorbeigegangen, als ob er mich nicht gesehen hätte.

2.4.2.1.5. “Değil” Olumsuzluk Koşacıyla Temel cümleye Bağlanan Yan Cümleler

Aydın (2005: 37) ad tümcelerinin olumsuzlarını kuran *değil* koşacının, her türlü tümceye bağlanabilen olumsuz yan tümceler kurabildiğini ifade eder. Almancada çift bağlaçlardan (Doppelkonjunktionen) *nicht nur... sondern auch...* bağlacıyla kurulan cümlelerle ifade edilir.

Sadece haklarımız değil görevlerimiz de var.

Wir haben nicht nur Rechte, sondern auch Pflichten.

Sadece İngilizce değil Almanca da biliyor.

Sie kann nicht nur Englisch, sondern auch Italienisch.

2.4.2.1.6. İç İç Birleşik Cümleler

Türk dillerinde *te-*, *de-* vb. *deme* fillerinin zarf-fiil biçimleri; yani *teyen*, *dep*, *deyü*, *diye*, *tese* soncul, doğrudan konuşmaları ve düşünme bölümlerini gösteren alıntı edatları olarak kullanılır. Ayrıca amaç cümleleri ile sebep cümleleri eylemin nedenini (eylemi yapanın düşüncelerini sanki bilinmiyormuş gibi verilmesi suretiyle eylemin açıklanması yoluyla) bildiren bitişmeyen bağımlılaştırıcılar) öge cümleleri bitiren bağlaçlar olarak kullanılır (Johanson, 2014: 44). Bir cümlenin bir görevle başka bir cümle içerisinde yer almasıyla oluşan birleşik cümleye iç içe birleşik cümle denir. İç içe birleşik cümlede, iç cümle temel cümlenin bir ögesi olarak görev yapar. Temel cümlenin yüklemi “*de-*, *zannet-*, *san-*, *bil-*, *gör-*, *görün-*, *farzet-*, *düşün-*” gibi fillerden oluşur. Yardımcı cümle de temel cümle gibi

bağımsız bir cümle yapısındadır. Asıl yargı sonda bulunur. Yardımcı cümle nesne olarak kullanılabilir.

Bu elem defteri dünyada kapansın *dilerim...*

Dilerim bir daha mahşerde açılınsın bu kitab! (F. Nafiz Çamlıbel)

Bir cümlenin her hangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlenin bir usuru veya o unsurun bir parçasıdır. Bu yapıda ana cümlenin yüklemi genellikle “de-, zannet-, san-, bil-, gör-, görün-, farzet-, düşün-“ fiillerinin çekimli şeklidir (Karahan, 1999: 63). Sarı (2014: 81) *diye*’nin de-mek fiilinden türetilen bir zarf-fiil olduğunu söyleyerek Almanca karşılığı ile aşağıdaki örneği verir:

Su çok soğuk *diye* denize giremedik.

Weil das Wasser zu kalt war, konnten wir nicht baden.

Göğüş (1969: 134) *diye*’nin bir ulaç olduğunu ifade ederek aşağıdaki örnekleri verir:

“Munise artık bir genç kız oluyor *diye*... ona bir çarşaf almıştım. (R.N.Gün.)

Bir an oldu sinirden tıkanacak *diye* korktum. (N.Ataç)

Korusu, dostları gönül eğlendirsin *diye* imiş. (N.Ataç)”

Savaşçı (1998: 134) *diye* bağlacının iki ayrı, ancak anlam açısından birbirlerini tamamlayan cümlelerin, Almanca cihetinden bakıldığında temel cümle ile yan cümleyi birbirine bağladığını ifade eder. Bunun Almancadaki karşılığının farklı şekillerde; genellikle *weil* (...dığı için), *um ... zu* (-mAk için), *damit* (...sın diye) ortaya çıktığını, cümle birleştirmenin çok basit bir şekli olduğu için, günlük konuşma dilinde yaygın bir şekilde kullanıldığını ifade eder.

Türkçede, çekimli filli cümleden sonra gelen *diye* bağlacının, Almanca yan cümle yapılarında farklı anlamlarda ortaya çıktığını görüyoruz. Bu cümle yapısı genellikle Almancadaki *weil* ve *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleleri karşılar:

Yorgunsunuz *diye* sizi rahatsız etmek istemedim.

Ich wollte Sie nicht stören, *weil* Sie müde waren.

Oğlunuz okulu bitirdi *diye* duydum.

Ich habe gehört, *dass* Ihr Sohn die schule abgeschlossen hat.

Diye bağlacı Türkçede soru cümlelerinin sonunda yer aldığında, Almandada soru kelimeleri ile kurulan yan cümleleri veya *ob* bağlacı ile kurulan yan cümleleri (Interrogativsätze) karşılar:

Ne zamandan beri bu şehirde oturuyorum *diye* sordu.

Er fragte, *seit wann* ich in dieser Stadt wohne.

Beni anladınız mı *diye* sordum.

Ich fragte, *ob* Sie mich verstanden haben.

diye bağlacı Türkçede istek veya emir kipindeki (Optativ / Imperativ) cümlelerin sonunda yer alırsa, Almandada *damit* veya *um ... zu* bağlalarıyla kurulan yan cümleleri (Finalstze) karşılar:

Kendine bir palto alsın *diye* babası ona para verdi.

Sein Vater hat ihm Geld gegeben, *damit* er sich einen Mantel kauft.

Arkdaşım buraya gelsin *diye* haber yolladım.

Ich schickte meinem Freund Nachricht, *damit* er hier kommt (Savaşcı, 1998: 135).

Türkçede *i içe birleşik cümle* başlığı altında, temel cümle içerisinde tırnak içinde verilen ve *yan cümle* veya *i cümle* (Aktan, 2009:132) olarak da adlandırılan bu cümleler, Almandada da tırnak içerisinde verilen cümleler olarak da karşımıza çıkar. Ancak bunlar Almandada temel cümle şeklindeki direkt ifadeler (direkte Rede)dir:

Doktor, "Perhiz yapsın" *diye* cevap verdi.

Der Arzt antwortete: "Sie soll Dit halten" (Savaşcı, 1998: 135).

Türkçede *diye* bağlacı daha çok günlük konuşma dilinde kullanılır. Yazı dilinde genellikle, Almandadaki yan cümlelerin karşılığı olan bu cümleler, Türkçedeki filimsi yapılarla veya filimsi yapılar ve bunlarla birlikte kullanılan edatlarla ifade edilir:

Yorgunsunuz *diye* sizi rahatsız etmek istemedim.

Yorgun olduğunuz için sizi rahatsız etmek istemedim.

Ich wollte Sie nicht stören, *weil Sie müde sind.*

Oğlunuz okulu bitirdi *diye* duydum.

Oğlunuzun okulu bitirdiğini duydum.

Ich habe gehört, *dass Ihr Sohn die Schule abgeschlossen hat.*

Ne zamandan beri bu şehirde oturuyorum *diye* sordu.

Ne zamandan beri bu şehirde oturduğumu sordu.

Er hat gefragt, *seit wann ich in dieser Stadt lebe.*

Beni anladınız mı *diye* sordum.

Beni anlayıp anlamadığınızı sordum.

Ich habe gefragt, *ob Sie mich verstanden haben.*

Kendine bir palto alsın *diye* babası ona para verdi.

Kendine bir palto alması için babası ona para verdi.

Sein Vater hat ihm Geld gegeben, *damit er sich einen Mantel kauft.*

2.4.2.2. Fiili Çekimsiz Yan Cümleler

Fiili çekimsiz yan cümleler, fiilimsilerle (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) kurulan yan cümlelerdir. Türkçedeki yan cümlelerin çoğu çekimsiz fiillidir. Bu cümleler, tam donanımlı değildir, yani yüklemde zaman görünüş kip genellikle mevcut değildir.

2.4.2.2.1. İsim-Fiil Yan Cümleleri

İsim-fiil veya isim-fiil grubundan oluşan yan cümlelerdir. Cümlede hem isim hem de fiil görevinde bulunurlar. Yani hem bir fiil adıdır hem de temel cümlenin alabileceği tüm cümle öğelerini (özne, nesne, tümleş) alabildikleri için fiil olan kelimelerdir. Kendilerine bağlı cümle öğelerini yönetebilme özellikleri vardır. Bu nedenle fiilimsilerin cümle

kurabilme özelliğinden (yönetme bağlama kuramı) bahsederiz. İsim-Filler, bu konu başlığı altında çalışmamızda da kapsamlı bir şekilde verildiği gibi, *-mAk*, *-mA*, *-Iş* isim-fiil ekleriyle kururlar.

Münih 'te ev bulmak zordur.

In München eine Wohnung zu finden, ist schwierig (Ersen-Rasch, 2012: 234).

Gazetelere okumayı unuttum.

Ich habe vergessen, die Zeitungen zu lesen.

Gülüşün hoşuma gidiyor.

Es gefällt mir, wie du lachst (Ersen-Rasch, 2012: 234).

Tosun ve Koç (2014: 976-985) isim-fiilli yan tümceleri, bünyesinde isim-fiil veya isim-fiil öbeği bulunan yan tümceler olarak tanımlar. İsim-fiillerle kurulan yan cümleler, yan cümle kurabilme görevinden başka isim olarak da görev alırlar. Bir cümlede diğer isimlerin üstlenebileceği bütün görevleri üstlenebilirler.

Buraya park yapmak yasaktır.

Es ist verboten, hier zu parken.

Onun bizi ziyaret etmesi bir sürprizdi.

Es war eine Überraschung, dass er uns besuchte.

Senin beni sevdiğini biliyorum.

Ich weiß, dass du mich liebst.

Onun bizi ziyaret etmesine çok sevindik.

Wir haben uns sehr gefreut, dass er uns besucht hat.

Senin bu sınavı kazanacağından emin değilim.

Ich bin nicht sicher, dass du diese Prüfung schaffen kannst.

Almanca karışlığını verdiğimiz cümlelerden şu sonuca varıyoruz: Türkçe yan cümlelerde bağlayıcı (Junktor) görevindeki isim-fiiller, Almancada genellikle *dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle karşılanıyor. Ancak, Almancada bazı yan cümlelerin isme dönüştürülerek (Nominalisierung) temel cümle içerisinde, temel cümlenin bir ögesi olarak kullanılması da mümkündür.

Berlin'e varışım uzun sürdü.

Es hat lange gedauert, *dass ich in Berlin angekommen bin.*

Meine Ankunft in Berlin hat lange gedauert.

Yemek yedikten sonra tiyatroya gideriz.

Nachdem wir gegessen haben, gehen wir ins Theater.

Nach dem Essen gehen wir ins Theater.

Yazı yazmak için tebeşire ihtiyacımız yok.

Wir brauchen keine Kreide *um zu schreiben.*

Zum Schreiben brauchen wir nicht mehr Kreide.

Bu isim-fiil eklerinin dışında, sıfat-fiil ekleri *-dik* ve *-AcAk* eklerinin iyelik ve hal ekleri olarak isimleştirilmesiyle de isim-fiil yan cümleleri kurulur.

Okul müdürünün iki günden beri hasta ol-duğ-un-u duydum.

Ich habe gehört, *dass der Schulleiter seit zwei Tagen krank ist.*

Kedimizin iki gün sonra geri dön-eceğ-i-ni ümid ediyorum.

Ich hoffe, *dass unsere Katze nach zwei Tagen zurückkehren wird.*

-dik ve *-AcAk* ekleriyle kurulu isim-fiil yan cümlelerinin de Almancada *dass* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılandığını görüyoruz.

Underhill (2013: 147) Türkçede iki farklı tipte sıfat (niteleme) yan cümle yapısı olduğunu belirterek aşağıdaki örnekleri verir:

“(1) mekteb-e gid-en oğlan

Bu tip cümle aşağıdaki ana cümleden türetilmiştir:

(2) oğlan mekteb-e gid-er

Burada öyle görünüyor ki sıfat-fiil eki -en, ana cümledeki zaman eki -er’in yerini almıştır.

Buna ek olarak, yapının “baş ad”ı, yani üst cümlede sıfat yan cümlesinin sağında yer alan oğlan, alt cümlede silinir.

Yine (2)’den türeyen diğer sıfat yan cümle yapısı (3)’te gösterilmektedir;

(3) oğlan-ın git-tiğ-i mektep

Yine öyle görünüyor ki sıfat-fiil eki -tiğ zamanın yerine geçmektedir ve baş ad alt cümleden silinmektedir. Ayrıca, bağımlı cümlelerin öznesi ilgi durumu alır ve özneye kişi ve sayı açısından uyumlu bir iyelik eki sıfat-fiile eklenir. Elde edilen sonuç, adlaştırma gibi gözükmektedir: “çocuğun gitmesi ile ilgili okul”.

Underhill’in bu açıklamasından bir kez daha anlıyoruz ki, sıfat-fiilli yapılar aslında derin yapıda çekimli fiili olan bir cümle iken, dönüşümler sonucu yüzey yapıya fiilimsi olarak yansımıştır.

2.4.2.2.2. Sıfat-Fiil Yan Cümleleri

Sıfat-fiil veya sıfat-fiil grubundan oluşan yan cümlelerdir. Sıfat-fiiller, fiil kök ya da gövdelerine getirilen -An, -()r, -Ar, -dIk, -mAz, -mIş, AcAk, -mAdIk, -AsI ekleriyle oluşturulur. Bu ekler cümlelerin yöneticisi olan fiile gelerek onu başka bir cümlelerin herhangi bir ögesine dönüştürür. Sıfat fiillerden kurulu yan cümleler sıfat görevinde kullanılır ve bir sıfatın yerine getirebileceği bütün görevleri yerine getirebilir. Ancak sıfat-fiil yan cümlesi ismin görevlerini de yerine getirir.

Sıfat-fiiller “Eylem köküyle ekleri, yeni bir biçimbirim -bir çeşit birleşkebirim (synthème)- oluşturup bazen ad, bazen sıfat, bazen de (Yunancada bir yan tümce eylemi olan) bir yüklem (prédicatoïde) görevini yüklenir. Sıfat görevini yüklenen bu fiilimsiler zaman bakımından geniş, gelecek ve geçmiş zamanı gösterebilirler. Üstelik iyelik ve ad çekim eklerini alabilirler. Yani çağdaş Türçenin biçimbilim (morphologie) kurallarına uygundur (Kornflit 1997:7, Akt. Sella, 2012: 1837). Bir birleşik yapı içinde -An, -AsI,

-mAz, -Ar, -Dik/-DUk, -AcAk, -mIş sıfat-fiil eki almış yapılar yan tümce oluştururlar. Bunlar hem birlikte kullanıldıkları adın sıfatı olur, hem de adın yerine geçerek adlaşmış sıfat olarak kullanılırlar. Adlaşmış sıfat olduklarında isim işletme eklerini ve bazı çekim edatlarını alabilirler (Tosun ve Koç, 2014: 972). Sıfat-fiil eki, üzerine bir isim işletme eki aldığıında sıfat-fiil eki olarak adlandırılmış ve o adla tanımlanıyor olmasına rağmen işlev itibariyle isim-fiil eki gibidir: “Sana benim gözümle bakmayanın (<isim) mezarını kazacağım.” (Delice, 2012: 164). Sıfatı sıfat-fiil öbeğinden oluşan sıfat tamlamalarında isim yerine kullanılan birleşen eksiltilebilmektedir. Bu durumda sıfat-fiilli yan cümle zamir göreviyle kullanılarak temel cümlenin öznesini ve nesnesini oluşturabilmektedir: “Gelen (<belirsizlik zamiri/özne) gideni aratır.” (Delice, 2012: 164).

Sıfat-fiil öbeğinden oluşan sıfat-fiil tamlamalarında, sıfat-fiil ile nitelenen isim düşebilir. Bu durumda sıfat-fiil artık nitelediği ismin göreviyle ismin alabileceği bütün ekleri ve edatları alır:

Gelen adam-ı tanıyor musun?	Geleni-i tanıyor musun?
Gelen adam-dan yardım istemeliyim?	Gelen-den yardım istemeliyim.
Gelen adam-ın yaşını sor!	Gelen-in yaşını sor!
Gelen adam için ne düşünüyorsun?	Gelen için ne düşünüyorsun?

Sıfat-fiil yan cümleleri Almancada genellikle iki farklı şekilde ifade edilir. Türkçede olduğu gibi Almancada da sıfat-filler (Partizipien), fiillerden türetilmiştir ve bir sıfat gibi kullanılırlar. Ancak Almancada bunların yerine özellikle sıfat-fiil öbekleri şeklinde kullanıldığında, başta *Relativsatz* olarak isimlendirilen niteleme yan cümlesi ve diğer yan cümle türleri kullanılabilir. Bu yan cümle çeşitleri ilgili başlıklar altında kapsamlı verilmiştir.

Ancak yukarıda verilen sıfat-fiil öbeklerinde, nitelenen ismin düşmesi durumunda sıfatın isim gibi alabileceği ekler Almancada önem arz eder. Zira Almancada sıfatlar isimler gibi çekimlenirler. Bu çekim fiilden türetilen sıfatlar (sıfat-fiiller) için de geçerlidir:

Nom. der alte Mann	yaşlı adam
Akk. den alten Mann	yaşlı adamı
Dat. dem alten Mann	yaşlı adama
Gen. des alten Mannes	yaşlı adamın

Yukarıda Almanca ismin önünde yer alan *alt* (yaşlı) sıfatının sıfat çekimine tabi olarak ismin hallerine göre çekildiğini, yani değişerek önüne ekler aldığını görüyoruz. Bu sıfatın yerine fiilden türetilen bir sıfat (sıfat-fiil) geldiğinde de aynı şekilde çekilir. Önündeki isim düştüğünde de sıfatın bizzat kendisi isim göreviyle aynı çekime tabi olur ve Almancada isimler büyük harfle başladığı için, sıfat artık isme dönüştüğünden büyük harfle başlar:

Nom.	der kommende Mann	gelen adam
Akk.	den kommenden Mann	gelen adamı
Dat.	dem kommenden Mann	gelen adama
Gen.	des kommenden Mannes	gelen adamın
Nom.	der Kommende	gelen
Akk.	den Kommenden	geleni
Dat.	dem Kommenden	gelene
Gen.	des Kommenden	gelenin

Temel cümleye bağlanacak yan cümlenin başında bir özne bulunursa, sıfat-fiil eki *-An* bağlanacak yan cümlenin başında nesne varsa sıfat-fiil eki *-dik* kullanılır. Almancada ise her iki şekilde de *Relativsatz* kullanılır.

TC: Hasta ameliyat edildi.	Der Kranke wurde operiert
YC: Hasta kaza geçirdi.	Der Kranke hatte Unfall.
BC: Kaza geçiren hasta ameliyat edildi.	
Der Kranke, <i>der Unfall hatte</i> , wurde operiert.	
TC: Yüzüğümü buldum.	Ich habe meinen Ring gefunden.
YC: Yüzüğümü kaybetmişim.	Ich hatte meinen Ring verloren.
BC: Kaybettiğim yüzüğümü buldum.	
Ich habe meinen Ring, <i>den ich verloren hatte</i> , gefunden.	

Sıfat-fiil yan cümleleri, sıfat-fiilin yönetim alanındaki ismi niteler. Bu isim aynı zamanda bir üst cümleye aittir.

tanıdık adam	der bekannte Mann
gelen adam	der kommende Mann
soyulmuş elma	der geschälte Apfel
satılacak araba	der zu kaufende Wagen

Nitelenen isim yan cümledeki sıfat-fiilin öznesi ise, sıfat-fiil *-An, -mİş, -AcAk* ekiyle, ya da *-mİş* olan, *-AcAk* olan şeklindeki sıfat fiil gruplarıyla oluşturulur. Bu sıfat-fiil yan cümlesi Almancadaki Partizip yapısıyla ya da bunun yerine kullanılacak *Relativsatz* ile karşılanır:

parkta uyuyan yaşlı adam	der im Park schlafende alte Mann
	der alte Mann, der im Park schläft
parkta uyuyacak yaşlı adam	der im Park schlafende alte Mann
	der alte Mann, der im Park schlafen wird
parkta uyumuş olan adam	der alte Mann, der im Park geschlafen hat

Nitelenen öge yan cümledeki sıfat-fiilin tümleci ise, sıfat-fiil *-dIk, -AcAk* veya *-AcAk* olduğu, *-mİş* olduğu şeklinde oluşturulur.

Yaşlı adamın parkta uyuduğunu biliyorum.
Ich weiß, dass der alte Mann im Park schläft.
Yaşlı adamın parkta uyuyacağını biliyorum.
Ich weiß, dass der alte Mann im Park schlafen wird.
Yaşlı adamın parkta uyumuş olduğunu biliyorum.
Ich weiß, dass der alte Mann im Park geschlafen hat.

2.4.2.2.3. Zarf-Fiil Yan Cümleleri

Zarf-fiil yan cümleleri, isim-fiil ve sıfat-fiil yan cümleleri gibi isimlerin üstlenebileceği görevleri üstlenemezler. Bağlama ve yönetme özellikleri olmasına rağmen zarf-fiil yan cümlelerinin özneleri fiilleri ile tamlama kuramazlar ve fillerin sonuna getirilen ekler hiçbir zaman değişikliğe uğramaz. Bu yan cümleler herhangi bir ek almadan doğrudan doğruya temel cümleye bağlanır ve temel cümleyi zaman, sebep, tarz, şekil ve şart gibi özellikler açısından tamamlarlar. Zarf-fiil veya zarf-fiil grubundan oluşan yan cümlelerdir. Fillerin kök ya da fövdelerine *-A, -All, -ArAk, -Ip, -InCA, -mAdAn, -ken* gibi zarf-fiil ekleri getirilerek oluşturulurlar. Zarf-fiiller, çalışmamızda ilgili başlık altında kapsamlı bir şekilde verilmiştir.

Ediskun (1999: 252) zarf-fiil yerine ulaç (bağayem) terimini kullanır ve ulaçları şu şekilde tanımlar: “Ulaçlar, kurduğu önermeyi başka bir önermeye bağlayan eylemsilerdir. Bağayemler, bir yandan birleşik tümcede iki tümceyi bağladığı için bağlaç, öbür yandan

da özne, nesne, tümleç aldıkları için eylem olan sözcüklerdir.” Gültekin (2011: 100) zarf-fiil yan cümlesi yerine zarf-fiil yan cümleciği terimini kullanır ve “yüklemi, bir fiil tabanı ile bir zarf-fiil ekinden oluşan yan cümlecik” şeklinde tanım yapar. Zarf-fiil yan cümleciklerinin genellikle temel cümleciklerin bir ögesi olarak bağlama, zaman, durum, sebep, amaç vb. anlamlar verdiğini ifade eder. Delice (2012: 165) zarf-fiil cümlelerini şöyle tanımlar: “Bünyesinde zarf-fiil veya zarf-fiil öbeği bulunan cümlelerdir. Yan cümlesi zarf-fiil eki almış olan birleşik cümledir. Bu tür birleşik cümlelerde zarf-fiil eki, fiil ve ona bağlı olan unsurları temel cümlenin zaman, sebep ve durum gibi zarflık özelliklerini tamamlayan zarf tümleci olarak kullanılmasını sağlar.”

Türkçede olduğu gibi Almancada da zarf-fiiller (Verbaladverbien) fiillerden türetilen zarf (Adverb) şekilleridir. Bunlar Almancada yan cümle (Nebensatz) şeklinde, sıfat çekim ekleriyle (Adjektivendungen), veya Präposition’larla kurulu isim veya isim tamlama şekilleriyle (Nominalisierung) ifade edilebilmektedir. Zarf-fiil ekleriyle kurulan zarf-fiiller ve zarf-fiil öbekleri, genel itibarıyla Almancadaki yan cümleleri ya da bunların yerine kullanılan isimleştirmeleri karşılar. Ancak Almancadaki yan cümleleri, yan cümle yapısının dışında, bunları karşılayan, eşdeğerlilikleri olan fiilimsilerle (Partizipien), isimleştirme yoluyla (Nominalisierung), vb. şekillerde de ifade temek mümkündür.

Çocuk ağlayarak çalışma odasına gitti.

Das Kind ging weinend ins Arbeitszimmer.

Annem gülerek içeri girdi.

Die Mutter kam lächerlich herein.

Bir metin tercüme edilmeden önce dikkatlice okunmalıdır.

Vor dem Übersetzen eines Textes muss man ihn vorsichtig lesen.

Nominalisierung

Bir metin tercüme edilmeden önce dikkatlice okunmalıdır.

Bevor man einen Text übersetzt, muss man ihn vorsichtig lesen.

Nebensatz

Zarf-Fiil Yan Cümlelerinin İşlevleri ve Almanca Eşdeğerlilikleri

1. Ulama Yan Cümleleri

Bunlar zarf-fiil eki *-(y)Ip* ile kurulan ve Almancada daha çok iki temel cümleyi birbirine bağlayan “und” (ve) bağlacıyla birbirine bağlanan temel cümle yapılarıyla karşılanır. *-Ip* zarf-fiil ekiyle, birbiriyle bağıntı içerisinde olan birden fazla olay da birbirine bağlanabilir.

Kahvaltı *edip* evden çıktım.

Ich habe gefrühstückt *und* bin aus dem Haus gegangen (Ersen-Rasch, 2012: 247).

Evime dönüp yatak odasındaki dolaptan şemsiyemi aldım.

Ich kehrte in mein Haus zurück *und* nahm aus dem Kasten im Schlafzimmer meinen Regenschirm (Jansky, 1982: 109).

Türkçede, temel cümledeki fiil olumsuz iken, *-(y)Ip* zarf-fiil eklerinde bu görülmez. Bu cümlelerin Almanca karşılıklarında her iki cümlenin, ya da cümlelerin olumsuz olarak verilmesi gerekir.

Kalkıp *çıkmadı*. (Kalkmadı ve *çıkmadı*).

Er stand *nicht* auf *und* ging *nicht* hinaus (Jansky, 1982: 109).

Ardından bir adet domatesi de *soyup*, *doğrayıp*, az tuz ekleyip malzemeye ilave *edip* kavuruyoruz.

Danach schälen wir auch eine Tomate, schneiden sie klein, fügen wenig Salz hinzu, geben alles den Zutaten hinzu *und* braten es.

Türkçede *-(y)Ip* zarf-fiil ekiyle bağlanıp ard arda sıralanan ikiden çok zarf-fiil yapılarının virgülle, son zarf-fiil yapısından önce ise ve bağlacıyla bağlandığını görüyoruz.

2. Durum Veya Tarz Bildiren Yan Cümleler (Modale Nebensätze)

-ArAk, *-A -A*, *-ken* zarf-fiil ekleriyle kurulan yan cümlelerdir. Almancada genellikle „indem“ veya „dadurch, dass“ bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır. Ancak kısa yan cümleler yerine zarf olarak kullanılan Partizip şekilleri tercih edilir. Bu yan cümleler eylemin oluş şeklini, durumunu ifade eder. Temel cümlede ve yan cümlede fiiller eş

zamanlıdır (Gleichzeitigkeit). Bu yönüyle –*Ip* zarf-fil ekinden zaman açısından farklılık gösterir. Zira –*Ip* zarf-fil ekinde ön zaman ve art zaman (Vorzeitigkeit und Nachzeitigkeit) ilişkisi söz konusudur.

Arkadaşım *gülerek* bu soruma cevap verdi.

Mein Kamerad gab auf meine Frage *lachend* Antwort (Jansky, 1982: 137)

Bu düğmeye basarak motoru durdurabilirsiniz.

Sie können das Motor *dadurch* starten, *dass Sie auf diesen Knopf drücken*.

Dikkatli giderek kazalar önlenir.

Man vermeidet Unfälle *dadurch, dass man vorsichtig fährt*.

Çok çalışarak hayatta başarıya ulaşılır.

Man kann im Leben nur Erfolg haben, *indem man viel arbeitet*.

3. Zaman Bildiren Yan Cümleler (Temporale Nebensätze)

Zarf-fiil ekleri –*IncA*, –*r –mAz*, –*dl mI*, –*IncAyA kadar*, –*All beri*, –*dl –All*, –*dlkçA*, –*dlğI zaman*, –*mAdAn*, –*dlktAn sonra*, –*ken*, vb. ile kurulan yan cümlelerdir. Almancada „Temporale Nebensätze“ (zaman bildiren yan cümleler) başlığı altında verilen oldukça geniş kapsamlı bir konudur. Zira Almancada eş zaman (Gleichzeitigkeit), ön zaman (Vorzeitigkeit) ve art zaman (Nachzeitigkeit) ifade eden ve birçok bağlaçla kurulan yan cümleler söz konusudur. Bu konu çalışmamızda *Temporale Nebensätze* (Zaman Bildiren Yan Cümleler) bölümünde kapsamlı bir şekilde verilmiştir.

a) Eş Zamanlı Yan Cümleler (Gleichzeitigkeit)

Zaman bakımından temel cümlenin eylemi ile yan cümlenin eylemi aynı anda gerçekleşir. Almancada temel cümle ve yan cümlenin fiilleri eş zamanlıdır.

Bir çocuk altı yaşına girdiğinde okula gider.

Wenn ein Kind sieben Jahre alt ist, geht er in die Schule.

Bir çocuk annesini gördükçe sevinir

Ein Kind freut sich, *sooft es seine Mutter sieht*.

Yağmur diner dinmez yola devam ettik.

Sobald der Regen aufgehört hatte, gingen wir weiter.

Bu şehirde yaşadığım sürece bu evde ikamet etmek istiyorum.

Solange ich in dieser Stadt lebe, will ich in dieser Wohnung wohnen.

Kendisiyle her karşılaştımda Bay Müller beni daima dostça selamladı.

Herr Müller hat mich immer freundlich begrüsst, *sooft ich ihm begegnet bin* (Griesbach 1982: 309).

Bekleme salonunda doktoru beklerken birçok eski gazeteyi ve dergiyi okudum.

Während ich im Wartesaal auf den Arzt wartete, las ich viele alte Zeitungen und Zeitschriften.

b) Ön Zamanlı Yan Cümleler (Vorzeitigkeit)

Zaman bakımından yan cümlenin eylemi temel cümlenin eyleminden önce gerçekleşir. Almancada temel cümle ve yan cümlenin fiilleri genellikle farklı zamanlardadır. Özellikle „nachdem“ bağlacı ile kurulan cümlelerde bu kurala mutlaka uyulması gerekir. Bu gruptaki yan cümleleri ifade etmek için Almancada birçok yan cümle bağlacı kullanılır. Aşağıda bunlara birer örnek verilmiştir.

Anaharı çantadan aldıktan sonra kapıyı açmaya çalıştı.

Nachdem er den Schlüssel aus der Tasche herausgeholt hatte, versuchte er, die Tür aufzumachen.

Eve vardığımız zaman yağmur yağmaya başlamıştı.

Als wir das Haus erreicht hatten, fing es an zu regnen.

Sigarayı bıraktığından beri daha iyi örünüyor.

Seitdem er mit dem Rauchen aufgehört hat, sieht er viel besser aus.

Onu gürür görmez tanıdım.

Sowie ich ihn sah, kannte ich ihn.

c) Art Zamanlı Yan Cümleler (Nachzeitigkeit)

Zaman bakımından yan cümlenin eylemi temel cümlenin eyleminden sonra gerçekleşir. Almancada *bevor* ve *ehe* yan cümle bağlaçlarıyla kurulur ve temel cümle ve yan cümlenin fiilleri eş zamanlı veya farklı zamanlı olabilir.

Karanlık oluncaya kadar çocuklar bahçede oynuyor.

Bis es dunkel wird, spielen die Kinder im Garten.

Soruları cevaplandırmadan önce metni iki kez dikkatlice okuyun!

Lesen Sie den Text zweimal sorgfältig, *bevor Sie die Fragen beantworten!*

Bir metin tercüme edilmeden önce kelimeler sözlükte aranır.

Bevor man einen Text übersetzt, sucht man die Wörter im Wörterbuch.

Bu ilacı almadan önce bir bardak su içiniz!

Trinken Sie ein Glas Milch, *bevor Sie diese Arznei einnehmen!*

Meyve ve sebzeleri yemeden önce onları yıkamalıyız.

Bevor wir Obst oder Gemüse essen, sollen wir es waschen.

Etrafa bakınmadan önce araç kapısı açılmamalıdır.

Ehe man sich umgesehen hat, darf man die Wagentür nie öffnen.

4. Sebep Bildiren Yan Cümleler (Kausale Nebensätze)

Sebep bildiren zarf-fiil ekleri *-dlğI*, *-AcAğI için*, *-dAn dolayı*, *-mAsI için* vb. ile kurulan yan cümlelerdir. Genellikle sıfat-fiil eklerine ilave edilen tamlama eki, hal eki gibi eklerle türetilen ve çoğunlukla neden bildiren edatlarla da kullanılan yan cümle şekilleridir. Bu yan cümleler temel cümledeki eylemin sebebini açıklar. Almancada *weil*, *da*, *zumal*, *damit* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır.

Frenleri tutmadığı için, arabayı durduramadı.

Er konnte das Auto nicht stoppen, *weil die Bremsen versagten.*

Ülkenin dilinden anlamadığı için bir tercümana ihtiyacı var.

Da er die Landsprache nicht verstand, braucht er einen Dolmetscher.

Elektrik kesintisinden dolayı işi kısa süre içerisinde tamamlayamayız

Wir können die Arbeit in der kurzen Frist nicht fertigstellen, zumal wir Strommangel haben.

Doktor, daha iyi uyuyabilmesi için hastaya ilaç yazdı.

Der Arzt hat dem Kranken die Arznei verschrieben, damit er besser schlafen kann.

2.4.2.3. Fiilimsi Yapılarla Kurulu Yan Cümlelerin Bağlayıcı Ekleri

İsim-Fiil Yan Cümleleri Bağlayıcı Ekleri

-mAk Hayvanlara eziyet et-mek günahtır

Es ist Sünde, Tiere zu quälen (Ersen-Rasch, 2011: 159).

-mA + iyelik Bu hesabı öde-me-m imkânsız.

-mA + iyelik + hal Yanımda kal-ma-n-ı istiyorum.

Ich möchte, dass du bei mir bleibst

Doktor ona bu kadar çok sigara iç-me-si-ni yasakladı.

Der Arzt hat ihm verboten, so viel zu rauchen.

-İş + iyelik Habersiz gel-iş-in bir sürprizdi.

Es war eine Überraschung, dass du unangemeldet kamst.

-İş + iyelik + hal Habersiz gel-iş-im-e hiç sevinmedi.

Er freute sich gar nicht (darüber), dass ich unangemeldet kam (Savaşçı, 1998: 89).

-dIk + iyelik Seni ara-dığ-ım doğrudur.

Es stimmt, dass ich dich angerufen habe.

-dIk + iyelik + hal Beni anla-dıĝ-ın-ı söyledi.

Er hat gesagt, dass er mich verstanden hat.

-AcAk + iyelik Haftasonu Berline gid-eceĝ-im doĝru deĝil.

Es stimmt nicht, dass ich am Wochenende nach Berlin fahren werde.

-AcAk + iyelik + hal Ancak gelecek yıl Berlin'e gideceĝimi söyleyebilirim.

Ich kann aber sagen, dass ich nächstes Jahr nach Berlin fahren werde.

Sıfat-Fiil Yan Cümleleri Bağlayıcı Ekleri

-(y)An Durakta bekle-yen adamı tanımıyorum.

Ich kenne den Mann nicht, der an der Haltestelle wartet.

-dIk + iyelik Benim oku-duĝ-um kitap çok ilginçti.

Das Buch, das ich gelesen habe, war sehr interessant.

-AcAk + iyelik Satın al-acaĝ-ım ev okulun arkasındadır.

Das Haus, das ich kaufen werde, ist hinter der schule.

-mİş Bu ülkede ümitleri kaybol-muş insanlar yaşıyordu.

In diesem Land lebten Menschen, deren Hoffnungen verloren gegangen sind.

-AcAk Gelecek yıl Erasmus programı kapsamında yurt dışında oku-yacak öğrenciler evraklarını şimdiden hazırlamak zorundadırlar.

Die StudentInnen, die nächstes Jahr unter Erasmus-Programm im Ausland studieren werden, müssen ihre Akten im Voraus ausfertigen.

- AcAk + iyelik Evlen-eceğ-im erkek sensin.
Der mann, den ich heiraten werde, bist du (Ersen ve Rasch, 2011: 166).
- Zarf-Fiil Yan Cümleleri Bağlayıcı Ekleri:
- ArAk Değişik örnekler ver-erek kuralı daha iyi açıklayabilirsiniz.
Sie können die Regel besser erklären, indem Sie verschiedene Beispiele geben.
- IncA Karanlık ol-unca yarasalar uçar.
Wenn es dunkel wird, fliegen die Fledermäuse.
- Ip Gazeteleri oku-yup bir fincan kahve içmek istiyorum.
Ich will die Zeitungen lesen und eine Tasse Kaffee trinken.
- dikçA Onu gör-dükçe birlikte olduğumuz okul dönemini hatırlarım.
Sooft ich ihn sehe, fällt mir unsere gemeinsame Schulzeit ein.
- (A/I)r –mAz Gün doğ-ar doğ-maz işe gitmişti.
So wie es Tag geworden war, war er zur Arbeit gefahren.
- mAdAn Arkadaşım beni selamla-madan yanımdan geçip gitti
Mein Freund ging vorbei, ohne dass er mich grüßt.
- ken Çocuklar televizyon seyred-er-ken, anne mutfakta çalışıyordu.
Während die Kinder fernsehen, arbeitet die Mutter in der Küche.
- All Bu köprü yapıldı daha az trafik kazası oluyor.
Seitdem diese Brücke gebaut wurde, ereignen sich weniger Verkehrsunfälle.

- mAdAn + edat Uyu-madan önce genellikle bir kitap okurum.
Bevor ich einschlafe, lese ich meistens ein Buch.
- dIk + iyelik + hal Toplantıya geç gel-diğ-im-den özür dilemek zorunda kaldım.
Ich musste mich entschuldigen, weil ich zur Versammlung spät kam.
- dIk + iyelik + edat Yorgun ol-duğ-um için erkenden uyudum.
Ich bin früh eingeschlafen, weil ich müde war.
- dIk + iyelik + hal + edat Bu arabayı satın al-dığ-ım-dan beri daha çok para harcıyorum.
Seitdem ich diesen Wagen gekauft habe, gebe ich mehr aus.
- dIk + hal + edat Baba öl-dük-ten sonra mirası oğulları tarafından paylaşıldı.
Nachdem der Vater gestorben war, wurde das Erbe von den Söhnen verteilt.
- AcAk + iyelik + hal Gelecek yıl İsviçrede öğrenim gör-eceğ-im-den Almanca öğrenmek zorundayım.
Ich muss Deutsch lernen, weil ich nächstes Jahr in der Schweiz studieren werde.
- AcAk+iyelik+edat Hafta sonu Berlin'e gideceği için işlerini bitirmek zorunda.
Er muss seine Arbeiten erledigen, weil er am Wochenende nach Berlin fahren wird.
- mA + iyelik + edat Babam kitap satın al-ma-m için bana para gönderdi
Mein Vater hat mir Geld geschickt, damit ich mir Buch kaufe.
- mA +iyelik+hal+edat Doktor bütün ümidini kaybet-me-si-ne rağmen hastayı kurtardı.
Obwohl der Arzt alle Hoffnung verloren hatte, hatte er den Patienten gerettet.

2.5. Türkçede Bağlaçlar

Bağlaçlar zaman, amaç, sebep, sonuç, tarz, şekil gibi ilişkileri ifade eden kelimelerdir. Türkçede, kelimeler, kelime grupları, cümleler farklı şekillerde bağlanmaktadır. Bağlama hususunda özellikle çekimsiz fiile kurulu fiilimsiler ve zaman içerisinde yaygınlaşan çekim edatları önemli yer tutar. Bunların dışında virgül ve tonlama da bağlama için başvurulan yollardır. Bağlaç konusu hep tartışılmalı ve farklı şekillerde farklı kabullerle izah edilmeye çalışılmıştır:

Anlamca ilgili cümleleri, görevdeş ögeleri bağlamaya yarayan kelimelere bağlaç denir (Gencan, 1978: 230). Bağlaç (Ing. conjunction; Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. conjonction) eş görevli sözcükleri, sözcük öbeklerini ve cümleleri birbirine çeşitli anlam ve görev ilişkileri kurarak bağlayan sözcük (Hengirmen, 2009: 49). Bağlaç (Alm. Konjunktion, Bindewort; Fr. conjonction; Ing. conjunction). Bir tümcede işlev açısından iki sözcüğü, iki sözcük öbeğini, ya da hem aynı türden, hem de ayrı işlevli iki tümceyi birbirine bağlayan biçimbirim. Biçim açısından bağlaçlar, yalın (ve, de, ile...), türemiş (örneğin, kısacası, gerçekten...), bileşik (öyleyse, yoksa, nitekim...) ve öbekleşmiş (bunun için, , gel gelelim, ne var ki...) bağlaçlar olarak bölümlenir (Vardar, 2002: 31). Banguoğlu (2011: 390) bağlaç yerine bağlam terimini kullanarak şu şekilde bir tanım yapmaktadır: “Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı, bazan da iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere bağlam (conjunction) adını veriyoruz”. Karaağaç (2012: 55) bağlama edatları terimini kullanır ve şu tanımı yapar: “Bağlama edatları (conjunction), sözleri, söz öbeklerini veya cümleleri bir araya getirmeye yarayan çekimlik bağlı birimlerdir. Bu dil öğelerini bir araya getiriş, sıralayıcı veya açıklayıcı biçimlerdeki bağlamlardır”. Bağların hem semantik hem de sentaktik görev ve değerleri vardır; bunlar özellikle söz dizimi içindeki değerleri, şekilleri ve cümle bağlama teknikleri bakımından farklılıklar arz ederler (Şenlik, 2012: 252).

Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazan da iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere bağlam (conjunction) adını veriyoruz. Kedi ile köpek. Beni ve kardeşimi çağırdılar. Güzel, fakat bakımsız bir bahçe. Yola çıkmadık, çünkü hava bozdu. Yolda çok yorulmuşduk da, hemen yattık (Banguoğlu, 2011:390). Banguoğlu eski Türkçeden beri dilimizde bağlam işleyişinde kelimelerin mevcut olduğunu ancak bunların sayıca az olduğunu ifade ederek bağlam sınıfının Türkçede daha

geç gelişmesini iki sebebe bağlar; a) Türk dillerinide ifade kısalığı, dolayısıyla bağlamsızlığı (Frns. asyndete Alm. asyndetisch) tercih edilegelmiştir. b)Türkçe zengin bir zarf fiiller sistemi geliştirmiş olup ilintili bağlam cümleleri yerine daha çok karmaşık zarf fiil cümlelerini kullanır.

Yemeği yedi ve gitti. Yemeği yeyip gitti.

Dün gelmedim, çünkü hastalandım. Hastalandığım için dün gelmedim (Banguoğlu, 2011:394).

Grönbech (1995: 44-45) bağlaçların Türkçeye yabancı olduğunu ileri sürerek görüşlerini şöyle aktarır:

“Aslında bağlar, Türkçeye yabancıdırlar; öyle görünüyor ki bunlar, izahı güç, çok az istisna ile, kısmen oduğu gibi alınan yabancı kelimeler, kısmen de yerli dil malzemesi vasıtasıyla yabancı cümle kuruluşuna bakarak yapılan teşkillere yabancı dillerin tesiri altında meydana gelmişlerdir. Bundan dolayı, bunlar, Kitabe Türkçesi ile muhafazakâr Kuzey ağızlarında hiç bulunmazlar. Sıralama, kelimelerin yahut cümlelerin sadece yan yana getirilmesiyle olur, alt sıralama görevini ise ince farklar gösterme kabiliyeti üstün sayısız fiil şekilleri yapar; cümleleri birleştiren alt sıralayıcı bağlar Türkçenin yapısına bir tecavüzdür.”

Türk Dilinde Edatlar (1992) adlı eserinde bağlama edatlarına geniş yer veren Hacıemnoğlu, Eski Türkçede bağlaçların olmadığını söyleyerek görüşlerini şöyle açıklar:

“Yapılan araştırmalar Eski Türkçede bağlama edatlarının olmadığını ortaya koymaktadır. Türkçe cümle yapısına sonradan girmiş birçok bağlama edatı bulunmaktadır. Bu bağlama edatlarının Türkçeye yerleşmesi Karahanlı devrinden itibaren görülmeye başlar. Bağlama edatlarının büyük bir kısmı özellikle Arapça ve Farsçanın tesiriyle Türkçeye girmiştir. Dolayısıyla çoğunluğu yabancı asıllıdır. Fakat bağlama edatlarının diğer kısmı ise Türkçedeki isim ve fiil şekillerinden türetilmiştir. Eski Türkçede olmadığı halde, sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkanları ile teşekkül etmesi hadisesi, gramercilerimiz tarafından yabancı dillerin tesiri ile, hususiyile Arapça ve Farsçanın tesiri ile izah edilmektedir”

Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler (2014) adlı eserinde ve makalesinde (1996) bağlaçlar konusuna kapsamlı yer veren Johanson ise görüşlerini şöyle açıklar:

“Bitişmeyen Birkaç Bağlayıcı: Sözü edilen eğilimlerden, Türkçenin az sayıda bitişmeyen bağımlılaştırıcıya, bir ögeyi bağımlı hale getiren edatlara, içe yerleşik cümleleri başlatan veya bitiren ögelere sahip olduğu anlaşılır. Genel Türkçede gerçek bir ilgi zamiri yoktur; kopyalanmamış bağımlılaştırıcı bağlaçtan söz etmek çok zordur. Bağımsız kullanılabilen bağlayıcıların (bağlaçlar ve benzeri ilişkilendiriciler) sayısı özellikle dilin önceki dönemleri için dikkate değer derecede düşüktür. Genel Türkçe (eşdeğer parçaları koordine eden) bağlaçlar da büyük oranda yoktur (Johanson, 2014: 43). Türk dilleri bilinen tarihi seyri içinde birçok yabancı dille ilişki içerisinde olmuştur ve dil bağlantıları açısından ilginç verilerin çeşitliliğini sunmuştur. İran, moğol, slav ve diğer komşu dillerle ilişkilerinde dilbilgiselleşme süreci içerisinde de önemli ölçüde etkilenmiştir (Johanson, 1996: 39). İlgili bağlayıcıyı (Junktor) “Konjunktur” olarak isimlendiriyoruz. Ard arda sıralamada A ve B formal sentaktik bağımsız cümleler olarak, birbirine bağlı olmaksızın yan yana bulunmaktadır. Minimal olarak pragmatik-içeriksel bir bağlantı mevcuttur. Fakat içeriksel bağlantı zarf olarak kullanılan bağlayıcılar (kısaca Adjunktor olarak isimlendiriyoruz) vasıtasıyla yapılır. Bunlar yan cümle kuran bağlaçlara (Subjunktoren) dayalı Pro-Formlar (ismi temsil eden zamirler) şeklinde, genellikle anaforik (birbirine bağlı) işaret zamiri+hal eki/edattan oluşan, zamir kökenli bağlayıcı zarf şeklindedir” (Johanson, 1996: 40).

Öğrenci hastadır. Onun için (ondan dolayı) gelmedi.

O+hal eki+edat

Basit yan cümle bağlayıcıları (Subjunktoren) genellikle isim-fiil + hal eki/edat kombinasyonundan oluşur.

yorul+duk+um+dan / yorul+duk+um için / yorul+duk+um+dan ötürü /

yorul + duk + um + dan dolayı

f. kökü + sıfat-fiil e. + İyelik e. + hal e. edat

Türkçede çok geniş bir yer tutan bağlaçlar; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir (Korkmaz, 2005: 118). Korkmaz Türkçede bağlaçları tanımladıktan sonra bu konudaki görüşlerini şöyle devam ettirir:

“Türkçede eş değerli olan kelime ve kelime gruplarının bağlaçsız olarak yan yana getirilmesi, isim-fiil, sıfat-fiil ve özellikle zarf-fiil gibi çekimsiz fiillerin ve bazı edatların aynı zamanda bağlaç görevi yüklenmiş olmaları, ayrıca bağlaç için yer yer virgül ve tonlara da başvurulmuş olması, bazı gramerlerde ve bu konuyu işleyen bazı eserlerde, dilimizde aslında bağlaç bulunmadığı, bunların sonradan yabancı dillerin etkisiyle ortaya çıktığı yolundaki yargılara yol açmıştır. Hatta aynı görüşten hareket edilerek, Türkçede bağlaçların ancak “Karahanlı devresinden itibaren kendini belli ettiği” biçiminde yargılar da yer almıştır. Bağlaçların Türkçedeki tarihi gelişme seyri içinde gözden geçirilmesi, bu yargıların doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulunca, “Türkçede aslında bağlaç yoktur” gibi yanlış bir yargı yerine, Türkçede bağlaç görevinin hangi yollarla karşılanmış olduğunu, bu işlev için de, Türkçenin şekil bilgisi siteminde hangi ek ve kelimelerin kullanılmış olduğunu belirtmek daha gerçekçi bir değerlendirme olur.” (Korkmaz, 2005: 120).

Korkmaz’ın ifade ettiği bağlaç görevinin hangi yollarla karşılanmış olduğunu aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Eşdeğerde kelime veya kelime grupları (ana baba, yer gök, vb.)
2. Virgül, noktalı virgül
3. Bu görev için şart eki –sA kullanımı
4. Bazı edatlarla (gibi, kadar, vb.)
5. Kalıplaşmış veya kalıplaşmamış zarf-fiil şekilleriyle
6. Diğer bazı kelimelerin kullanılmasıyla.

Korkmaz (2005: 120) Türkiye Türkçesindeki bağlaçları kökenleri bakımından üç gruba ayırmaktadır:

a. *Yabancı kökenli bağlaçlar:* Bunlar, ortak İslam kültürünün etkisi altında, dilimize Arap ve Fars dillerinden girmiş olan bağlaçlar veya bunların bugüne uzanan kalıntılarıdır: *adeta, aksi halde, aksi takdirde, amma, ama, amma ki, bilakis, binanaleyh, esasen, fakat, galiba, hakikaten, mamafih, nihayet, vakia, velhasıl, yani, zaten, zira; bari, çünkü, eğer, gerçi, güya, hem... hem, hiç, kah... kah, meğer, meğer ki, ya... ya vb.*

b. *Arapça-Farsça, Farsça-Arapça, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe kelime ve şekillerin birbirine karışmasından oluşmuş karışık nitelikte bağlaçlar:* *belki, belkim, bilmem ki, canım, demek ki, hiç olmazsa, hiç şüphesiz, hiç yoksa, meğer ki, meğerse, nasılsa, ne var ki, öyle ki, sadece, sanki, şu kadar ki, şüphesiz, ya... veya, ya... veyahut, yok canım, zira ki vb.*

c. *Türkçe bağlaçlar: Sayıları pek çoktur. Başlıcaları şunlardır: açıkçası, ancak, anlaşılın, arkasından, ayrıca, bak, bakalım, bakarsın, bereket versin, besbelli, bile, bilemedim, bir... bir, bir de, böylece, böylelikle, bununla birlikte, da, dahası, değil mi?, derken, doğrusu, doğrusunu istersen, dolayısıyla, gerek... gerek, hele, ile, ister... ister, kısacası, nasılsa, ne demek, , ne... ne, nedense, nitekim, olsa olsa, oysa, öncelikle, sakın ola, söz gelişi, şöyle dursun, üstelik, yine, yoksa vb.*

Bu bağlaçların birçoğu iki temel cümleyi birbirine bağlayan bağlaçlardır (Koordinationskonjunktionen). Yabancı kökenli bağlaçların bir kısmının ise yan cümle bağlaçları (Subjunktionen) olduğunu görüyoruz. Bazı bağlaçlar ise Almandaki “Doppelkonjunktionen” (Çift bağlaçlar) ile örtüşmektedir. Temel cümle bağlaçları da çoğunlukla Almanca bağlaçları karşılamaktadır.

Çok çalışmalısın, *aksi takdirde* sınavı başaramazsın.

Du musst viel studieren, *sonst* kannst du die Prüfung nicht bestehen.

Çok çalıştı, *ancak* sınavı başaramadı.

Er hat viel gelernt, *aber* die Prüfung nicht bestanden.

Dün akşam erkenden uyudum, *çünkü* çok yorgundum.

Ich habe gestern Abend früh eingeschlafen, *denn* ich war sehr müde.

Hem savaşta *hem de* barışta görevini yaptı

Sowohl im Frieden *als auch* im Krieg tat er seine Pflicht.

Kâh yağmur yağıyor, *kâh* güneş parlıyor.

Bald regnet es, *bald* scheint die Sonne.

Ya hesabı ödersin *veya* makinayı geri verirsin.

Entweder du zahlst die Rechnung, *oder* du gibst die Maschine zurück.

Onu uzun zamandır göremedim, *demek ki* çekip gitmiş.

Ich habe ihn lange nicht gesehen, *also* ist er weggefahren (Erişek, 2009: 7).

Sürekli yeni sarsıntı dalgaları geliyordu, *öyle ki* insanlar evlerine dönmek istemiyorlardı.

Immer wieder kamen neue Erdbebenwellen, *so dass* die Menschen nicht in ihre Häuser zurückkehren wollten (Erişek, 2009: 143).

Bizim bir pense ve bir matkaba ihtiyacımız var, *ayrıca* birkaç dübel ve vidaya da.

Wir brauchen eine Zange und einen Bohrer, *ferner* einige Dübel und Schrauben (Erişek, 2009: 68).

Ne bir fabrikada çalışıyor, *ne de* bir büroya gidiyor.

Weder arbeitet er in einer Fabrik, *noch* geht er in ein Büro.

Korkmaz (2005: 123) ise isim gruplarından oluşan bağlaçları tanımlayarak bunlara örnekler verir:

Bir kısım bağlaçlar da şekil bakımından; isim tamlaması, edat grupları, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, ünlem grubu gibi çeşitli gruplar halindedir. Dil burada, bağlaç oluşturmak için dilin cümle yapısından yararlanarak belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğundan yararlanmıştır: aksi halde, aksine olarak, aksi takdirde, anladığım kadarıyla, asıl önemli olan, aynı şekilde, başka bir deyişle, beri yandan, bildiğim kadarıyla, bilindiği gibi, bilindiği üzere, bir bakıma, bir taraftan da, bir yanda... bir yanda, bir yandan öbür yandan da, böyle iken, böyle olunca, bu durumda, bu gidişle, bundan başka, buna karşı, bundan dolayı, daha doğrusu, dediğim gibi, en azından, hadi canım sen de, ister istemez, ondan ötürü, öte yandan, sözün kısası, tam aksine olarak, yahut ki, yazık ki, yok canım vb.

Almancada da bu bağlaçları karşılayan yapılar olduğunu tespit ediyoruz. Bunlar genellikle Türkçede olduğu gibi bir cümle şeklinde veya iki temel cümleyi birbirine bağlayan bağlaçlar (Koordinationskonjunktionen) ve yan cümle bağlaçları (Subjunktionen) olarak ortaya çıkmaktadır. Burada zikredilmesi gereken önemli husus, Farsçadan Türkçeye geçen ki bağlacının dışında Türkçede yan cümle bağlacının olmayışındır.

Asıl önemli olan senin bu sınavı başarmış olman.

Die Hauptsache ist, dass du diese Prüfung geschaffen hast.

Bildiğim kadarıyla o şimdi Berlin’de ikamet ediyor.

Soweit ich weiß, wohnt er jetzt in Berlin

Bir yandan sürekli birşeyler yemek istiyorum, öbür yandan kilo almak istemiyorum.

Einerseits möchte ich immer etwas essen, andererseits will ich nicht zunehmen.

Ona katlanamıyorum, bundan başka sürekli yalan söylüyor.

Ich kann ihn nicht leiden, außerdem lügt er immer (Erişek, 2009: 23).

Güneyde hava artık sıcak, buna karşın bizde (burada) hala kar yağıyor.

Im Süden ist es schon warm, dagegen schneit es bei uns noch (Erişek, 2009: 37).

Bu gece ikiye kadar çalıştım, bu yüzden şimdi uyumak zorundayım.

Ich habe heute Nacht bis zwei Uhr gearbeitet, deswegen muss ich jetzt schlafen.

Sonuç olarak, Türkçede bağlaçların kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağlayan dilbilgisi öğeleri olduğunu, bunların bir kısmının yabancı kaynaklı, bir kısmının yabancı kelime şekilleri ile Türkçe kelime şekillerinin birbirine karışmasından oluşmuş karışık nitelikte, bazılarının ise Türkçe bağlaçlar olduğunu tespit ediyoruz. Böylece Türkçede karşımıza çok fazla sayıda farklı görevlerde bağlaçlar çıkmaktadır. Bu bağlaçların Almanca karşılıkları irdelendiğinde, bunların birçoğunun yine Türkçede olduğu gibi kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağladığını görüyoruz. Cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlar, iki temel cümleyi bağlayan bağlaçlar (Koordinationskonjunktionen) özelliğindedir. Bazı bağlaçlar ise Almancadaki çift bağlaçları (Doppelkonjunktionen) karşılamaktadır. Her ne kadar Türkçedeki bazı bağlaçların karşılığı, ki bunların sayısı oldukça azdır, Almancadaki yan cümle bağlaçlarına (Subjunktionen) denk gelse de, Türkçede cümleleri birleştiren yan cümle bağlaçları (alt sıralayıcı bağlaçlar) Türkçenin yapısına uygun değildir. Türkçede bizim derin yapı-yüzey yapı kuramına dayanarak yan cümle olarak kabul ettiğimiz fiilimsi yapılar, temel cümleye bir bağlaç vasıtasıyla değil, fiillerin kök veya gövdelerine getirilen

bağlayıcı (Junktor) olarak adlandırılan fiilimsi ekleriyle sağlanır. Bağlaçlarla bağlanan cümlelerin temel özelliği çekimli fiillerinin olmasıdır. Her iki cümle de zaman, kip, şahıs ve çoğul ekleri olarak çekime tabii olan temel cümle özelliğindedir. Ancak yan cümle olarak kabul ettiğimiz fiilimsi yapılar, çekimsiz fiillerle kuruludur. Bu cümleler temel cümle içine yerleşik (Einverleibung) yapılarıdır ve cümlenin bir ögesi gibi görev yaparlar. Bu birleşik yapılarda bağ görevini fiilimsi ekleri yapar. Bu cümlelerde bir alt üst (yan cümle-temel cümle) ilişkisi vardır. Yan cümle temel cümleye bağımlı bir cümledir.

2.6. Türkçede Bağlanma Şekilleri

Türkçedeki bağlanma şekillerine baktığımızda üç temel bağlanma tekniğinin olduğunu görürüz. Bunlardan en yaygın olan, bağlanma teknikleri açısından büyük önem arz eden fiilimsi yapıların temel cümle içerisindeki entegrasyonudur. Bunlar, isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleriyle oluşturulan çekimsiz (infinit/non-finit) şekillerle diğer cümlenin (genellikle temel cümle) içerisinde yerleşik (Einverleibung/embedding) yapılarıdır. Bu yapılar üst cümlenin bir ögesi olarak görev yapar ve üst cümleye entegre edici fiilimsi ekleriyle bağlanır. Dolayısıyla Türkçede fiilimsiler bir yandan bağlı bulunduğu cümlenin bir ögesi gibi görev alırken, diğer yandan onu semantik ve sentektik olarak tamamlayan bir yan cümle vazifesi görür. Türkçedeki önemli bir bağlanma şekli de, Almandada Juxtaposition olarak ifade edilen, çekimli fiilli bağımsız cümlelerin yan yana sıralandığı (Koordination) cümle şekilleridir. Bu cümleler semantik olarak birbirine bağlı fakat sentaktik olarak birbirinden bağımsız cümlelerdir. Semantik ilişkiler, Türkçede çok farklı türleri olan bağlaçlarla sağlanır.

Farsçadan gelen ki’li birleşik cümleler istisna, Türkçedeki birleşik cümlelerin Hint-Avrupa dillerindeki birleşik cümlelerden temel farkı şudur: Türkçedeki birleşik cümleler, diğer dillerden farklı olarak bağlaçsız birleşebilme özelliğine sahiptir. Türkçedeki fiilimsi ekleri ve ayrıca bu eklerle kullanılan edatlı bileşenler bağlayıcı (Junktor) özelliği ile, Hint-Avrupa dillerindeki bağlaçların (Konjunktion) işlevlerini karşılarlar. Şenlik (2011: 253) söz konusu oluşumların kuruluş bakımından bazı farklılıklar göstermekle birlikte Hint-Avrupa dillerindeki “subordination/hypotaxis” (bağımlı cümle) ilişkisi içindeki cümlelerin anlam bakımından gerçek karşılıkları oldukları kanıtını taşıdığını söyleyerek görüşlerini şöyle açıklar: “Bu kategoride yer alan cümleler birbirleri karşısında hiyerarşik bakımdan eşit mertebede değildirler; burada sentaks bakımından bir alt-üst yapılanması,

yan cümle/cümlecik-temel cümle ilişkisi söz konusudur. A ve B cümlelerinden birisi söz dizimi bakımından diğerine bağımlıdır."

Mansuroğlu (1955: 59) başka dillerin yardımcı cümle ile bildirdiklerini Türkçenin, zengin isim-fiileri ve zarf-fiileri ile, yani çekimli fiil (verbum finitum) veya bildirici (predicatum) sayılamayacak unsurlarla karşıladığını; ancak yabancı dillerle kültür alış-verişine girdiği zamandan, yani Uygur devresinden itibaren birinci derecede dinî metinlerde aslına uygunluk isteği ile çeşitli yardımcı cümleler ve bunları baş cümleye bağlayan edatların girdiğini, bundan Türkçenin aslında bağlama edatı tanımayan bir dil olduğunu anlamak gerektiğini ifade eder. Diğer dillerle temasta bulunmasının neticesinde Türkçeye çok sayıda bağlacın girdiği bir gerçektir. Fiilimsilerin görevleri zayıfladığı için hem bağlaçlar hem de fiilimsiler kullanılmaya başlanmış; çekim edatlarının görevlerini üstlenen bazı bağlaçların yabancı, özellikle Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi, yapının sonunda değil, başta yer alması yaygınlaşmıştır. Çekim edatlarının görevlerini üstlenen yabancı kökenli edatların başında (madem(ki), meğer(ki), çünkü v.s) cümle başı edatları (bağlaçları) gelmektedir.

Özkan ve Musa (2004: 115) makalesinde fiilimsilerin tarihi sürecini aşağıdaki alıntılarla kapsamlı bir şekilde vermiştir:

“Cümlenin yardımcı ve asıl unsurlarının birbirlerine herhangi bir bağlaç almadan bağlanmasının kökü çok eskilere dayanmaktadır. N. Z. Gadjiyeva, bu tür yapıların aslında başlangıçta iki ayrı basit cümle olan birimlerin herhangi bir değişikliğe uğramadan sadece yanyana gelerek birleşmesinden önce sıralı cümle, daha sonra da bağımlı cümleler olarak gelişmesinden meydana geldiğini ve bu gelişme süreci içerisinde de “tamlayan + tamlanan” yapısından dolayı yardımcı olan unsurun çekimli fiil olma kabiliyetini yitirerek fiilimsilere dönüştüğünü; aşağıda verdiği örneklerden de görüleceği gibi, Türkçe fiillerin özünde isim olduğu için bunun çok kolay gerçekleştiğini söylüyor (Gadjiyeva 1973: 207, 237, 335-396):

Başk.: Min üylengen yıl bik küngilli ini. (God, v kotorom ya jenilsya bıyl oçen' vesyoly)
(Gadjiyeva 1973: 213) (Benim evlendiğim yıl, çok güzel bir yıl idi).

Tat.: Ul da Dimka eytkenni rasladı. (Í on podtverdil to, çto skazal Dimka). (Gadjiyeva 1973: 213) (O da, Dimka'nın söylediklerini doğruladı).

Hak.: Passajirler aning püün giderin kiçseök pilgenner. (Gadjiyeva 1973: 231) (Passajiriy znali to, çto on uyezjayet segodnya, eşyo vçera). (Yolcular, onun gideceğini dünden (bile) biliyorlardı).

Kum.: Uruşbat alganı belgili. (İzvestno, çto on bral vzyatki). (Gadjiyeva 1973: 231) (Rüşvet aldığı belliydi).

Kaz.: Jekiştıng öte şarşağandığı onıng türinen bilinip tur. (To, çto Jakeş sil'no ustal, bilo zametno po yego litsu). (Gadjiyeva 1973: 231) (Jakeş'in çok yorulduğu (onun) yüzünden belliydi).

Gadjiyeva, diğer taraftan da başlangıçta Türkçenin bu tür cümleleri bağlamak için bağlaçlara ihtiyaç duymadığını; dilin yapı belirtileri ve fiillerin morfolojik şekillerinin çok kolayca bağlaçların yerini tuttuğunu; fakat daha sonra fiilimsilerin yetersiz kaldığı ve zıtlık, netlik anlamının gelişmesinin bağlaçların da ortaya çıkmasına yol açtığını; bunun Türkçenin *ki*, *da* gibi çok zengin pekiştirici edatlarının sayesinde gerçekleştiğini ve hatta daha sonra bununla da kalmayıp hem edatlarla hem de fiilin şekilleriyle yapılan hibridleşmeye doğru gidildiğini; burada yabancı dillerin etkisinden daha çok dilin kendi zemininin hazırladığı şartların çok büyük bir önem taşıdığını da dile getirir. Ayrıca birleşik cümlelerin gelişmesiyle ilgili Rus bilim adamı Y. A. Sprinçak'ın (Oçerk Russkogo istoričeskogo sintaksisa, II, Kiyev, 1964, s.7) şu görüşlerini ilave eder: “Birleşik cümlelerin tarihî gelişmesi şu varsayıma dayanıyor: Önce birbirlerine bağlı olmayan sadece basit cümleler, daha sonra yüklemeleri her bakımdan birbirlerine eşit olan sıralı bağlı cümleler ve bunun neticesinde de daha sonra bağlı cümleler meydana gelmiştir.” Gadjiyeva, bu görüşleri destekleyecek şu örnekleri sunuyor:

Az.: 1. Gözledim, / Ø gelmedi, / Ø ahtardım, / Ø tapılmadı. (Bekledim, (ama) gelmedi; aradım, (ama) bulunmadı). (1973: 208).

2. Bir ata dogguz oğlu besler, Ø dogguz oğlu bir atanı besleye bilmez. (1973: 335) (Bir ata dokuz oğlu besler, (ama) dokuz oğul bir atayı besleyemez).

3. Arvad var, Ø ev tiker, arvad var, / Ø ev yihar. (Kadın var, ev diker; kadın var, ev yıkar. / Ev yapan kadın var, ev yıkan kadın var) (1973: 209).

Tat.: 1. Üzing bilesin, / Ø at kibik eşledim min. (Kendin de biliyorsun (ki) at gibi çalıştım. / At gibi çalıştığımı kendin de biliyorsun) (1973: 209).

2. Karangı tüşti,/ Ø ut kabızdılar. (Karanlık çöktü(**ğü için**), ateş yaktular) veya (Karanlık çöktü, (**onun için**) ateş yaktular) (1973: 210).

Horezm.(XIV.y.y). : Körermen/ Ø bir yerli kökli arasında bir uluğ taht urulmuş.
(Görüyorum (**ki**)yerle gök arasında bir büyük taht kurulmuş./ yerle gök arasında bir büyük tahtın kurulduğunu görüyorum). (1973: 209).

Orta Asya Tefs. (XII.-XIII.y.y). : Bir tün berdi/ Ø ming aydin yigrek turur. (Bir gece verdi, bin geceden daha yeğdir. / Bin geceden daha hayırlı olan bir gece erdi), (1973: 210).

Kaz.: Qunanbay bul jerine dawlasqan joq,/ Ø tüsindi. (Qunanbay burasını tartışmadı, (**çünkü**) anladı. (1973: 209).

Hacıeminoğlu, bağlama edatlarının ortaya çıkışını sadece yabancı dillerin tesirine bağlamamak gerektiğini, bunların büyük bir kısmının Türkçenin kendi bünyesinden çıktığını aşağıdaki sözleriyle aktarır:

“Türkçede bağlama edatlarının teşekkülünün, Karahanlı devresinden itibaren kendini belli eder. Eski Türkçede olmadığı halde, sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkânları ile teşekkül etmesi hadisesi, gramercilerimiz tarafından yabancı dillerin tesiri ile, hususiyile Arapça ve Farsça'nın tesiri ile izah edilmektedir. Bu muhakkak ki büyük isabet payı olan bir izah tarzıdır. Nitekim bu hususiyile Batı Türkçesindeki bağlama edatlarının büyük bir kısmının yabancı asıllı oluşu, bahis konusu kanaati destekler mahiyettedir. Ancak dikat edilirse görülür ki bağlama edatlarının diğer büyük bir kısmı da, Türkçenin kendi bünyesinden çıkmıştır. Mesela bazı isimler, fiil şekilleri, hatta kelime grupları kalıplaşmak suretiyle “edatlaşmış”tır. Onun içindir ki bağlama edatlarının teşekkülünü sadece yabancı dillerin tesiri ile izah etmek doğru değildir. Bunda geniş ölçüde Türkçenin gelişmiş ve işlenmiş bir dil olmasının da rolü vardır...” (Hacıeminoğlu, 1992: 112).

Jonanson Türkçenin bağlanma şekillerinde cümle bağımlılığı, bağımlılaştırıcılar ve içe yerleşik (embedding) cümlelerden bahseder. Bağımlılaştırıcılarla ifade edilen; öge cümleleri başlatan ve bitiren, onları başlarına bağlayan ve anlamsal işlevlerine işaret eden gramer birimleridir. İçe yerleşik (Einverleibung) cümlelerle, öge cümleler olarak (fiilimsi olarak cümlenin bir ögesi) isimleştirilen, cümlenin bir ögesi haline getirilen cümleleri ifade eder ve açıklamalarına şöyle devam eder: “Burada cümle ögeleştirmenin Türkçe sentaksı, öncül bitimsiz şekilleri tercih eder. İç içe yerleşik cümleler öge cümleler olarak isimleştirilir veya yüklemleştirici isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiil ekleri yardımıyla bitimsiz

hale getirilirler. Sonuncular bağlayıcı göreviyle de kullanıldıklarından, Türkçe öge cümle yapımı “bitişken”dir. Her ne kadar yüklemleştirci ekler morfolojik kelimedeki aspekt-zaman-kip morfeplerinin yerinde kullanılır iseler de, bunlar ana cümle yüklemleştircilerinin bütün aspekt-zaman-kip-envanterini yansıtmazlar” (Johanson, 2014:107).

Görünüş, zaman, kip, şahıs ve çoğul ekleri olarak çekimli fiilli temel cümle özelliklerine sahip bağımsız cümleleri birbirine bağlayan kelimeleri “bağlaç” (Konjunktion) olarak isimlendiriyoruz. Bir alt cümleyi üst cümleye bağlayan fiilimsi ekleri veya bunlara eklenen edatlarla kurulu çekimsiz fiilli yapılara ise “bağlayıcı” (Junktor) diyoruz. Türkçede bağlaçlar (Konjunktion), alt cümle üst cümle yapısına göre diğer bir ifade ile alt alta sıralayıcı (Subordination) özelliği gösteren morfolojiler değildir. Ancak bağlayıcıların (Junktor) bu özelliğinden söz edebiliriz. Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi bir alt-üst ilişkisi içerisinde bağlayıcı özellikleri vardır.

Almancada yan cümle kuran bağlaçlar (Konjunktionen) ile bunların Türkçedeki karşılığı (Äquivalente) olan yapılar birbirinden tamamen farklıdır. Almancada bağlaçlar tek başına anlamı olan bağımsız kelimelerdir. Bunların Türkçedeki karşılığı olan yapılar, genellikle fiilimsi ekleri ve bunlara ilave edilen iyelik, hal ekleri ve edatlarla kurulu yapılardır. Biz temel cümleyi yan cümleye bağlama özelliği olan bu yapılara *bağlayıcı* (Junktor) diyoruz. Diğer bir fark ise, Almancada bu bağlaçlarla birbirine bağlanan cümlelerin (temel cümle ve yan cümle) her biri çekimli fiille kurulur. Türkçede ise bir temel cümle içerisinde çekimsiz fiillerle kurulu, fiilimsi yapılar Almancadaki bu yan cümleleri karşılar. Biz temel cümle içerisindeki bu fiilimsi yapıları derin yapıda cümle olarak kabul ettiğimizden, bunları yan cümle olarak değerlendiriyoruz.

BÖLÜM 3: FİİLİMSİ YAPILAR

Fiillerin Türkçe cümlede iki farklı fonksiyonunu görebiliriz:

1. Fillerin kök şekli şahıs ve zaman eki alarak yargıyı tamamlar. Fiilin özneye göre çekimlenerek zaman eki alan bu şekline çekimli fiil denir ve bu bitmiş fiil (finites Verb) olarak da isimlendirilir.

Bu akşam erkenden eve gel-ir-sin.

2. Ayrıca, özneye göre çekime tabi olmadan yani şahıs eki almadan fiillerin kök şekline getirilen eklerle türetmeler yapılır. Bunlar isimleşmiş fiil şekilleridir. Ancak fiil niteliği ile tamamlanmamış bir yargıya yüklem olduklarından bitmemiş fiil (verbum infinitum, infinites Verb) olarak nitelendirilirler ve bu yargıyı isimleştirmiş olurlar.

Eve var-ınca beni ararsın.

Burada balık tut-mak yasakmış.

Fiiller ile fiilimsiler arasındaki farkı kısaca şöyle ifade edebiliriz: Filler, şahıslara göre çekimlenerek cümlenin sonunda yer alırlar ve bağımsız temel cümle kurabilme özelliğine sahiptirler. Fiilimsiler ise yan cümle kurarlar, fiil çekim eki almazlar, ancak isim çekim ekleri alanlar vardır. Çekimsiz fiil olan ve isim göreviyle cümle içerisinde yer alan bu yapılar, isim çekim ekleri alarak isim çekimine girerler. Bunların bazıları isim olarak iyelik eki alırlar. Bunlar bitmemiş bir yargının yüklemidirler. Banguoğlu (2011:410) bunları yatık fiiller (verbe statique) olarak isimlendirir. Fiilimsiler cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf göreviyle yer alırlar. Bizim yan cümle olarak isimlendirdiğimiz fiilimsilerden oluşturulan bu cümleler farklı şekillerde adlandırılmaktadır. Cümlemsi (Quasi proposition), yarım yargılı cümle, cümlecik, v.b. Fiilimsileri diğer fiillerden ayıran özellikleri, bunların cümlede tam bir yargı ifade etmese de yargıya yüklem olabilecek şekilde mevcut olmalarıdır.

Göçer (2008: 112) fiilimsilerin işlevlerini aşağıdaki şekilde açıklar:

“-Zarf fiiller, zarf tümleçlerini meydana getirir.

-Sıfat fiiller, sıfat olarak başka bir ismi niteleyecekleri gibi isim görevini de yaparlar. Cümlede özne grubunda bulunabilir, yüklem olabilir.

-İsim fiiller, özne, nesne, tümleç ve yüklem görevini üstlenebilirler.

-Ayrıca fiilimsiler, kendilerinden önceki kelimelerle birlikte yan cümlecikleri de meydana getirirler...

Kiralık ev aramaya başladım. Kiralık ev arama zor bir iştir.

(İsim fiil gr.) Y.T. Y. (İsim fiil gr.) Ö. Y. “

Banguoğlu *yatık fiiller* (2011:420) olarak adlandırdığı fiilimsilerin bir kişi ve bazılarının da bir zaman anlamı taşımalarının onları çekimli fiil sınıfına koymayacağını, bunların iyelik zamirleriyle birlikte isim çekimine tabi olduklarını ve tamamlanmamış yargı ifade ettiklerini söyler.

Fiilimsilerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz

1. Fiil şahıs ekleri almazlar
2. Bazıları iyelik eki alır
3. Zaman veya tarz ifade eden fiil çekim kip özelliğine sahiptirler.
4. Olumsuz ve edilgen görünüşlü olabilirler.
5. Tamamlanmamış bir yargıya yüklem olduklarından bitimsiz fiil olarak adlandırılırlar.
6. Cümlede isim, sıfat zarf göreviyle yer alabilirler.

Türkçenin söz diziminde çok önemli bir yer tutan fiilimsiler, Hint-Avrupa dillerindeki bir olarak çok yan cümle yapısına karşılık gelirler. Bunlar çekimli fiillerde olduğu gibi yargı bildirmeseler de fiilden türetildiklerinden cümle kurma eğilimi arz eden yapılardır. Bu nedenle, cümlenin bütün özelliklerini ortaya koymasalar da bir eylem ifadesi olduklarından bunlar için, tam bir cümle olmayan, ancak cümleye yakın anlamını ifade edebilecek cümlecik, cümlemsi, yan cümle, bağımlı cümlecik gibi terimler kullanılmıştır.

Fiilimsiler; isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil, üçünün de ortak özelliği, bunların asıl unsurlarının çekimsiz fiil olmasıdır. Çekimli fiiller, fiil kök ve gövdelerine kip, zaman ve şahıs ekleri alarak çekime girerler ve yargı bildirirler. Çekimsiz fiiller ise fiil kök ve gövdelerinden belirli eklerle türetilirler. Fakat şahıs çekim eki alarak çekime girmezler ve dolayısıyla tam bir yargı da bildirmezler. Çekimsiz fiiller, bir oluş, bir kılış bir durum bildirirler ve bunların olumsuz şekilleri yapılabilir. Çekimsiz fiillerin bazıları zaman bildiren ekler de alır. Bu yönüyle fiil özelliği taşırlar. Ancak şahıs ekleri alıp çekime girmedikleri için isim olarak değerlendirilirler. Bunlar isim, sıfat, zarf görevi yüklenmiş fiil biçimleridir. Bunların birçoğu isim gibi kullanıldıklarından, isimlerin aldığı hal eklerini ve iyelik eklerini alırlar. Kendilerini tamamlayan öğelerle birlikte kelime grubu oluştururlar. Cümlede özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf olarak görev alabilirler.

Dilciler fiilimsileri farklı şekillerde tanımlamışlar, bazıları bunların yerine eylemsi, eylemlik gibi terimler kullanmıştır. Bazıları bunların cümlecik, cümlemsi, yan cümle gibi terimlerle karşılayarak bunların yan cümle kurabildiklerini ve bağlama görevini yerine getirebildiklerini ifade etmişlerdir. Bazı dilciler ise, fiilimsilerin çekimli fiil olmadıklarından dolayı bunların yan cümle olamayacağını ifade etmişlerdir.

Gencan (1978: 192) fiilimsilerin çift görevli olduğunu, bunların fiilden türetildiği halde, isim, sıfat ve bağlaç olabildiklerini ve yan cümle kurduklarını ifade eder. Gencan eylem anlamlı kelimeleri, fiil ve fiilimsi olmak üzere ikiye ayırır. Fiilleri; kişiye göre çekilen, temel cümlenin sonunda yer alan ve temel cümle kuran kelimeler olarak tanımlar. Fiilimsileri ise; fiil çekimi olmayan, bazıları isim gibi çekilen ve yan cümlecik kuran kelimeler olarak tanımlar. Diğer dilcilerin fiilimsi tanımlamaları ve bu konudaki görüşleri şöyledir:

Eylemden türeyen ancak, eylem gibi çekilemeyen sözcüklere eylemsi denir (Koç, 1994: 210). Eylemsi, eylemden türeyen, tümleç alan, olumsuz yapılan ama eylem çekimine girmeyen sözcük. Eylemsiler yan cümleler kurarak bileşik cümleler oluşturur. Bu durum Türkçede anlatıma büyük bir kıvraklık ve rahatlık kazandırır. Çünkü çoğu zaman bağlaçlar kullanılmadan eylemsiler yardımıyla kısa cümleler kurulur. Genellikle ulaç ve ortaçların üstlendikleri görevlerle kurulan bu cümleler, başka dillerde bağlaçların yardımıyla kurulur (Hengirmen, 2009: 177). Karabulut (2009: 95) fiilimsi yapıları, basit yapıyı yüklemi çekimli bir cümle iken, öge taşınımı ve dönüşümü sonucunda yeni bir

yapıya kavuşan sıfat fiilli cümlecikler (relative clauses) olduğunu ve bunların dünya dilleri arasında özgün bir nitelik taşıdığını ifade eder.

Fiilimsiler, dile anlatım gücü zenginliği ve kıvraklık sağlamanın yanında anlatılmak isteneni kısa yoldan anlatma olanağı sağlayan, yan cümle kurabilen, bağlaçların yerine geçebilen dil bilgisel unsurlardır (Bayraktar, 2004: 3). Fiilimsiler; çoğu zaman bağlaç kullanmadan, anlatımı bölmeden yan cümle, böylelikle birleşik ve girişik cümleler kurmayı sağlar. Bu daha çok zarf-fiil ve sıfat-fillerle sağlanır. İsim-fiillerin ve sıfat-fiillerin, ad tamlamasında yer alabilmek gibi adlara yaklaşan yönleri de vardır. İsimleşmiş sıfat-fiiller, isimler gibi isim tamlamalarında kullanılabilir (Bayraktar, 2004: 5-6). Kondrat'ev (1981: 161-162) fiilimsileri *cümlenin genişlemiş öğeleri* olarak adlandırır ve bu adlandırma ile fiilimsilerin Hint-Avrupa dillerindeki yardımcı cümlelerden farklı olduğunu betimler. Karaağaç (2012: 167) fiilimsi öbeklerini, cümlenin isimleştirildiği öbekler olarak tanımlar: “Belirli var oluş niteliği (çatısı) olan bir eylemin adı, bu eylemin gerçekleştirilme biçimi (kip) veya zamanı, bir özneye bağlanmadığı sürece eylemsidirler; o eylemin adını, gerçekleştirilme biçimini (kipini) veya zamanını adadırlar ve adlar gibi çekimlenirler” (Karaağaç, 2012: 168). Deny (1921: 750) fiilimsileri *cümlecik* terimiyle adlandırır ve bunları, çekimsiz fiil ile biten cümle öbekleri olarak tanımlar.

Eylemlerin yüklem olarak kullanımları yanında, bir de eylemsi (eylem adı, ad-eylem ve zarf eylem) kullanımları vardır. Eylamsiler, eylemden türetilmiş adlardır; cümlenin, yani kip ve zaman bildiren ad-eylemler, eylem adları ve onların çekimli biçimlerinden doğan zarf-eylemlerdir (Karaağaç, 2012: 297). Gencan (1978: 72) fiilimsilerin çekimli fiillere çevrilerek bunların bağımsız cümlecikler haline getirilebileceğini ve tamlayan ve tamlanan (yan cümle ve temel cümle) olarak bu birleşik yapıların ikişer cümlecikten oluştuğunu ortaya koyar. Bu bir dönüştürme işlemidir ve derin yapıda mevcut olan iki bağımsız cümlenin birleşik cümle olarak yüzey yapıda kullanım alanına girmesidir.

Delice (2012: 163) girişik-birleşik cümle başlığı altında fiilimsilerle ve şart fiil ekiyle kurulan yan cümleleri açıklarken bir “dönüşümden” bahseder ve girişik birleşik cümleyi; “bünyesine aldığı fiilimsi ekleri ve şart fiil ekiyle cümlenin herhangi bir unsuruna yahut cümle içinde bir kelime türüne dönüştürülmüş cümleleri –yan cümle yapısında yargıları-barındıran birleşik cümle türüdür” şeklinde açıklayarak yan cümlelerin cümle ögesi olarak kullanımını ortaya koyar. Fiilimsiler, isim-fiil, sıfat-fiil, zarf fiil veya bunların

öbeklerinden oluşur. Fiilimsi ekleri dönüşüm sağlayan eklerdir. Yani bir cümleyi, başka bir cümlelerin öznesi, nesnesi, zarf tümleci, yüklem ya da cümle içerisinde her hangi bir kelime türüne dönüştüren eklerdir (Delice, 2012: 163).

Göğüş (1969: 90) fiilimsi yapıları “cümlemsi” terimiyle adlandırır ve şu şekilde açıklar:

“Fiilimsilerle kurulmuş olan cümleciklerin, sıra cümleciklerde, şart ya da ilgi cümlesi içinde yer alan ve çekimli fiille kurulmuş olan cümleciklere göre şekil yönünden yarım, anlam yönündense bağımlı bir nitelikleri vardır. Ayrıca, hem önerme, hem isim nitelikleri taşırlar. Bu sebeple biz bu cümlecikleri, cümlemsi terimiyle adlandırdık. Zaten Türkçe dilbilgisinde şekil ve anlamca fiil ve isim arasında orta bir yer almış olan kelimelere “fiilimsi” dediği için, “cümlemsi” terimi yadırganmayacaktır sanırım. Şu bir gerçektir ki, fiilimsiler, bazan tek başlarına da cümleye ayrı bir iş veya eylem anlamı katarak onu bileşik hale getirir. Bu etkileriyle kendileri de tek başlarına bir cümlemsi sayılır: Gülerek yanına yaklaştım (Y.K.Kara.)” (Göğüş, 1969: 97).

Gencan (1978: 73) Türkcedeki fiilimsilerle kurulu uzun cümlelerin nedenini şöyle açıklar: “Eski yazı dilimizde cümleler pek uzundu. Bu uzunluk, birçok yan cümleciğin birbirine ve hepsinin birden temel cümleciğe bağlanmasından ileri geliyordu; yani Divan nesir üstadı, çekimli fiiller kullanıp basit, kısa cümleler kullanmaktansa fiilimsiler kullanarak cümleyi elden geldiği kadar uzatmayı sanatçılığa daha uygun buluyordu.”

Bazı dilciler, fiilimsilerin çekimli fiil olmadıklarından dolayı bunların yan cümle olamayacağını ifade ederler. Zülfikar (1995: 646) fiilimsilerden bahsederken, yüklem olmayan, çekimli fiil tanımına uymayan, yargı bildirmeyen bu biçimlerin bir birleşik cümlelerin yan cümlesi olamayacağını ifade etmektedir. Fidancı (1996: 1319) da bu görüşü paylaşanlardandır: “Bize göre cümle bir yargı birimidir. Cümlelerin oluşabilmesi için mutlaka yüklem dediğimiz çekimli bir fiile ihtiyaç vardır. Çekimlenmemiş, şekil, zaman ve şahıs ekleri almamış fiil kök veya gövdeleri yüklem sayılmazlar. Başka bir deyişle mastar, zarf-fiil, sıfat-fiil ekleri alan fiil kök ve gövdeleri, ancak bir kelime grubu oluşturabilirler; bir yargıyı tam ifade eden cümleyi oluşturamazlar. İşte bu yüzden yabancı gramer kitaplarından Türkçe dil bilgisi kitaplarına geçtiğini sandığımız yan cümlecik, yan yargı, girişik cümle gibi kavramlara ihtiyatla yaklaşıyoruz.” Karahan (1993: 22) makalesinde “Tek yargılı her cümle, basit cümledir. İsim fiil, sıfat fiil ve zarf

fillerin diğeri isim, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farkları yoktur ve bu kelimelerin varlığı basit cümlenin yapısını etkilemez” der.

Fiilimsilerin çekimli fiil olmadıklarından dolayı bunların yan cümle olamayacağı görüşüne karşı, fiilimsilerin diğeri isim ve isim soylu kelimelerden çok farklı olduğunu söyleyebiliriz. Fiilimsiler her şeyden önce yargı anlamı taşımaktadır. Diğeri çekimli fiiller gibi çatı ekleri, olumsuzluk eki alabilmekte ve yeterlilik fiilleriyle kullanılabilir. Fiilimsiler, yüklem görevindeki çekimli fiiller gibi kendine bağlı öğeleri yönetebilmektedir. Deny (1921: 753-754) cümlecik adı verdiği fiilimsileri cümlenin diğeri basit öğelerinden şu şekilde ayırmaktadır: “ Cümleciklerle basit öğeler arasındaki fark yalnızca cümleciklerdeki mantıkça içeriğinin en büyük bir birleşiklik halinde bulunmasından meydana gelmiştir. Basit öğeler ancak anlamları ifade ettiği halde cümlecikler içinde hükümler bulunur.” Deny’nin bu açıklamasından hareketle fiilimsilerin hüküm ifade ettiğini söyleyebiliriz. Fiilimsileri hükmün yüklemi olarak değerlendiren Deny bu konudaki görüşlerini şöyle devam ettirir: “Hakikaten bağımlı bir hükmün başlıca ögesi (örn.: yandığını, yanan, yanarken kelimeleri) bu hükmün yüklemi oluyor ve bu sebeple de kişili bir kip haline konulmak gereğinde bulunuyor. Bununla birlikte sözü geçen öbeğin kendisi de bir cümlenin ögesi olma görevini görüyor ve bu öbeğin başlıca ögesi kendi başına bir cümle sözcüğü imiş gibi iş görüyor. Bunun sonucu olarak sözü geçen cümlede oynadığı rol dolayısıyla kendisine verilen çekimsiz fiili muhafaza ediyor.”

Diğeri cümle öğelerinden farklılık arz eden fiilimsilerin yer aldığı aşağıdaki cümleleri incelediğimizde, buradaki fiilimsilerin yukarıda ifade ettiğimiz birçok özelliği ortaya koyduğunu görüyoruz:

Bana *danış-ıl-ma-dan* karar verildi.

Uzun zamandır *ara-dış-ım* kitabı nihayet buldum.

Bu sorunun uzun süren tartışmalara rağmen hala *çöz-ül-e-me-diğ-ini* biliyorsunuz.

Öğrenciler tarafından yeterince *anla-şıl-a-ma-mış* konular bir kez daha tekrar edilmeli.

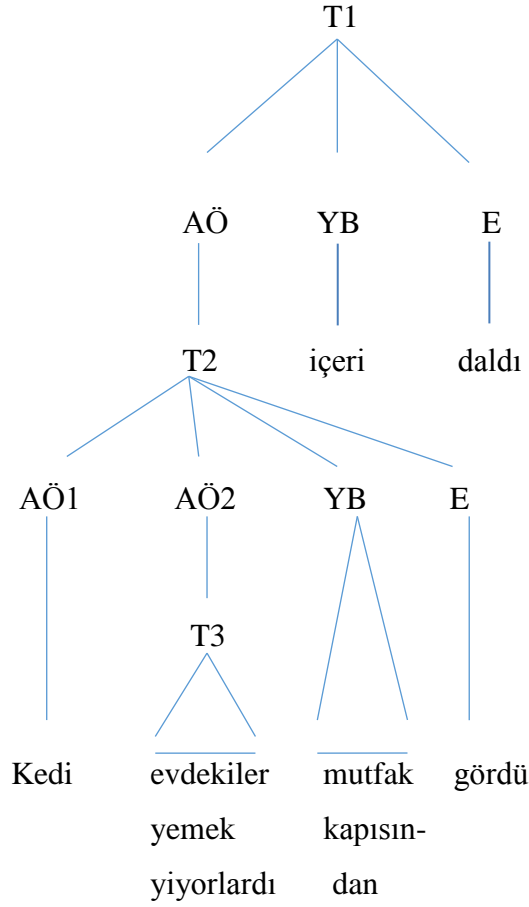
Öğrenciler tarafından yeterince anlaşıl-a-ma-mış konular ile yeni konular tamlamalarındaki *anlaşılammamış* sıfat-fiili ile *yeni* sıfatının aynı kategoride değerlendirilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Her şeyden önce fiilimsiler kendine bağlı öğeleri yönetebilmekte ve yargı anlamı taşımaktadır. İsim ya da isim soylu kelimelerin bu tür özellikleri yoktur. Biz fiilimsilerin veya fiilimsi gruplarının üretici dönüşümsel dilbilgisi derin yapı - yüzey yapı kuramı ve yönetme bağlama kuramına göre derin yapıda müstakil cümleler olduğunu ifade ediyoruz. Diğer yandan sıfat tamlamalarının da derin yapıda müstakil cümleler olduğunu ve dönüşümler yoluyla yüzey yapıya sıfat tamlaması olarak çıktığını ifade ediyoruz.

Konular öğrenciler tarafından yeterince anlaşılammamış. Bir kez daha tekrar edilmeli.

Konular öğrenciler tarafından yeterince anlaşılammadığundan bir kez daha tekrar edilmeli.

Bu iki cümle, birinin yüklemine bağlayıcı (Relator) vasfı kazanmasıyla yan cümle olarak diğer cümleye (temel cümle) zamandan ve emekten tasarruf ilkesine göre bağlanarak birleşik cümle oluşturmuştur.

Aksan (2000:141) fiilimsilerin (ulaç ve ortaç) yer aldığı birleşik cümlenin dizim ağacını (Baumdiagramm) aşağıdaki şekilde vermektedir. T1, T2, T3 kısaltmaları üç ayrı tümceyi, yargıyı bildirmektedir: (AÖ: ad öbeği, YB: yüklem öbeği, E: eylem, YB: yer belirteci

Mutfak kapısından, evdekilerin yemek yediklerini gören kedi, içeri daldı.

Şekil 21: Sıfat-Fiillerin Derin Yapısını Gösteren Dizim Ağacı

Almancada yan cümle, öznesi ve çekimli fiili olan, temel cümlelerin bir ögesinin görevini yerine getiren, temel cümleyi sentaktik ve semantik olarak tamamlayan bir cümledir. Yan cümle, temel cümleden önce veya sonra gelebilir veya temel cümlelerin içerisinde müstakil olarak yer alabilir. Türkçede yan cümle olarak değerlendirdiğimiz fiilimsiler ise, Almancada olduğu gibi, cümle içerisinde cümlelerin bir ögesi olarak görev alan, ancak çekimli fiili olmayan yapılardır. Türkçede, diğer dillerde olduğu gibi bağlaçlara ihtiyaç olmadan, fiilimsi ekleri vasıtasıyla bağlanabilme özelliği vardır.

Türkçede cümlelerin bir ögesi olarak görev alan fiilimsileri, özellikle yabancı dil öğretiminde bunları tanımlamak, kaynak dil ve erek dilde karşılıklarını belirleyebilmek ve dolayısıyla daha kolay çözümleyip anlayabilmek için işlev açısından yan cümle olarak değerlendirmek isabetli bir çözüm olmaktadır. Zira derin yapı-yüzey yapı kuramına göre

fiilimsiler derin yapı katmanında müstakil cümlelerdir. Dönüşümler sonucu yüzey yapıya temel cümle içerisinde fiilimsi olarak yansımışlardır. Ancak salt yapı olarak baktığımızda bunlar cümle içerisinde cümlenin bir ögesi olarak yer almaktadır.

Almancada bu yapılar; hem fiilimsiler (Verbalnomen, Verbaladjektive und Verbaladverbien), hem de çok farklı yapılardaki yan cümleler olarak yer almaktadır:

Verbalnomen (isim-fiil)

Almanca öğrenmek o kadar zor değil.

1. Deutschlernen ist nicht so schwer.
2. Es ist nicht so schwer, Deutsch zu lernen.

Verbaladjektiv (sıfat-fiil)

Orada bekleyen kadın bir annedir

1. Die dort wartende Frau ist eine Mutter.
2. Die Frau, die dort wartet, ist eine Frau.

Verbaladverb (zarf-fiil)

Yemekten önce ellerimi yıkarım.

1. Vor dem Essen wasche ich mir die Hände.
2. Bevor ich esse, wasche ich mir die Hände

Erguvanlı-Taylan (1998: 155) *-mA*, *-Iş*, isim-fiil ekleri ve *-dIk*, *-AcAk* sıfat-fiil eklerini adlaştırmacı ekler olarak tanımlamaktadır. Bu eklerle oluşturulan fiilimsi ya da fiilimsi grupları Almancadaki *dass* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılanmaktadır.

Onun bize gel-me-si imkânsız.

Es ist unmöglich, *dass er zu uns kommt*.

Onun bize habersiz gel-iş-i sürpriz oldu.

Es war eine Überraschung, dass er zu uns unangemeldet kam.

Onun bize gel-dik-i doğrudur.

Es stimmt, dass er zu uns kam.

Onun bize gel-ecek-i bize haber verilmedi.

Es wurde uns nicht angemeldet, dass er zu uns kommt (kommen wird).

3.1. İsim- Fiiler ve İsim-Fiil Grupları

İsim-fiillerin (Verbalnomen) temel görevleri, fiillerden isim yapmaktır. Fiillerin kök ve gövdelerine getirilen isim-fiil ekleriyle bunlar isme dönüştürülür ve diğer cümle öğelerinin cümle içerisinde yüklendiği özne, nesne, yer tamlayıcısı, yüklem gibi bütün görevleri yüklenebilirler. Bunlar isim görevi yaparlar, isim ve fiil niteleyicisi, yani sıfat ve zarf olamazlar. Bir fiil adı ile ona bağlı bir ya da birden çok öge ile kurulan kelime grubu (isim-fiil grubu) olabilirler. İsim-fiiller, diğer isimler gibi çokluk, iyelik ve hal ekleri alabilirler ve çekim edatlarıyla kullanılabilirler.

Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları, şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimlerine isim-fiil, isim fiil ile birlikte kurulan gruba da isim-fiil grubu denir (Aktan, 2009: 64). Bir isim-fiil ile onu anlamca tamamlayan kelimelerden oluşan kelime grubuna isim-fiil grubu denir (Özkan ve Sevinçli, 2013: 83). Zaman ve şahısla ilgisi bulunmaksızın, eyleme konu olan kelimelere isim-fiil denir (Bilgegil, 2009: 234). Bir hareket ismi ile ona bağlı unsur ya da unsurlardan kurulan kelime grubudur (Karahana, 1999: 24).

Gencan (1978: 194) isim-fiili; hem isim, hem fiil görevinde bulunan kelime olarak tanımlar: “İsim-fiil; fiilden türeyen, bir iş oluş ve kılışın adı olan, fiiller gibi tümleçleri ve nesnelere olan, bu tümleç ve nesnelere yan cümle kuran kelimedir.” Karaağaç (2012: 169-170) İsim-fiil yerine fiil-ismi, sıfat-fiil yerine ise isim-fiil terimini tercih ederek şu açıklamayı yapar: “Fiil-isim ekleri, fiillere eklenerek onları isimleştirirler. Bu, isim-fiilde olduğu gibi, bir yapma veya olma adının, bir olay adının, kısacası bir cümlenin isim olarak

kullanımından ibarettir”. Göğüş (1969: 99) isim-fiil yerine mastar terimini kullanır ve isim-fiil yan cümlelerini de mastar cümlemsisi olarak adlandırır ve bunların özelliklerini şöyle ifade eder: “Mastar cümlemsileri zaman bildirmez; eylemin zamanı, temel cümlecik yüklemnin anlamından çıkar. Mastarlar genel olarak isim niteliği taşıdığı için, kurduğu cümlecik de bir isim gibi, her türlü kip ve zamanla çekilmiş olan temel cümlecığe bağlanabilir”

İsim-fiil ekleri, fillerin kök ve gövdelerine eklenerek onları isimleştiren eklerdir. İsim-fiiller, *-mAk*, *-mA* ve *-İş* ekleriyle kurulur. Bu eklere mastar ekleri de eder. Bunlar fiildeki oluş ve kılışı bir iş adına dönüştürme özelliği taşırlar, her türlü olumlu, olumsuz fiil kök ve gövdeleriyle, çatı ekleri almış fiillere de getirilebilirler. İsim-fiil grubunda ana unsur olan eylem ismi sonda yer alır. İsim-fiil grubunun özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı gibi bir cümlede yer alabilecek diğer öğeleri isim fiilden önce gelir. Bu eklerle türetilen isimler, hem fiil isim olarak, hem de somut isim olarak kullanılabilir. Gencan (1978: 194) türetilen bu yapıların isim-fiil olabilmesi için; bunların bir eylem anlatması gerektiğini ve bunların özne, nesne, tümleç gibi bir öge alması, yani bir yan cümlecik kurması gerektiğini ifade eder. Cümlecik kurmayan fiil türevli kelimelerin sadece birer isim olduğunu, eylem anlamlarının olmadığını ve yargı anlatamadıklarını vurgular. Bunu aşağıdaki örneklerle açıklayabiliriz:

Tıka basa *yemek* sağlıklı bir beslenme şekli değildir.

Yemek hazır olunca haber veriniz.

Birinci cümlede yer alan *yemek* isim-fiil, ikinci cümlede yer alan *yemek* ise somut isimdir.

İsim-fillerle kurulu yapılar, özne, nesne, tümleç (-e, -de, -den hal ekleri) ve zarf tümleci göreviyle temel cümleye bağlanır.

Sabahları erken kalkmak güne iyi bir başlangıçtır.

Bu kitabı bitirmem bir hafta sürer.

Onun gülüşü dünyalara bedeldi.

Seni ziyaret etmek isterdim.

Yapılan çalışmaları kontrol etmekte fayda var.

Demli çay içmekten pek hoşlanırdı.

-e, -de ve -den hal ekleriyle kullanılan isim fiillerin lokal kullanımı yanında *kausal* (sebebi bildiren) kullanımları da vardır. Bu şekildeki kullanımlarda zarf tümleci olarak temel cümleye bağlanır.

Elinizi öpmeye, hayır duanızı almaya geldim (Göğüş, 1969: 101).

zarf tümleci zarf tümleci

Ayakta durmaktan yoruldu (Göğüş, 1969: 101).

zarf tümleci

İsim-fiiller edatlarla da kullanılabilir. Bu edatların kullanımı ismin hallerine göre değişir. Mastar cümlesilerinin edat olarak kurdukları gruplar, temel cümleciğe zarf tümleci ya da sıfat olabilir. Zarf tümleci olanlar sebep, zaman, araç, amaç, uzaklık-yakınlık v.b. gibi anlamlar bildirirler (Göğüş, 1969: 101).

İsim fiillerin Türkçede ve Almancada kullanımları büyük bir benzerlik göstermektedir. Her şeyden önce her iki dilde de fiillerin mastar şekli isim göreviyle kullanılmaktadır. İsim-fiillerin edatla kullanıldığı şekillerden bazıları Almancadaki yan cümlelerle ifade edilebilir. Ancak bazıları Almancadaki yan cümlelerle değil, isim şekilleriyle (Nominalisierung) ifade edilebilir.

-mA+iyelik eki+hal eki

Ali'nin arabaya bin-me-si çok hoş.

Es ist amüsant, wie (wenn) Ali ins Auto einsteigt (Rolffs, 1996:244).

-mA için:

Sınavı başarabilmek için düzenli çalışmak zorundasınız.

Sie müssen regelmäßig arbeiten, um die Prüfung zu bestehen.

-mAk suretiyle:

Gece gündüz çalışmak suretiyle başarılı olunabilir.

Man kann Erfolg haben, indem man Tag und Nacht arbeitet.

-mA+iyelik eki+münasebetiyle (sebebiyle)

Hasta olmam sebebiyle işe gidemedim.

Ich konnte nicht zur Arbeit gehen, weil ich krank war.

-mA+iyelik eki+hal eki -e+dek/değin

Güneşin batmasına dek çalıştılar (Göğüş, 1969: 103)

Bis die Sonne unterging, arbeiteten sie.

-mA+iyelik eki+hal eki -e+rağmen

Sınavı başaramamasına rağmen hala ders çalışmıyor.

Obwohl er die Prüfung nicht bestanden hat, arbeitet er nicht mehr.

-İş+ İyelik

Arabaya bin-iş-i çok hoş.

Es ist amüsant, wie er ins Auto einsteigt (Rolffs, 1996:244).

-İş+iyelik eki+hal eki -e+kadar

Trenin Ankara'ya varışına kadar birçok bilimsel dergi okudum.

Bis der Zug in Ankara ankam, las ich viele wissenschaftliche Zeitschriften.

İş+iyelik eki+hal eki -dAn+beri

Güneşin doğuşundan beri durmaksızın çalışıyorlardı.

Seitdem die Sonne aufgeht, arbeitetet ihr ununterbrochen.

İş+iyelik eki+hal eki –dAn+sonra

Kadın sığınma evlerinin kuruluşundan sonra kadınlar artık nerede kalabileceklerini biliyorlar.

Nachdem die Frauenhäuser eingerichtet worden sind, wissen die Frauen, wo sie bleiben können.

İş+iyelik eki+hal eki –dAn+dolayı/ötürü

Senin geç gelişinden dolayı işi bitiremedik.

Wir könnten die Arbeit nicht erledigen, weil du spät gekommen bist.

3.1.1. İsim-Fiil Ekleri

–mAk

Banguoğlu (2011: 269) -mAk isim-fiil eki ile türetilen isim-fiillerin, fiilin salt adı, mastar şekilleri olduğunu ifade eder. Kennely (1987: 136-148) –mA ve –dIk isim-fiil ekleriyle kurulu yapıların, derin yapısının sentaktik (cümlesel), yüzey yapısının ise nominal (morfolojik) olduğunu yani derin yapıda cümle, yüzey yapıda ise ismleşmiş şekiller olduğunu ifade eder (akt. Csato, 1990: 76). Ersen ve Rasch (2011: 159) –mAk isim-fiil ekiyle kurulu yapıları tam mastar (Vollinfinitiv) ve –mA isim fiil ekiyle kurulu yapıları ise kısa mastar (Kurzininfinitiv) olarak tanımlar. Tam mastarların Almancadaki *zu + Infinitiv* yapısıyla oluşturulan yan cümlelerle denk olduğunu ifade eder ve aşağıdaki örneği verir:

Hayalim uçmaktır. Mein Traum ist es zu fliegen.

-mAk isim-fiil eki ile türetilen isim-fiiller aşağıdaki görevlerle cümle içerisinde yer alabilirler:

İsim Öbeği (Özne)

Spor yapmak sağlık için gereklidir.

Gün boyu yol yürümek bizi bir hayli yormuştu.

Düzenli bir şekilde çalışmak insanı başarılı kılar.

Eyelem Öbeği (yüklem)

Hedefimiz, bir hafta içerisinde bütün işleri bitirmektir.

Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdefaa etmektir. (Atatürk)

Tümleç

Çalışmaktan yorulmadın mı?

Reçeteyi dikkatlice okumakta yarar var.

Bakmakla (bakmayla) öğrenmek olsa it kasap olurmuş.

-mAk isim-fiil ekiyle türetilen isim-fiiller Almancada iki farklı şekilde ifade edilebilir:

1.Fiillerin mastar (Infinitiv) şeklinden oluşturulan isimlerle:

Schwimmen ist eine Sportart.

Yüzmek bir spor dalıdır.

2.Almancadaki *zu + Infinitiv* yapısıyla:

Es ist Sünde, Tiere zu quälen

Hayvanlara eziyet etmek günahdır (Ersen ve Rasch, 2011: 159).

-mAk isim-fiil ekiyle türetilen isim-fiiller Türkçede olduğu gibi Almancada da farklı görevlerde bulunabilirler:

Es ist nicht so leicht, dieses Problem zu lösen.

Bu problemi çözmek o kadar kolay değil.

Zum Schreiben brauchen wir meistens einen Kugelschreiber.

Yazmak için genellikle bir tükenmez kaleme ihtiyaç duyarız.

Es mangelt dir daran, das Weite zu sehen.

Uzağı görmekten yoksunsun (Ersen ve Rasch, 2011: 160).

Mit Weinen kannst du gar nichts erreichen.

Ağlamakla hiçbir şeyi halledemezsin (Ersen ve Rasch, 2011: 160).

-mA

-mA isim-fiil eki her fiile getirilebilir. İsim-fiil eklerinde en yaygın olanıdır. İyelik ekleri ve isim çekim ekleri alabilir. Banguoğlu (2011: 421) mA- adfillerinin -mAk fiillerinden geldiğini ve Yeni Türkçede onlardan daha yaygın bir yer kazandıklarını ve kullanışça farklılaştıklarını ifade eder. Ersen ve Rasch (2011: 159) kısa mastar olarak isimlendiği -mA isim-fiil ekiyle oluşturulan yapıların normal bir isim gibi işlem görebildiğini ve bunların iyelik, çoğul ve hal eklerini alabildiğini, bunların isim-fiil ile somut isim arasında gidip geldiğini ifade eder ve aşağıdaki örnekleri verir:

Hayalim uçmadır. Mein Traum ist fliegen.

Hayvanlara eziyet etme gúnahtır. Tiere quälen ist Sünde.

Türkçede cümlenin bir öğesi olarak (nesne, tümleç) yer alan -mA isim-fiil ekiyle kurulu yapılar Almancada genellikle *dass* bağlacı ile kurulu yan cümle yapılarıyla, ya da bu yan cümle yapılarının yerine kurulan *zu + Infinitiv* yapılarıyla ifade edilir:

Geç kalmanızı istemiyorum.

Ich möchte nicht, dass ihr euch verspätet.

Kızımın içki içmesine izin vermem.

Ich erlaube nicht, dass meine Tochter Alkohol trinkt.

Doktor sigara içmemi yasak etti.

Der Arzt hat mir verboten *zu rauchen* (Ersen ve Rasch, 2011: 161).

-mA isim-fiil eki ile türetilen isim-fiiller aşağıdaki görevlerle cümle içerisinde yer alabilirler:

İsim Öbeği (Özne)

Sizi rahatsız etmeleri yersiz olmuş (Banguoğlu, 2011: 421).

Babasının toplantıya gelmemesi onu mutsuz etmişti.

Eylem Öbeği (yüklem)

Onu başarıya götüren düzenli çalışmasıdır.

Burada önemli olan ödevlerin zamanında yapılmasıdır.

Tümleç

Hatır için konuşmayı hiç başaramam.

Çiftliğinde avlanmamıza müsaade etmişti (Banguoğlu, 2011: 421).

-mA isim-fiil ekiyle türetilen isim-fiiller Almancada normal bir isim gibi işlem görürler. Türkçede olduğu gibi Almancada da iyelik eki, çoğul eki ve hal eki alabilirler. Türkçedeki -mA ve -mA ekliriyle türetilen isim-fiillerin her ikisi de Almancada aynı yapılarla, yani hem isim-fiil olarak, hem de *zu + Infinitiv* yapısındaki bir yan cümle olarak ifade edilebilir:

Mein Traum ist Fliegen

Hayalim uçmadır (Ersen-Rasch, 2011: 159).

Ich verspreche, dich zu besuchen.

Seni ziyaret etmeye söz veriyorum.

Ich bat ihn, mich pünktlich anzurufen.

Beni tam zamanında aramasını rica ettim.

Temel cümle ve yan cümledeki öznelerin aynı olması, temel cümlenin nesnesi ile yan cümlenin öznesinin aynı olması veya temel cümle ve yan cümlede belirsiz özne (es, man) bulunması durumunda, *dass* bağlacıyla kurulu yan cümleler yerine *zu + Infinitiv* yapısıyla kurulu cümleler kullanılabilir. Ancak bunların farklı olması durumunda *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler kullanılmak zorundadır. Burada *dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerin özne (Subjekt), nesne (Objekt) ve edatlı tümleş (Präpositionalobjekt) görevlerini üstlendiğini belirtmek gerekir:

Die Schüler haben dem Lehrer versprochen, in der Prüfung gute Noten zu bekommen.

Öğrenciler öğretmene sınavda iyi not almaya söz verdiler.

Ich habe vergessen, für meine Schwester ein Spielzeug zu kaufen.

Kız kardeşim için bir oyuncak satın almayı unuttum.

Der Arzt hat dem Kranken verboten, so viel zu rauchen.

Doktor hastaya bu kadar çok sigara içmeyi yasakladı.

Es wird in der Zukunft möglich sein, technische Schwierigkeiten überwinden zu können.

Gelecekte teknik zorlukları aşabilmek mümkün olacak.

Es ist verboten, dass der Fahrer bei einer Tankstelle Zigarette anzünden.

Sürücünün petrol ofisinde sigara yakması yasaktır.

Ancak öznelerin farklı olması sebebiyle aşağıdaki cümle *zu + Infinitiv* yapısına dönüştürülemez.

Der Vater wartet darauf, dass sein Sohn ihm einen Brief schreiben wird.

Baba oğlunun kendisine bir mektup yazmasını bekliyor.

- (y)Iş

-(y)Iş isim-fiil eki kılış ve kılışın şeklini ifade eder. –mA isim-fiil eki gibi, iyelik ekleri ve isim çekim ekleri alabilir. Fiilin adını ve tarzını ifade eden bir ektir. Ersen ve Rasch (2011: 161) –(y)Iş ekiyle fillerden türetilen isimler kurulduğunu ve bunların zaman yönünden sınırlandırılmış bir süreci (başlangıç, bitiş) gösterdiklerini ifade eder ve şu örnekleri verir:

Titanik'in batışı der Untergang der Titanic

İslamiyetin doğuşu die Geburt des Islams

Serginin açılışı saat yirmide

Die Eröffnung der Ausstellung ist um 20 Uhr.

Antalyaya varışınız saat kaçta?

Um wie viel Uhr ist *eure Ankunft in Antalya*?

Ancak bu isim-fiillerin zaman yönünden bir sınırlama ifade etmeyen fillerle kullanıldığında ise normal bir süreci ifade ettiklerini ilave eder ve aşağıdaki örnekleri (2011: 162) verir:

Bakışın beni rahatsız ediyor.

Dein Blick stört mich.

Cem'in çok mütevazı bir insan oluşu hoşuma gidiyor.

Die Tatsache, *dass Cem ein sehr bescheidener Mensch ist*, gefällt mir.

-(y)Iş isim-fiil eki ile türetilen isim-fiiller aşağıdaki görevlerle cümle içerisinde yer alabilirler:

İsim Öbeği (Özne)

Sizin samimi gülüşünüz beni rahatlatı.

Şehrin düşman işgalinden kurtuluşu törenlerle kutlandı.

Martların göğe yükselişi vapurdaki yolcular tarafından ilgiyle izleniyordu.

Eyelem Öbeği (yüklem)

Onun gülüşünü özledim.

Öğretmenin hızla içeriye girişi hayra alamet değildi.

Tümleç

Onun eve dönüşünden habersizdik.

Bu seferki gelişinde birçok hediyeler getirmişti.

3.2. Sıfat Fiiller ve Sıfat-Fiil Grupları

Dil çalışmalarında sıfat-fiiller (Verbaladjektive / Partizipien), üzerinde çok tartışılan, farklı yapılar aracılığı ile betimlenen bir konu olmuştur. Bunların, cümlenin bir ögesi olarak mı, yoksa söz dizimsel yapılar, diğer bir ifade ile yan cümleler olarak mı değerlendirileceği tartışma konusu olmuş ve bu konuda dilciler arasında farklı görüşler ileriye sürülmüştür. Diller arasındaki ilişkileri ve dillerin yapısıyla ilgili yeni fikirleri ortaya koyan üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı, bize sıfat-fiil yapılarını farklı açılardan değerlendirme ve bunların söz dizimsel yapılarını açığa çıkarma zeminini hazırlamıştır. Sıfat-fiil yapıları üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı ışığında incelenebilmiş ve cümle çözümlemeleri bu doğrultuda betimlenebilmiştir. 1950'li yıllardan sonra dil bilim çalışmalarında ortaya çıkan önemli gelişmeler, dünya dillerinde sıfat-fiil yapıları konusunda yeni çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Sıfat-fiilli yapılar, hem kendi yönetim alanında (alt cümle) hem de üst cümlenin yönetim alanında görev üstlenen söz dizimsel yapılardır. Sıfat-fiil grupları, fiil kök ya da gövdelerine sıfat fiil eki almış fiil ile ona bağlı cümle öğelerinden oluşan kelime gruplarıdır. Ergüzel (2011: 144) sıfat-fiil grubunu “kelime veya kelime grubu durumundaki bir belirtenle sıfat-fiil eklerinden (-an/-en, -acak/-ecek, -maz/-mez, -ar/-er, mış/-miş, -dık/-dik, -ası/-esi...) birini alarak hareket ismi olan fiilimsinin meydana getirdiği gruptur” şeklinde tanımlamaktadır.

Sıfat fiili yapı, başadı içeren bir ad öbeğidir, bir niteleyicidir. Niteleyici unsur bir önermeyi ifade eder ve bir cümlecik olarak kabul edilebilir. Ben bu cümlesel niteleyiciyi,

sıfat fiilli yapı olarak adlandırıyorum (Haig, 1980: 10, akt. Karabulut, 2009: 92). Sıfat fiilli yapı, başada iki çeşit cümlesel ilişki ile bağlanır: bir yandan sıfat fiilli yapı başadı nitelerken; diğer yandan, başad, her ne kadar gerçekte içinde yer almasa da, sıfat fiilli yapı içinde cümlesel bir rol oynar (Mosel ve Hovdhaugen, 1992: 631, akt. Karabulut, 2009: 93). Sıfat-fiilli yapılar, cümle çözümlemelerinde çok önemli ipuçları vermektedir. Bu yapılar, cümle unsurları arasındaki ilişkilerin ve bu ilişkiler neticesinde doğan taşınım, dönüşüm ve silinmelerin en belirgin bir şekilde yer aldığı tipolojilerdendir. Nitekim Üretken-Dönüşümlü Dil Bilgisi (1957) ve Yönetim ve Bağlama Kuramı (1981), bir ölçüde dünya dillerinin bu önemli yapısı ile dil incelemelerinin merkezinde daha sağlam yer edinmiştir diyebiliriz (Karabulut ve Ulutaş, 2011:1314).

Sıfat-fiiller, fiillere sıfat-fiil ekleri getirmek suretiyle yapılırlar. Sıfat gibi kullanılabilen fiil şekilleridir. Hem fiil hem de sıfat özelliği gösterirler. Varlıkları barındırdıkları hareket ve zaman özellikleri ile nitelendirirler. Sıfat-fiiller isim gibi işlem görürler, dolayısıyla iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alabilir, diğer isimler gibi özne, nesne, tümleş görevlerini yerine getirebilirler. Hareket ve zaman ifade ederler, olumlu ve olumsuz şekilleri yapılabilir. Sıfat-fiilleri isim fiillerden ayıran en belirgin özellik, sıfat-fiillerin zaman bildirmeleridir. Sıfat-fiil grubunun ana unsuru sıfat fiildir ve yüklem görevi yapar. Grubun sonunda yer alan sıfat-fiil bir ya da birden çok unsurla tamamlanır. Bu unsurlar bir cümlede yar alabilecek özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı olabilir. Sıfat-fiil eki almış kelimeler cümlede sıfat gibi kullanılabilirler, adlaşarak isim gibi kullanılabilirler. Bağlaçlara gereksinim duymadan yan cümleler kurarak birleşik cümle kurma görevini üstlenirler.

Bazı partisip ekleri şekil ve zaman ekleri ile menşe ve şekil bakımından aynıdırlar. Fakat bunları kullanışta kolayca ayırabiliriz. Mesela *geçmiş zaman*, *gelecek tren* sözlerinde geçmiş ve gelecek kelimeleri partisiptir. Buna mukabil zaman geçmiş, tren gelecek sözlerinde geçmiş ve gelecek kelimeleri fiildir, çekimli fiildir (Ergin, 1995:334). Ergin burada partisiplerin çekimli fiil şekilleri ve sıfat olarak kullanımını üzerinde duruyor. Burada cümle olan bir yapının partizipe dönüşümü söz konusudur.

Varlıkları niteledikleri için sıfat; özne, nesne ve tümleş olarak yan cümlecik kurdukları için de fiil gibi sayılan kelimelere sıfat-fiil denir (Gencan: 1978: 195). Sıfat-fiil, fiilin zamana bağlı olarak kavramını sıfatlaştıran bir şeklidir (geçmiş günler, oturan adam,

satılacak eşya). Zaman anlatımı taşımaları yönünden ad-fiilerden ayrılırlar. Fakat yatık fiil olarak ve adfiiller gibi olumsuz ve edilen görünüşlerine girerler (Banguoğlu, 2011: 422). Sıfat-fiillere ait cümle kuralları, esas bakımdan asıl sıfata ait olanların aynıdır. Böyle olmakla beraber, bu iki çeşit dilbilgisi sınıfı arasında önemli bir fark yok değildir. Sıfat, âdeti üzere bir nitelik bildirir; fiilin sıfat-fiili ise bir fiil ve hareket bildirir (Deny, 1921: 410).

Deny (1921: 410-411) Asıl sıfatlara ait cümle kuralları ile sıfat fiillere ait cümle kurallarının aynı olduğunu ifade etmekte, ancak böyle olmakla birlikte bu iki dilbilgisi sınıfı arasında bir farkın olduğunu da belirtmektedir. Deny bu farkı şu açıklamasıyla ortaya koymaktadır: “Fiil ve hareketlerin alışılmış olduğu üzere bir özne ile tümleçleri (veya mesulleri) olduğu sebeple fiilin sıfat fiilini gösteren sıfatlar, bir cümle görünümü almağa meyleder”.

Bu açıklamadana da anlaşılacağı üzere asıl sıfatlar ile fiilerden türetilen sıfatlar (sıfat-fiil) cümle içerisinde cümle ögesi olarak aynı görevi görseler de, fiilerden türetilen sıfatlar yapı bakımından farklıdır. Bunlarda implizit bir bir derin yapı söz konusudur. Bu derin yapı bir eylem de ortaya koyar. Her ne kadar bazı gramercilerin de ifade ettiği gibi asıl sıfatların derin yapısında da bir eylem, dolayısıyla asli şekli bir cümle olsa da, fiilden türetilen sıfatlar (sıfat-fiiller) fiil kökenli olması ve ek alması yönüyle farklılık arz eder. *Kızarmış domatesler* ile *kırmızı domatesler* ifadelerinde olduğu gibi. Deny (1921: 411), fiilin bir sıfat-fiille meydana getirdiği sıfatlara fiilcil (=fiillik), örn.: yanan ev; asıl sıfatla meydana getirilmiş sıfatlara ise adlıc (=adlık), Örn.: kırmızı ev, adını vermektedir.

Sıfat –isim soylu kelimeleri tamlayan niteleme olarak- ve ad -baş öge olmadan isim olarak- işlevi gören ad soylu aktor cümleleri, ilgi cümleleri, fiillerin sıfat olarak kullanılmasını sağlayan biçimlerce, yani sıfat-fiillerce kurulur. TT. yanan evler gibi. Bu öge cümleler de yönetilen-yöneten normuna bağlıdırlar, bu nedenle de öne gelirler. Yüklemeleştiricileri (bitimsiz yüklem çekirdeği ekleri) çoğunlukla bizzat bağlayıcı olarak işlev görebilirler, anlamında bitişkendirler (Johanson, 2014: 43).

Banguoğlu (2011: 422) sıfat-fiilleri; etkin sıfat-filler (participe actif), edilen sıfat-fiiller (participe passif) ve olumsuz sıfat-fiiller (participe négatif) olmak üzere üçe ayırır. Bunları zaman anlatımına göre de sınıflandırarak; 1. Geçmiş sıfat-fiilleri (participe passe)

2. Hal sıfat-fiilleri (participle présent) 3. Gelecek sıfat-fiilleri (participle futur) olarak sınıflandırır. Banguoğlunun bu sınıflandırması Almancadaki sıfat fiillerin (Partizipien) tanım ve tasnifi ile bir hayli benzerlik göstermektedir. Hengirmen (2011: 169) de sıfat-fiilleri; geniş zaman ortacı (abstrakte Gegenwartspartizipien), gelecek zaman ortacı (Zukunftpartizip) ve geçmiş zaman ortacı (Vergangenheitspartizip) olmak üzere üç grup altında verir.

Aygün (2007: 50) Türkçedeki sıfat-fiiller ve isim-fillerin, Almancada *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleleri ve ilgi cümlelerini (Relativsätze) karşıladığını ve bunların bu ve bunun gibi sıfat-fiiller vastasıyla ifade edildiğini ifade eder. Aygün Türkçedeki sıfat-fiillerin Almancadaki ilgi cümlelerini (Relativsätze) temsil ettiğini, zira Türkçede ilgi cümlesi (Relativsatz) yapısında bir cümlenin bulunmadığını söyler (Aygün, 2007: 51).

Savaşçı (1998: 80) sıfat-fiillerin, fiileden türeyen sıfatlar olduğunu ve bunların Almancada ilgi cümlesi (Relativsatz) formunda ortaya çıktığını ifade ederek bunu aşağıdaki cümlelerle örneklendirir:

Şurada oturan çocuk benim kardeşimdir.

Das Kind, das dort sitzt, ist mein Bruder.

Almancada sıfat-filler (Partizipien), şimdiki zaman ortacı (Partizip-Präsens) ve geçmiş zaman ortacı (Partizip-Perfekt) olmak üzere iki başlık altında verilir. Bu konu çalışmamızın devamında kapsamlı bir şekilde verilmiştir. Bu yönüyle Türkçedeki sıfat-fiillerle Almancadaki sıfat-filler önemli bir benzerlik arz eder. Bu yapılarda dikkati çeken en önemli husus; Türkçede sıfat-fiil, sıfat-fiil grubu, ya da yan cümle olarak da değerlendirebileceğimiz yapıların, Almancada iki farklı şekilde yer almasıdır:

1. Türkçede olduğu gibi, cümle içerisinde cümlenin bir ögesi olarak yer alan fiilimsi ya da fiilimsi grupları (Partizipialphrasen). Bu yapılar üretici dönüşümsel dilbilgisine göre, derin yapıda ayrı müstakil cümleler iken, dönüşümler sonucu yüzey yapıya içerisinde fiilimsi gruplarını barındıran tek bir cümle olarak yansımasıdır.

Der Schüler wartete seit einer halben Stunde vor der Tür. Er war sehr traurig.

Der seit einer halben Stunde vor der Tür wartende Schüler war sehr traurig.

Öğrenci yarım saattir kapının önünde bekliyordu. Çok üzgündü.

Yarım saattir kapının önünde bekleyen öğrenci çok üzgündü.

2. Türkçede olmayan, ancak dilimize farsçadan geçen *ki* bağlama zamiri ile kurulan birleşik cümle ile denkleştirebileceğimiz, Almancada olduğu gibi Türkçede de ismi açıklayan ve isimden hemen sonra gelen açıklama cümlesi (Relativsatz). *Ki* bağlama zamiri ile bağlanan cümlelerin her biri yargı bildiren müstakil cümledir.

Du, *der/die mich kennst*, wieso denkst du über mich so schlecht?

Sen *ki beni tanıyorsun*, niçin benim hakkımda böyle kötü düşünüyorsun?

(Ersen-Rasch, 2011: 122).

Der Schüler, *der seit einer halben Stunde vor der Tür wartete*, war sehr traurig.

Öğrenci, *ki yarım saattir kapının önünde bekliyordu*, çok üzgündü.

Türkçede uzun süre bağlama zamiri olarak kullanılan *ki* bu gün artık kullanılmamakta, bunun yerine Türkçeye söz dizimine uygun aşağıdaki şekilde kullanılmaktadır:

Yarım saattir kapının önünde bekleyen öğrenci çok üzgündü.

Aygün (2007: 45) sıfat-fiil yerine *ortaç* terimini kullanır ve sıfat-fiil yapılarının zaman bağıntısına vurgu yapar. Almancada *Partizip I* (şimdiki zaman ortacı) ve *Partizip II* (geçmiş zaman ortacı) olmak üzere iki sıfat-fiil yapısının olduğunu, buna karşılık Türkçede dört farklı sıfat-fiil yapısının olduğunu ifade eder bu açıklamasından sonra bunları Almanca karşılıkları ile aşağıdaki şekilde verir:

1. das Aoristpartizip (geniş zaman ortacı)
2. das Präsenspartizip (şimdiki zaman ortacı)
3. das Vergangenheitspartizip (geçmiş zaman ortacı)
4. das Futurpartizip (gelecek zaman ortacı)

Bu partizipler hem isimlerin hem de sıftların görevlerini yerine getirebilmektedir.

okur yazar insanlar	die Menschen, die lesen und schreiben können
bahçede oynayan çocuklar	die Kinder, die im Garten spielen
çocuklar tarafından kırılmış vazo	Die Vase, die von den Kindern gebrochen worden ist
müzeyi ziyaret edecek turistler	Die Touristen, die das Museum besichtigen werden

Sıfat-fiil, kendi öznesinin sıfatı durumunda ise özne ile yüklem arasında birleştirici bir ek bulunmaz, zira bir sıfat tamlaması durumu söz konusudur:

Parkta oynayan çocuklar yorgundurlar.

Die Kinder, *die im Park spielen*, sind müde

İki gün önce çalınmış arabayı polis sonunda buldu.

Den Wagen, *der vor zwei Tagen gestohlen wurde*, hat die Polizei endlich gefunden.

Ancak sıfat-fiilin öznesi kendinden önce gelirse, özne sıfat-fiille isim tamlaması kurar, dolayısıyla sıfat-fiil isme dönüşmüş olur.

Arabanın çalındığını bilmiyordum.

Ich wusste nicht, *dass der Wagen gestohlen ist*.

Buradan, Türkçedeki sıfat tamlamasının Almancada *Relativsatz*'ı, isim tamlamasının ise *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleyi karşıladığını görüyoruz. Ancak Relativsatz yerine gerektiğinde bir partizip cümlesinin (Partizipialsatz) kullanılabileceğini dikkate almamız gerekir.

Den Wagen, *der vor zwei Tagen gestohlen wurde*, hat die Polizei endlich gefunden.

Den *vor zwei Tagen gestohlenen* Auto hat die Polizei endlich gefunden.

Göğüş (1969: 110) sıfat-fiil yerine ortaç, sıfat-fiilli yan cümle yerine ise ortaç cümlemsisi terimini kullanarak bunların özelliklerini şöyle açıklar: “Ortaç cümlemsileri kendi öznesini tümleçlerinden birini belirtebilir. Temel cümleciğe de bu belirtilen ögesi ile bağlanır. Bu öge bir isim ya da isim değerinde bir kelime olur ve ismin bütün hal eklerini alır; buna göre, ortaç cümlemsilerinin temel cümleciğe bağlantısı, gerçek bir isim bağlantısıdır. Bu cümlemsiler, temel cümlecik içinde çeşitli öge görevlerinde bulunabilirler.”

Göğüş’ün ifade ettiği bu görevleri şöyle sıralayabiliriz:

Özne: *Şimdi masanın altında uyuyan kedi* biraz önce top ile oynuyordu.

Die Katze, die jetzt unter dem Tisch schläft, spielte soeben mit dem Ball.

Nesne: *Dün satın aldığım romanı* okuduktan sonra arkadaşşıma hediye edeceğim.

Den Roman, den ich gestern gekauft habe, werde ich meinem Freund schenken, nachdem ich ihn gelesen habe.

Tümleç: *Öğrenciler tarafından sunulan tiyatro gösterisinde* salonda birçok seyirci vardı.

Bei der Theatervorstellung, die von den Schülern vorgespielt wurde, waren viele Zuschauer im Saal.

Zarf tümleci: *Kardeşimin doğduğu yıl* biz henüz Türkiyeye dönmemiştik.

In dem Jahr, in dem mein Bruder geboren ist, waren wir noch nicht in die Türkei zurückgekehrt.

Ortaç cümlemsileri, aslında belirtici oldukları için, temel cümleciğin bir ögesini belirtir, belirttiği bu öge aynı zamanda kendisine de ait olur; hatta ögenin cümlemsiye mi yoksa temel cümleciğe mi ait olduğu da bazan tartışılır (Göğüş, 1969:116). Göğüş’ün ifade ettiği bu durum Almanca için de geçerlidir. Almancada niteleme cümlesi Relativsatz ile nitelenen isim bir taraftan temel cümlede yer alan bir isim iken, diğer taraftan yan cümle Relativsatz’ın da nitelediği ve onada ait olan ortak bir isimdir.

Ağaçtan benim düşürdüğüm *elmayı* sen yedin (Göğüş, 1969:116).

Elmayı nesnesi hem temel cümlenin hem de yan cümlenin elemanıdır, yani ortak elemandır.

Den Apfel, den ich von dem Baum fallen lassen habe, hast du gegessen.

Aynı şekilde, bu cümlenin karşılığı olan Almanca cümlede de *den Apfel* (elmayı) hem temel cümlenin hem de yan cümlenin (Relativsatz) ortak elemanıdır.

Zelzelede yıkılan ev geçen yıl yapılmıştı (Göğüş, 1969:116).

Das Haus, das beim Erdbeben zerstört ist, war letztes Jahr gebaut.

Ağaçtan benim düşürdüğüm elmayı sen yedin cümlesini incelediğimizde; bu cümlenin derin yapıda;

1. Ben *elmayı* ağaçtan düşürdüm,

2. *Elmayı* sen yedin,

olmak üzere iki cümlenin olduğunu, 1. Cümlenin *ağaçtan benim düşürdüğüm elmayı* belirten cümle olarak (Relativsatz) temel cümlenin ögesi olan *elmayı* nitelemektedir ve bu öge hem temel cümlenin hem de yan cümlenin ortak ögesidir. Bu iki cümle biri temel cümlenin ögesini niteleyen yan cümle ve diğeri de temel cümle olmak üzere yüzey yapıya birleşik cümle olarak yansır.

Almancada ortak olan ögenin bir *Relativsatz* yan cümlesi ile açıklandığını, *Relativsatz*'ın başında *Relator* (bağlayıcı) olarak açıklanan ismi temsil eden bir bağlayıcı ilgi zamirinin (Relativpronomen) olduğunu görürüz

Der alte Mann, *der* auf der Bank schlief, war etwa 70 Jahre alt.

Bankın üzerinde uyuyan yaşlı adam yaklaşık yetmiş yaşındaydı.

Bu cümlede *der alte Mann* (yaşlı adam) ismi, hem temel cümlenin hem de yan cümlenin ortak ögesidir. Zaten bu birleşik cümle;

Der alte Mann war etwa 70 Jahre alt.

Der alte Mann schlief auf der Bank.

olmak üzere iki cümlenin birleşiminden oluşan bir birleşik cümledir. Almancada ortak olan öge temel cümlede isim, ya da ismin yerini tutan bir zamir olarak, yan cümlede ise ismi temsilen Relativpronomen olarak yer alır.

Sıfat-fiiller isim olarak kullanılabilirler, isim olarak kullanıldıklarında ismin özelliklerini gösterirler ve bu yönüyle de Almancadaki sıfat-fillerle önemli bir benzerlik arz ederler:

gel-en adam → gelen Gelen benim kardeşimdir.

Gelen-i görüyor musun?

Gelen-e yardım et!

Gelen-den para aldım.

Gelen ile konuşmak istiyorum.

der kommende Mann → der Kommende Der Kommende ist mein Bruder.

Siehst du den Kommenden?

Helfen Sie dem Kommenden!

Ich bekam Geld von dem

Kommenden.

Ich will mit dem Kommenden sprechen.

Sıfat-Fiiller geçişsiz fiiller ve geçişli fiillerle kullanımda aşağıdaki iki farklı özelliği ortaya koyar.

1. Sıfat tamlaması olarak geçişsiz fiille kullanımı:

donan su : das zugefrorene Wasser (das Wasser, das zugefroren ist)

Burada don- eylemini yapan sudur ve eylemin mantığı (Deny, 1921: 413) öznesidir.

2. Geçişli fillerle kullanımı:

içtiğim su : das von mir getrunkene Wasser (das Wasser, das ich getrunken habe)

Burada ise eylemi yapan su değildir. Su ismi nesne konumundadır ve eylemi yapan *ben* öznesidir. Deny (1921: 413) açıklaması ve verdiği örneklerle sıfat-fiil eklerinin zaman bağıntılarına vurgu yapmakta ve farklı bakış açıları getirmektedir: “Belirlenik ad (fiilimsiyle tamlanan isim), aynı zamanda basit sıfat-fiilin mantıki öznesi olursa bu tamlamada yer alan fiilin sıfat-fiili (daha doğrusu sıfatlık) bir sıfat-fiil biçiminde olur. Örn.: yanan ev. Başka sıfat-fiillerde de bu böyledir:

geniş zaman sıfat-fiili : yanar dağ

geçmiş zaman sıfat-fiili : yanmış ev

gelecek zaman sıfat-fiili : yanacak ev “

3.2.1. Sıfat-Fiil Ekleri

–An

-An sıfat-fiil ekiyle ile türetilmiş sıfat-fiiller Türkçede çok yaygın olarak kullanılır ve bunların geniş zaman anlamı vardır. Ancak biraz irdelediğimizde –An sıfat-fiil ekinin şimdiki zamana da atıfta bulunduğunu tespit edebiliriz. Deny (1941: 409) bunu –An *şimdiki geçmiş zaman sıfat fiili* olarak isimlendirmekte ve “fiil, geçici bir eylem bildiriyorsa, şimdiki zaman-geçmiş zaman sıfat-fiili bu fiil ve hareketinin artık olup bitmiş, geçmiş olduğunu gösterebilir” şeklinde bunu açıklamakta ve aşağıdaki örneği vermektedir:

Örn.: vuran = sözün gelişine gidişine göre şimdiki halde vuran, vurmakta olan veya geçmişte vuran, vurmuş olan.

Bunu aşağıdaki Almanca örnekle karşılaştırabiliriz:

die *untergehende* Sonne : batan güneş (hala batmaya devam ediyor)

die *untergegangene* Sonne : batan güneş (bize göre batmış olan), geçmiş zaman ifade ediyor.

Untergehend şimdiki zaman ortacı (Partizip-Präsens) *untergegangen* ise geçmiş zaman ortacı (Partizip-Perfekt) olarak bu zaman bağıntısının ortaya koymaktadır.

Ersen ve Rasch (2011: 165) –*An* sıfat-fiil ekiyle oluşturulan bu yapıların Almancadaki tipik ilgi cümlelerine (Relativsätze) karşılık geldiğini ve bunların bağlı buldukları isim ya da isim gruplarını açıkladıklarını ve bir ilgi kelimesine sahip olduklarını, bunların belirli bir zaman aralığını veya olamsı gereken veya olacak olan bir eylemi ifade etmediğini açıklar ve aşağıdaki örnekleri verir:

Genelde olan olay:

Çok *içen* bir meslektaşım hastalandı.

Ein Kollege von mir, der viel trinkt, ist erkrankt.

Geçmişte olmuş ve bitmiş olay:

Bahçede oynayan çocukları görüyor musun?

Siehst du die im Garten spielenden Kinder?

Siehst du die Kinder, die im Garten spielen?

Konuşma anından önce gerçekleşen olay:

İşini kaybeden Ali iş arıyor.

Ali, der seine Arbeit verloren hat, sucht Arbeit.

Konuşma anından sonra konuşanın düşüncesinde olmuş bitmiş olay:

Yarın gelmeyen arkadaşlarımı listeden sileceğim.

Unsere Kameraden, die morgen nicht auftauchen, werde ich aus der Liste streichen.

Türkçede olduğu gibi Almancada da fiillerin geçmiş zaman ortacları (Partizip-Perfekt) cümle içerisinde isim olarak kullanılabilirler. Ancak bunlar –*An* sıfat-fiil ekiyle türetilen sıfat-fiillerin bitmişlik ifade eden isim olarak kullanımlarına denk gelmektedir.

Der Getötete war ein bekannter Professor an der Universität.

Öldürülen üniversitete tanınmış bir profesördü.

Die Familienangehörigen versammelten sich *um das Bett des Verstorbenen*.

Aile bireyleri *ölenin yatağının etrafında* toplanmışlardı.

–Ir/-Ar

Geniş zaman sıfat-fiil ekidir. –Ir geniş zaman sıfat-fiili, adet edilen fiilleri veya halleri bildirir. Örn.: sever ‘genel olarak genellikle seven’; uyur: ‘genel olarak genellikle uyuyan’ (Deny, 1921: 409)

Askerlerimiz gök gürültülerini andırır bir şiddetle haykırarak düşmana saldırdılar.

–mAz:

–Ir ve –Ar geniş zaman sıfat-fiil eklerinin olumsuz şeklidir. İsimlerin önünde sıfat olarak kullanımları oldukça yaygındır: çıkmaz sokak, görünmez kaza, bulunmaz fırsat, inanılmaz kaza gibi.

Akla sığmaz kahramanlıklar gösterdiler. (Gencan: 1978: 195)

Ersen ve Rasch (2011: 168) bunu geniş zaman partizipi (Aoristpartizip) olarak isimlendirir ve bunların bir defaya mahsus olmayan özellikleri gösterdiğini ifade eder: *benzer konular: ähnliche Themen; akıl almaz iddia: unfassbare Behauptung*. Bunlar Almandada daha çok olumsuzluk yapan ön ek (Präfix) *un-* ile türetilen fiil tabanlı sıfatlarla ifade edilir: *unsichtbar, unauffindbar, unaufhörlich, ungläublich* gibi.

un - glaub - lich

un- : olumsuzluk eki

glaub- : fiil kökü

-lich : sıfat yapım eki

Sie hat die ungläublichsten Dinge erlebt. (Duden, 2003: 1658)

İnanılmaz şeyler yaşadı.

Das war eine unaufhörliche Arbeit.

Bu bitmeyen bir işti.

-IcI

Fiillerin kök şekillerinin sonuna getirilen –IcI sıfat fiil ekiyle yapılır. Yaygın kullanımları yoktur.

Çarpıcı bir konuşma yaptı.

Kalıcı çözüm yolları bulmalıyız.

Ersen ve Rasch (2011: 168) bu ek ile sıfatlar oluşturulduğunu, bunların dinamik olduğunu ve kendilerine atfedilen özellikleri ortaya koyduğunu ifade eder. Hem Almancada hem de Türkçede fiilin kök şekline getirilerek oluşturulan sıfat-fiilleri aşağıdaki örneklerle verir: geç- “vorübergehen” → geçici : “vorübergehend” (geçici iş: “vorübergehende Beschäftigung”), yırt- “zerreißen” → yırtıcı “zerreißend” (yırtıcı hayvan: “zerreißendes Tier”)

-mİş

-mİş sıfat-fiil ekiyle türetilen sıfat-fiiller, geçmiş zaman ifade ederler. Bitmiş olan bir olayın sonucu ifade edilir: *bitmiş iş, geçmiş zaman, az pişmiş yumurta, kurumuş gül, soyulmuş patates* gibi. Genellikle geçişsiz fiillerden (intransitive Verben) kurulurlar.

Sabahları mutlaka az pişmiş yumurta yemelisiniz.

Bütün Anadoluyu dolaşmış bir mühendisle tanıştık (Banguoğlu, 2011: 423).

-mİş sıfat-fiil ekiyle türetilen sıfat-fiiller isim olarak kullanıldığında isim çekim ekleri alırlar. Eylemlerden nitelik veya bu niteliği taşıyan varlığı bildiren adlar yapar: *çök-* > *çökmüş*, *dol-* > *dolmuş*, *kızır-* > *kızarmış*, *oku-* > *okumuş*, ... (Karaağaç, 2013: 305)

Geçmişin hesabı yapılmaz.

Mevlam sabırlar versin, yârinden *ayrılmışa* (Banguoğlu, 2011: 423).

Almancada bu sıfat-fiiller, fiillerin geçmiş zaman ortaçları (Partizip-Perfekt) ile ifade edilir.

<i>mastar</i>	<i>geçmiş zaman ortacı</i>	<i>sıfat tamlaması</i>
vertrocknen	vertrocknet	vertrocknete Rose
kurumak	kurumuş	kurumuş gül

Die vertrocknete Rose in der Vase sieht sehr schön aus.

Vazodaki kurumuş gül çok güzel görünüyor.

Das Kind hat die gebrochene Vase hinter dem Schrank gesteckt.

Çocuk kırılmış (kırık) vazoyu dolabın arkasına sakladı.

Almancada geçişli fiillerin (transitive Verben) geçmiş zaman ortaçları (Partizip-Perfekt) genellikle bitmiş olan *passiv* bir olayı ifade ederler. Bu değişim, fiilin edilgen olarak kullanılmak zorunda olmasına rağmen, Türkçenin geçmiş zaman ortacında mevcut değildir:

basılmış, ama ciltlenmemiş kitap gedrucktes, aber ungebundenes Buch

terk edilmiş köy das verlassene Dorf (Ersen-Rasch, 2011: 167).

Almancada gelecek zaman ortacı (Futurpartizip) yoktur. Bazı durumlarda *gelecek yıl* (kommendes Jahr) gibi şimdiki zaman ortacı (Partizip-Präsens) kullanılabilir. Aksi takdirde yan cümleden kaçınma durumu söz konusudur. Bununla birlikte Türkçedeki edilgen (Passiv) gelecek zaman ortacı (Futurpartizip), Almancada şimdiki zaman ortacı (Partizip-Präsens) ve zarf-fiil (Gerundiv) olarak tercüme edilebilir.

yıkanacak çamaşırlar (die) zu waschende Wäsche

görülecek yer sehenswerter Ort (Ersen-Rasch, 2011: 167)

-dik

Fiil kök ya da gövdelerine –*dik* sıfat-fiil eki veya bunların iyelik eki almış şekillerinden oluşan sıfat-fiilerdir. -dik sıfat-fiil ekiyle kurulu sıfat-fiillerin kullanımı çok yaygın değildir. Bu sıfat-fiil ekinin iyelik eki ve hal eki alarak isimleşmiş şeklinin kullanımı oldukça yaygındır. Bu durumda artık bir isim durumuna geçmiştir ve cümlenin bir ögesi gibi kullanılır. –*dik* sıfat-fiil ekine getirilen eklerle isimleşmiş şekiller, Almancada başta *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler olmak üzere birçok yan cümle yapılarını karşılarlar.

-*dik* sıfat-fiil eki, iyelik eki alarak isim öbeği oluşturur:

iki gün önce sattığım araba *das Auto, das ich vor zwei Tagen verkauft habe.*

çocukların kırdığı Vazo *die Vase, welche die Kinder gebrochen haben.*

Hal ekleri aldığı anda ise isim göreviyle cümlede yer alır:

Dün çok çalıştığımı bilmiyorsun.

Du weißt nicht, dass ich gestern viel gearbeitet habe.

Senin beni sevdiğine inanıyorum.

Ich glaube, dass du mich liebst.

Karaağaç (2012: 303) –*dik* sıfat-fiil ekinin eylemlerden nitelik veya bu niteliği taşıyan varlığı bildiren adlar yaptığını ifade ederek örnekler verir: *bil-* > *bildik*, *duyul-* > *duyulmadık*, *olma-* > *olmadık*, *tanı-* > *tanıdık*... Deny (1921:397) -*dik* ekinin tercihen, daha önce olup bitmiş fiil ve hareketlere özgü olduğunu ve ardından iyelik ekinin görüldüğünü ifade eder. Savaşçı (1998: 88) ise zaman vurgusu yaparak -*dik* ile kurulan isim-fiillerin, zaman ifadesi ortaya koyan öge cümlelerin (*Gliedsätze*) ifade edilmesi için önemli bir imkân sağladığını belirtir.

Banguoğlu (2011: 226) –*dik* sıfat-fiil eki konusunda şu açıklamayı yapar: “Eski Türkçedeki –*dik* geçmiş sıfatfiilleri o işleyişte dilimizde daha çok eklerle uzatılmış sıfatfiiller ve zarffiller halinde görülür (gördüğün, anladığın, bildikleri için, bulduğumuzda). Nadir olarak isimleşmiş olanları vardır: *bildik*, *tanıdık*, *güvendik*, ...

Bunlar olumsuz sıfat-fiil şeklinde daha canlı görülür. Yaygın sıfat olarak kullanılanları, birleşiklerde kalmış olanları vardır: *olmadık, ummadık, beklenmedik, ...* “

Er war ein Bekannter aus Köln

O, Köln'den bir tanıdık idi.

Das war ein unerwarteter Besuch

Bu, beklenmedik bir ziyaretti.

Yolda tanıdık bir yüz göremedim.

Unterwegs habe ich kein bekanntes Gesicht entdecken können (Steuerwald, 1974: 94).

Kural (1994: 88) *-dlk* sıfat-fiil ekininin temel cümlelerdeki geçmiş zaman *-dl-* ekiyle olan biçimsel benzerliğinin basit bir raslantıdan uzak bir olasılık olduğunu ifade ederek *-dlk* ekinin yan cümlelerdeki geçmiş zaman eki olduğunun öne sürülebileceğini belirtmektedir. *-dlk* sıfat-fiil ekinin, isimleştirilmiş şekline eşdeğer Almancadaki yan cümleler her ne kadar bu zaman bağıntısını tam olarak ortaya koymasa da, sıfat-fiil olarak kullanıldığında Almancada fillerin geçmiş zaman ortaçlarının kullanıldığı görülür.

-dlk eki bize göre de bir bitmişlik ifade eder. Bu durumu *-dlktan sonra* ile kurulu zarf-fiil yan cümlelerinde şöyle açıklayabiliriz. Bu cümlelerde temel cümle ile yan cümle arasında zaman açısından bir önlük artlık bağıntısı görmekteyiz. Bir olayın başlaması, diğer olayın bitmesine bağlıdır. Yani önce bir olayın, eylemin bitiş şartı ortaya konmaktadır. Önce bir eylem bitecek, sonra diğeri başlayacaktır.

Annem kahvaltayı hazırladıktan sonra bizi mutfağa çağıracak.

önce bitmesi gereken eylem

sonra geleceğe atıfta bulunulan eylem

Ankara'ya vardikten sonra seni ararım.

Nachdem ich in Ankara angekommen bin, rufe ich dich an.

Ankara'ya vardikten sonra seni arayacağım.

Nachdem ich in Ankara angekommen bin, werde ich dich anrufen.

Bu zaman bağıntısı Almancada kesin bir kural olarak verilir ve her iki şekilde de yan cümlenin eylemi bitmiştir. Almancada *-diktAn sonra* zarf-fiil ekine denk gelen “nachdem” bağlacı ile kurulu yan cümleler mutlaka geçmiş zamandadır. Ancak temel cümle Türkçede olduğu gibi geniş, geçmiş, gelecek zamanlarda bulunabilir.

Göğüş (1969: 105) *-dIk* sıfat-fiil eki ile kurulu yapıların zaman bağıntısını verdiği örneklerle şöyle açıklamaktadır: “-dIk’la yapılmış fiilimsiler, mastar cümlemlerinden farklı olarak temelde geçmiş zaman anlamı taşır; fakat kullanıldığı yere göre geniş zaman, şimdiki zaman, hatta gelecek zaman anlamları da alır. Örnekler:

Geçmiş zaman: Babasının öldüğünü henüz bilmiyor.

Geniş zaman: Avradın yediği, giydiği gibi olsa vay kişinin haline. (Atasözü)

Şimdiki zaman: Şimdi orada ne yaptığını ben buradan görüyorum.

Gelecek zaman: Bu yaştan sonra okuduklarım, benim dokuma işleyebilir mi? (N. Ataç)

-dIk ekli fiilimsi yapıların Almancadaki karşılığı olan *dass* bağlacı yan cümlelerin de bütün zamanlarda kurulabildiğini görürüz.

Präsens: Ich weiß, dass du müde bist.

Yorgun olduğunu biliyorum.

Futur: Siehst du, dass es allmählich dunkel wird.

Gittikçe havanın karardığını görüyor musun?

Perfekt: Er hat gesagt, dass er heute nichts gegessen hat.

Bu gün hiç bir şey yemediğini söyledi

Präteritum: Ich hörte, dass jemand die Treppe hinaufging.

Birinin merdivenleri çıktığını duyuyordum.

Plusquam-Perfekt: Er bemerkte, dass er vorgestern die die Medikamente nicht eingenommen hatte.

Önceki gün ilaçları almadığını farketti.

-*dIk* sıfat-fiil eki, aynı zamanda iyelik ve hal eki olarak isim-fiil yan cümlesi ve bunlara ilaveten edat ile kullanılmak suretiyle de zarf-fil yan cümlesi kurabilmektedir. Bu durum –*mA* ve –*AcAk* ekleri için de geçerlidir. Diğer bir ifade ile –*dIk*, –*AcAk* ve –*mA* fiilimsi ekleri ile zarf-fiil yan cümleleri ve isim-fiil yan cümleleri kurulabilmektedir. –*dIk* ve –*AcAk* fiilimsi ekleri, sıfat-fiil olarak kullanıldığında Almancadaki ilgi cümlelerini (Relativsätze), isim olarak bir isim tamlaması içerisinde kullanıldığında ise genellikle *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleleri ve diğer soru kelimeleri ile kurulu yan cümleleri karşılar:

Yarım saattir beklediğim tren sonunda geldi.

Der Zug, auf den ich eine halbe Stunde gewartet habe, ist endlich gekommen.

Saat 8’de Istanbuldan hareket edecek hızlı tren, 12’de Ankaraya varır.

Der Schnellzug, der um 8 Uhr von Istanbul abfährt (abfahren wird), kommt um 12 Uhr in Ankara an.

Dünyanın yuvarlak olduğunu hepimiz biliriz.

Es ist uns allen bekannt, dass die Erde rund ist.

Salı günü sizin Berlin’e uçacağınızı biliyorum.

Ich weiß, dass Sie im Dienstag nach Berlin fliegen werden.

Geçen yıl tatilini nerede geçirdiğini anlattı.

Er hat erzählt, wo er voriges Jahr seine Ferien verbracht hat.

Dersin ne zaman başlayacağını bilmiyorum.

Ich weiß nicht, wann der Unterricht beginnt.

–*dIk* ve –*mA* fiilimsi ekleri için edatı ile zarf-fiil yan cümlesi kurduğunda, –*dIk* ile kurulan neden belirtir, –*mA* ile kurulan ise amaç belirtir. Bunların karşılığı olan Almanca yan cümlelerde de aynı durumu görebiliriz. Verilen yan cümlelerde sebep bildiren *weil* (...dığı için) ve amaç bildiren *damit* (...ması için) bağlaçları kullanılmaktadır.

Ev ödevlerini bitir-*diği için*, bizimle sinemaya gidebilir.

Er kann mit uns ins Kino gehen, *weil* er seine Hausaufgaben beendet hat.

Ev ödevlerini bitir-*mesi için*, ona biraz daha zaman verelim.

Wir geben ihm noch etwas Zeit, *damit* er seine Hausaufgaben beendet.

Ersen-Rasch (2011: 166) –*dlk* sıfat–fiil ekiyle kurulu yapıların Almancada karşılığının olmadığını ifade eder. Ancak bu yapıların bir zaman ifadesi ortaya koymayıp, konuşanın olayla ilgili değerlendirmesini ifade ettiği bir olay olarak verilir. Yani konuşucunun tasvir ettiği durumun kendi açısından uygun olduğu ya da olmadığı ve konuşma anının bir olgu olduğu ifade edilir. Yazar, –*dlk* sıfat–fiil ekiyle kurulu yapıların gerçek anlamda sıfat tamlaması olarak çok fazla kullanılmadığını, bunların daha çok olumsuz şekillerinin (-mAdIk) kullanıldığını ifade ederek aşağıdaki örnekleri verir:

tanıdık tanımadık her kadın jede bekannte und unbekannte Frau

Anlaşılmadık sorun kaldı mı? Gibt es noch ein unklares Problem?

Türkiye’de gezilmedik, görülmedik yer bırakmadık.

Wir haben in der Türkei keine unbesuchten und ungesehenen Orte übrig gelassen.

Burada kayda değer bir tespit olarak şunu ortaya koymamız gerekir. Türkçeden farklı olarak Almancada, Türkçedeki –*dlk* sıfat–fiil ekiyle kurulu yapıların, yine Türkçede olduğu gibi sıfat-fiil (Partizip) olarak (tanı- → tanı-dık: bekennen → bekannt) görülebildiği gibi, ayrıca normal bir sıfat olarak da (anlaşıl-→ anlaşıl-madık: unklar) kullanıldığını tespit edebiliriz. Bu durum diğer sıfat-fiil yapılarında da ortaya çıkmaktadır.

-*dlk* ile türetilen sıfat-fiil, iyelik eki ardından da isim hal eki alabilir. Bu durumda artık bir isim göreviyle cümlelerin bir ögesi gibi kullanılır. İsim-fiil yan cümlesi olan bu yapılar Almancada dass bağlacı ile kurulan yan cümleler karşılar.

Dün tiyatroda beni gördüğünü biliyorum.

Ich weiß, dass du mich gestern im Theater gesehen hast.

Cem'in yalan söylediğine inanmıyorum.

Ich glaube es nicht, dass Cem gelogen hat (Ersen ve Rasch, 2011: 166).

-dlk Ekli Fiilimsilerin Edatlarla Kullanımı:

-dlk eki aslında sıfat-fiil yapan bir ektir. Ancak *-dlk* sıfat-fiil eki ile kurulu fiilimsiler iyelik ekleri ve hal ekleri olarak temel cümleye özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf ve yüklem gibi öge görevleriyle de bağlanabilirler. Bu fiilimsiler edatlarla birlikte de kullanılır ve farklı görevler alırlar.

-dlk eki ile yapılmış fiilimsiler, isim niteliği taşıdığı için, bulunduğu isim haline uygun gelen ve anlamın gerektirdiği bir edat olarak, kendi cümlemissini temel cümleciğe bağlar. Cümlemissiler, temel cümleciğin zarf tümleci olur (Göğüş, 1969: 100). *-dlk* ekli fiilimsi edatlarla kullanıldığında Almancada farklı türdeki yan cümle yapılarını karşılarlar:

dlk+iyelik+için: Köpekten korktuğum için sizin evin önünden geçmiyorum.

Weil ich mich vor dem Hund fürchte, gehe ich an Ihrem Haus nicht vorbei.

dlk+iyelik+gibi : Memurun söylediği gibi tren tam zamanında geldi.

Wie der Beamte gesagt hatte, kam der Zug pünktlich.

dlk+iyelik+halde: Yorgun olduğum halde bütün ev ödevlerini yaptım.

Obwohl ich müde war, habe ich alle Hausaufgaben gemacht.

dlk+iyelik+zaman: Erken yattığım zaman kendimi daha iyi hissediyorum.

Wenn ich früh einschlafe, fühle ich mich besser.

Bu okul yapıldığı zaman ben henüz doğmamıştım.

Als diese Schule gebaut wurde, war ich noch nicht geboren.

dIk+iyelik+takdirde: Yeterince çalışmadığınız takdirde sınavı başaramazsınız.

Sie können die Prüfung nicht bestehen, wenn Sie nicht genug arbeiten.

dIk+iyelik+sürece. İstedğin sürece bizde kalabilirsin.

Du kannst bei uns bleiben, solange du willst.

-dIk ekli fiilimsi Ablatif hal eki –dan ve edat ile kullanılabilir. Bu fiilimsi yapılar da Almancada değişik yan cümle yapılarıyla karşılanır.

dIk+dAn+sonra: Karar açıklandıktan sonra oturma kapatıldı

Nachdem das Urteil verkündet worden war, wurde die Sitzung geschlossen.

dIk+dAn+itibaren: Bir fabrikada çalışmaya başladıktan itibaren artık onu göremiyorum.

Seitdem er in einer Fabrik tätig ist, kann ich ihn nicht sehen.

dIk+iyelik+dolayı: Yorgun olduğumdan dolayı erkenden uyudum.

Weil ich müde war, bin ich früh eingeschlafen.

İçin, dolayı, ötürü gibi sebep bildiren edatlar kullanılmadan, dIk+hal eki+dan fiilimsi yapısıyla da sebep bildiren yan cümleler kurulabilir ve bu şekliyle temel cümleye bağlanabilir. Bu yapı, Almancada weil bağlacı ile kurulu sebep bildiren yan cümlelerle karşılanır.

dIk+hal eki+dan: Yorgun ol-duğ-um-dan erkenden uyudum

Weil ich müde war, bin ich früh eingeschlafen.

-dIk ve –AcAk fiilimsi ekleriyle kurulu yapıların Almanca karşılıklarının zaman açısından bir bağıntı içerisinde olduğunu görüyoruz. Bu nedenle özellikle zaman bağıntıları ifade ederken bunları birlikte verme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Türkçede bu zaman bağıntısı,

şimdiki zaman, geniş zaman ve geçmiş zaman için genellikle *-dlk* fiilimsi ekiyle, gelecek zaman için ise *-AcAk* fiilimsi ekiyle karşılanır. Almancada ise bu zaman bağıntısı, yan cümlelerin fiilinin zamanının değiştirilmesiyle gerçekleştirilir. Yan cümlelerin aynı bağlaçla kurulmasına rağmen, zamanı değiştirilince Türkçedeki farklı fiilimsi yapıları karşıladığı görülür. Türkçede *-dlk* ve *-AcAk* sıfat fiil ekleriyle ortaya konan bu zaman bağıntısı Almancada soru zamiriyle kurulu yan cümlelerde (indirekte Fragesätze) de ortaya çıkar:

Ich weiß, *dass* er die Prüfung *bestanden hat*.

Onun sınavı *başardığını* biliyorum.

Ich weiß, *dass* er die Prüfung *bestehen wird*.

Onun sınavı *başaracağını* biliyorum.

Ich weiß nicht, *wann* die Vorstellung beginnt.

Oyunun ne zaman *başladığını* bilmiyorum.

Ich weiß nicht, *wann* die Vorstellung beginnt/beginnen wird.

Oyunun ne zaman *başlayacağını* bilmiyorum.

Türkçedeki *-dlk* fiilimsi ekiyle kurulu yapıların Almancadaki yan cümle karşılıkları, kullanılan farklı türdeki bağlaçlar ve bunların zaman bağıntısını aşağıdaki fiilimsi öbekleri ve cümlelerle daha kapsamlı bir şekilde ortaya koyabiliriz:

Präsens: *dlk*

seit wann er in dieser Stadt lebt

ne zamandan beri bu şehirde yaşadığı

wo er seit einem Jahr wohnt

bir yıldır nerede oturduğu

ob er verheiratet ist

evli olup olmadığı

bei wem er bleibt

kimin yanında kaldığı

wohin er morgens mit dem Zug fährt

sabahları trenle nereye gittiği

dass er ein bekannter Forscher ist

onun tanınmış bir araştırmacı olduğu

das Hotel, *wo/in dem* er seit einer Woche bleibt

bir haftadır kaldığı otel

der Sportler, *mit dem* er abends auf der Terrasse sitzt

akşamları terasta birlikte oturduğu sporcu

Präteritum/Perfekt : dIk

dass er eine Woche in diesem Hotel blieb/geblieben ist

bir hafta bu otelde kaldığı

ob er vor einer Woche n

ach München fuhr/gefahren ist

bir hafta önce Münih'e gidip gitmediği

wann er zurückkehrte/zurückgekehrt ist

ne zaman geri döndüğü

wo er in München übernachtete/übernachtet hat

Münih'te neredede gecelediği

das Hotel, *in dem* er übernachtete/übernachtet hat

gecelediği otel

die Zeitungen, *die* er kaufte/gekauft hat

satın aldığı gazeteler

der Sportler, *auf den* er in einem Kaffeehaus wartete/gewartet hat

bir kahvehanede beklediği sporcu

Er hat mir nicht gesagt, *wer das getan hat*.

Bunu kimin yaptığını bana söylemedi.

Weißt du, *wo die Kanarienvögel leben?*

Kanarya kuşlarının nerede yaşadığını biliyor musun?

Ich weiß nicht, *mit wem er gesprochen hat*.

Kiminle konuştuğunu bilmiyorum

Könnten Sie mir sagen, *wohin dieser Zug fährt*.

Bu trenin nereye gittiğini bana söyler misiniz?

Es muss noch untersucht werden, *welche Angaben richtig sind* (Engelen, 1975: 100)

Hangi bilgilerin doğru olduğu araştırılmalıdır.

-AcAk

Gelecek zaman ifade eden sıfat-fiil ekidir. Hala beklenmekte olan ve geçmişte bitmiş olan bir eylem ifade edilirken kullanılır. Deny (1921: 397) -AcAk ekinin gelecek zamanda, tasavvurda, ihtimal ve imkân içinde olan fiil ve hareketleri bildirdiğini ifade eder. Banguoğlu (2011: 426) -AcAk sıfat-fiil ekini *gelecek sıfatfiilleri* başlığı altında verir ve

bu sıfat-fiillerin salt bir gelecek zaman anlatımı ve bir mahsusluk anlamı taşıdığını ifade eder ve açıklamalarını şöyle devam ettirir: “ *-ecek* sıfatfiilleri sözdiziminde *-dik* sıfatfiillerine benzer ve onlar kadar geniş bir kullanışa sahiptirler. Denebilir ki o geçmiş zaman sıfatfiillerinin gelecek zamanda bir paralelini meydana getirirler. Bunların *-dik* sıfatfiillerinden fazla olarak yüklemi oldukları iç cümleyi sıfat yapmakla yaygın bir kullanılışları vardır:

Bavulu getirecek adama beş lira veriniz.”

-AcAk sıfat-fiil ekiyle kurulu fiilimsi yapılar niteleme sıfatı olarak çok yaygın olarak kullanılmaz. Bunlar Almancada genellikle partizip yapılarıyla, *zu+Infinitiv* cümleleriyle veya Türkçedeki bu yapıyı karşılayabilecek farklı yan cümle şekilleriyle ifade edilir.

Gelecek hafta muhtemelen Berlinde olacağım.

In der kommenden Woche bin ich wahrscheinlich in Berlin.

İçecek soğuk bir şeyin var mı?

Hast du etwas kaltes zu trinken? (Ersen-Rasch, 2011: 168).

Şikâyet edecek kimse yok.

Es ist niemand da, bei dem man sich beschweren kann (Ersen-Rasch, 2011: 168).

-dik eki gibi sıfat-fiil eki olan *-AcAk* eki de aynı görevleri üstlenebilir. *-dik* eki gibi iyelik ve hal ekleri alarak temel cümleye özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci ve yüklem gibi görevlerle bağlanabilir. Edatlarla birlikte de kullanılabilir ve farklı görevler üstlenebilir. Bu ekle kurulu fiilimsiler gelecek zaman anlamı ifade eder.

Geleceğim belli.

Es ist bekannt, dass ich komme.

Geleceğini biliyorum.

Ich weiß, dass du kommst.

-AcAk eki ile kurulu fiilimsiler edatlarla kullanılabilir. Bu fiilimsi yapılar zarf tümleci göreviyle temel cümleye bağlanabilirler. Ancak bunlar –*dIk* ekinden farklı olarak hal eki ve iyelik eki olmaksızın bir edatla kullanılabilir:

-AcAk gibi: Çocuk balkonun kenarında düşecek gibi duruyor (Göğüş, 1969: 110).

Das Kind steht am Rande des Balkons, als ob es hinunterfallen würde.

-AcAk yerde: Yaralıya yardım edecek yerde kaza yapan aracın etrafında dikiliyorlar.

Anstatt dass sie dem Verletzten helfen, stehen sie um den Unfallwagen herum.

-AcAk+iyelik eki+için: Haftasonu Berlin'e uçacağım için, bilet almalıyım.

Weil ich am Wochenende nach Berlin fliegen werde, muss ich eine Flugkarte kaufen.

-AcAk+iyelik eki+yerde: Anneler çocuklarına dikkat edecekleri yerde birbirleriyle konuşuyorlar.

Die Mütter redeten miteinander, anstatt dass sie auf ihre Kinder aufpassen.

-AcAk+iyelik eki+hal eki (dan)+dolayı: İşe erkenden gideceğimden dolayı erkenden yatmalıyım.

Weil ich früh zur Arbeit gehe, muss ich früh ins Bett gehen.

–AcAk sıfat fiil eki ile türetilen sıfat-fiiller, Türkçede olduğu gibi Almancada da sıfat-fiil (Partizip-Präsens) ile ifade edilebilirler. Ancak bunun dışında yan cümle şekilleri ve diğer farklı yapılarda da ifade edilebilmektedirler. *Partizip-Präsens* (fiilin şimdiki zaman ortacı) ile, ismin önünde onu niteler konumunda, yani sıfat-fiil (Verbaladjektiv) ile oluşturulan sıfat tamlaması olarak yer alabilir: *kommende Woche* (gelecek hafta)

Kommende Woche wird er wahrscheinlich in Berlin bleiben.

Gelecek hafta muhtemelen Berline kalacak.

Ancak buradaki sıfat-fiil (Verbaladjektiv) yerine gerçek bir sıfat kullanarak da bu anlam verilebilir:

Nächste Woche wird er wahrscheinlich in Berlin bleiben.

Gerundivum (zu + Partizip-Präsens) yapısı ile de sıfat tamlaması oluşturulabilir: *zu bestrafende Straftat* (cezalandırılacak eylem)

Das war eine zu bestrafende Straftat.

Bu, cezalandırılacak (cezalandırılması gereken) bir eylemdi.

Geçmiş zamanı ifade ediyorsa, fiillerin *Konjunktiv* şekilleri olan *sollte / wollte* veya *würde* yardımı alınarak oluşturulur:

Ich habe jemanden gesucht, der bei der Hausarbeiten behilflich sein und Kinder betreuen sollte.

Ev işlerine yardım edecek, çocuk bakacak birini aradım (Ersen ve Rasch, 2011: 55).

Ich habe noch viel zu tun.

Yapacak çok işim var (Ersen ve Rasch, 2011: 55).

-*AcAk* ile türetilen sıfat-fiil, iyelik eki aldığıında, Almancada özellikle çok yaygın olarak kullanılan niteleme yan cümlelerini (Relativsätze) ve *dass* bağlacı ile kurulan yan cümle yapılarını karşılar:

Der Mann, den ich heiraten werde, bist du (Ersen ve Rasch, 2011: 166).

Evleneceğim erkek sensin.

Unseren Onkel, den wir besuchen werden, haben wir seit langem nicht gesehen.

Ziyaret edeceğimiz amcamızı uzun süreden beri görmedik.

-AcAk ile türetilen sıfat-fiil, iyelik eki, ardından da isim hal eki alabilir. Bu durumda artık bir isim durumuna geçmiştir ve cümlenin bir ögesi gibi kullanılır.

Ich weiß, dass Ece in die Türkei fahren wird (Ersen ve Rasch, 2011: 166).

Ece'nin Türkiye'ye gideceğini biliyorum.

Er hat nicht mitgeteilt, dass er morgen zur Arbeit spät kommen wird.

Yarın işe geç geleceğini bildirmedim.

Ancak bu yapılar Almancadaki soru kelimeleriyle oluşturulan yan cümle yapılarıyla (indirekte Fragesätze) da kurulabilir:

Ich weiß nicht, wann der Zug kommt.

Trenin ne zaman geleceğini bilmiyorum.

Er hat nicht gesagt, wohin er fahren wird.

Nereye gideceğini söylemedi.

Ich wusste nicht, was ich sage.

Ne söyleyeceğimi bilmiyordum.

Zaman bildirim açısından Türkçe cümlelerin eş değerliliği olan Almanca cümlelerde her zaman tam bir uyum olmadığını görüyoruz. Bu durumu farklı sebeplere dayandırabiliriz. Almancada gelecek zamanın (Zukunft) yerine şimdiki zamanın (Präsens) kullanılabilmesi, ayrıca bu yapıların sıfat fiiller dışında farklı yapılarla da (Adjektiv) ifade edilebilmesi gibi. Almancadaki *Partizip* yapılarının, niteleme yan cümleleri (Relativsätze) veya soru kelimesi ile oluşturulan yan cümlelerle (indirekte Fragesätze) ifade edilmesi mümkündür. Bu durum bize, Türkçedeki fiilimsilerin Almancadaki eşdeğerliliği olan birçok alternatif yapının varlığını göstermektedir.

Geleke hafta Münih'e uçacağım.

Kommende (nächste) Woche fliege ich nach München

İçecek soğuk bir şeyin var mı?

Hast du etwas kaltes zu trinken?

İki bakana oturacak yer kalmadı.

Für zwei Minister waren keine Plätze übrig (Ersen ve Rasch, 2011: 166).

Türkçedeki –AcAk fiilimsi ekiyle kurulu yapıların Almandaki yan cümle karşılıkları, kullanılan farklı türdeki bağlaçlar ve bunların zaman bağıntısını aşağıdaki fiilimsi öbekleri ve cümlelerle daha kasamlı bir şekilde ortaya koyabiliriz:

Futur I : -AcAk

wann der nächste Zug kommen wird

bir sonraki trenin ne zaman geleceği

wohin er fahren wird

onun nereye gideceği

wo die Reisenden einsteigen werden

yolcuların nerede ineceği

ob Herr Fuchs nächste Woche zurückkehren wird

Bay Fuchs'un gelecek hafta geriye dönüp dönmeyeceği

dass er nächste Woche in München sein wird

onun gelecek hafta Münih'te olacağı

der Wagen, *den* Herr Fuchs kaufen wird

Fuchs'un satın alacağı araba

der Verkäufer, *dem* Herr Fuchs die Akten ausliefern wird

Fuchs'un evrakları teslim edeceği satıcı

der Verkäufer, *mit dem* Herr Fuchs die Preise besprechen wird

Fuchs'un fiyatları görüşeceği satıcı

der Verkäufer, *auf den* Herr Fuchs am Bahnhof warten wird

Fuchs'un istasyonda bekleyeceği satıcı

Präsens/Futur I : -AcAk

wann der nächste Zug kommt / kommen wird

bir sonraki trenin ne zaman geleceği

dass er morgen nach Wien fliegt / fliegen wird

onun yarın Viyanaya uçacağı

Niemand weiß, *wann die Vorlesung beginnt*.

Dersin ne zaman başlayacağını kimse bilmiyor.

Der Beamte hat gesagt, *wann der nächste Zug kommt*.

Memur *bir sonraki trenin ne zaman geleceğini* söyledi.

3.3. Zarf-Fiiller ve Zarf-Fiil Grupları

Zarf-fiiller (Verbaladverbien), fiillerin kök veya gövdelerine getirilen zarf-fiil ekleriyle türetilirler. Çekilmeyen fiil şekilleridir. Ne isim, ne de fiil çekim eki alırlar. Hareket hali ifade eden fiil şekilleridir. Bu ifaderi ile fiillerin zarf şekillerini yaparlar. Kendilerinden sonra gelen fiili niteleyerek cümlede zarf tümleci görevinde kullanılırlar. Zarf-fiiller de diğer zarflar gibi fiilin amacını, sebebini zamanını, tarzını, şartını, vb. bildirirler. Zarf-fiiller de çatı kategorisine sahiptirler ve kendilerinden önce gelen cümle gelirini yönetirler. Zarf-fiil yerine, *gerundium*, *bağ fiil*, *ulaç*, *zarf eylem* terimleri de kullanılır. Zarf-fiillerin *bağ fiil* adıyla bağlayıcı özelliği olduğu ortaya konmaktadır. Yani zarf-fiil ekleri bağlayıcı özelliği ile zarf-fiil gruplarını yan cümle olarak temel cümleye bağlar.

Bunlar zarf-fiil yan cümleleri olarak temel cümleleri veya bağlı buldukları üst cümleleri zaman, sebep, tarz, şekil ve şart gibi özellikler açısından tamamlarlar.

Boz (2009: 524) zarf-fillerin dilimizin ele geçen ilk metinlerinden itibaren kullanıldığını ifade eder ve zarf-fiillerin; fiillerden geçici zarflar yapan asıl zarf-filleri ve asıl görevleri başka olup ya diğer ekler ya da edatlarla birleşip fiillerden geçici zarflar yapan birleşik zarf-fiiller olarak iki başlık altında incelendiğini ifade eder ve bunların dilimizin ele geçen ilk metinlerinden itibaren kullanıldığını söyler “Kangım kagan uçdukda inim Kül Tigin yiti yaşta kaltı.” Kül Tigin Doğu-30).

Zarf-fiiler üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Gülsevin (2001: 126) zarf-fiili, fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle geçici zarf oluşturan yapılar olarak tanımlamaktadır. Diğer bazı gramercilerimizin tanımları ise şöyledir: Banguoğlu (2011: 427) “Zarf-fiiller fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir.” Ergin (1995: 336) “Gerundiumlar hareket hali ifade eden fiil şekilleridir. Bu ifadeleri ile fiillerin zarf şekillerini yaparlar. Bu sebeple kendilerine zarf fiil de denir”. Karaağaç (2013: 376-377) “Eylemlerin yüklem olarak kullanımları yanında, bir de eylemsi (eylem adı, ad-eylem ve zarf-eylem) kullanımları vardır. Eylemsiler, eylemden türetilmiş adlardır; cümlenin, yani kip ve zaman bildiren ad-eylemler, eylem adları ve onların çekimli biçimlerinden doğan zarf-eylemlerdir”. Aktan (2009: 71) “Zarf işleyişine girmiş bulunana ve zarf olarak kullanılan fiil şekilleridir.” Vardar (2002: 202) “Eylemden türeme, çoğunlukla belirteç işlevi yerine getiren eylemsi.” Demir ve Yılmaz (2014: 215) “Ana cümle bitirmeyen, sonlarına geldikleri fiil ve ona bağlı cümle öğelerini başka fiillere bağlayan, bu arada sonra gelen fiille arasına zaman, öncelik sonralık, birliktelik gibi çeşitli anlam ilişkilerine ortaya koyan ekler zarf-fiil ekleri, bu eklerle kurulan yapılara da zarf-fiil denir.” Demir ve Yılmaz’ın bu tanımlarının, zarf-fiil eklerini ve zarf-fiili tarif açısından kapsamlı ve açıklayıcı bir tanım olduğunu görüyoruz. Bir fiilden türetilen zarf-fiiller (Konverbien) ile bir eylem kısaltılarak bir başka eylemle birleştirilir. Zarf-fiil ekleri fiilin kök şekline getirilir. Bunlar zaman ve şahıs ihtiva etmezler (Ersen ve Rasch, 2011: 209). Türk dil bilgisinde farklı kavramlarla karşılanan ve bazen dilcilerin aynı kavramı kullanmakla birlikte farklı yazımları tercih ettiği bu terim, Osmanlıcada *sigā-i rabtiyye*, *sigā-i sıla*, İngilizce *gerund*, Almanca *Konverb* ve *Gerundium*, Fransızca *gerondif*, *konverbe* sözcükleri ile karşılanmıştır (Öztürk, 2002:1). Eylemlikler ve ortaçlar gibi ulaçlar da

girişik cümle kurmaya yarar, ancak bunun yanı sıra bir belirteç olarak eylemin nasıl olduğunu, durumunu, yerini ve zamanını da belirtir (Koç, 1992: 273). Ulaş adı dediğimiz fiilimsiler, fiillerin bildirdikleri işlerin temel cümlecige durum, sebep, sonuç, sıra ilgisi ve anlamlarıyla bağlanan şekillerdir. Ulaşlar kendi başlarına zaman bildirmezler; bağlandıkları temel cümlecige göre zaman kavramı kazanırlar (Göğüş, 1969:116).

Korkmaz, (1992: 178) ise zarf-fiilleri, bunların zarf ve fiil olma özelliklerine vurgu yaparak şöyle tanımlar: “Zarf-fiiller bir yanıyla fiil, bir yanıyla da zarf özelliği taşıyan gramer kategorileri oldukları için, fiil yönleriyle yalnızca hareket ve zaman kavramını karşılarlar, zarf yönleriyle de bir oluş ve kılışın durum ve tarzını bildirme niteliğine sahiptirler. Bu nedenle cümlede şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen, ancak yargı bildiren fiiller yanında onların onlardaki oluş ve kılışın durum ve tarzını belirleyen zarf görevi yüklenirler, daha kestirme bir anlatımla zarf-fiiller, fiillerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır.”

Johanson (2014:116) zarf-fiil cümlelerinin çoğunlukla öyküleme değerleri bakımından bağlı oldukları temel cümlelere eşit olduğunu ifade etmektedir: ‘Kışlayıp (sonra) sefere çıktık’ cümlesinin Almanca karşılığını: “Nachdem wir überwintert hatten, zogen wir zu Felde” olarak değil, ‘kışladık ve sefere çıktık’ cümlesinin karşılığı olarak, “Wir überwinterten und zogen (dann) zur Felde” şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade eder.

Zarf-fiiller, sıfat-fiillere gibi hal eki, iyelik eki veya çoğul eki almazlar. Fakat bazı isim fiiller ve sıfat-fiiller, iyelik eki ve hal eki alarak zarf-fiil olabilirler:

Onu ilk tanı-*dlk+in+da* henüz on üç yaşındaydı.

-dlk	sıfat-fiil eki	}	zarf-fiil
+In	iyelik eki		
+dA	hal eki		

Zarf-filler (Verbaladverbien/Gerundien), fiilin kök şekline *-arak/-erek* veya *-ıp/ip* ekleri ilave edilerek oluşturulur. Bu yolla zarf tümleçleri kurulur, Almandada bunlar uygun yan cümlelerle ifade edilir. Bu zarf-fiil ekleri zamanla ilgili (temporal) ifadeler ortaya koyar ve kullanımda bunların görevlerinin *ve* bağlacı ile oluşturulan bir birleştirmeye uygun

olduğu görülür. Yani bunlar Almanca yan cümlede *und* bağlacıyla karşılanır (Aygün, 2007: 50). Aygün burada *-IncA*, *-dlkçA*, *-mAdAn*, *-All* ve *-ken* zarf-fiil eklerinden bahsetmez. Sadece tarz ve şekil bildiren *-ArAk* ve *-Ip* zarf-fiil eklerini dikkate alır ve zarf-fillerin asıl eyleme eşlik eden yan eylemin göstergesi olarak kullanıldığını; yaparak, yapmak suretiyle (indem), bu arada (dabei), eş zamanlılık vb. anlamları taşıdığını ifade eder. Tamlama olarak sıfat-fiille kullanıldığını belirterek örnek cümleler verir:

koşarak giden (der laufend Gehende)

koşup (koşarak) gelen arkadaş (der Freund, der laufend kommt)

bahçede gülererek (gülüp) oynayan çocuklar (Kinder, die im Gartenlachend spielen)

oturup müzik dinleyen arkadaşın (dein Freund, der sitzend Musik hört)

gelip giden o adam (jener Mann, der kommt und geht / gekommen und gegangen ist)

3.3.1. Zarf-Fiilerin Almancadaki Eşdeğerlilikleri (Äquivalente)

Zarf-fiil terimi Almancada “Gerundium” (Konverb, Verbaladverb) terimleriyle karşılanır. Türkçede olduğu gibi, cümlenin bir ögesi olarak düşünüldüğünde kullanımı Türkçedeki zarf-fiil oluşumuna benzerlik arz eder. Almanca kaynaklarda zarf-fiil (Gerundium) tanımına baktığımızda Türkçede olduğu gibi fiilden türetilen şekiller olarak tanımlandığını görürüz. Örneğin Wahrig (2000: 543) “Fiilin mastar halinin çekim şekli”, Duden (2003: 637) “Almancada isimleşmiş mastar yapısına uygun, isim özelliği gösteren fiil şekli” olarak tanımlar. Ancak Türkçeden farklı olarak zarf-fiiller Almancada farklı yapılar içerisinde görülebilir. Bunlar yan cümle şeklinde, sıfat yapım ekleriyle veya “Präposition”larla kurulu yapılarla, vb. şekillerde ifade edilebilmektedir. Zarf-fiil ekleriyle kurulan zarf-fiiller ve zarf-fiil grupları, genel itibarıyla Almancadaki yan cümleleri ya da bunların yerine kullanılan isimleştirmeleri karşılarlar. Ancak Almancadaki yan cümleleri, yan cümle yapısının dışında, bunları karşılayan, eşdeğerlilikleri olan fiilimsi gruplarıyla, isimleştirme yoluyla vb. şekillerde de ifade etmek mümkündür.

Der betrunkene Mann ging *singend* auf der Straße.

Sarhoş adam *şarkı söyleyerek* caddede yürüyordu.

Ich habe *unwissentlich* einen Fehler gemacht (Aygün, 2004: 86).

Bilmeyerek bir hata yaptım.

Er ist *zu Fuß* bis zum Bahnhof gegangen.

Yürüyerek istasyona kadar gitti.

Beim Überqueren einer Straße muss man vorsichtig sein.

Caddeyi karşıdan karşıya geçerken dikkat etmeli.

Ich habe diesen Betrag *als Vorschuss* erhalten.

Bu tutarı *avans olarak* aldım.

Indem man Tag und Nacht arbeitet, kann man das Ziel erreichen.

Gece gündüz çalışarak hedefe ulaşılabilir.

Eine Kundin betrat den Laden, *ohne dass der Verkäufer sie bemerkte*.

(Helbig ve Buscha, 2005: 604)

İşyeri sahibi farkında olmadan bir müşteri dükkâna girdi.

Türkçedeki zarf-fiil yapılarının Almancada bu kadar farklı yapılarla ifade edilmesinin yanı sıra, aynı yapılarda, yani zarf-fiil (Verbaladverb) şeklinde kullanımı da görülür. Türkçede olduğu gibi Almancada da, zarf-fiile bağlı öge ya da ögelerden kuru zarf-fiil öbeği olarak yer alabilir:

Den Spuren im Schnee folgend hat sie ihre Katze gefunden.

Kardaki izlerini takip ederek kedisini buldu.

3.3.2. Zarf-Fiil Ekleri

-A –A

Bu fiilimsiler, -A ile yapılan ulaçların tekrarı ile kullanılan şekillerdir. Kurduğu cümlemsiler, temel cümlecik yüklemine “nasıl, ne şekilde” yapıldığını anlatır. Tarz bildiren başka ulaçlara göre “süreklilik anlamı da verir. Cümleminin öznesi ile temel cümlecik öznesi ortak olur (Göğüş, 1969:122).

Deny (1921: 778) bu yapıyı çift –A’lı zarf-fiil olarak isimlendirir ve bunun bir tarz ve niteleme durumunu ifade ettiğini, aynı kullanıştaki -ArAk’lı zarf-fiilden daha kuvvetli bir anlamı olduğunu ifade eder. Örn.: Koşa koşa geldi. Çift –A’lı zarf-fiil yalnız aynı fiili tekrar etmekle değil, iki anlamdaş veya ters adlı fiili kullanmakla da yapılır. Böyle yapılan ikizliler kullanışça bir sınır içine alınmıştır: *kızara bozara, inleye sızlaya, düşe kalka, ...* (Deny, 1921: 780). Banguoğlu (2011:430) bu zarf-fillerin ikileme ile berkitme zarfları olarak yeni bir canlılık ve geniş bir kullanım kazandığını ifade eder ve aşağıdaki örnekleri verir:

“Sarhoşu sürüye sürüye evine götürüyorlardı.

Ağzım dilim kurudu, kız yalvara yalvara.”

Fiilin kök şekline getirilen bu zarf-fiil ekleri ikilemeler (Verdoppelung) şeklinde (ağla-ya ağla-ya, koş-a koş-a) geçer. Bunlar Almancada ya zarflarla, ya da Partizip’lerle karşılanır.

koşa koşa: laufend

Sie kam *laufend* in den Garten.

Koş-a koş-a bahçeye geldi.

şarkı söyleye söyleye: singend

Ein Lied *singend* kam sie die Treppe runter (Rolffs, 1996: 383).

Bir *şarkı söyle-ye söyle-ye* merdivenleri iniyordu.

-All

Zaman ifade eden bir zarf-fiil ekidir. Ortaya çıkan bir olayın başlangıç noktasını verir. Geçmiş zamanda başlayan ve şimdiye kadar devam eden olaylar için kullanılır.

Banguoğlu (2011: 434) bu ekle oluşturulan zarf-filleri, başlangıç zarf-fiilleri (gérondif initial) olarak isimlendirir ve bunların baş cümle fiili için bir zaman başlangıcı gösterdiklerini açıklar.

Ağam sen *gid-eli* yedi yıl oldu (2011: 434).

Sabahları yürüyüşe *çık-alı* kendimi daha sağlıklı hissediyorum.

Eski Türkçeden beri kullanılan bir ektir. Bu ek de, zarf-eylem ekleri gibi, eylemsi+durum eki yapısından doğmuştur (Karaağaç, 2013: 382). Bu ekle yapılmış ulaçların kurduğu cümlemsiler, temel cümleciğe zaman başlangıcı anlamı katar (Göğüş, 1969:124). –*All* zarf-fiil ekinin, *beri*, *-den beri* edatlarıyla kullanımı da vardır:

Seninle karşılıklı huzuru bulduğunu söyledi (Karaağaç, 2013: 383).

Bahar geleli beri sıhhati düzeldi (Göğüş, 1969:125).

Hasta olalıdan beri eski başarısı yok.

Almancada “seit” veya “seitdem” bağlaçlarıyla kurulan *zaman bağıntılı yan cümleler* (temporale Nebensätze) ile karşılanır.

Seitdem wir in diese Wohnung eingezogen waren, leben wir glücklicher.

Nebensatz (Yan cümle)

Hauptsatz (temel cümle)

Bu eve taşınalı daha mutlu yaşıyoruz

Seit ich an Grippe erkrankt war, gehe ich nicht aus.

Gripten hastalanalı dışarı çıkmıyorum.

Seitdem diese Brücke gebaut wurde, ereignete sich wenigere Verkehrsunfälle.

Bu köprü yapılalı daha az trafik kazası oluyor.

-ArAk

Yapılan eylemin durumunu, nasıl ve hangi şekilde yapıldığını bildiren zarf-fiil ekidir. Eklendiği fiili ikinci bir fiile bağlar. Bu bağlanma, yan cümle göreviyle temel cümleye

bağlanma şeklidir. Asıl eylem ile yan eylemin aynı anda oluştuğunu ifade eder ve burada asıl eylem ile yan eylem arasındaki bir iç bağıntı ortaya konur. Bağlama ve zarflaştırma olmak üzere iki görevi vardır. Bağlama görevi yaptığında iki ayrı eylem genellikle eş zamanlı olarak birbirine bağlanır. Zarflaştırma görevi yaptığında ise, yan cümle temel cümlelerin zarfı durumundadır. Korkmaz (2003: 995) “Asıl fiilden biraz önce yapılan bir hareketi bildirir. Böylece iki hareket art arda ve birbirine bağlı olarak gerçekleşmiş olur” diyerek *-ArAk* zarf-fiil ekiyle kurulan yapıların zaman bağıntısını ortaya koyar. Cümlede birden fazla aynı işlevde zarf-fiil kullanılması durumunda, anlatımdaki tekdüzeliği ve monotonluğu ortadan kaldırmak için *-ArAk* yanında ayrıca *-Ip* zarf-fiil ekiyle kurulu yapılar kullanılabilir.

Oğlunu çağırıp durumu anlatarak, kafasındaki önyargıları silip süpürdü.

Bu durum *-ArAk* ve *-Ip* zarf-fiil eklerinin birbiri yerine kullanılabildiklerini de ortaya koymaktadır. *-ArAk* zarf-fiil yapısını karşılayacak bir başka yapı ise *-mAk suretiyle...* yapısındaki kullanımdır:

Her gün düzenli çalışarak başarılı olabilirsiniz.

Her gün düzenli çalışmak suretiyle başarılı olabilirsiniz.

Sıfat-fiil eki *-Ar*'dan türemiştir. (koş-ar-ak: koş-: fiil kökü; -ar- : sıfat-fiil eki)

Koş-ar adımlarla ilerliyorduk.

sıfat-fiil

Koş-arak eve geldi.

zarf-fiil

-ArAk ekiyle kurulan zarf-fiil, eylemin zamanını bildirme yanında, ayrıca eylemin tarzını, nasıl yapıldığını da ifade eder:

Şarkı söyleyerek odaları dolaştı.

Şarkı söyleye söyleye odaları dolaştı.

Burada zaman açısından öncelik sonralık değil, eylemin yapılaş şekli ifade edilmektedir.

-ArAk yerine bir başka zarf-fiil eki olan ve yine eylemin tarzını bildiren tekrarlı -(y)A zarf-fiili (söyleye söyleye) kullanılmıştır.

-ArAk'lı zarf-fiil uygunlaşık bir hal drumu bildirir. Bunda iki durumla karşılaşılabilir. Birinci durumda yan eylemle ana eylem zamandaş olur. Örn.: *Bana bakarak gülüyordu.* İkinci durum, yan eylem ana eylemden önce olur. O zaman -ArAk'lı zarf-fiil bir anlam arıklanması sonucunda -Ip'lı zarf-fiil (bağlam kipi veya düzendeşlik zarf-fiili) ile aynı göreve düşer. Örn.: *Kedi eti kaparak (kapıp yerine) kaçdı* (Deny, 1921: 410). Banguoğlu (2011:429) -ArAk zarf-fiil ekiyle oluşturulan bu yapıları *hal zarf-fiileri* olarak adlandırır ve bunların daha çok ulama için kullanıldığını ifade ederek ve şu örnekleri verir:

Birçok da borç bırakarak ayrılmış.

Sözümü kırmayarak kaldı.

Banguoğlu (2011:429) bunların daha çok üçlü bir ulamada -Ip ve -ArAk zarf-fillerinin almaşık olarak kullanıldıklarını aşağıdaki örneklerle açıklar:

Erken kalkıp kahvaltı ederek yola çıkmalıyız.

Sandığı kırıp parayı alarak kaçmışlar.

-ArAk eki yan cümleye tarz şekil anlamı vererek temel cümleye bağlar. Ancak bu anlamın dışında öncelik, sıra, sebep gibi anlamlar da vermektedir.

Eski kanepeleri kaldırarak yerine divan koydu (Göğüş, 1969:123).

Wagonları birer birer kontrol ederek kendisinden önce trene binen arkadaşını buldu.

Bana yardımını dokunur diyerek kapısını çaldım.

-ArAk ekiyle kurulan zarf-fiil yapıları, Almancada genellikle *indem* ve *dadurch dass* bağlaçları ile kurulan yan cümleleri karşılar. Ancak cümle içerisinde zarf olarak kullanımları da mümkündür. Genellikle yan cümlelerin kısa olması durumunda zarf (adverbial) olarak, uzun olması durumunda ise yan cümle (Nebensatz) olarak kullanımı tercih edilir. Türkçede olduğu gibi Almancada da hem bir zaman bağıntısı (öncelik sonralık) hem de eylemin yapılış tarzı ifade edilir:

Şarkı söyleyerek sınıfa girdi.

Er ist *singend* ins Klassenzimmer eingetreten.

Çocuklar koşarak yanıma geldiler.

Die Kinder sind *rennend* zu mir gekommen.

Sürekli gazete ve kitapları okuyarak da eğitilmiş bir insan olabilirsiniz.

Sie können ein ausgebildeter Mensch werden, *indem* Sie immer auch Zeitungen und Bücher lesen.

“Yazdır” tuşunu tıklayarak metni yazdırabilirsiniz.

Sie können den Text drucken, indem Sie auf den Knopf “PRINT” klicken (Erişek, 2009: 91).

Tilki açlığını tavşan ve fareleri yiyerek dindiriyordu (Erişek, 2009: 91).

Der Fuchs stillte seinen Hunger *dadurch, dass* er die Kaninchen und Mäuse fraß.

Ancak Almancada –ArAk yapısını karşılayan, farklı zarf şekilleri de vardır. Bunlar yine fiillerden farklı şekillerde, örneğin fiilin sonuna getirilen sıfat yapım ekiyle türetilmiştir:

Das habe ich *unwissentlich* getan.

Bunu *bilmeyerek* yaptım.

Bu zarf-fiil yapısı Almancada genellikle *indem* ve *dadurch dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle karşılanır. Ancak Türkçede *ol-* fiil köküne ilave edilen şekli *ol-arak* Almancada temel cümle içerisinde cümle öğelerini birbirine bağlayan *als* bağlacı ile kullanılan isimle ifade edilir.

Der Firmenleiter gratulierte dem Arbeiter, *indem* er ihm eine Plakette einreichte.

Firma yöneticisi işçiye bir plaket vererek onu tebrik etti.

Ich schenke dir die Kette *als Andenken* (Wahrig, 2000: 159).

Bu kolyeyi sana hatıra olarak veriyorum.

-(y)All

Bir olayın başlangıcını ve olayın konuşma anına kadarki devamını gösterir (Ersen ve Rasch, 2011: 215). Banguoğlu (2011:435) bu zarf-fiili, başlangıç zarf-filleri (gérondif initial) başlığı altında verir ve *-eli* zarf-fillerinin aynı fiilin geçmiş kipinden sonra getirildiğini, bunun da şekil zaman kesimini berkitmek gibi bir anlatım özelliği taşıdığı ifade eder ve aşağıdaki örneği verir:

Bu fani dünyaya geldim geleli, bir atı severim, bir de güzeli.

Bu adam mahalleye geldi geleli bir türlü huzur bulamadık (Özkan ve Sevinçli, 2013: 92).

Almancada *seit* veya *seitdem* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir. Aygün (2007: 86) Almancadaki bu bağlaçların Türkçedeki karşılıklarının *-All* zarf-fiil eki veya iyelik eki ile kullanılan isim-fiil eki *-dlk*, ardından Ablativ eki ve buna ilave edilen beri edatı ile karşılandığını ifade eder.

Seitdem wir ein Auto gekauft haben, machen wir viele Reisen.

Araba alalı (aldığımızdan beri) çok seyahat yapıyoruz.)

Es regnet, *seit* wir in Berlin angekommen sind.

Berline geldik geleli yağmur yağıyor.

Er fährt kein Auto mehr, *seitdem* er den Unfall hatte.

Kaza geçireli artık araba kullanmıyor.

Seit mein Kollege sich in jenes Mädchen verliebt hat, vernachlässigt er sein Studium (Jansky, 1982: 198).

Arkadaşım o kıza aşık olalı tahsilini ihmal ediyor.

-dlkçA

-dlkçA zarf-fiil eki ile kurulan fiilimsi yapılar, genellikle düzenli bir şekilde tekrar edilen olayları ifade eder. Banguoğlu (2011:433) *-dlkçA* zarf-fiil ekini *vakitleme zarffülleri* (gérondif temporel) başlığı altında verir ve bunların başcümle fiilini zaman içinde

kendilerinin tekrar ve devamına tabi kıldıklarını ve *-dlkça* zarf-fiillerinin bu anlamda en çok kullanılan şekiller olduğunu aktarır ve şu örnekleri verir:

Ankaraya geldikçe bize uğra.

Görüşükçe daha iyi anlayacaksınız

Moser-Weithmann (2001:181) *-dlkça* zarf-fiili ile kurulu yapıların Almancada *sooft*, *solange* ve *je mehr* bağlaçlarıyla kurulu yan cümleleri karşıladığını ifade ederek aşağıdaki örnekleri verir:

Sooft dieses Kind mich sieht, läuft es davon.

Bu çocuk beni gördükçe kaçıyor.

Solange er sich nicht entschuldigt, werde ich ihm nicht verzeihen.

Özür dilemedikçe onu afetmeyeceğim.

Je mehr Süßigkeiten das Kind isst, umso dicker wird es.

Çocuk tatlı yedikçe şişmanlıyor.

Soweit kein Kapital vorhanden ist, ist der Wiederaufbau des Landes unmöglich.

Sermaye mevcut olmadıkça memleketin imarı imkânsızdır (Jansky, 1982:197).

-Ip

Birleşik fiil öbeği (gül-üp dur-, koş-up dur-, sür-üp git-, vb.) kurar ve zarf-fiil eki olarak eylemin şeklini ve durumunu belirtir. Eklendiği fiili ikinci bir fiile bağlar. Birleşik cümle içerisinde yan cümle olarak görev yaptığında bir zarf hükmündedir ve temel cümle içerisinde bir zarfın yapabileceği bütün görevleri yapar. *-Ip* yapılı zarf-fiiller temel cümledeki eylemden biraz önce gerçekleşen eylemi ifade ederler ve kendisinden sonraki fiile bağlanırlar. Bir eylem biter ve hemen ardından diğer eylem başlar. Yan cümle görevli *-Ip* zarf-fiil yapısı ve bağlı bulunduğu temel cümle ayrı müstakil cümleler olarak kurularak ve bağlacı ile bağlanabilirler.

Çantasını alıp gitti. Çantasını aldı ve gitti.

Esas itibarıyla *-Ip* biçiminde daima vurgulu olan *-Ip*'lı ek, ana eylemden önce olan ikinci derecede ve onunla düzendeş bir eylemi bildirir. Bu kipe nitelik zarfı veya öncelik zarf-fiili de edenebilir. Örn.: *Kedi eti kapıp kaçtı* (Deny, 1921: 765). Banguoğlu (2011: 429-430) *-Ip* ekiyle kurulu zarf-filleri ulama zarf-filleri (gerondif de liaison) olarak ismlendirir ve bunların iki kılışın birbiri ardınca veya aynı zamanda gerçekleştiğini gösterdiklerini, bu zaman yakınlığının bazen iki fiilde bir tek kılışın sürekliliğinin anlatımını yarattığını ve zarf-fiilin bir tür tasvir fiili meydana getirdiğini ifade eder: *yapıp durmak, apışıp kalmak, sürüp gitmek* gibi. *-ip* ekiyle oluşmuş ulaçların cümlemsileri, temel cümlecige çeşitli anlam ilgileriyle bağlanır. Temel cümlecikle her zaman aynı özneyi taşır (Göğüş, 1969:117).

Kahvaltı yapıp okula gitti.

Bu hikâye böyle sürüp gidiyor.

Önce kelimeleri bulup deftere yazmalısın.

-Ip ekiyle kurulu zarf-fiiler “de” edatı ile birleşerek anlamı kuvvetlendirirler:

Ben dersime çalışıp da geldim.

-Ip zarf-fiil ekiyle türetilen zarf-fiiler, iki eylemi (hatta bazen üç ya da dört eylemi) birbirine bağlar ve ikinci eylem birinci eylemin tamamlanması görevini üstlenir. Bu eylemler eş zamanlı ya da art arda gelişir. Her ne kadar Almancaya çevirisi genellikle sadece *und* (ve) bağlacı ile verilse de temel cümlenin yüklemine bağlı, bununla birlikte oluşturulan bir cümle ögesi olarak yer alır (Ersen-Rasch, 2011: 211).

Lokantada yemek yeyip eve döndük.

Wir haben im Restaurant gegessen *und* sind nach Hause zurückgekehrt (Ersen-Rasch, 2011: 211).

Ardından bir adet domatesi de *soyup*, *doğrayıp* az tuz *ekleyip* malzemeye ilave *edip* kavuruyoruz.

Danach schälen wir auch eine Tomate, schneiden sie klein, fügen wenig Salz hinzu, geben alles den Zutaten hinzu und braten es (Ersen ve Rasch, 2011: 211).

Son cümlede birden çok eylemi birbirine bağlayan –*Ip* zarf fiil eki, Almandada önce virgüllerle, son bağlamda ise *und* (ve) bağlacıyla birbirine bağlanan temel cümlelerden oluşmaktadır.

-(A/I)r –mAz

Bu zarf-fiil ekleriyle türetilen yapılar, birbiri ardından gelişen olayların birbirinden bağımsız olarak sıralanışını ifade eder. Aygün (2007: 85) bu zarf-fiilin, bir fiilin olumlu ve olumsuz olarak art arda geniş zamanda ifade edilen şekilleri olduğunu, Almandada olduğu gibi Türkçede de hem eş zamanlı (Gleichzeitigkeit) hem de ön zamanlı (Vorzeitigkeit) olarak ifade edilebileceğini aktararak aşağıdaki örnekleri verir:

Sobald Paul seine Prüfung gemacht hatte, begann er seine Arbeit in einer Fabrik.

Paul sınavını verir vermez bir fabrikadaki işine başladı.

Sobald er eine Flasche ausgetrunken hat, öffnet er gleich eine neue (Dreyer ve Schmitt, 1995: 129)

Bir şişeyi bitirir bitirmez hemen yeni birini açıyor.

Hem olumlu hem de olumsuz 3. tekil şahıs geniş zaman ekleriyle oluşturulan bu zarf-fiiller Almandada *sobald*, *sowie* ve *kaum*, dass bağlaçlarıyla kurulan yan cümle yapılarıyla karşılanır. Temel cümledeki eylemle yan cümledeki eylem birbirinden bağımsızdır:

Rufe mich an, *sobald* du zu Hause angekommen bist!

Eve varır varmaz beni ara!

Kaum dass ich etwas erfahren habe, rufe ich dich gleich an.

Bir şey öğrenir öğrenmez seni ararım.

Sowie es Tag geworden war, war er zur Arbeit gefahren.

Gün doğar doğmaz işe gitmişti.

–IncA

Zaman ifade eden zarf-fiil ekidir. –*IncA* ekiyle oluşturulan zarf-fiiller, ortaya çıkmış, olmuş olan ya da olacağı düşünülen olayı ifade ederler. Banguoğlu (2011: 432) bu ekle

yapılan zarf-fiilleri zaman zarf-fiilleri olarak adlandırır ve bunların yüklemi oldukları iç cümleyi bir zaman ilişkisiyle baş cümleye bağladıklarını ve çoğunun sıfat-fillerden gelme olduklarını ifade eder.

Kış gel-ince leylekler güneye uçarlar.

Eve var-ınca beni aramayı unutma.

-*ince* ekinin olumsuzluk eki *-me* ile birleşmiş şekli alan *-meyince*'li ulaçlar, temel cümlecik yüklemının de olumsuz hale girmesine sebep olur ve temel cümlecige şart anlamı ile bağlanır (Göğüş, 1969:120).

Yatağa yatmayınca uyuyamaz.

Sen gelmeyince içi rahat etmedi (Göğüş, 1969:120).

-*IncA* zarf-fiil eki, -(y)*A* hal eki ve *kadar*, *dek*, *değın* edatlarıyla kullanıldığında temel cümleye zaman sınırlaması anlamı katan fiilimsiler kurar. Bu fiilimsi yapıların karşılığı, Almancada *bis* bağlacıyla kurulan yan cümlelerdir.

Karanlık *ol-unca-ya kadar* çocuklar bahçede oynuyorlar.

Bis es dunkel wird, spielen die Kinder im Garten.

Sen *gel-ince-ye kadar* ben ödevlerimi bitiririm.

Bis du kommst, erledige ich meine Hausaufgaben.

-*IncA* zarf-fiil eki ile kurulu fiilimsi yapılar Almancada *wenn* ve *als* bağlaçları ile kurulan yan cümleleri karşılar. *Als* bağlacı ile kurulan yan cümleler, Almancada sadece geçmiş zamanda kullanılır, *wenn* bağlacı ise geniş ve gelecek zaman için kullanılır.

Wenn der Frühling kommt, blühen die Bäume auf.

Bahar gelince ağaçlar çiçek açar.

Als die Sonne aufging, konnte ich nicht mehr schlafen.

Güneş doğunca artık uyuyamadım.

-ken (iken)

Zaman ifade eden zarf-fiil ekidir. Genellikle geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve -mişli geçmiş zaman üçüncü tekil şahısa eklenerek oluşturulur: *gel-ir-ken, gel-iyor-ken, gel-ecek-ken, gel-miş-ken*

Göğüş (1969:127) *-ken* zarf-fiil ekini *-iken* olarak verir ve *imek* fiilinin ulacı olduğunu ifade ederek “*ermek-irmek* köklerinden *er-ken, ir-ken* şekli, sonradan *-iken* olmuştur” şeklinde açıklama yapar. Ayrıca aslının cevher fiil olduğu için isim ve sıfatlara, fiilimsilere, isim cümlemsilerine gelip, fillerle kullanışı gibi cümlemsiler kurduğunu ifade ederek şu örneği verir:

genç	}	iken (-ken)
yorgun		
ayakta		
çocuk		

-ken zarf-fiili ile kurulu cümlelerde, hem yan cümlede hem de temel cümlede eylemler aynı anda olmaktadır. Yani eş zamanlılık (Gleichzeitigkeit) söz konusudur. Bu zaman bağıntısı hem Türçede hem de Almancada mevcuttur.

Während ich im Arbeitszimmer die Bücher einordnete, machten die Kinder ihre Hausaufgaben.

Ben çalışma odasında kitapları tasnif ederken, çocuklar ev ödevlerini yapıyorlardı.

-ken zarf-fiili ekiyle türetilen zarf-fiil yapıları, Almancada *während* ve *als* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır. Ancak bu bağlaçlar dışında *solange, wenn, obgleich* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle de bu zarf-fiil yapılarını ifade etmek mümkündür. Almancada birçok yan cümle yerine isimleştirme (Nominalisierung) kullanılabilir. Dolayısıyla burada zikredilen bağlaçlarla kurulu yan cümleler yerine bazı isimleştirmeler de kullanılabilir.

Als wir in Berlin wohnten, war ich noch 6 Jahre alt.

Biz Berlinde otururken, ben henüz altı yaşındaydım.

Während der Patient operiert wurde, warteten seine Verwandten im Wartesaal.

Hasta ameliyet edilirken, akrabaları salonda bekliyorlardı.

Wenn wir schon bis Kayseri gekommen sind, fahren wir doch auch nach Göreme.

Kayseri'ye kadar gelmişken Göreme'ye de gidelim (Ersen-Rasch, 2011: 217).

Obgleich Elif um sieben zu Hause sein sollte, kam sie (erst) um zehn.

Elif yedide evde olacakken onda geldi (Ersen-Rasch, 2011: 217).

Iss das Obst, *solange* es frisch ist.

Meyveyi tazeyken ye (Ersen-Rasch, 2011: 217).

Beim Essen darf man nicht laut sprechen.

Nominalisierung (isimleştirme)

Yemekteyken yüksek sesle konuşmamalı.

-ken zarf-fiili ile kurulu yan cümle, temel cümleminin anlamına karşıt (adversativ) bir anlam ortaya koyar. Bu karşıtlık her iki dil için de söz konusudur.

Während Rita fleißig ist, ist ihre Tochter faul.

Rita çalışkan iken (çalışkan olmasına rağmen) kız kardeşi tembeldir.

Ancak bazı cümleler her iki anlamı da (temporal - adversativ) ifade edebilir:

Während ich zu Fuß gehe, fährt mein Freund mit dem Auto.

Ben yaya giderken (gitmeme rağmen), arkadaşım arabayla gidiyor.

Ben yaya giderken (gittiğim esnada), arkadaşım arabayla gidiyor.

3.3.3. Olumsuzluk Zarf-Filleri

-mAdAn

-mAdAn, olumsuzluk bildiren zarf-fiil ekidir. Olumsuzluk bildirdiği için sadece olumlu fiil kök ve gövdelerine getirilir. Hem zaman hem de durum bildirir. Zaman bildirmek için kullanıldığında “önce” zaman zarfı ile kullanılır. Banguoğlu (2011: 431) olumsuz anlamlı zarf-fillerin, biri fiil, biri isim olumsuzluk eklerini taşıyan yatık filler olduğunu, yani

bunların *-mAdAn* ve *-mAkıIzın* zarf-filleri olduğunu ve bunların her ikisinin de içcümlelerin gerçekleşmeyeceğini, yalnız baş cümlelerin gerçekleşeceğini ifade ettiklerini söyler ve şu örnekleri verir:

Çekinmeden söyleyebilirsin.

Hiç aldırmaksızın devam ettiller.

Deny (1921: 765) olumsuzluk zarf-fillerinin bir eylemin yokluğunu, var olmayışını bildirdiğini, ana eylemin, yan eylem vuku bulmadan meydana çıktığını ifade eder. Göğüş (1969: 125) *-mAdAn* zarf-fiil ekini örnekler vererek şu şekilde açıklar: “-me olumsuzluk eki ve *-den* hal eki ile meydana gelmiştir. *-me* eki bazan *-mez* olarak da görülebilir (mezden) . Bu eklerden dolayı yaptığı ulaçların anlamları olumsuzdur. Temel cümlecik fiilin olumlu ya da olumsuz bulunduğuna göre iki türlü anlam verir:

1. Temel cümlecik fiili olumlu ise, ulacın gösterdiği işin daha önce geçtiği anlaşılır:

Kapı ben gel-medemden kapanmış

2. Temel cümlecik fiili olumsuz ise, ulacın gösterdiği iş, temel cümlecik anlamı için şart, gereklilik bildirir:

Abdest almadan namaz kılınmaz.”

Ersen ve Rasch ise (2011: 212) *-mAdAn* ekiyle türetilen zarf-fiiller ile eksik olan veya olmadığı düşünülen durumların ifade edildiğini söyler:

Ich bin, *ohne zu* frühstücken, aus dem Haus gegangen (Ersen ve Rasch, 2011: 212).

Kahvaltı etmeden evden çıktım.

-mAdAn zarf-fiil eki zaman ifade eden *önce*, *evvel* edatlarıyla yaygın bir şekilde kullanılır. Bu edatlar *-mAzdAn* şekliyle de kullanılır:

Yemek yemeden önce ellerinizi yıkayınız.

Çocuklar okuldan dönmezden önce yemek hazır olmalı.

-*mAdAn* zarf-fiil ekiyle kurulu zarf-fiil yan cümlesi ile temel cümle arasında bir zaman bağıntısını vardır. Temel cümlenin eylemi yan cümlenin eyleminden önce gerçekleşmektedir. Banguoğlu (2011: 436) bunları *öncelik zarf-fiilleri* olarak adlandırır ve aşağıdaki örneği verir:

Çanakkaleye varmadan koptu kıyamet.

-*mAdAn* zarf-fiil ekini karşılamak için, Almancada *ohne dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler veya öznelerin aynı olması durumunda bunların yerine kullanılan *ohne zu* yapısındaki *Infinitiv* cümleleri kullanılır:

Ich bin ins Klassenzimmer gekommen, *ohne dass* sie mich bemerkt haben.

Siz beni farketmeden ben sınıfa girdim.

Mein Freund ging vorbei, *ohne dass* er mich grüßt.

Arkadaşım beni selamlamadan geçip gitti.

Ich benutzte sein Fahrrad, *ohne dass* ich ihn fragte.

Ich benutzte seinen Fahrrad, *ohne* ich ihn *zu* fragen.

Ona sormadan bisikletini kullandım.

-*mAdAn* zarf-fiil eki, yapılan eylemin tarzını, şeklini (Modalität) de ifade eder. Bu durumda da yine Almancada *ohne dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle karşılaşılır:

Trafik kurallarına dikkat etmeden çok hızlı bir şekilde gidiyordu.

Er fuhr sehr schnell, *ohne dass* er auf die Verkehrsregel aufpasst.

-*mAksIzIn*

-*mAksIzIn* zarf-fiil ekiyle türetilen zarf-fiil ile eksik olan veya ortaya çıkması tasavvur edilmeyen bir durum ifade edilir. Yan cümlede yapılması gereken bir eylem gerçekleşmeden temel cümledeki eylemin gerçekleşmesi söz konusudur. Banguoğlu (2011: 431) bunları *yokluk zarffiilleri* olarak adlandırır. Bu ek, mastar eki olan *-mek*,

olumsuzluk anlamı veren –*siz* ile, bazı tarz zarflarında görülen –*in* (ardın ardın, uğrun uğrun) ekinden oluşmuştur. Kurduğu ulacın daha önce incelenmiş olan –*meden* ekinin ulacına yakın bir kullanışı vardır (Göğüş, 1969:125). Eski Türkçede yoktur. Türkiye Türçesinde ortaya çıkmış bir ektir. Bu ek de, öteki zarf-eylem ekleri gibi, eylemsi+durum eki yapısından doğmuştur (Karaağaç, 2013: 387).

Meseleyi bir de benimle görüşmeksizin karar verdi.

Durmaksızın çoluk çocuk saatlerce yürüdüler.

Ara vermeksizin bir saat koştum.

-*mAksIzIn* zarf-fiil ekiyle kurulu yapılar Almancada *ohne dass* bağlacıyla kurulan yan cümle ile ya da öznelerin aynı olması durumunda bu bağlacın yerine kullanılan *ohne zu+Infinitiv* mastar cümlesiyle ifade edilir:

Ohne dass er ein einziges Wort gesagt hat, ist er ins Bett gegangen.

Tek bir kelime söylemeksizin yatmaya gitti.

Er ging einfach weg, *ohne* meine Frage *zu* beantworten.

Sorularımı cevaplamaksızın çekip gitti.

Ancak yan cümle kurmadan, Almancada *sIz*, –*mAdAn*, –*mAksIzIn* anlamlarını veren *ohne* edatı (Präposition) ile kullanılan isimlerle de ifade edilebilir:

Unsere Moscheen stehen jedem *ohne Unterschiede* im Hinblick auf Religion, Sprache oder Kultur (zu machen) *zu* offen.

Camilerimiz din, dil ırk, kültürlü, kültürsüz ayrımı yapmaksızın herkese açıktır (Ersen-Rasch, 2011: 217).

3.3.4. Birleşik Zarf-Fiiller

Almancadaki birçok yan cümle türünün Türkçede birleşik zarf fiillerle ifade edilmesinden dolayı bu konuya özellikle ağırlık verdik ve metod olarak da bu konuda kapsamlı bir çalışma yapan Gülsevin'in birleşik zarf-fiilleri ortaya koyduğu çalışma şeklini tercih ettik.

Gülsevin'in yaptığı çalışmalara paralel olarak Birleşik zarf-fiillerin Almancada çok önemli bir yer işgal eden eşdeğerliliklerini (Äquivalenten) vermeye çalıştık. Bu bölüm çalışmamızda geniş bir yer işgal etmekle birlikte, Almancadaki yan cümlelerin birçoğunun Türkçedeki eşdeğerliliklerini ortaya koyma cihetinden baktığımızda oldukça önemlidir.

Birleşik zarf-fiiller konusunda kapsamlı bir çalışma yapan Gülsevin (2000: 128) bu zarf-fiilleri şöyle açıklamaktadır:

“Aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara “quasi gerundium” (birleşik zarf-fiil) denir. Örnek olarak: Arkadaşın da gel-diğinde sinemaya gidebiliriz.

-DIK sıfat-fiil eki;

+In üçüncü teklik iyelik eki;

+DA bulunma halidir.

Bu üç ayrı ek bir araya gelince kendi fonksiyonlarını terk ederek yepyeni bir görev üstlenir. Artık ne sıfat-fiil, ne iyelik, ne de bulunma hali vardır. Burada sadece, eklendikleri fiili geçici zarf haline getirmiş birleşik bir yapısı söz konusudur.”

“quasi gerundium” terimini Osman Nedim Tuna'nın ders teksirlerinde yer aldığını belirten Gülsevin (2000: 128) bu terimi şöyle açıklar: “Osman Nedim Tuna'nın kullandığı “quasi” kelimesi dilimizde ‘hemen hemen, aşağı yukarı’ anlamlarını taşır. Yani, “quasi gerundium” demek, “tam zarf-fiil değil de, hemen hemen zarf-fiil olabilecek bir yapı; ya da aşağı yukarı zarf-fiil sayılabilecek bir yapı’ demektir.”

Görüldüğü gibi birleşik zarf-fiil yapısında birbirinden bağımsız ve farklı görevlerde kullanılan dilbilgisi yapıları cümlede farklı gramer kategorileri kazanarak yepyeni bir fonksiyon üstlenmektedir. Türkiye Türkçesinde sıklıkla karşımıza çıkan söz konusu yapılar çağdaş Türk lehçelerinde de yoğun bir şekilde kullanılmaktadır

Quasi terimi Avrupa dilleri gramerlerinde birçok yerde (örneğin: Quasi proposyon: cümlemsi) kullanılmaktadır. Ancak Gülsevin (2001: 128) *quasi* (hemen hemen, aşağı yukarı) veya *äquivalent* (eşdeğer) ifadelerini doğru bulmamakta, zira *-(y)IncA*, *-(y)Ip*

şekillerinin eklendikleri fiilleri ne derece geçici zarf haline getiriyorsa, *-(y)Iyormuş gibi, dIK+iyelik+dA* şekillerinin de fiilleri aynı derecede geçici zarflar haline getirdiğini ifade eder. Bunların tam bir zarf-fiil özelliğinde olduğunu, farklı yanlarının ise, bunların *-(y)AlI, -(y)ArAk, -(y)IncA -(y)Ip, -ken, -mAdAn* ekleri gibi zarf-fiil şekilleri olarak doğmayıp, başkaca ek ve edatların bir araya gelip birleşmeleri sonucunda bu fonksiyonu üstlenen birleşik yapılar olduğunu ifade eder.

Boz (2009: 525) sıfat-fiilerin hal eklerini ve kimi zaman iyelik eklerini de alarak oluşturdukları birleşik zarf-fiillerin, zarf tümlecine kazandırdıkları anlamın asıl zarf-fiillere göre farklı olduğunu ifade eder. Gencan (1978: 199) zarf-fiilleri, özel eklerle fiil kök ve gövdelerinden türeyenler ve başka ek ve edatlarla isim-fiiller ve sıfat-fiilerden türeyenler olmak üzere iki grupta vermektedir. İkinci grupta yer alan, başka ek ve edatlardan türeyen zarf-fiilleri Gülsevin (2000: 127) ayrıntılı bir şekilde ele alır. Gülsevin (2000: 122-143) makalesinde zarf-fiilerin birçok gramerci tarafından tanımlanan ve açıklanan yukarıda verilen ekler ve bunların dışında daha birçok ekin dışında, *Birleşik Zarf-Fiiller* başlığı altında zarf-fiil eklerini kullanılan birçok türüyle kapsamlı bir şekilde vermiştir. Yazarın bu çalışması, kaynak ve erek dilde yapacağımız karşılaştırmalar açısından yol gösterici olmuştur. Zira çalışmamızda Almancadaki birçok yan cümle yapısının eşdeğerliliği olan Türkçedeki zarf-fiil ve birleşik zarf-fiil ekleri, bu eklerle oluşturulan zarf-fiiller ve zarf fiil grupları ayrıntılı ve açıklayıcı bir şekilde verilmiştir:

Zarf-filler, sıfat-fiil ve isim-fiil eklerinin yanı sıra isim hal ekleri aldıklarında birleşik zarf-fiil adını verdiğimiz yeni bir yapıyı oluştururlar. Bu yapı edatlarla genişletilerek yaygın bir şekilde kullanılır. Gülsevin (2000: 128) Türkçedeki birleşik zarf-filleri: *EK + EK (ler)* ve *EK (ler) + EDAT* olmak üzere iki ana gruba ayırarak bir sınıflandırma yapar.

Biz de birleşik zarf-filleri Gülsevin'in (2000: 128) metodunu takip ederek ve bunların Almancadaki eşdeğerliliklerini de açıklayarak, *EK + EK (ler)* ve *EK (ler) + EDAT* olmak üzere iki ana başlık altında vermeye çalışacağız.

EK + EK YAPISINDA OLANLAR

SIFAT-FİİL + HAL EKİ

1.-dlk + çA: Bu birleşik zarf-fiil yapısıyla sürekli devam eden bir artış, orantısal bir çoğalma ifade edilir. Banguoğlu, (2011:433) bu birleşik zarf-fiili, vakitleme zarffiilleri (gérondif temporel) başlığı altında verir ve başcümle fiilinin zaman içinde kendilerinin tekrar ve devamına tabi kıldığını, -dlkçA zarf-fillerinin bu anlatımda en çok kullanılan şekli olduğunu ifade eder.

Ankaraya geldikçe bize uğra (Banguoğlu, 2011:433).

Fırsat buldukça eski dostlarımı ziyaret ediyordu.

Almancada *sooft, solange, je... desto (umso)* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilirler. Temel cümlede ve yan cümlede zamanlar genellikle aynıdır.

Sooft ich die Studenten sehe, erinnere ich mich an meine Jugendzeit.

Öğrencileri gördükçe gençliğimi hatırlarım.

Solange ich in dieser Stadt lebe, will ich in dieser Wohnung wohnen.

Bu şehirde yaşadıkça bu evde oturmak istiyorum.

Je mehr ich dein Verhalten toleriere, *umso* naseweiser/großspuriger wirst du (Ersen-Rasch, 2011: 254).

Tutumunu hoşgördükçe şımarıyorsun.

2. -mİş + çA: Fiil kök ya da gövdelerine getirilen -mİş sıfat-fiil ekinden sonra -cA zarf-fiil eki ilave edilerek oluşturulur.

Kudurmuşça etrafa saldırıyordu (Gülsevin, 2000: 130).

Bunların Almancadaki eşdeğerlilikleri *Konjunktiv II* başlığı altında *Irreale Wunschsätze* (gerçek olmayan karşılaştırma cümleleri) olarak verilen yan cümle yapılarıdır. Bu cümle yapıları konunu devamında verilen birçok birleşik zarf-fiil ekinde ayrıca ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Almancada genellikle *als ob* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır:

Er rief, *als ob* er vor Wut den Verstand verloren hätte.

Öfkeden delirmişçe bağırıyordu.

3. –(y)Ası + ya: Yukarıdaki ekte ifade edildiği gibi, gerçek olmayan karşılaştırma cümlelerinde ortaya çıkan eklerdendir.

Die Räuber haben den alten Mann geschlagen, *als ob* sie ihn töten wollten.

Gaspçılar yaşlı adamı öldüresiye dövdüler.

4. –(y)An + dA: Halk ağzında ve türkülerde bulunur. Azerbaycan Türkçesi için karakteristik bir zarf-fiildir.

Yaz gelende çıkam yayla başına (Gülsevin, 2000: 130).

Almancada *wenn* ya da *als* bağlacıyla kurulan zaman bağıntılı yan cümlelerle (temporale Nebensätze) ifade edilir.

Wenn der Winter kommt, kaufen wir dicke Kleider.

Kış gelende (geldiğinde) kalın giysiler satın alırız.

Als der Lehrer in die Klasse kam, war niemand in der Klasse.

Öğretmen sınıfa gelende (geldiğinde) sınıfta hiç kimse yoktu.

SIFAT-FİİL + İYELİK + HAL EKİ

5. -dlk + iyelik + cA: Fiil kök ya da gövdelerine getirilen –*dlk* sıfat-fiil ekinden sonra ilelik eki ve –*cA* zarf-fiil eki ilave edilerek oluşturulur.

Elimden geldiğince yardım ederim (Gülsevin, 2000: 130).

Bu birleşik zarf-fiil yapısı Almancada *soweit* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır:

Ich helfe dir, *soweit* es in meiner Macht steht (Ersen-Rasch, 2011: 226).

Elimden geldiğince yardım ederim.

Sooft es seine Zeit erlaubt, besuchte er die Kranken.

Zamanı el verdikçe hastaları ziyaret ederdi (Erişek, 2009: 147)

6. -dik + iyelik + A: Sıfat-fiil eki *-dik*'a getirilen iyelik ve yönelme hal ekiyle oluşturulur.

Seni sevdiğime pişmanım.

Bu kitapları satın aldığına sevindim.

Almancada *dass* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılaşılır.

Ich habe mich sehr gefreut, *dass* du die Prüfung bestanden hast.

Sınavı başarmana çok sevindim.

7. -dik + iyelik + dA: Çok yaygın olarak kullanılan birleşik zarf-fiildir. Temel cümle ve yan cümledeki eş zaman bağıntısını ortaya koyar. Banguoğlu, (2011:434) bu zarf-fiilleri eş zaman zarf-fiilleri (gerondif de coin cidence) başlığı altında verir ve başcümle fiilinin kendileriyle aynı zamanda gerçekleştiğini göstermeye yaradığını belirtir:

Dün aradığımda sizi bulamadım.

Bize geldiğinizde söylemişsiniz.

Bu yapı, Almancada *als* ve *wenn* bağlaçları ile kurulan yan cümlelerle karşılaşılır. Bu yan cümleler zaman bağıntılı yan cümleler (temporale Nebensätze) başlığı altında eş zamanlılık (Gleichzeitigkeit) ifade eden yan cümleler olarak verilir. Bunlar gelecekteki ve geçmişteki bir anı ifade ederler. *Als* bağlacı ile kurulan yan cümle sadece geçmişte, *wenn* bağlacı ile kurulan yan cümle ise kullanılabilecek bütün zamanlarda kurulabilir.

Wenn ich wenig schlafe, habe ich Kopfschmerzen.

Az uyduğumda başım ağırır.

Als Benzinmotor erfunden war, wurde das erste Flugzeug gebaut.

Benzinli motor bulunduğu ilk uçak yapıldı.

Als diese Schule gebaut wurde, war ich noch nicht geboren.

Bu okul inşa edildiğinde ben henüz doğmamıştım.

wenn bağlacı geçmiş zamanda kullanıldığında, *immer* veya *stets* (her zaman) zaman zarflarıyla kullanılır. Zira *wenn* bağlacı geçmiş zamanda birden fazla yaşanmış olaylar için kullanılır, böylece bu zaman zarflarıyla pekiştirilmiş olur.

Wenn mein Vater mir zu meinem Geburtstag ein Geschenk kaufte, freute ich mich stets.

Babam doğum günümde bana hediye aldığında hep seviniirdim.

Immer wenn er einen Hund sah, fürchtete er sich.

Bir köpek gördüğünde hep korkardı.

8. -dik + iyelik + dAn: Sebep, gerekçe ifade eden birleşik zarf-fiil yapısıdır. Banguoğlu, (2011:436) bu ve benzeri eklerle oluşturulan zarf-fiil yapılarının, yüklemeleri oldukları iç cümleyi sebep ve sonuç ilişkileriyle baş cümleye bağladıklarını, yatık fillerden ekler veya takılarla yapıldıklarını ifade eder ve bunları *sebeb zarf-filleri* (gérondif de cause) olarak isimlendirir.

Yorgun olduğundan erkenden yattı.

Çocukları çok sevdiğimizden onların her dediğini yapmayı yeğleriz.

Bu birleşik zarf-fiiller kausal (sebep ifade eden) olarak kullanılacağı gibi modal (tarz bildiren) olarak da kullanılabilir.

Pirinç bittiğinden pilavı yapamadık (Gülsevin, 2000: 137).

Sabahları yürüyüş yaptığımdan kendimi daha iyi hissediyorum.

Almancada *weil* veya *als* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle karşılanır. *Weil* bağlacı sebep, gerekçe (Kausalität) bildirir. *Als* bağlacı ise tarz, şekil (Modalität) bildirir. Dolayısıyla sınıf ve anlam bakımından farklı bağlaçlardır.

Ich musste mich entschuldigen, *weil* ich zur Versammlung spät kam.

Toplantıya geç geldiğimden özür dilemek zorunda kaldım.

Der Bus kam schneller, *als* ich gedacht hätte.

Otobüs düşündüğümde dah hızlı geldi.

9. -(y)AcAk + iyelik + A: Banguoğlu (2011: 432) bu birleşik zarf-filleri karşılama zarf-filleri olarak isimlendirir, bunların ad ve sıfat-fiillerden geldiklerini ve iki yargı arasında zıtlık ve çelişki gösterdiklerini ifade eder.

Türkçe çalışacağına müzik dinliyor (Ersen-Rasch, 2011: 253).

Annesine yardım edeceğine bahçede arkadaşlarıyla oynuyor.

Almancadaki *anstatt* veya (*an*)*statt dass* bağliçlarıyla kurulan yan cümleleri karşılar.

Die Leute standen herum, *anstatt dass* sie einen Arzt rufen.

İnsanlar bir doktor çağıracağına ortalıkta dikilip duruyorlardı.

Anstatt du hier herumsitzt, könntest du ja Staub wischen (Erişek, 2009: 17).

Burada tembel tembel oturacağına pekâlâ toz alabilirsin.

10. -(y)AcAk + iyelik + dAn: Gelecek zamana atıfta bulunan bu birleşik zarf-fiil yapısı gerekçe, sebep ifade eder.

Yalnız olacağımızdan fazla yiyecek almadım (Banguoğlu, 2011, 437).

Zaten Ankara'da görüşeceğimizden konuşmamı kısa kesiyorum (Gülsevin, 2000: 137).

Almancada *weil* ve *dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle ifade edilir.

Ich befürchte, dass ich die Prüfung nicht bestehen kann (Ersen-Rasch, 2011: 223).

Sınavı kazanamayacağımdan korkuyorum.

Gelecek yıl İngilterede yükseköğrenim göreceğimden İngilizce öğrenmem gerekiyor.

Weil ich nächstes Jahr in England studiere / studieren werde, muss ich Englisch lernen

SIFAT-FİİL + çAsInA

Sıfat-fiillere eklenen *-cAsInA* ekiyle oluşturulan birleşik zarf-fiiler varsayımsal bir benzetme ifade ederler. Gerçekte olmayıp, olmuş, oluyormuş veya gelecekte olacaktı gibi düşünülen eylemler ya da durumları ifade etmek için kullanılır.

Bu yapıda, fiilin üstüne bir veya daha çok sıfat-fiil eklenir. Sıfat-fiillerden sonra ise, üç ekten oluşan *+çAsInA* şekli getirilir (Gülsevin, 2000: 131). Banguoğlu (2011: 438) bunları karşılaştırma zarf-fiilleri (*gérondif de comparasion*) olarak adlandırır ve bunları kendi içinde; 1. gerçek karşılaştırma zarf-fiilleri (*gérondif de comparasion réelle*), 2. tutmaca karşılaştırma zarf-fiilleri (*gérondif de comparasion fictive*) olmak üzere ikiye ayırır. Birinci grup zarf-fiillerin iki kılışı doğrudan doğruya karşılaştırmaya yaradığını (bildiği gibi yapmak, istediği kadar almak), ikinci grup zarf-fiillerde ise gerçek değil farazi bir durum olduğunu açıklar. İkinci grupta zikredilen tutmaca karşılaştırma zarf-fiilleri, fiil kök ya da gövdelerine eklenen *-(y)AcAk*, *-mIş*, *(I)yor*, *-(v)Ir*, *-mAz*, *-AcAkmIş*, *-(I)yormuş*, *-(v)rmIş*, *-mAzmIş* gibi eklerden sonra, *-cA*, *-cAsInA* zarf-fiil ekleri getirilerek oluşturulur: *kudur-muşça*, *görme-mişçesine*, *anla-mazca*, *kopar-ırcasına*, *kır-acakça*, *döv-ecekçesine*.

Bunlar Almancada *Konjunktiv II* başlığı altında *Irreale Wunschsätze* (gerçek olmayan karşılaştırma cümleleri) olarak tanıtılır. Gülsevin (2000: 131) *+cAsInA* ve *+sInA* eklerinin sadece sıfat-fiiller üzerine eklenerek zarf oluşturmadıklarını, bunların vasıf isimlerine *+çAsInA*, normal isimleri *+sInA* ekleri getirildiğinde de cümlenin zarflarını meydana getirebildiğini ifade eder: *aptal+casına davran-*, *kahve+sine tavla oyna-*

11. *-(y)AcAk + çAsInA*:

Arabaya yetişecekçesine ardından koşuyordu

Almancada *als ob* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir. *Als ob* bağlacıyla kurulan yan cümle, Almancada gerçek olmayan durum ya da eylemlerin anlatıldığı *Konjunktiv* kipinde bulunur. Bağlı bulunduğu temel cümle ise *Indikativ* kipindedir.

Adamı dövcekçesine üstüne atıldı.

Er stürzte sich auf den Mann, *als ob* er ihn schlagen würde.

12. –mİş + çAsInA

Yusuf utandı. Bir suç işlemişcesine... Başını eğdi (Korkmaz, 2007: 1028).

Tüm bildiklerini unut-muşcasına, yüzüme mahsun mahsun bakıyordu (Gülsevin, 2000: 137).

Ali redet so, *als ob* er alles wüsste. (Ersen-Rasch, 2011: 226).

Ali herşeyi biliyormuşcasına konuşur.

Er ist vorbeigegangen, ohne dass er mich begrüsst, *als ob* er mich nicht gesehen hätte.

Beni görmemişcesine selam vermeden geçip gitti.

13. –(I)yor + cAsInA

Er blickte sich um, *als ob* er alles wüsste.

Her şeyi biliyorcasına etrafına göz attı.

14. –(V)r + cAsInA

Sabahleyin yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu. (Korkmaz, 2007: 1027).

Elindeki kırbaçla atına öldürürcesine vuruyordu (Gülsevin, 2000: 132).

Er schlug sein Pferd mit einer Peitsche in der Hand, *als ob* er es töten würde.

Das Kind schaute mich an, *als ob* es um Hilfe betteln würde (Ersen-Rasch, 2011: 226).

Çocuk yardım dilenircesine yüzüme baktı.

15. –mAz + cAsInA

Er macht immer Fehler, *als ob* er die Regel nicht kennen würde.

Kulalları bilmezcesine sürekli hata yapıyor.

Er arbeitet Tag und Nacht, *als ob* er nicht wüsste, was Müdigkeit bedeutet (Rolffs, 1996: 378).

Yorgunluk nedir bilmezcesine gece gündüz çalışıp duruyor.

16. –(y)AcAkmIş + çAsInA

Du redest, *als ob* du das Heiraten aufgeben wolltest (Ersen-Rasch, 2011: 226).

Evlenmekten vaz geçecekmişçesine konuşuyorsun.

17. –(I)yormuş + çAsInA

Ali redet so, *als ob* er alles wüsste (Ersen-Rasch, 2011: 226).

Ali her şeyi biliyormuşçasına konuşur.

18. –(V)rmIş + çAsInA

Er bittet mich um Hilfe, *als ob* er mich seit langer Zeit kennen würde.

Beni uzun zamandan beri tanırmışçasına, benden yardım rica etti.

19. –mAzmIş + çAsInA

Er ist ohne Begrüssung vorbeigegangen, *als ob* er mich nicht gesehen hätte.

Beni görmezmişçesine selam vermeden geçip gitti.

MASTAR + sIzIn

20. –mAk + sIz + In: İsim-fiil eki –mAk + olumsuzluk eki –sIz + -In eki kombinasyonundan oluşur. Almandada *ohne dass* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır.

Der Mann hat uns geholfen, ohne dass wir ihn darum gebeten haben.

Adam, biz kendisinden rica etmeksizin bize yardım etti.

Unsere Moscheen stehen jedem ohne Unterschiede im Hinblick auf Religion, Sprache oder Kultur (zu machen) offen.

Camilerimiz din, dil, ırk, kültürlü, kültürsüz ayrımı yapmaksızın herkese açıktır.
(Ersen ve Rasch, 2011: 212)

MASTAR + sInA

İsim-fiil eki $-mA$ ve buna eklenen iyelik, hal, olumsuzluk ekleriyle oluşturulur. Bir amaç, bir hedef ifade eder.

21. $-mA + -mA + sIn + A$

Sie arbeiteten, ohne dass sie sich erholten.

Dinlenmemesine çalıştılar.

22. $-(V)r + -mAz$: Birbiri ardından gelişen eylemlerin birbirinden bağımsız olarak sıralanışını ifade eden yapılarda kullanılır. Yan cümlelerin eylemi biter bitmez temel cümlelerin eylemi başlar. Bu birleşik zarf-fiiller Almancada *sobald*, (*als*) *kaum dass* bağlaçlarıyla kurulan zaman bağıntılı yan cümlelerle (temporale Nebensätze) karşılanır.

Sobald ich morgens aufstehe, mache ich die Fenster auf.

Sabah kalkar kalkmaz pencereleri açarım.

Kaum dass die Mutter aus dem Haus war, begannen die Kinder zu streiten (Erişek, 2009: 102).

Anne evden çıkar çıkmaz çocuklar kavga etmeye başladılar.

23. $-dI + kişi + -(y)AlI$: Geçmişte başlayan ve şimdiye, o ana kadar devam eden eylemler için kullanılır. Almancada *seit* veya *setdem* bağlaçlarıyla kurulan zaman bağıntılı yan cümlelerle (temporale Nebensätze) ifade edilir:

Seitdem ich in diese Stadt kam, ging ich zwei Mal ins Theater.

Bu şehre geldim geleli tiyatroya iki kez gittim.

Seitdem sie ins Ausland reiste, rief sie uns nicht an.

Yurt dışına gitti gideli bizi aramadı.

EK + EDAT YAPISINDA OLANLAR

Gülsevin (2000: 133) ek + edat yapısındaki bazı birleşiklerin, cümledeki görevlerine göre bazen zarf, bazen de sıfat yapabildiklerini ifade eder. Bunlar Almancada *ausser dass* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir.

EK (ler) + BAŞKA

24. –(y)AcAk + iyelik + dAn başka

Er hat nichts gesagt, *außer dass* er Sie besuchen wird.

Sizi ziyaret edeceğinden başka bir şey söylemedi.

25. –dIk + iyelik + dAn + başka

Ich weiß nichts, *außer dass* er verheiratet ist (Ersen-Rasch, 2011: 254).

Evli olduğundan başka bir şey bilmiyorum.

EK (ler) + BERİ

Beri edatı ile kullanılan aşağıdaki birleşik zarf-fiil şekilleri, ortaya çıkan bir olayın başlangıç noktasını verir. Geçmiş zamanda başlayan ve şimdiye kadar devam eden olaylar için kullanılır. Banguoğlu (2011: 435) bunları başlangıç zarf-fiilleri olarak adlandırır. Almancada *seit* veya *seitdem* bağlaçlarıyla kurulan zaman bağıntılı yan cümlelerle (temporale Nebensätze) karşılanır.

26. –(y)AII beri

Seit er ein Buch geschrieben hat, kommt er sich wichtig vor (Rolffs, 1996: 378).

Kitap yazalı (beri) kendini bir şey sanıyor.

Seitdem wir in diese Stadt eingezogen sind, laufen wir wochenendes an der Küste.

Bu şehre taşınalı beri haftasonları sahilde yürüyoruz.

27. –(y)AII + dAn beri

Seitdem er in einer Fabrik arbeitet, können wir uns abends nicht unterhalten.

Bir fabrikada çalışmaya başlayalıdan beri onunla akşamları sohbet edemiyoruz.

28. –dik + iyelik + dAn beri

Seitdem er den Unfall hatte, fährt er kein Auto mehr.

Kaza yaptığından beri artık araba kullanmıyor.

Seit er in einer Firma arbeitet, verdient er gut.

Bir firmada çalışmaya başladığından beri iyi para kazanıyor.

EK + (İ)LE BİRLİKTE (BERABER)

Yapılan eylemin tarzını, şeklini ortaya koyan yapılardır. Genellikle temel cümlenin eylemine tezat oluşturan bir durum vardır. Fakat diğer taraftan da bunun kabulü söz konusudur. Almancada genellikle *obwohl* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir.

29. –mA + iyelik + (i)lA birlikte

Anhand dessen, dass du uns besucht hast, haben die Kinder sich sehr gefreut.

Senin bizi ziyaret etmenle birlikte çocuklar çok sevindi.

30. –mAk + (i)lA birlikte

Obwohl das Buch nicht so interessant ist, habe ich es gelesen.

Kitap çok ilginç olmamakla birlikte onu okudum.

Obwohl sie seit zehn Jahren Türkisch lernen, können sie immer noch nicht Türkisch sprechen (Rolffs, 1996: 380).

On yıldan beri Türkçe öğrenmekle beraber yine de Türkçe konuşamıyorlar.

EK (ler) + DOLAYI (sıyla) (ÖTÜRÜ)

Bu yapılarla oluşturulan birleşik zarf-fiiller bir sebebi, bir gerekçeyi ifade ederler. Bu birleşik zarf-fiileri karşılayan Almancadaki yan cümle yapılarına, sebep bildiren yan cümleler (kausale Nebensätze) denir. Almancada genellikle *weil* veya *da* bağlacı ile

kurulan yan cümlelerle, ya da *wegen* edatıyla (Präposition) oluşturulacak edat tümleci ile ifade edilir.

31. –(y)AcAk + iyelik + dAn dolay (ötürü): Gelecek zaman ve gerekçe ifade eden birleşik zarf-fiil yapısıdır.

Yarın toplantıda bulunamayacağımdan dolayı yapmanız gerekenleri şimdiden söylüyorum.

Almancada *weil* bağlacıyla kurulan yan cümle yapılarıyla ifade edilebilir. Yan cümleler, şimdiki zaman (Präsens) veya gelecek zamanda (Futur) olabilir.

Wir haben alle Angelegenheiten erledigt, *weil* wir am Wochenende nach Berlin fliegen.

Haftasonu Berline uçacağımızdan dolayı bütün işlemlerimizi tamamladık.

Ich lerne Deutsch, *weil* ich nächstes Jahr in Berlin studieren werde.

Gelecek yıl Avusturyada okuyacağımdan dolayı Almanca öğreniyorum.

32. –dIk + iyelik + dAn dolay (ötürü)

Geciktiğimden ötürü sizlerden özür dilerim (Gülsevin, 2000: 135).

Söylediklerinizden dolayı bir gün pişman olacaksınız (Gülsevin, 2000: 135).

Almancada yan cümle kuran *weil* bağlacı ve *wegen* edatıyla (Präposition) oluşturulacak edat tümleci ile ifade edilir.

Die Schulden kann ich deswegen nicht zahlen, weil ich im Moment arbeitslos bin (Ersen-Rasch, 2011: 224).

Borçlarımı şu anda işsiz olduğumdan dolayı ödeyemiyorum.

Wegen der Krankheit seines Vaters blieb er zu Hause.

Babasının hastalığından dolayı evde kaldı.

33. –mA + iyelik + dAn dolayı (ötürü)

Almancada *angesichts dessen dass* veya *weil* bağlaçları ile kurulan yan cümlelerle ifade edilebilir.

Angesicht dessen, dass Sie sich verspätet haben, sollen Sie sich entschuldigen.

Geç kalmanızdan dolayı özür dilemelisiniz.

Sie können keine gute Note bekommen, *weil* Sie ihre Projekte nicht übergeben haben.

Projelerinizi teslim etmediğinizden dolayı iyi not alamazsınız.

34. –mA + iyelik dolayısıyla

Ich bin früh eingeschlafen, *weil* ich sehr müde war.

Çok yorgun olmam dolayısıyla erkenden uyudum.

Weil er die Prüfung nicht bestanden hat, kann er kein Stipendium bekommen.

Sınavı başarmaması dolayısıyla burs alamayacak.

EK (ler) + FAZLA (ÇOK)

Bu birleşik zarf-fiillerle, ortaya çıkan bir gerçek ile daha önce tasavvur edilenin birbirine uygun olmadığı bir durum ifade edilir. Almancada *als* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle ifade edilir. Temel cümlede kullanılan sıfat Komparativ halde bulunur.

35. –(y)AcAk + iyelik + dAn fazla (çok)

Dieses Problem ist zu schwer, *als* das ich es lösen könnte.

Bu problem benim çözebileceğimden çok daha zor.

36. –dIk + iyelik + dAn fazla (çok)

Er war klüger, *als* ich geglaubt hatte.

Beklediğimden daha çok akıllıydı.

Das Schloss war älter, *als* ich vermutet hatte.

Saray, beklediğimden daha çok eskiydi.

EK (ler) + GİBİ

Benzetme edatı *gibi* ile kurulan birleşik zarf-fiiller, genel itibarıyla (–(y)AcAk *gibi*, –DİK + *iyelik gibi* birleşik zarf-fiilleri hariç) gerçekte olmayıp, olmuş, oluyormuş veya gelecekte olacakmış gibi düşünülen eylemler ya da durumları ifade etmek için kullanılır. Bir kıyaslama söz konusudur, eşitlik ya da bir benzerlik ifade ederler. Banguoğlu (2011: 438) bunları karşılaştırma zarf-fiilleri (gérondif de comparasion) olarak adlandırır ve bunların yüklemi oldukları içcümleyle başcümle yargılarını nitelik ve çokluk yönlerinden karşılaştırmaya yarayan zarf-fiiller olduğunu ifade eder. Banguoğlu karşılaştırma zarf-fiillerini de kendi içinde; 1. gerçek karşılaştırma zarf-fiilleri (gérondif de comparasion réelle), 2. tutmaca karşılaştırma zarf-fiilleri (gérondif de comparasion fictive) olmak üzere ikiye ayırır. Birinci grup zarf-fiillerin iki kılışı doğrudan doğruya karşılaştırmaya yaradığını (*bildiği gibi yapmak, istediği kadar almak*), ikinci grup zarf-fiillerde gerçek değil farazi bir durum olduğunu açıklar (*kaçar gibi yapmak, yemiş kadar olmak*).

–DİK ve –AcAk sıfat-fiillerine iyelik ekleri ile *gibi* ve *kadar* ekleri getirilerek oluşturulan gerçek karşılaştırma zarf-fiilleri Almancada, *wie* soru zamiri ile kurulan ve *modale Nebensätze* (tarz ve şekil bildiren yan cümleler) olarak adlandırılan yan cümlelerle karşılanır.

İkinci grupta zikredilen tutmaca karşılaştırma zarf-fiilleri, fiil kök ya da gövdelerine eklenen –miş, –Ir, –AcAk gibi sıfat-fiil eklerinden sonra, –cA, –cAsInA zarf-fiil ekleri getirilerek ardından da ilave edilen *gibi* ve *kadar* edatlarıyla oluşturulur. Bunlar Almancada *Konjunktiv II* başlığı altında *Irreale Wunschsätze* (gerçek olmayan karşılaştırma cümleleri) olarak tanıtılır. Burada *Konjunktiv II* terimi için Türkçede eşdeğerliliği olabilecek bir karşılığı olmadığından, Türkçe karşılığı olabilecek bir terim kullanmamayı yeğledik. Almancada bu yapılar *als ob, als wenn, wie wenn* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır. Bu yan cümleler *Konjunktiv* kipinde, temel cümleler ise *Indikativ* (haber) kipinde ifade edilir. *Konjunktiv II* olarak adlandırılan bu anlatımlarda, geniş (Gegenwart) ve geçmiş (Vergangenheit) olmak üzere iki zaman kullanılır. Geniş zaman *Konjunktiv-Präteritum*, geçmiş zaman ise *Konjunktiv-Plusquamperfekt* ile ifade edilir. Ancak buna karşılık Türkçede geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zaman gibi birçok zamanın bu karşılaştırma cümlelerinde kullanılabildiğini

görebiliyoruz. Almancada geçmiş zaman için *Konjunktiv-Plusquamperfekt* geniş, şimdiki ve gelecek zaman için ise *Konjunktiv-Präteritum* kullanılır.

Banguoğlu (2011: 440) ayrıca –*AsI* sıfat-fiil ekine getirilen yönelme hali (öldür-esiye, çıldır-asıya) ve –*mIş*, –*Ir*, –*AcAk*, –*mAz* sıfat-fiil eklerine getirilen –*CA* ve –*CAInA* ekleriyle türtelin (kudur-muşça, görme-mişçesine, anla-mazca, kopar-ırcasına, kır-acak-casına, döv-ecekçesine) yapıları da tutmaca karşılaştırma zarf-fiileri başlığı altında verir. Bunlar, çalışmamızda 2., 3., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18, ve 19. başlıklar altında verilmiştir.

Der Zug ist pünktlich gekommen, *wie* der Beamte gesagt hatte.

Tren, memurun söylediği gibi tam zamanında geldi.

Nimm so viel, *wie* du willst (Steuerwald, 1974: 466).

İstedığın kadar al!

Der Film war nicht so interessant, *wie* du gesagt hattest.

Film, senin söylediğin kadar ilginç değildi.

Er tat so, als ob er verstanden hätte.

Anlamış gibi yaptı.

Er tat so, als ob nichts passiert wäre.

Hiç bir şey olmamış gibi yapıyordu.

Es war mir, als ob ich etwas gehört hätte (Steuerwald, 1974: 328).

Bir ses işitir gibi oldum.

Ich tat so, als ob ich weiter schlief (Steuerwald, 1974: 546).

Ben uyumaya devam ediyor gibi yapardım.

37. –(y)AcAk gibi: Genellikle geniş ve gelecek zamanda gerçek olmayan karşılaştırmalar yapılırken kullanılır. Ana başlık altında da ifade edildiği gibi bu yapılar

Almancada *als ob*, *als wenn*, *wie wenn* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır. Yan cümlenin eylemi *Konjunktiv* kipindedir.

Wir warten mit Geduld, *als ob* die Sonne kurze Zeit später aufgehen würde.

Birazdan güneş doğacak gibi sabırla bekliyoruz.

Sie war in einem Zustand, *als ob* sie weinen würde.

Ağlayacak gibi bir hali vardı.

38. –miş gibi

Açlıktan çıkmış gibi yemeklere saldırdı.

O ülkede yaşamış gibi birçok şeyi en ince detayına kadar anlatıyordu.

Almancada “als ob” bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir. *Als ob* bağlacıyla kurulan yan cümle, Almancada gerçek olmayan durum ya da eylemlerin anlatıldığı *Konjunktiv* kipinde bulunur. Bağlı bulunduğu temel cümle ise *Indikativ* (haber) kipindedir:

Sie singt so schön, *als ob* sie eine Sängerin wäre.

Indikativ

Konjunktiv

Er spricht Deutsch, *als ob* er ein Deutscher wäre.

Bir Almanmış gibi Almanca konuşuyor.

Er schaute, *als ob* er mich nicht verstanden hätte.

Beni anlamamış gibi bakıyordu.

39. –(V)r gibi

Er trinkt Alkohol, *als ob* er Wasser tränke.

Su içer gibi içki içiyor.

Es war mir, *als ob* ich sie sähe.

Onu görür gibiydim.

40. –(I)yor gibi

Du tuest, *als ob* du arbeiten würest.

Çalışıyor gibi yapıyorsun.

Tun Sie, *als ob* Sie ihn nicht sähen!

Onu görmüyor gibi davranınız! (Steuerwald, 1974: 546)

41. –(y)AcAk + iyelik gibi

Es war mir, *als ob* ich hinfallen wäre.

Düşecek gibi oldum.

Der Himmel hat sich verdunkelt, *als ob* es sogleich regnen würde.

Birazdan yağmur yağacak gibi gökyüzü karardı.

42. –dIk + iyelik gibi

İçeri girdikleri gibi bağırmaya başlamışlardı (Gülsevin, 2000: 136).

Bildiğiniz gibi buralarda kışın çok kar yağar.

Almancada *wie* ya da *so... wie* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir.

Berlin ist ein Kulturzentrum, *wie* du gesagt hast.

Senin söylediğin gibi Berlin bir kültür merkezidir.

Ich werde niemals so ein Sohn sein können, *wie* mein Vater es will (Ersen-Rasch, 2011: 225).

Hiçbir zaman babamın istediği gibi bir evlat olamayacağım.

43. –(y)AcAkmİş + (kişi) gibi

Er hat alle seine Bücher mitgenommen, *als ob* er sie tragen könnte.

Taşıyabilecekmiş gibi bütün kitaplarını yanına aldı.

Er hat viele Nahrungsmittel gekauft, *als ob* er sie alleine essen könnte.

Tek başına yiyebilecekmiş gibi birçok gıda maddesi satın aldı.

44. –(V)rmIş gibi

Du sprichst immer, *als ob* du alles wüsste.

Her şeyi bilirmiş gibi sürekli konuşuyorsun.

Die Amerikaner sprechen so, *als ob* sie heiße Kartoffeln im Mund hätten (Erişek, 2009: 6)

Amerikalılar, sanki ağızlarında sıcak patates varmış gibi konuşuyorlar.

45. –(I)yormuş + (kişi) gibi

Er untersuchte die Maschine, *als ob* er seine Sache verstünde.

İşten anlıyormuş gibi makinayı inceliyordu.

Ich hatte das Gefühl, *als wenn* ich sie schon ewig kennen würde (Erişek, 2009: 6).

Onu çok önceden tanıyormuş duygusuna sahiptim.

Er sprach selbstgefällig nur über sich, *als ob* wir ihn nicht kennen würden (Rolffs, 1996: 372).

Kendisini tanımyormuşuz gibi böbürlene böbürlene yalnız kendisi hakkında konuştu.

EK (ler) + GÖRE

46. –(y)AcAk + iyelik + A göre

Je nachdem Vater uns benachrichtigt, treffen wir die Vorbereitungen.

Babamın bize vereceği habere göre hazırlıklarımızı yaparız.

47. –dIk + iyelik + A göre: Almandada *soweit, wie, je nachdem* gibi bağlaçlarla kurulu yan cümlelerle karşılanır.

Soviel ich weiß, ist morgen Streik.

Benim bildiğime göre yarın grev var.

Wie die Polizei mitteilt, ist die Lage ernst (Ersen-Rasch, 2011: 227).

Polis haber verdiğine göre durum ciddi.

Je nachdem das Hotel billig oder teuer ist, fahre ich hin oder bleibe zu Hause (Zengin, 1999: 324).

Otelin pahalı ya da ucuz olmasına göre oraya giderim, ya da evde kalırım.

EK (ler) + HALDE

48. –DIK + iyelik halde: Bu ekle kurulan birleşik zaf-fiiler, temel cümlelerin eylemine tezat oluşturan fakat diğer taraftan da bunun kabulü söz konusu olan durumları ifade etmek için kullanılır.

Bunu bil-diğin halde bana söylemedin.

Defalarca söylediğim halde aynı hataları tekrar ediyorsunuz.

Almancada *obwohl*, *obgleich* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir. Bu yan cümle türleri kabul ifade eden yan cümleler (Konzessive Nebensätze) olarak adlandırılır.

Obwohl wir mit dem Taxi zum Flughafen gefahren sind, konnten wir das Flugzeug nicht erreichen (Ersen-Rasch, 2011: 227).

Taksiyle havaalanına gittiğimiz halde uçağa yetişemedik.

Ich erkenne ihn sofort, *obwohl* ich ihn nur einmal gesehen hatte.

Onu sadece bir kez gördüğüm halde hemen tanırım.

EK (ler) + İÇİN

İçin edatı ile oluşturulan aşağıdaki birleşik zarf-fiil şekilleri, bir gerekçe, bir sebep ifade ederler. Banguoğlu, (2011:436-437) bunları sebep zarf-fiilleri (gérondif de cause) olarak isimlendirir ve bunların yüklemi oldukları iç cümleyi sebep ve sonuç ilişkileriyle baş cümleye bağlayan zarf-fiiller olduğunu ifade eder. Bunlar Almancada *weil*, *da*, *zumal* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle karşılaşılır.

49. –(y)AcAk + iyelik için

Kendi evimze taşın-acağımız için çok seviniyorum (Gülsevin, 2000: 137).

Gelecek yıl Avusturyada öğrenim gör-eceği için Almancayı öğrenmek zorunda.

Bu birleşik zarf-fiil yapısı Almancada *weil* veya *da* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle karşılanır.

Ich will früh einschlafen, *weil* ich morgen zur Arbeit gehe.

Yarın işe gideceğim için erkenden uyumak istiyorum.

Ich muss mit dem Chef sprechen, *weil* ich an der Versammlung nicht teilnehmen werde.

Toplantıya katılmayacağım için şef ile görüşmem gerekiyor.

50. –dik + iyelik için

Dişim ağrıdığı için dün gece uyuyamadım.

Geçtiğiniz için sıranızı başkasına verdik (Gülsevin, 2001: 137).

–(y)AcAk + iyelik için Birleşik zarf-fiil yapısında olduğu gibi burada da *weil* veya *da* bağlacı ile kurulan yan cümleler kullanılır.

Beethoven konnte seine letzten Werke nicht selbst hören, *weil* er taub war.

Sağır olduğu için Beethoven son eserlerini bizzat kendisi dinleyememiştir.

Da du deinen Nachnamen nicht mitgeschrieben hast, konnte ich nicht herausfinden, wer du bist.

Soyadını yazmadığın için kim olduğunu çıkaramadım.

51. –mA + iyelik için: Bir amaç, bir niyet, bir gerekçe veya hedef ifade eden birleşik zarf-fiildir.

Sınavı başarabilmemiz için bu kitapları okumamız gerekir.

Bu kitapları temin etmem için İstanbula gitmek zorundayım.

Almancada *damit* bağlacıyla kurulan yan cümle ile karşılanır. Temel cümlede ve yan cümlede kişilerin aynı olması durumunda, *damit* bağlacı ile kurulan yan cümle yerine,

um... zu (-mAk için) yapısıyla kurulan bir mastar cümlesi (Infinitivsatz) kullanılır. Kişiler aynı olduğu için, mastar cümlesinde özne bulunmaz.

Damit wir in dieser Stadt leben können, brauchen wir viel Geld.

Bu şehirde yaşayabilmemiz için çok paraya ihtiyacımız var.

Er brauchte mich, *damit* ich ihm ein neues Material zeige und erkläre (Erişek, 2009: 39).

Ona yeni materyali gösterip açıklamam için bana ihtiyaç duyuyordu.

Damit mein Mann Deutsch lernt, werde ich ihn in einem Kurs anmelden (Ersen-Rasch, 2011: 224).

Eşimin Almanca öğrenmesi için onu bir kursa yazdıracağım.

Ich muss Tag und Nacht arbeiten, *damit* ich die Prüfung schaffe /*um* die Prüfung *zu* schaffen).

Sınavı başarmam için gece gündüz çalışmak zorundayım.

EK (ler) + İLA

Almancada *indem* veya *dadurch dass* bağlaçlarıyla kurulan ve tarz, şekil bildiren yan cümlelerle (modale Nebensätze) ifade edilir.

52. –mA + sI (i)le:

Die starke Luftströmung, die für den Flug nötig ist, wird *dadurch* erzeugt, *dass* das Flugzeug auf einer Rollbahn beschleunigt wird.

Uçağın bir uçuş pistinde hazırlanmasıyla uçuş için gerekli olan güçlü hava akımı oluşturulmaktadır (Erişek, 2009: 36).

Dadurch dass jeder Soldat seine Pflicht tat, haben sie den Krieg gewonnen (Zengin, 1999: 326).

Her bir askerin görevini yapmasıyla savaşı kazandılar.

53. –mAk ile

Man kann im Leben nur Erfolg haben, *indem* man viel arbeitet.

Çok çalışmakla ancak hayatta başarılı olunabilir.

Dadurch, dass er uns sein Auto zur Verfügung stellte, hat er uns sehr geholfen.

Arabasını hizmetimize sunmakla bize çok yardımcı oldu.

EK (ler) İSE

54. –mAk + tAn (i)se (-sA)

Boş otur-maktansa kitap okuyun.

Her gün acı çekmektense ameliyat olman daha iyidir.

Almancada *anstatt* veya *(an)statt dass* bağlıçlarıyla kurulan yan cümlelerle (modale Nebensätze) karşılanır.

Anstatt dass ich lange auf den Bus warte, gehe ich zu Fuß.

Uzun süre otobüs beklemektense yürüme giderim.

Ich würde ein Leben ohne Drogen vorziehen, *anstatt* ich da mal mit einer Spitze im Arm tot gefunden wurde (Erişek, 2009: 17).

Kolumda bir şırıngayla ölü bulunmaktansa, uyuşturucusuz bir yaşamı yeğlerim.

EK (ler) + KADAR(ıyla) (DEK/DEĞİN)

Almancada *so dass* bağlıcı ile kurulan ve sonuç bildiren yan cümleler (konsekutive Nebensätze) olarak adlandırılan yan cümlelerle karşılanır.

55. –(y)AcAk kadar

Yet-ecek kadar erzak aldık.

Çok zengin olacak kadar çalıştı (Karaağaç, 2012: 174).

Artık onu görecektense kadar ona yaklaşmışım.

Eşim öl-ecek kadar hasta değildi (Ersen-Rasch, 2011: 254).

Almancada *so... dass* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle ifade edilebilir

Ich bin *so* schwach, *dass* ich kaum laufen kann (Ersen-Rasch, 2011: 225).

Yürüyemeyecek kadar halsizim.

Die Mutter liebte ihr Kind *so* sehr, *dass* sie alle seine Fehler übersah.

Anne çocuğunu, onun bütün hatalarını görmezden gelebilecek kadar çok seviyordu.

56. –(y)AcAk + iyelik kadar

Die Fragen waren *so* schwer, *dass* ich sie nicht lösen kann.

Sorular çözemeyeceğim kadar zordu.

Der Hirsch war in der Nähe, *so dass* ich ihn sehen kann.

Geyik görebileceğim kadar yakındaydı.

57. –(y)An + A kadar (dek/değın) : –(y)IncA + *ya* kadar birleşik-zarf-fiilinin daha çok konuşma dilinde rastlanan bir başka şeklidir.

Sen kalkana kadar ben işi yarılarım (Banguoğlu, 2011: 435).

Sınavı başarana kadar yeterince uyku uyuyamadım.

–(y)IncA + *ya* kadar birleşik-zarf-fiilinde olduğu gibi bu zarf-fiil de Almancada *bis* bağlacıyla kurulan yan cümle ile karşılanır.

Werte, *bis* ich komme!

Ben gelene kadar bekle!

Wir erledigen alle Vorbereitungen, *bis* der Winter kommt.

Kış gelene kadar bütün hazırlıkları tamamlarız.

58. –(y)AsI + *ya* kadar

Ich räume das Haus auf, *bis* du kommst.

Sen gelesiye kadar ben evi toparlarım.

Ich wusste nicht, was für ein Mensch er ist, *bis* ich ihn kannte.

Oun tanıyasıya kadar nasıl bir insan olduğunu bilmiyordum.

59. –dik + iyelik kadar: Yapılan eyleme sınırlandırma getiren bir anlam ortaya koyar.

Ben iste-diğim kadar yerim (Ersen-Rasch, 2011: 254).

Koşabil-diğin kadar hızlı koş.

Almancada *soviel* veya *soweit* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır.

Ich werde dir helfen, *soweit* ich Zeit habe.

Vaktim olduğu kadar sana yardımcı olurum.

Soweit ich weiß, lebt er immer noch in einem Insel.

Bildiğim kadar o hala bir adada yaşıyor.

Ich helfe dir, *soviel* ich kann (Ersen-Rasch, 2011: 226).

Elimden geldiği kadar sana yardım ederim.

60. –dik + iyelik kadarıyla

Bil-diğim kadarıyla konser ertelenmiş (Ersen ve Rasch, 2011: 254).

Gör-düğüm kadarıyla ödevlerinizi hala tamamlayamamışsınız.

Almancada *soviel* veya *soweit* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılanır.

Soweit ich gehört habe, hat er ein neues Haus gekauft.

Duyduğum kadarıyla yeni bir ev satın almış.

Der Lehrer kommt, *soweit* ich informiert bin, heute nicht mehr (Zengin, 1999: 319).

Bildiğim kadarıyla öğretmen bu gün gelmeyecek.

Soviel ich verstanden habe, könnt ihr diese Übungen nicht lösen.

Anladığım kadarıyla siz bu ödevleri çözemeyeceksiniz.

61. –(y)InçA + ya kadar: Bu ekle kurulan zarf-fiil yan cümlesi genellikle geleceğe atıfta bulunan bir olay ifade edilirken kullanılır. Temel cümlenin eylemi, yan cümlenin eyleminin başladığı belirli bir zamanda sona erer. Banguoğlu (2011: 435) bu ekle kurulan birleşik zarf-fiilleri, bitim zarf –filleri (gerondif limitatif) olarak adlandırır ve bunların baş cümle fiili için bir zaman bitimi gösterdiklerini ifade eder.

Oteli buluncaya kadar kilometrelerce yol yürüdüm.

Ben gelinceye kadar lütfen burada bekleyiniz.

Almancada *bis* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ile ifade edilir. Bu cümleler zaman bağıntılı yan cümlelerdir. Genellikle şimdiki zamanda (Präsens) ve gelecek zamanda (Futur) kurulur.

Die Kinder spielen im Garten, *bis* es dunkel wird.

Çocuklar karanlık oluncaya kadar bahçede oynuyorlar.

Bis die neuen Wohnungen gebaut werden, müssen die Erdbebenopfer in den Fertighäusern wohnen.

Yeni evler inşa edilinceye kadar depremzedeler prefabrik evlerde ikamet etmek zorundadırlar.

62. –mİş kadar

O sınavdan iyi notlar alınca, sınıfı geçmiş kadar sevinmiştik (Gülsevin, 2001: 138).

Almancada *als ob* bağlacıyla kurulun yan cümlelerle karşılanır.

Er war sehr glücklich, *als ob* er von neuem zur Welt gekommen wäre.

Yeniden dünyaya gelmiş kadar mutluydu.

EK (ler) + MI

Zaman ve şart ifade eder. Almancada zaman (temporal) ifade ettiğinde *wenn* veya *als* bağlaçları, şart ifade ettiğinde ise *wenn* vb. bağlaçlarla kurulan yan cümlelerle karşılanır.

63. –DI + kişi mI

Wenn der Fröhling kommt, kehren die Schwalben zurück.

Bahar geldi mi kırlangıçlar geriye dönerler.

Rufen Sie mich, *wenn* der Zug von München abfährt!

Tren Münihten hareket etti mi beni arayınız!

Wenn du diesem Kellner die Hand gibst, lässt du dir deinen Arm entreißen.

Bu garsona elini verdin mi kolunu kaptırırısın.

64. –mIyor (+ kişi) mI (+ kişi)

Sokağa bağırarak girmiyor musun, yüreğim ağızıma geliyor (Gülsevin, 2000: 139).

Wenn einige StudentInnen während des Unterrichts sprechen, kann ich mich zum Unterricht nicht motivieren.

Ders esnasında bazı öğrenciler konuşmuyorlar mı, derse motive olamıyorum.

65. –mAz + kişi mI

Küçük çocuklar dudaklarını büzüp ağla-mazlar mı, içim parçalanır (Gülsevin, 2000: 139).

Wenn jemand während des Essens raucht, will ich den Ort verlassen.

Yemek esnasında biri sigara içmez mi, o yeri terk etmek isterim.

EK (ler) + MÜDDETÇE (SÜRECE)

66. –dık + iyelik müddetçe (sürece) : Bu birleşik zarf-fiil yapısı bir durumun, bir eylemin sürekliliğini ifade eder. Eş zamanlı devam eden eylem ya da durumlar için kullanılır. (Banguoğlu 2011:434) bu ekle kurulan birleşik zarf-fiileri, vakitleme zarf filleri olarak adlandırılır.

Onu aradığımız müddetçe o da bizi aradı (Banguoğlu 2011:434)

Çalış-tığımız müddetçe başarılı olacağınızdan kuşumuz yok (Gülsevin, 2000: 139).

Almancada *solange* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir. Temel cümlede ve yan cümlede zamanlar genellikle eşittir.

Solange es regnet, müssen wir unter einem Baum warten.

Yağmur yağdığı sürece bir ağacın altında beklemek zorundayız.

Solange ich nicht weiß, wo meine Tochter angeblieben ist, kann ich nicht schlafen.

Kızımın nerede kaldığını bilmediğim sürece uyuyamam.

EK (ler) + ÖNCE

67. –mAdAn önce: Bu birleşik zarf-fiille oluşturulan yapılar, yan cümlenin eylemini, devam eden temel cümlenin eyleminin son noktası olarak ifade eder. Yardımcı cümlenin eylemi, zaman bakımından temel cümlenin eyleminden sonra oluşur. Banguoğlu (2011:434) bu ekle oluşturulan birleşik zarf-fiilleri, öncelik zarf-fiilleri (gérondif d'antériorité) olarak adlandırır ve bunların baş cümle fiilinin zamanca önceliği anlatımını getirdiklerini ifade eder.

Yola çıkmadan önce bütün hazırlıklarımızı yaptık.

Soruları cevaplandırmadan önce metni dikkatlice okuyunuz.

Almancada *bevor* veya *ehe* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerle ifade edilir. Temel cümle ile yan cümle arasında öncelik sonralık farklılığı olmasına rağmen, her iki cümlede de genellikle aynı zamanlar kullanılır.

Bevor der Zug abfährt, werden die Türen geschlossen.

Tren hareket etmeden önce kapılar kapatılır.

Trinken Sie ein Glas Milch, *bevor* Sie diese Arznei einnehmen!

Bu ilacı almadan önce bir bardak su içiniz!

68. –mAz + dAn önce

Çirkeflik duyul-mazdan önce mahallede epeyi itibar görmüştü (Gülsevin, 2000: 139).

Film başlamazdan önce bir fincan kahve içmek istiyorum.

Bevor der Film beginnt, will ich eine Tasse Kaffee trinken.

EK (ler) + RAĞMEN (KARŞIN)

Temel cümlelerin eylemine tezat oluşturan yan cümle eylemleri, ancak diğer taraftan da bunların kabulünün söz konusu olduğu yapılardır. Almancada *Konzessive Nebensätze* (Kabul İfade Eden Yan Cümleler) olarak adlandırılan cümle yapılarıdır. *Obwohl* ve bunun yerine kullanılan *obgleich*, *obschon*, *obzwar*, *wenn auch... noch so* gibi bağlaçlarla kurulan yan cümlelerle ifade edilir.

69. –mA + iyelik + A rağmen (karşın)

Obwohl er krank war, kam er zum Unterricht.

Hasta olmasına rağmen derse geldi.

Obwohl er betrunken war, wollte er den Wagen fahren.

Sarhoş olmasına rağmen aracı kullanmak istiyordu.

Wenn du deine Behauptungen *auch noch so* oft wiederholst, so kannst du mich doch nicht überzeugen (Zengin, 1999: 320).

İddiaların sürekli tekrar etmene karşın beni ikna edemezsin.

EK (ler) + SEBEBİYLE

70. –mA + iyelik sebebiyle: Almancada *weil* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle veya *wegen*, *infolge* gibi *Präposition*'larla ifade edilebilir.

Weil ich spät gekommen bin, konnte ich an der Prüfung nicht teilnehmen.

Geç gelmem sebebiyle sınava giremedim.

Infolge seines unverträglichen Wesens kann er sich nirgends halten (Steuerwald, 1998: 805).

Hırçınlığı sebebiyle hiçbir yerde tutunamıyor.

EK (ler) + SIRADA (/ESNADA)

während veya *als* bağlacı ile kurulan zaman bağıntılı eş zamanlı yan cümleler (temporale Nebensätze) ile ifade edilir.

71. –(y)AcAk + iyelik sırada (esnada)

Sokağa çıkacağım esnada yağmur başlayıverdi (Gülsevin, 2000: 141).

Während ich ausging, beginnt es zu regnen.

Kapıyı açacağım sırada birisi omuzuma vurdu.

Als ich die Tür öffnete, klopfte jemand mir auf die Schulter.

72. –DIK + iyelik sırada (esnada)

Dün pencereden baktığım esnada tesadüfen caddedeki trafik kazasını gördüm.

Als ich gestern aus dem Fenster schaute, sah ich zufällig den Verkehrsunfall auf der Straße.

Während ich im Wartesaal auf den Arzt wartete, las ich viele alte Zeitungen und Zeitschriften.

Bekleme salonunda doktoru beklediğim esnada birçok eski gazeteyi ve dergiyi okudum.

EK (ler) + SONRA

73. –DIK + tAn sonra: Çok yaygın olarak kullanılan zarf-fiillerdendir. Bunların karşılığı olan Almandaki *nachdem* bağlacıyla kurulan yan cümlelerin kullanımı da oldukça yaygındır. Bir eylem bittikten sonra ardından, devam eden veya olacak olan eylemler ifade edilirken kullanılır. Bir eylemin bitişinden sonra diğer eylemin başlaması söz konusudur. Her iki eylem de geçmişte art arda bitmiş olabilir:

Ankaraya vardıktan sonra önce yaşlı amcamı ziyaret ettim.

Zarf-fiil yan cümleleri ile kurulan yan cümlenin eylemi bittikten sonra temel cümlenin eylemi geniş zaman, şimdiki zaman veya gelecek zamanda hala devam ediyor olabilir.

Yemek yedikten sonra genellikle bir kahve içerim.

Akşamları çay içtikten sonra bir türlü uyuyamıyorum.

Üniversiteyi bitirdikten sonra bir fabrikada mühendis olarak çalışacağım.

Bütün ifadelerde *-DIK + tAn* sonra birleşik zarf-fiili yargısı bir bitmişlik ifade eder. Temel cümle ise geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zamanlarda bulunabilir

Yağmur dindikten sonra gezmeye gittik.

Yağmur dindikten sonra gezmeye gideriz.

Yağmur dindikten sonra gezmeye gidiyoruz.

Yağmur dindikten sonra gezmeye gideceğiz.

Banguoğlu (2011:434) bu ekle oluşturulan birleşik zarf-fiilleri, sonralık zarf-fiilleri (gérondif d'posteriorité) olarak isimlendirir ve bunların baş cümle fiilinin zamanca sonralığı anlatımını getirdiklerini ifade ederek aşağıdaki örneği verir:

Emekli olduktan sonra Geliboluya yerleşti.

Bu birleşik zarf-fiil yapısı Almancada *nachdem* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle ifade edilir ve bu cümle yapıları Almancada çok önemli bir yer tutar. Temel cümle ile yan cümle arasındaki zaman bağıntısı mutlaka dikkate alınır. Yukarıda da izah ettiğimiz bu zaman bağıntısı şu şekilde oluşur:

Kahvaltı yaptıktan sonra gazeteleri okudum.

Nachdem ich gefrühstückt hatte, las ich die Zeitungen.

Plusquam-Prfekt

Präteritum

Kahvaltı yaptıktan sonra gazeteleri okurum.

Nachdem ich gefrühstückt habe, lese ich die Zeitungen.

Perfekt Präsens

Kahvaltı yaptıktan sonra gazeteleri okuyorum.

Nachdem ich gefrühstückt habe, lese ich die Zeitungen.

Perfekt Präsens

Kahvaltı yaptıktan sonra gazeteleri okuyacağım.

Nachdem ich gefrühstückt habe, werde ich die Zeitungen lesen.

Perfekt Futur

Ancak bu birleşik zarf-fiil eki bir şart durumu da ortaya koyabilir. Bu durumda *wenn* bağlacı ile kurulan şart yan cümlesi kullanılır:

Wenn er nicht nach Hause gehen will, können Sie nichts machen (Rolf's, 1996: 378).

O, eve gitmek istemedikten sonra bir şey yapamazsınız.

EK (ler) + TAKDİRDE

74. –DIK + iyelik takdirde: Yine şart bildiren zarf-fiil eki olarak Almancada genellikle *sofern* veya *wenn* bağlacıyla kurulan yan cümlelerle karşılaşılır.

Was machen wir, *sofern* Ali nicht kommt? (Ersen- Rasch, 2011: 240).

Ali gelmediği takdirde ne yaparız?

Rufen Sie mich an, *sofern* der Motor eine Panne hat!

Motor arıza yaptığı takdirde beni arayınız!

EK (ler) + TARZDA (BİÇİMDE)

Bir eylemin hangi tarzda, hangi şekilde yapıldığı ifade edilir. Bu zarf-fiil ekleriyle kurulu yapılar Almancada *wie* bağlacı ile kurulan *Modale Nebensätze* (Tarz ve Şekil Bildiren Yan Cümleler) ile ifade edilir.

77. –(y)AcAk + iyelik tarzda (biçimde)

Kuralı öğrencilerin anlayabileceği biçimde anlattı.

Er hat die Regel erklärt, *wie* die StudentInnen verstehen können.

Er hat die Bücher in das Regal eingestellt, *wie* die Schüler sehen können.

Kitapları öğrencilerin görebileceği şekilde rafa yerleştirdi.

78. –DIK + iyelik tarzda (biçimde)

Ich habe die Möbel eingestellt, *wie* meine Frau wünschte.

Mobilyaları karımın istediği tarzda yerleştirdim (Gülsevin, 2000: 140).

Das Geschäft wurde renoviert, *wie* der Geschäftsinhaber wünschte.

İşyeri, sahibinin arzu ettiği tarzda renove edildi.

EK (ler) + ÜZRE

79. –dIk + iyelik üzere

wie oben dargelegt (Steuerwald, 1974: 635) yukarıda yazıldığı üzere,

Wie die Zeitungen berichtet hatten, ist ein Krieg in Syrien ausgebrochen.

Gazetelerin bildirdiği üzere Suriyede bir savaş patlak verdi.

Wie von dem Ministerium mitgeteilt wurde, wurden die Ernennungen eingestellt.

Bakanlık tarafından bildirildiği üzere atamalar durdurulmuş (Gülsevin, 2000: 141).

80. –mAk üzere

Ich gehe weg, um Brot zu kaufen (Ersen-Rasch, 2011: 101).

Ekmek almak üzere çıkıyorum.

Als Elif aus der Türkei zurückkam, waren ihre Eltern dabei, in Urlaub zu fahren (Ersen ve Rasch, 2011: 214).

Elif Türkiye’den döndüğü zamanan ebeveynleri tatile çıkmak üzereydi.

Almancada ayrıca bir kalıp yapı içerisinde kullanılan *dabei sein, etwas zu tun* (bir şeyi yapmak üzere olmak) şeklinde de kullanılır.

Ich war dabei, aus dem Haus zu gehen.

Evden çıkmak üzereydim.

EK (ler) + YERDE

Bu birleşik zarf-fiillerle kurulan yapılar, gerçekleşmesi beklenen bir olayın yerine başka bir olayın olduğunu ifade eder.

81. –(y)AcAk + iyelik yerde

Bize teşekkür edecekleri yerde kuyumuzu kazıyorlar (Gülsevin, 2000: 141).

Erkenden uyuyacağı yerde geç saatlere kadar televizyon seyrediyor.

Almancada *anstatt, (an)statt dass* bağlaçları ile kurulan yan cümlelerle veya bunların yerine kullanılan *anstatt ... zu Infinitiv* mastar cümleleriyle karşılanır.

Er spielte Computer, *anstatt* er für die Prüfung arbeitete (Erişek, 2009: 17).

Sınav için çalışacağı yerde bilgisayarda oyun oynuyordu.

Anstatt dass du am Wochenende in die Heimat fährst, machst du deine Hausaufgaben.

Haftasonu memleketine gideceğin yerde ev ödevlerini yaparsın.

EK (ler) + YERİNE

82. –mAk yerine

Anstatt Brot zu kaufen, zog ich es, Kuchen zu kaufen.

Ekmek almak yerine pasta aldım (Moser-Weithmann, 2001: 203).

Die Leute standen herum, *anstatt dass* sie einen Arzt rufen.

İnsanlar doktor çağırmak yerine öyle durup bekliyorlardı.

Ek (ler) + ZAMAN (AN/GÜN/AY/YIL)

Bu zarf-fiil ekleriyle kurulu yapılar hem Türkçede hem de Almancada zaman bağıntılı yan cümleleri oluşturur. Almancada bu yapılar genellikle *als* ve *wenn* bağlaçları ile kurulan yan cümlelerle veya Relativsatz ile karşılaşılır. Bu yan cümleler temel cümleye göre zaman bağıntısı ortaya koyan yan cümlelerdir. *Als* bağlacı ile kurulan yan cümle eş zamanlılık (Gleichzeitigkeit) arz eder ve sadece geçmiş zamanda bulunabilir. Ancak *wenn* bağlacıyla kurulan yan cümleler, eş zamanlı (gleichzeitig), ön zamanlı (vorzeitig) veya art zamanlı (nachzeitig) olabilir. Yani geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman veya geçmiş zamanda bulunabilir. Eş zamanlı (gleichzeitig), ön zamanlı (vorzeitig), art zamanlı (nachzeitig) terimleri bizim kullandığımız terimlerdir. Bu terimler Almancada önemli bir yer tutan ve Türkçedeki birçok birleşik zarf-fiilin de eşdeğerliliği olan zaman bağıntılı yan cümleler (temporale Nebensätze) için kullanılmaktadır. Bu zaman bağıntısı ile temel cümlenin eylemi yan cümlenin eylemine göre zaman açısından ortaya konur. Yani zaman bakımından yardımcı cümlenin eyleminin, temel cümlenin eyleminden önceliği, sonralığı veya aynı anda oluşu sorgulanır.

83. –(y)AcAk + iyelik zaman

Wenn ich nach İzmir kommen werde, rufe ich dich an.

İzmir'e geleceğim zaman seni ararım (Ersen-Rasch, 2011: 214).

Wenn der Zug von Istanbul abfahren wird, werde ich auch im Bahnhof sein.

Tren İstanbuldan hareket edeceği zaman ben de istasyonda olacağım.

84. –dIk + iyelik an

In dem Moment, in dem ich das Haus betrat, ging das Licht aus (Ersen-Rasch, 2011: 214).

Eve girdiğim an ışık söndü.

85. –(y)AcAk + iyelik gün

Den Tag, an dem ich sie besuchen werde, werde ich Ihnen mitteilen.

Sizi ziyaret edeceğim günü size bildireceğim.

86. –dİk + iyelik zaman

Wenn jemand mir einen dummen Spaß macht, würde ich sehr wütend.

Birisi bana aptalca bir şaka yaptığı zaman çok sinirlenirim.

Als diese Schule gebaut wurde, war ich noch nicht geboren.

Bu okul yapıldığı zaman ben henüz doğmamıştım.

87. –dİk + iyelik gün

An dem Tag, an dem du geboren wurdest, regnete es.

Senin doğduğun gün yağmur yağıyordu.

88. –dİk + iyelik yıl

Yükseköğrenimimi bitirdiğim yıl askerlik görevimi de yaptım.

In dem Jahr, in dem ich mein Studium abgeschlossen habe, habe ich auch meinen Wehrdienst geleistet.

BÖLÜM 4: ALMANCADA BİRLEŞİK CÜMLE (ZUSAMMENGESETZTER SATZ IM DEUTSCHEN)

4.1. Almancada Söz Dizimi (Syntax im Deutschen)

Bir yargı bildirmek üzere biraraya gelen kelimeler, sentaktik ve semantik açıdan bağdaşık bir sisteme göre dizilirler. Bu dizim her dilin yapısına göre değişir. Bu dizim Türkçede; özne + tümleç + yüklem (C= Ö + T + Y) şeklindedir. Türkçede söz diziminin temel özelliği yüklem cümlede sonunda bulunmasıdır. Almancada ise bu dizim; özne + yüklem + tümleç (C=Ö+Y+T), (Satz (cümle) = Subjekt (özne) + Prädikat (yüklem) + Objekt (nesne)) şeklindedir.

Almancada bilimsel olarak genel kabul görmüş bir cümle tanımı yoktur. Ana hatlarıyla cümle tanımında aşağıdaki özellikler vurgulanmaktadır. Türkçede olduğu gibi Almancada da cümlenin farklı tanımlarını görebiliriz. Ancak Almancada cümle tanımı yapılırken, yapısı itibarıyla sentaktik ve semantik olarak Türkçeye göre bazı farklılıklar arz etse de, ana hatlarıyla çekimli fiil (Prädikat) ve onu tamamlayan diğer cümle öğeleri zikredilmektedir. Türkçeden farklı olarak, Almanca cümle tanımlarında *kendi içinde bitmişlik ifade eden dilsel birim* (in sich geschlossene sprachliche Einheit) ifadesi ön plana çıkmaktadır. Almancada cümlenin en önemli öğeleri yüklem ve öznedir. Ancak dilbilgilerinde cümlenin temel öğeleri hususunda bazı farklılıklar görülebilmektedir. Bağımsal dilbilgisinde (Dependenzgrammatik) cümlenin çekirdeğini yüklem oluşturduğunu görürüz. Vardar (2002: 30) bunu şöyle açıklar: “Çekimli eylem tümcenin bütün öğelerini kendisine bağımlı kılan ve bunlarla birlikte tümceyi oluşturan yönetici öğedir.” Üretici dönüşümsel dilbilgisinde (generative Transformationsgrammatik) ise öbek yapı kurallarının ön plana çıktığını görüyoruz.

Almancada cümle tanımları yapılırken genellikle; “Birden fazla cümle ögesinden oluşan ve kendi içinde bütünlük oluşturan en küçük ifade birimi”; “En az bir çekimli fiilden oluşan ve diğer öge ya da öğelerle birlikte bir anlam bütünlüğü oluşturan kelimeler dizisi”; “Basit bağımsız, kendi içinde bitmişlik ifade eden eylem birimleri” şeklinde tanımlamaların yapıldığını görüyoruz.

Cümle, dil göstergelerinin düzene konduğu, bağlantıların kurulduğu kaideler, kurallar ve örneklerle ilgilenir (Jung, 1980: 28). Cümle, konuşmanın en küçük bağımsız birimidir. Tek başına bir konuşucunun iletişim amacını gerçekleştirebilir ve iletişim içerisinde bulunduğu kişide iletişimsel (kommunikativ) bir etki yaratabilir. Ancak cümle, genellikle metin olarak adlandırılan daha geniş kapsamlı bir düşünce ve konuşma bağlamında ortaya çıkar(Jung, 1980: 28-29).

Ries (1931: 99) cümleyi, “Gramer kurallarına göre şekillendirilmiş, içeriğini gerçeklik bağlamına göre ifade eden, en küçük ifade birimidir” şeklinde tanımlar. Zifonun ve diğerleri (1997: 87) cümleyi “Bir çekimli fiil ve bu fiilin tümleyenleri” şeklinde kısa bir tanımla ortaya koymaktadırlar. Bühler (1920: 18) “Cümleler, basit bağımsız, kendi içinde bitmişlik ifade eden eylem birimleridir, kısaca ifadenin anlamlı birimleridir” şeklinde bir tanım yapmaktadır. Duden (1998: 609) ise cümleyi aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır. “Cümleler, izafi, bağımsız ve bitmişlik ifade eden dilsel birimlerdir. Cümleler sentaktik birimlerden oluşur ve genellikle büyük bağımsız ve bitmişlik ifade eden dilsel birimler içerisinde, metinlerde bulunurlar”

Almancada bir cümle tek bir ifadeyi içeriyorsa basit cümle olarak adlandırılır. Almancanın gramerinde basit cümle özne ve yüklemden oluşan bir cümledir. Özne ve yüklem dışında, cümle konumunda olmayan diğer öğelerle donatılmış cümleye ise, geniş ya da genişletilmiş cümle (erweiterter Satz) denir. Bu yönüyle Almancadaki cümle tanımının Türkçeden biraz farklı olduğunu görüyoruz.

Almanca gramerinde cümle için gerekli öğeleri içermeyen, ancak cümle olarak değerlendirilen kavramlar vardır. Bunlar Türkçenin gramerinde, yapılarına göre cümle türlerinde eksiltili cümleye denk gelen cümlelerdir ve Almanca gramerinde kısa cümleler (Kurzätze / Ellips) olarak adlandırılır.

4.2. Almancada Birleşik Cümle (Zusammengesetzter Satz im Deutschen)

Almancada birleşik cümle, birden çok cümlenin farklı türdeki bağlaçlar vasıtasıyla ya da bağlaç olmaksızın birbirine bağlanarak oluşturduğu yapılarıdır. Bu bağlanma; yan cümle bağlaçlarıyla, temel cümle bağlaçlarıyla veya virgül, noktalı virgül, konuşma çizgisi gibi noktalama işaretleri ile gerçekleştirilir. Birleşik cümle, iki ya da daha fazla

cümleden mürekkep bir cümledir. Bu cümlelerin her biri çekimli fiile sahip basit cümlelerin temel öğeleri olan özne ve yüklemi ihtiva eder. Basit cümle (einfacher Satz) birden fazla cümlelere ayrılamazken, birleşik cümle (komplexer Satz) birden fazla cümleden oluşan bir yapıdır. Birleşik cümlede bir üst cümle ve bu üst cümleye bağlı bir alt cümle ya da cümlelerden oluşan kombine bir yapı mevcuttur. Üst cümle kural gereği temel cümledir ve tek başına da bulunabilecek bağımsız bir cümledir. Alt cümle (Nebensatz) ise bağımsız değildir, yani tek başına yer alamaz, ancak temel cümle veya üst cümle ile yapısal bir bağımlılık içerisindedir.

Birleşik cümle, aralarında yan yana sıralanma (Koordination) veya alt alta sıralanma (Subordination) açısından sentaktik ilişki bulunan birden çok çekimli filli birimlerden oluşur (Jung, 1980: 33). Birleşik cümleler, birden fazla temel yapının kompleks bir birim (bileşen) oluşturmak amacıyla birleştirilmesiyle oluşur. Bu birleşim yanyana (koordinativ) veya altalta (subordinativ) bağlantılarla ortaya çıkar (Helbig ve Buscha, 1986: 638). Musan (2009: 75) birleşik cümle konusundaki görüşünü şöyle aktarır: “Birleşik cümleler birden fazla cümleden (Teilsätze) oluşur. Cümleler birbiriyle farklı bağlantılar içerisinde bulunabilir. Ya alt alta (üstlük altlık, genellikle temel cümle yan cümle ilişkisi içerisinde) bir birleşim (Unterordnung/Hypotaxe) veya eş değerdeki cümlelerin yan yana birbirine bağlandığı (Beiordnung/Parataxe) bir birleşim söz konusudur.” Dürscheid (2010: 57) birleşik cümleyi, bir temel cümle (Matrixsatz) ve temel cümleye bağlı olan bir veya birden fazla yan cümleden (Nebensatz) oluşan yapı olarak tanımlar. Musan (2009: 75) birleşik cümle konusundaki ayrıca şu bilgileri aktarır: “Birleşik cümleler birden fazla cümleden (Teilsätze) oluşur. Cümleler birbiriyle farklı bağlantılar içerisinde bulunabilir. Ya alt alta (yan cümlelerin temel cümleye bağlandığı) bir birleşim (Unterordnung/Hypotaxe) veya eş değerdeki cümlelerin yan yana birbirine bağlandığı (Beiordnung/Parataxe) bir birleşim söz konusudur.” Eğer bir cümle içerisinde bir başka cümle yer alıyorsa bu cümle birleşik cümledir (Wöllstein-Leisten ve diğerleri, 1997: 32).

Burada tarif edilen birleşik cümleler, birden fazla cümleden oluşan yapılardır. Birleşik cümlelerin iki farklı şekli vardır. İki temel cümlelerin birleşimi (Satzverbindung / Satzreihe), veya bir temel cümle ile bir yan cümlelerin birleşimi (Satzgefüge). İki temel cümlelerin

birleşiminde en az iki bağımsız cümle vardır. Diğerinde (Satzgefüge) ise bir temel cümle ve buna bağlı en az bir yan cümle vardır.

Birleşik cümle (zusammengesetzter Satz / komplexer Satz) birden çok cümlelerin farklı türdeki bağlaçlar vasıtasıyla ya da bağlaç olmaksızın birbirine bağlanarak oluşturduğu yapı olarak tanımlanır. Ancak basit cümle ve birleşik cümle terimlerinin gramer modellerine göre farklı tarif edildiği de görülür. Üretici dönüşümlü dilbilgisinde (generative Transformationsgrammatik), eğer bir cümle derin yapıda iki cümleye dönüştürülebiliyorsa, bu cümle birleşik cümle olarak nitelendirilmektedir. Bu kurama göre sıfat tamlamaları bulunan cümleler de birleşik cümlelerdir, çünkü tamlama birçok durumda isim cümlesine dönüştürülebilmektedir. Dürscheid, (2010: 56) içinde sıfat tamlaması olan cümlelerin derin yapısını şöyle gösterir:

Der erfolgreiche Minister gab auf.

Başarısız bakan istifa etti.

- a) Der Minister war erfolglos.
Bakan başarısızdı.
- b) Der Minister gab auf
Bakan istifa etti.

4.2.1. Birleşik Cümlelerin Bağlanma Şekilleri (Verbindungsformen der zusammengesetzten Sätze)

Almancada birleşik cümlelerin bağlanma şekilleri iki farklı yapıda oluşturulur:

- 1) Parataxe / Koordination (Yan Yana Sıralanma)
- 2) Hypotaxe / Subordination (Alt Alta Sıralanma)

Cümleler, yanyana dizilerek (Koordination) veya alt-üst ilişkisi içerisinde birbirlerine bağlanarak (Subordination) genişletilebilirler. Koordination'da, sentaktik olarak eş değerdeki cümlelerin (temel cümleler), Subordination'da ise bir temel cümle veya bir üst cümle ile buna bağlı bir alt cümlelerin birleşimi söz konusudur.

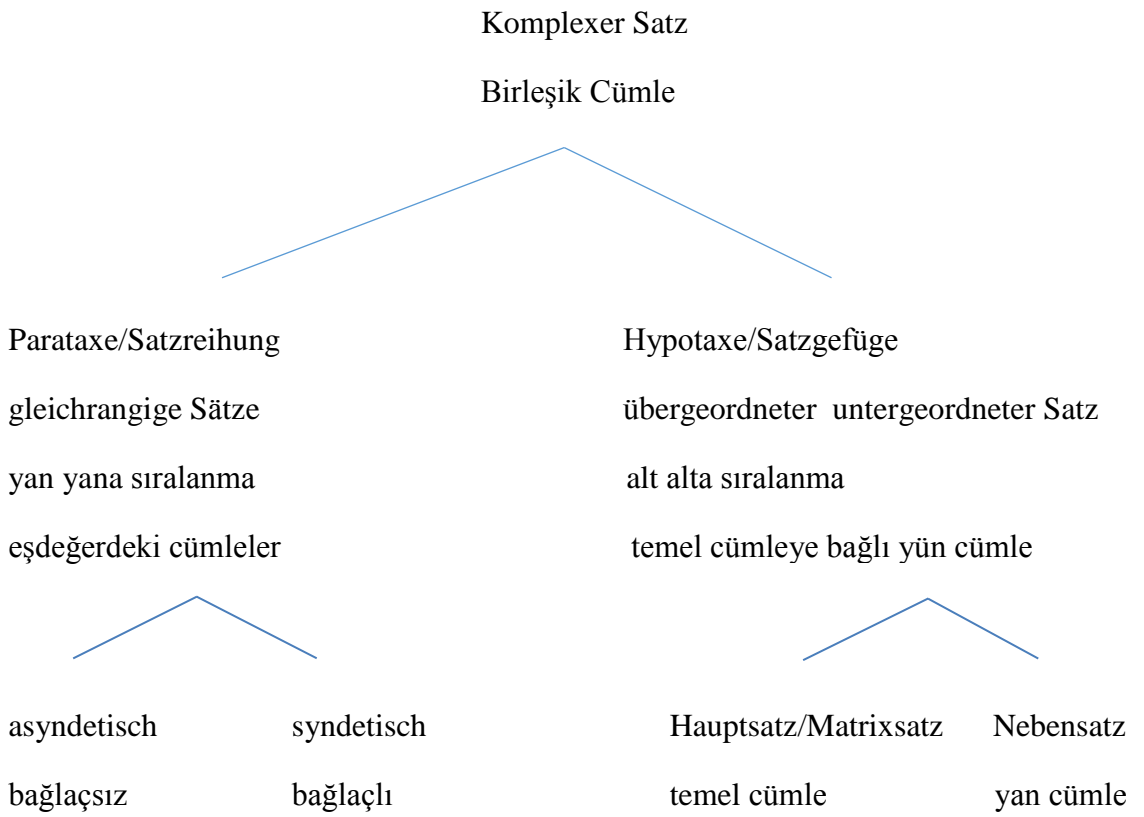
Koordination: Der Wecker hat geklingelt, *und* ich bin um 7 Uhr aufgewacht.

Saat çaldı *ve* saat 7'e uyandım.

Subordination: *Als* ich das Haus verließ, war das Wetter nicht so schlecht.

Evden ayrıldığımda hava o kadar kötü değildi.

Pittner ve Berman (2010: 97) birleşik cümleyi, aşağıda Türkçe karşılıklarını da ilave ettiğimiz tablo ile verirler:

Şekil 22: Almancada Birleşik Cümle

4.2.1.1. Yan Yana Sıralanma Şeklinde Bağlanma (Parataxe / Koordination)

Almancada yan yana sıralanma şeklindeki bağlanma (Parataxe), aynı sentaktik yapıdaki iki ya da daha çok cümlenin birleşmesiyle oluşur. Bu birleşim; temel cümle bağlaçları (Koordinationskonjunktionen) olan *und*, *oder*, *aber*, *trotzdem* gibi temel cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlar vasıtasıyla bağlaçlı (syndetisch) veya virgül, noktalı virgül, konuşma çizgisi gibi noktalama işaretleri ile bağlaçsız (asyndetisch) sağlanır. Sıralı

cümleleri oluşturan cümlelerin her biri, yapı ve anlam bakımından farklı özelliklere sahip olabilirler. Bu cümleler tek başına kullanıldıklarında da belirli bir anlama ve yapıya sahip bağımsız cümlelerdir.

Schneebatzen fielen von den Bäumen, *und* der Wald reckte sich, alles war in Bewegung, *und* manche Schneebatzen hatten Taubengröße, *und* manche Schneebatzen hatten Storchengröße... (Strittmatter, akt. Jung, 1980: 34).

Kar kütleleri ağaçlardan düşüyordu *ve* orman geriliyordu, her şey hareket halindeydi *ve* bazı kar kütleleri güvercin büyüklüğündeydi *ve* bazıları leylek büyüklüğündeydi...

Parataxe, yapı bakımından eşdeğerdeki cümlelerin birbirine bağlandığı yapıdır. Burada esas itibariyle temel cümlelerin *yan yana* (Banguoğlu, 2011: 547) birbirine bağlantısı söz konusudur. Ancak bazen yan cümle yapılarının *alt alta* (Banguoğlu, 2011: 548) sıralanışı da *Parataxe* yapısı içinde değerlendirilebilir.

Eva weint und Frieda lacht.

Eva ağlıyor ve Frieda gülüyor.

(Emil sagt), dass Eva weint und dass Frieda lacht. (Pittner ve Berman, 2010: 96).

(Emil), Evan'ın ağladığını ve Frieda'nın güldüğünü (söylüyor).

Bağımsız cümleler, temel cümle bağlaçları (koordinierende Konjunktionen) vasıtasıyla, bağlaç görevli belirteçler (Konjunkionaladverbien) vasıtasıyla veya bir bağlaç olmaksızın (asyndetich) noktalama işaretleri vasıtasıyla *Paratax* yapısı içerisinde birbirine bağlanabilirler.

Eva weint und/oder/aber/denn Frieda lacht.

Eva ağlıyor ve/veya/fakat/çünkü Frieda gülüyor.

Eva weint, trotzdem/deshalb lacht Frieda.

Eva ağlıyor, buna rağmen/bu yüzden Frieda gülüyor

Eva weint, Frieda lacht (und Emil sagt gar nichts mehr).

Eva ağlıyor, Frieda gülüyor (ve Emil hiçbir şey söylemiyor).

(Pittner ve Berman, 2010: 96)

4.2.1.2. Alt Alta Bağlanma (Hypotaxe / Subordination)

Hypotaxe (alt alta bağlanma) yan cümlelerin, temel cümleyi tamamlayan alt birim olarak, üst cümle olan temel cümleye bağlanma şeklidir. Bu yapıyla oluşturulan bağlanma şekliyle, temel cümle ve yan cümle kombinasyonundan oluşan birleşik cümle ortaya çıkar. Almancada birleşik cümle (zusammengesetzter Satz), yan cümle bağlaçları (Subjunktionen) vasıtasıyla bir ya da birden fazla yan cümlelerin temel cümleye (Matrixsatz) bağlanarak oluşturduğu kombinasyondur (Subordination).

Bu kombinasyonda, temel görevi üstlenen, bir alt cümleyi (yan cümle) kendine bağlayan ve tek başına da mevcut olabilen bir temel cümle (Matrixsatz) ile bu temel cümleye bağlı, yapı ve anlam (syntaktisch und semantisch) bakımından ancak temel cümleyle birlikte varlığını ortaya koyabilen bir yan cümle (Nebensatz / Konstituentensatz) vardır.

Ich habe ihn nicht besucht, weil ich keine Zeit hatte.

HS

NS

Zamanım olmadığından onu ziyaret etmedim.

TC

YC

Bu yapı, bir temel cümle ve bu temel cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya birden fazla yan cümle ile kurulur. *Subordination*'da sentaktik olarak bir cümlelerin diğer bir cümleye entegre olduğu, onunla bütünleştiği bir yapı söz konusudur. Burada entegre olan, bir cümleye bağlanan, onun denetimi altına giren cümle yan cümledir. Diğerisi ise, kendisine bir yan cümlelerin bağlandığı temel cümledir (Matrixsatz). *Matrixsatz*, bir temel cümle veya yan cümle olabilir. Yani bir yan cümlelerin bağlandığı temel cümle olabileceği gibi, bir başka yan cümlelerin kendine bağlanması sebebiyle bir üst cümle (Matrixsatz) olabilir.

Das Kind weinte, da es traurig darüber war, dass es sein Spielzeug nicht finden

HS

NS

NS

konnte.

Oyuncağını bulamadığına üzüldüğü için çocuk ağlıyordu.

YC

YC

TC

Birleşik cümlede, temel cümleye bağlı bir alt cümlenin bağımlı bir yapı içerisinde kuruluşu söz konusudur. Bu birleşimde bir üst cümle yani temel cümle ile buna bağlı bir alt cümle yani yan cümle yer alır. Temel cümle bağımsız bir cümledir, tek başına da kullanılabilir. Ancak yan cümle bağımsız bir cümle olarak yer bulunamaz; temel cümle ile yapısal bir bağ içerisinde yer alır. Yan cümle temel cümlenin bir ögesi gibi görev yapar:

Er hat bemerkt, dass er Fehler gemacht hat.

HS

NS

Hata yaptığını fark etti.

Bu birleşik cümlede, *Er hat bemerkt.* (Fark etti.) temel cümle olarak tek başına var olabilirken; *dass er Fehler gemacht hat* (hata yaptığını) yan cümlesi tek başına cümle olarak varlığını ortaya koyamaz. Zira temel cümle tek başına yargı bildirir, ancak yan cümle tek başına yargı bildirmez. Ancak temel cümle ile birlikte anlamını ortaya koyabilir ve temel cümlenin bir ögesi olarak (Akkusativobjekt) görev alır.

4.3. Almancada Yan Cümle (Nebensatz im Deutschen)

Almancada yan cümle (Nebensatz) basit bir cümlede olması gereken temel cümle öğelerini (özne, yüklem, vs.) ihtiva eden bir cümledir. Ancak yan cümle yüklemi sonda olan bir cümledir ve kendini temel cümleye ya da bir üst cümleye bağlayan bağlaçla başlar. Yüklemnin sonda olmasının dışında diğer cümle öğelerinin dizilişi basit cümledeki gibidir. Yan cümleyi farklı kılan temel özelliği, yüklemnin sonda olması ve bir bağlaçla başlamasıdır. Yan cümle temel cümleyle sentaktik ve semantik bir bütünlük arz eder. Yan cümle temel cümleye bağlı bir cümle olabileceği gibi, bir başka yan cümleye de bağlı olabilir. Bu nedenle bağlı bulunduğu cümle veya üst cümle alt cümle terimlerini kullanıyoruz. Yan cümle genellikle bir bağlaç (Konjunktion) veya ilgi zamiri (Relativpronomen) ile başlar. Ancak bağlaçsız kurulan yan cümleler (der verkappte Nebensätze / uneingeleitete Nebensätze) de vardır.

Zielinski (1983: 11) yan cümleyi, bir üst cümlenin içerisine yerleşik cümle olarak tanımlar ve temel cümle ile birlikte bir yapı ve içerik açısından da bir anlam bütünlüğü oluşturduğunu ifade eder. Dürscheid (2010; 59) yan cümle için *Gliedsatz* (öge cümle)

terimini kullanır ve yan cümlelerin cümle ögesi statüsünde olduğunu, bağımsız olarak ve bir bütün olarak yerlerinin değiştirilebilir olduğunu ifade eder. Bunların özne, nesne, zarflar veya eylem şekilleri olarak görev üstlenebileceklerini ilave eder. Musan (2009: 75) içine yerleşik olduğu cümlede (eingebetteter Satz) bir cümle ögesi görevini üstlenen yan cümlenin, *Gliedsatz* (öge cümle) olarak adlandırıldığını ifade eder. Engel (1994:145) ise yan cümleyi; özerkliğini bir üst cümleye teslim etmiş olan bir cümleden, bir alt üyeden oluşan her tür yapı olarak tanımar.

4.3.1. Yan Cümlelerin morfo-sentaktik Özellikleri (Morpho-syntaktische Eigenschaften von Nebensätzen)

1. Yan cümle (Nebensatz) muhteva bakımından tam bir cümle değildir. Yan cümle, temel cümleyi tamamlayan ve onunla anlam bütünlüğünü bulan cümledir. Kural gereği tek başına bulunmaz.

Er ist heute nicht gekommen, weil er sehr krank ist.

Hauptsatz

Nebensatz

Çok hasta olduğu için bugün gelmedi.

2. Fakat sentaktik olarak yan cümle öznesi ve çekimli fiili olan tam bir cümledir.

weil er sehr krank ist.

3. Yan cümle, kendisine belirli bir anlam kazandıran bir yan cümle bağlacı ile kurulur.

Weißt du, *wo* Kanarienvögel leben?

Kanarya kuşlarının nerede yaşadığını biliyor musun?

Es ist uns allen bekannt, *dass* die Erde rund ist.

Dünyanın yuvarlak olduğunu hepimiz biliriz.

Er war spät gekommen, *weil* der Bus eine Panne gehabt hatte.

Otobüs arızalandığı için geç geldi.

4. Temel cümle ile yan cümle arasında bir virgül bulunur.

Wissen Sie schon, dass der Dichter Goethe in Frankfurt geboren ist?

Şair Goethe'nin Frankfurtta doğduğunu biliyor muydunuz?

6. Yan cümlede özneye göre çekilen fiil (Prädikat) cümlelerin sonunda yer alır.

Ich kann diesen Koffer nicht tragen, weil er sehr schwer *ist*.

7. Yan cümle, temel cümlelerin veya alakalı olduğu cümlelerin önünde ya da arkasında bulunabilir. Ancak yan cümle, genellikle temel cümleden sonra gelir.

Er konnte das Haus nicht kaufen, *weil er kein Geld hatte*.

Parası olmadığı için evi satın alamadı.

Eğer yan cümle temel cümleden önce gelirse, temel cümle yüklemle başlar.

Weil er kein Geld hatte, *konnte* er den Roman nicht kaufen.

Parası olmadığından romanı satın alamadı.

8. Ekinden ayrılan fiiller (trennbare Verben) yan cümlelerin sonunda ekiyle birlikte yer alır.

Ich weiß nicht, wann der Zug von Istanbul *abfährt*.

Trenin İstanbuldan ne zaman hareket edeceğini bilmiyorum.

Henschel ve Weydt, (2003: 411), temel cümle ile yan cümle arasındaki farkı şöyle tarif etmektedirler:

”Temel cümleler (Matrixsätze) bir başka cümlelerin ögesi olmayan cümlelerdir. Diğer bütün cümleler altalta ya da yanyana ona bağlıdır. Buna karşılık yan cümleler (eingebettete Sätze / Konstituentensätze) bir başka cümlede, temel cümledeki cümle ögesinin görevini üstlenir. Temel cümle (Hauptsatz) terimi gramerciler tarafından açık bir şekilde tarif edilmemektedir. Temel cümle terimi, bir taraftan karmaşık bir yapı içerisindeki üst cümleyi (Obersatz/Stammsatz) ifade eder ve onun için gerekli olan cümle öğelerini yani zorunlu olan yan cümleleri de kapsar. Diğer taraftan ise “temel cümle” – “yan cümle” karşılığı içerisinde yer alır ve eğer yan cümle dikkate alınmazsa, temel cümle sadece geri kalan cümle öğelerini kapsar.

Dass die meisten Gäste erst spät gingen, konnte nur bedeuten, dass der Abend ein voller Erfolg gewesen war.”

Misafirlerin çoğunun geç gitmesi akşamın harika geçtiği anlamına geliyordu.

Bu cümlede bir taraftan bütün bir cümle; temel cümle olarak verilebilir, çünkü *dass* bağlacıyla kurulan bu her iki yan cümle de bu yapının zorunlu öğeleridir. Ancak diğer taraftan *konnte nur bedeuten* (anlamına geliyordu) cümlesi de temel cümle olarak kabul edilebilir. Temel cümle tanımında ifade edilen bu cümlenin öğeleri (konnte, nur, bedeuten) bir başka cümlenin (yan cümlenin) öğeleri olamaz. Ancak bu durumda tam olmayan bir temel cümle (Obersatz) ortaya çıkar. Zira *konnte nur bedeuten* (anlamına geliyordu) cümlesi anlamı eksik bir cümledir, anlamını yan cümlelerle tamamlamaktadır.

Bu açıklama Almancada temel cümle ile yan cümlenin ne kadar iç içe olduğunu, genellikle birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu, ancak bütünlük içerisinde tam bir anlam ortaya koyabilecekleri ortaya koyar. Türkçedeki fiilimsileri ister yan cümle olarak alalım, ister cümlenin bir öğesi olarak alalım, her iki şekilde de Almanca ile Türkçe cümle yapılarında bu anlamda bir benzerlik görülmektedir. Zira her iki dilde de yan cümleler cümlenin bir öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir yan cümle her zaman bir başka cümleye (bir temel cümle veya yan cümle) bağlıdır. Almancada yan cümlelerin çekimli bir fiili ve öznesi olmasına rağmen tek başına tam bir yargı bildirmezler. Ancak temel cümle ile birlikte bir bütünlük içerisinde cümlenin tam anlamı ortaya çıkar.

Weil er sehr müde war, : çok yorgun olduğu için

Weil er sehr müde war, schlief er früh ein.

Çok yorgun olduğu için erkenden uyudu.

Bir cümleye bağlı birden fazla yan cümle olabilir. Bir yan cümleye de bağlı olan bir veya birden fazla yan cümle olabilir

Er sagte, dass er sehr müde war, weil er bis 10 Uhr arbeitete,

HS

NS

NS

nachdem er nach Hause zurückgekehrt war.

NS

Eve döndükten sonra 10'a kadar çalıştığı için çok yorgun olduğunu söyledi.

YC

YC

YC

TC

Als meine Mutter mich besuchen wollte, nahm sie den Zug um Viertel vor acht, *obwohl* sie eigentlich erst um halb neun hätte abfahren wollen, *da* sie zuvor noch ihren Freund, *der* seit einem Jahr im Koma liegt, besuchen wollte.

Annem beni ziyaret etmek istediğinde, aslında saat sekiz buçukta hareket etmek istemesine rağmen, önce bir yıldan beri komada bulunan arkadaşımı ziyaret etmek istediği için sekize çeyrek kala trenine bindi.

Almancada yan cümleler, çekimli bir fiille (finit) veya mastar haldeki bir fiille (infinit) cümle kurabilir. Mastar yan cümleleri, ya mastar cümleleri, ya da partizip cümleleri olarak yer alır. Dolayısıyla Almancada yalın haldeki tek fiil şekli, mastar şekli değildir. Bazı gramerciler mastar yan cümlelerinin yan cümle olarak kabul edilmemesi gerektiğini, bilakis bunların yan cümle benzeri kelime grupları olduğunu ifade etmektedirler. Bazıları bunları mastar şeklinde (çekimsiz) olmaları nedeniyle yan cümle özelliği açısından eksik görmektedir. Musan (2009: 76) yan cümle şekillerini dört grupta vermektedir:

a. Finiter Nebensatz: Eva war glücklich, als sie den Krokus entdeckte.

Çekimli fiilli yan cümle: Eva safran çiçeğini bulduğunda çok sevindi.

b. Infinitivsatz: Eva war glücklich, den Krokus zu entdecken.

Mastar cümlesi: Eva safran çiçeğini bulmuş olmaktan mutluydu.

c. Partizipsatz (mit Partizip I): Den Krokus entdeckend, war Eva glücklich.

Partisip cümlesi: Eva safran çiçeğini bularak mutlu oldu.

d. Partizipsatz (mit Partizip II): Ohne Zweifel gut ausgeschlafen, entdeckte Eva den Krokus.

Geçmiş zaman partisip cümlesi: Eva şüphesiz uykusunu iyi almış bir şekilde safran çiçeğini buldu.

Almancada yan cümle, temel cümleden önce (vorangestellt), sonra (nachgestellt) veya temel cümlelerin içerisinde (zwischengestellt) yer alabilir:

Vorangestellt : Als sie den Krokus entdeckte, war Eva glücklich

Nachgestellt : Eva war glücklich, als sie den Korkus entdeckte.

Zwischengestellt: Eva war, als sie den Krokus entdeckte, glücklich (Musan, 2009: 77)

Eva safran çeçeğini bulduğunda mutluydu.

Hatta yan cümle, bir başka yan cümleden önce ya da sonra gelebilir veya bir yan cümlelerin içerisinde yer alabilir:

Nachdem er gesagt hatte, dass er Hunger hat, saß er an den Tisch.

Er saß an den Tisch, nachdem er gesagt hatte, dass er Hunger hat.

Aç olduğunu söyledikten sonra masaya oturdu.

Ob er ihr gesagt hat, dass er aus München ist, weiß ich nicht (Pittner ve Berman, 2010: 97).

Münih’li olduğunu ona söyleyip söylemediğini bilmiyorum.

Er war sehr traurig, weil er die Tasche, die er vor zwei Tagen gekauft hatte, verloren hat.

İki gün önce satın aldığı çantasını kaybettiği için çok üzgündü.

Almancada tipik yan cümlelerin temel özelliği, yüklemının cümlelerin sonunda (Verb-Endstellung) yer almasıdır. Ancak yüklemi başta olan (Verb-Erststellung) veya yüklemi ikinci sırada olan (Verb-Zweitstellung) yan cümlelerde vardır:

Verb-Endstellung : Er sagt, dass er Kopfschmerzen hat.

Yüklemi sonda : Başımın ağrıdığını söyledi.

Verb-Erststellung : Hat er Kopfschmerzen, nimmt er ein Aspirintablette ein.

Yüklemi başta : Baş ağrıdığına bir aspirin alır.

Verb-Zweitstellung : Er sagt, er habe Kopfschmerzen.

Yüklemi ikinci yerde : Başının ağrıdığını söyledi.

4.3.2. Almancada Bağlaçlar ve Yan Cümlelerin Bağlanma Şekilleri (Konjunktionen und Verbindungsformen der Nebensätze)

Bağlaçlar, kelimeleri, kelime grupların ve cümleleri birbirine balayan gramer birimleridir.

Bağlaçlar, objektif gerçeklik ile olaylar arasındaki zaman, sebep ve diğer ilişkileri dilsel açıdan ifade etmeye yarar. Bunlar cümle ögesi değeri olmayan ve çekime tabi olmayan kelimelerdir. Hal eki gerektirmeksizin kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlarlar ve bunlar arasında belirli anlam ilişkileri ifade ederler (Jung, 1980: 358).

Almancada sentaktik açıdan incelendiğinde, bağlaçlar *nebenordnende Konjunktionen* (yan yana sıralayan bağlaçlar) ve *unterordnende Konjunktionen* (alt alta bağlayan bağlaçlar) olmak üzere iki bağlaç türü vardır.

a) Yan yana sıralayan bağlaçlar (Nebenordnende Konjunktionen) aşağıdaki bağlama özelliklerini gösterirler:

Gramatik açıdan eş değerdeki kelimeleri veya kelime gruplarını birbirine bağlarlar:

Die Frau hat Gemüse *und* Obst gekauft.

Kadın sebze *ve* meyve satın aldı.

Sie können diesen Scheck bei einer Bank *oder* bei der Post einlösen.

Bu çeki bir bankada *veya* postanede paraya çevirebilirsiniz.

Eş değerdeki temel cümleleri veya eş değerde sıralanan yan cümleleri birbirine bağlarlar:

Sind wir einer Meinung, *oder* habt ihr Einwände? (Jung, 1980: 358).

Aynı fikirde miyiz, yoksa itirazınız mı var?

..., dass ich ihn niemals gesehen habe *und* dass er nicht in dieser Stadt lebt.

onun bu şehirde yaşamadığını *ve* onu hiç bir zaman görmediğimi ...

b) Unterordnende Konjunktionen (alt alta bağlayan bağlaçlar), yan cümleyi temel cümleye bağlayan bağlaçlardır. Ancak temel cümleye bağlı olan yan cümleye bağlı diğer yan cümleler de olabilir:

Er tat so, *als ob* er nichts verstanden hätte.

Hiçbir şey anlamamış *gibi* yapıyordu.

Er sagte, *dass* er an der Versammlung nicht teilnehmen konnte, *weil* er krank war.

Hasta olduğu için toplantıya katılmadığını söylüyordu.

Er sitzt im Gefängnis, *weil* man will, *dass* er eine Strafe abbüßt (Hartung, 1967:2039:

Cezasını çekmesi istendiği için hapiste yatıyor.

Almancada yan cümleler genellikle bir bağlaçlar vasıtasıyla temel cümleye bağlanırlar. Bunlara bağlaçla kurulan yan cümleler (eingeleitete Nebensätze) denir. Ancak bağlaç kullanılmadan da yan cümleler temel cümleye bağlanabilir. Bu cümlelere bağlaçsız yan cümleler (uneingeleitete Nebensätze) denir. Bağlaçsız yan cümleler herhangi bir bağlaç (Konjunktion, Relativpronomen, Interrogativpronomen) bulunmaz. Bu cümlelerin yapısı diğer yan cümlelerden farklıdır. Yüklem yan cümlede birinci sırada (Verberstsätze) ya da ikinci sırada (Verbzweitsätze) yer alabilir. Bunların bazıları ise mastar cümlesi (Infinitivsatz) şeklindedir.

Verberst: Habe ich Zeit, besuche ich dich.

Vaktim olursu seni ziyaret ederim.

Verbzweit: Ich hoffe, du kommst bald.

Hemen gelirsin diye ümit ediyorum.

Verbzweit: Die Hoffnung, sie habe recht, war gross (Pittner ve Bermann, 2010: 99).

Haklı olduğuna dair ümidi yüksekti.

Infinitiv: Es ist unmöglich, ihm zu helfen.

Ona yardım etmek imkânsız.

Bağlaçlarla kurulan yan cümleler, yan cümle bağlaçları (subordinierende Konjunktionen), ilgi zamirleri (Relativpronomen) veya soru zamirleriyle (Interrogativpronomen) bir üst cümleye ağlanırlar. Burada üst cümle terimini kullanıyoruz, çünkü yan cümle bir temel cümleye bağlanabildiği gibi bir yan cümleye de bağlanabilmektedir:

Konjunktionalsatz: Ich glaube, *dass* er nicht kommt, weil er krank ist.

Hasta olduğu için gelmeyeceğini düşünüyorum.

Relativsatz: Das Haus, *das* in dem großen Garten steht, gehört meinem Onkel.

Büyük bahçenin içerisindeki ev amcama aittir.

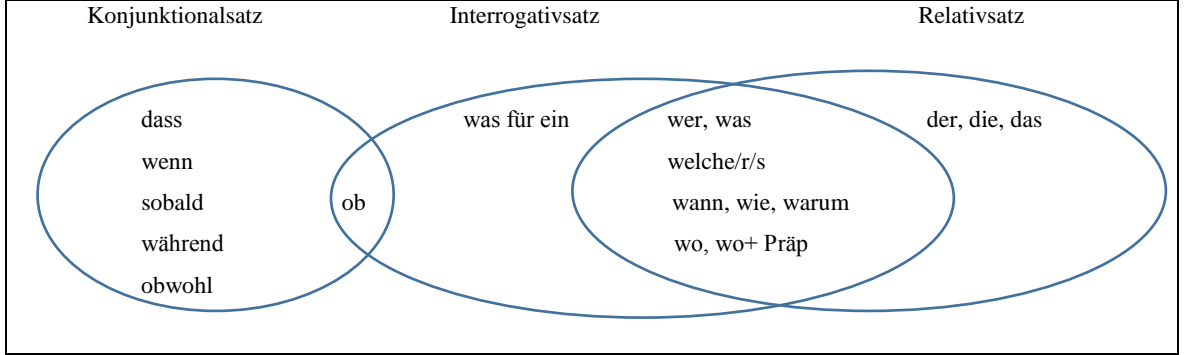
Interrogativsatz: Er weiß nicht, *wer* das getan hat.

Bunu kimin yaptığını bilmiyor.

Yan cümle bağlaçları ile kurulan yan cümleler *Konjunktionalsätze*, ilgi zamirleri ile kurulan yan cümleler *Relativsätze*, soru zamirleri ile kurulan yan cümleler ise “Interrogativsätze” olarak adlandırılır. Pittner ve Bermann (2010: 98) bu bağlaçları bağlanma şekilleri ve türlerine göre aşağıdaki tablo ile vermiştir:

Tablo 1

Almancada Yan Cümle Bağlaçları

Almancada yan cümleler, bazı dilcilerin yan cümle olarak kabul etmediği *Infinitivsätze* (master cümleleri), bazılarının ise *satzwertige Infinitivsätze* (cümle değerindeki master cümleleri) olarak kabul ettiği yan cümleleri bağlayan master bağlaçları (Infinitivkonjunktionen) ile de bağlanabilmektedir. Bu cümleler bağlaçsız olarak kurulabildiği gibi, master bağlaçları (Infinitivkonjunktionen) olan *(an)statt*, *ohne* ve *um* ile kurulabilir:

Er versprach, mir zu helfen.

Bana yardım etmeye söz verdi.

Er ging vorbei, ohne mich zu begrüßen.

Beni selamlamadan geçip gitti.

Die Leute standen herum, anstatt zu helfen.

İnsanlar yardım etmeksizin dikilip bekliyorlardı.

4.3.3. Yan Cümle Türleri (Nebensatzarten)

Almancada yan cümleler; dış şekli, bağlı bulunduğu üst cümleye göre konumu, bağlanma derecesi ve cümle ögesi değerine göre sınıflandırılır. Yan cümleler semantik, sentaktik bağlanma şekilleri açısından da türlere ayrılır. Fiilin yeri ve şekli, bağlaç türleri ve kip gibi özellikler açısından farklılıklar arz eder. Yan cümlelerin üst cümleye (temel cümleye)

bağlanma şekli, bağlanma derecesi ve bağlı bulunduğu cümleye yapı ve anlam açısından nasıl bir ilgi ve bağlantı içerisinde olduğu yan cümlenin türleri açısından ayırt edici özelliklerdir.

Bağlanma şekline göre veya üst cümleyle birleşme şekline göre; bağlaçla bağlanan yancümleler (eingleitete Nebensätze) ve bağlaçsız bağlanan yan cümleler (uneingleitete Nebensätze) olmak üzere Almancada iki tür yan cümle çeşidi vardır.

4.3.3.1. Bağlaçla Bağlanan Yan Cümleler (Eingleitete Nebensätze)

Bunlar bağlaç vazifesi gören kelimenin türüne göre, bağlaçlı yan cümleler (Konjunktionalsätze), ilgi cümleleri (Relativsätze) ve soru kelimesi ile kurulan yan cümleler (Nebensätze mit Fragewort) olmak üzere üçe ayrılır.

a) Bağlaçlı Yan Cümleler (Konjunktionalsätze): Bu cümleler yüklemi sona atan yan cümle bağlaçlarıyla (Konjunktion) kurulur. Temel cümlenin alt cümlesi, yani temel cümleye bağlı bir yan cümle olabileceği gibi, bir yan cümlenin alt cümlesi de olabilir. Temel cümleden önce ya da sonra yer alabilir. Bunlar genellikle cümle ögesi değerindeki yan cümlelerdir. Almancada çok yaygın kullanımları vardır. Çalışmamızda birçok başlık altında kapsamlı bir şekilde verilmiştir.

Nachdem er die Reifen geprüft hatte, fuhr er weiter.

Lastikleri kontrol ettikten sonra yola devam etti.

Er konnte die Prüfung nicht schaffen, *obwohl* er viel studiert hatte.

Çok çalışmasına rağmen sınavı başaramadı.

Wer hat gesagt, *dass* ich die Prüfung nicht schaffen konnte?

Sınavı başaramadığımı kim söyledi?

Ich habe ihm bei Hausaufgaben geholfen, *damit* er die Prüfung schaffen kann.

Sınavı başarabilsin diye ona ev ödevlerinde yardım ettim.

Wenn er rechtzeitig gekommen wäre, könnten wir die Formalitäten vollständig erledigen.

Eğer tam zamanında gelseydi formaliteleri tam olarak bitirebilirdik.

b) İlgi Cümleleri (Relativsätze): İlgi cümleleri (Relativsätze) muhtemelen Hint-Avrupa dillerinin en eski yan cümleleridir. Bu cümleler bir ilgi zamiri (Relativpronomen) veya ilgi zamiri olarak kullanılan bir soru zamiriyle (Relativadverb) başlar ve genellikle yüklemi sondadır. İlgi cümleleri genellikle tamlama yan cümleleridir (Jung, 1980: 35).

Er half einer alten Dame, *die* er vorher wahrscheinlich nicht gesehen hatte.

Daha önce hiç görmediği yaşlı bir kadına yardım etmişti.

Die Villa, *die* vor einer Woche verkauft wurde, gehörte einem bekannten Schauspieler.

Bir hafta önce satılan villa meşhur bir aktöre aitti.

Das Hotel, *wo* ich Langezeit blieb, war in einer Kleinstadt.

Uzu süre kaldığım otel küçük bir kasabada bulunuyordu.

İlgi cümleleri, temel cümlenin devamı olan yan cümleler (weiterführende Nebensätze) olabilir. Bu cümleler temel cümlenin bir ögesinin görevini üstlenen yan cümle değildir (Jung, 1980: 36).

Das Lager der Verkaufsstelle war durch eine falsch gestartete Silvesterrakete in Brand geraten, *wobei* erheblicher Sachschaden entstand (Jung, 1980: 36).

Satış yeri deposu, ağır maddi hasara yol açan hatalı atılan yılbaşı gecesi havai fişegi nedeniyle yanmıştı.

c) Soru kelimesiyle kurulan yan cümleler: Bunlar özne cümlesi (Objektsatz), nesne cümlesi (Subjektsatz) veya tamlama cümlebi (Attributsatz) olabilir:

Objektsatz: Er fragte, *wer* ich sei.

Kim olduğumu sordu.

Subjektsatz: *Woher* dieses Wort stammt, lässt sich nicht feststellen.

Bu kelimenin nereden geldiği tespit edilemedi.

Attributsatz: Der Frage, *woher* die kleinen Kinder kommen, sollten Eltern nicht ausweichen (Jung, 1980: 36).

Küçük çocukların nereden geldiği sorusuna ebeveynler kaçamak cevap vermemeli.

4.3.3.2. Bağlaçsız Bağlanan Yan cümleler (Uneingeleitete Nebensätze)

Bu yan cümle tiplerinde cümle kuruluşu iki şekilde olabilir: Almandadaki temel cümle kuruluşunda olduğu gibi yüklem ikinci sırada (Kernsatz/Werbzweitsatz) veya yüklemle başlayan cümle (Stirnsatz/Verberstsatz) olarak yer alabilir. Bu yan cümle yapıları daha çok *Konjunktiv* kipindeki dolaylı anlatımda (indirekte Rede) yer alır. Ancak haber kipinde (Indikativ) de kullanılabilir.

Man sagt, die Ursache der Krankheit sei ein besonderer Bazillus.

Hastalığın sebebinin özel bir basil olduğu söyleniyor.

Ich bin davon überzeugt, er wird es einsehen (Jung, 1980: 37).

O'nun bunu anlayacağından eminim.

Der Angeklagte behauptet, er sei nicht am Tatort gewesen.

Sanık olay yerinde olmadığını iddia ediyor.

Hem Türkçede de hem de Almandada temel cümle özelliği gösteren, ancak sentaktik olarak temel cümleye bağlı olan yan cümle yapıları vardır:

Ich sage, er wird uns besuchen.

Söylüyorum, o bizi ziyaret edecek.

Ich glaube, du wirst diesmal die Prüfung schaffen.

İnanıyorum, bu sefer sınavı başaracaksın.

Es ist besser, du kommst später noch einmal zurück.

Sen daha sonra bir kez daha gel, daha iyi olur.

Türkçede *iç içe birleşik cümle* başlığı altında da verilen cümleler Almancada da aynı sentaktik yapıyı gösterir. Temel cümlede *demek, saymak, zannetmek, farz etmek, bilmek, görmek, görünmek, düşünmek* gibi filler kullanılır. İç cümle olarak da adlandırılan yan cümle, temel cümleden önce veya sonrada gelebilir veya temel cümlenin içinde yer alabilir. Yan cümle temel cümlenin bir ögesi olarak görev yapar.

Er dachte, wir hätten ihn vergessen.

Biz onu nuttuk sanıyor.

Ich sage, du hast Recht (Rolffs, 1996: 35).

Söylüyorum, sen haklısın.

Ich weiß, du wirst nicht wieder zurückkehren.

Biliyorum, tekrar geri dönmeyeceksin.

Wenn bağlacıyla kurulan şart cümleleri (Konditionalsätze) de bağlaçsız olarak kullanılabilen yan cümlelerdendir. *Wenn* bağlacı kullanılmadığında, yan cümle fiille başlar ve temel cümleden önce gelir:

Sollte ich es vergessen, (dann/so) erinnern Sie bitte mich daran (Zielinski, 1983: 75).

Eğer unutursam lütfen bunu bana hatırlatınız.

Haben Sie eine Vorstrafe, (dann) können Sie nicht ausreisen.

Eğer bir sabikanız varsa yurt dışına çıkamazsınız.

4.3.4. Yan Cümlelerin Bağlı Bulunduğu Üst Cümleye Göre Konumu (Stellung der Nebensätze nach den übergeordneten Sätzen)

Yan cümlelerin bağlı bulunduğu üst cümleye göre konumu; başta yer alması (Vordersatz), ortada yer alması (Zwischensatz) ve sonda yer alması (Nachsatz) açısından değerlendirilir.

Vordersatz: Weil seine Leistungen ausgezeichnet waren, bekam er ein
Forschungsstipendium (Helbig ve Buscha, 2005: 575).

Üstün başarılarla sahip olduğu için araştırma bursu aldı.

Zwischensatz: Wir bleiben heute, weil wir arbeiten wollen, zu Hause (Duden, 1998: 832).

Çalışmak istediğimiz için evde kaldık.

Nachsatz : Die Kinder spielen in dem Garten, bis es dunkel wird.

Çocuklar karanlık oluncaya kadar bahçede oynuyorlar.

4.3.5. Yan Cümlelerin Bağlanma Derecesi (Grad der Abhängigkeit der Nebensätze)

Bir temel cümleye bir ya da birden çok yan cümle bağlanabilir. Diğer yandan bir yan cümleye bağlı başka yan cümle ya da yan cümleler olabilir.

1. Eş Derecedeki Yan Cümleler: Temel cümleye bağlı art arda bağlı eş derecedeki yan cümlelerdir.

<i>HS 1. Teil</i>	<i>1. NS</i>	<i>2. NS</i>	<i>HS 2. Teil</i>
Die Studenten,	die ihre Prüfung	und denen die	verlassen
	Abgelegt haben	Zeugnisse ausgestellt	die Universität
		werden	am Ende der Woche

(Helbig ve Buscha, 2005: 576).

1. yan cümle *2. yan cümle* *temel cümle*

Sınavlarını veren ve belgeleri düzenlenen öğrenciler hafta sonu üniversiteden ayrılırlar.

2. Farklı Derecedeki Yan Cümleler: Temel cümleye bağlı yan cümle, birinci derecede yan cümledir. Birinci derecedeki bir yan cümleye bağlı diğer yan cümle, ikinci derecede yan cümledir. İkinci derecedeki yan cümleye bağlı yan cümle ise üçüncü derecede yan cümledir. Helbig ve Buscha, (2005: 576) temel cümleye bağlı farklı derecedeki yan cümlelerin bağlantısını şu şekilde gösterilebilir:

HS (temel cümle)

Die Beispiele zeigen,

NS 1. Grades (1. derecede YC)

wie notwendig es ist,

NS 2. Grades (2. derecede YC)

dass wir alle Belege prüfen,

NS 3. Grades (3. derecede YC)

damit Fehler vermieden werden.

Hataların önlenmesi için bütün belgeleri kontrol etmemizin ne kadar gerekli olduğunu

1. derecede YC

2. derecede YC

3. Derecede YC

örnekler göstermektedir.

TC

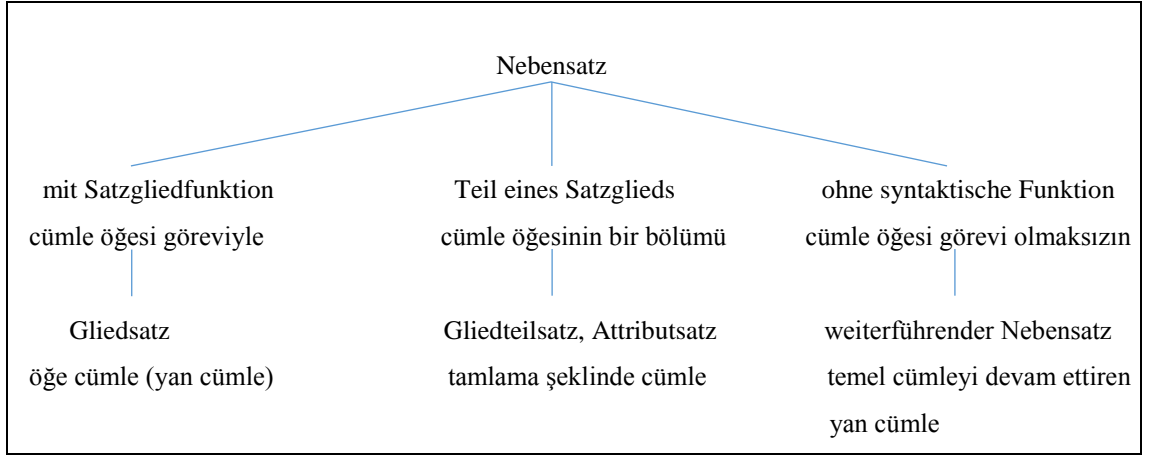
Şekil 23: Almancada Farklı Derecedeki Yan Cümleler

4.3.6. İşlevlerine Göre Yan Cümleler (Nebensätze nach funktionalen Kriterien)

Yan cümleler farklı sözdizimsel görevlerle ortaya çıkabilirler. Yan cümleler, şekil yönünden olduğu gibi temel cümle içerisindeki görevleri açısından da çeşitlere ayrılır. Bir yandan yan cümle olarak cümle ögesi görevini yerine getirirken, diğer yandan cümlenin tamlama şeklinde olan bir bölümünü (Attributsatz) oluşturur. Ancak bazı yan cümleler bağlı bulunduğu temel cümlenin sözdizimsel bir görevini yerine getirmez. Bu cümleler *weiterführende Nebensätze* (temel cümleyi devam ettiren yan cümleler) olarak isimlendirilir. Pittner ve Bermann (2010: 99) görevleri açısından yan cümleleri aşağıdaki tablo ile vermiştir:

Tablo 2

Almancada Görevleri Açısından Yan cümleler

1. Nebensätze mit Satzgliedfunktion (cümle ögesi görevindeki yan cümleler): Bunlar aşağıda verilen, yan cümlelerin söz dizimsel görevleriyle temel cümleye bağlandığı cümlelerdir.
2. Nebensatz als Teil eines Satzglieds (Attributsatz) (niteleme yan cümlesi): Bunlar sıfat-fiillerin görevlerini yerine getiren, ismi niteleyen izah cümleleri (Relativsätze)'dir.
3. Nebensatz ohne syntaktische Funktion übergeordneten Satz (weiterführender Nebensatz): Sentaktik görevle üst cümleye bağlı olmayan yan cümledir.

4.3.7. Yan Cümlelerin Sözdizimsel Görevleri (Syntaktische Funktionen der Nebensätze)

Yan cümleler, birlikte kullanıldığı, bağlı bulunduğu cümlelerin bir cümle ögesi olarak görev yapar. Yani bağlı bulunduğu temel cümlelerin bir ögesi veya tamlaması olabilir. Bu nedenle bu cümleler *Gliedsätze* (öge cümleler) olarak da adlandırılırlar. Bir yan cümle, cümle ögesi değeri (Satzgliedwert) vardır. Alt alta sıralı (Hypotaxe) olarak bir cümleyle –burada temel cümle zikredilmemektedir, zira bir yan cümle bir başka yan cümleye bağlı, ya da bir yan cümle içerisinde olabilir- direkt bir bağlantı içerisinde olan yan cümle (Nebensatz) mevcutsa, bu yan cümle, bağlı bulunduğu cümlelerin özne, nesne, zarf, yüklet, tamlama (Subjekt, Objekt, adverbial, prädikativum, attributiv, u.a.) görevi ile bir cümle ögesi olarak görev yapar.

Yan cümleler, çok farklı cümle öğelerinin görevlerini karşılayabilirler. Yan cümleler ayrıca, bir cümle analizinde bağımsız olarak değerlendirilmesi gereken cümle ögesi özelliğine sahiptir (Musan, 2009: 75). Yan cümleler (Nebensätze) de cümle öğelerinin temsilcisi, dolayısıyla cümle ögesi olabilirler. Bu nedenle öge cümle olarak da adlandırılırlar (Erben, 1969: 141).

4.3.7.1. Özne Cümleleri (Subjektsätze)

Bağlı bulunduğu temel cümlenin cümle ögelerinden öznenin görevini üstlenmiş yan cümledir. Temel cümle ile semantik ve sentaktik (semantisch und syntaktisch) olarak bir bağımlılık içerisinde bulunan yan cümle olarak temel cümlenin bir ögesini (özne) oluşturur.

Dass alle StudentInnen die Prüfung schaffen können, ist sehr wichtig.

Subjekt

Bütün öğrencilerin sınavı başarması çok önemli.

Özne

Die Prüfung schaffen zu können, war ihm unmöglich.

Subjekt

Sınavı başarabilmek onun için imkânsızdı.

Özne

Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein.

Subjekt

Başkasının kuyusunu kazan içine kendi düşer

Özne

Özne cümlesi, Nominativ haldeki bir isme alternatif olarak ortaya çıkar. Özne cümleleri, temel cümledeki bir *Korrelata* bunu açıklayan bir eklentidir. Bu *Korrelat das, es* veya önemli bir anlam ifade etmeyen ve isimleşmiş fiil gibi görev yapan bir isimdir (Helbig ve Buscha, 1986: 671). Bir cümlenin öznesi yine bir cümle olabilir, bu cümleye özne

görevindeki cümle (Subjektsatz) denir. Eğer bu cümle temel cümleden sonra geliyorsa, temel cümlede, takip eden bu cümleye atıfta bulunan bir zamir (Pronomen) bulunur. Bu zamir *Korrelat* olarak adlandırılır. Genellikle bu *Korrelat es* zamiri veya bazen de *das* zamiridir:

Das/Es wundert mich nicht, [dass Inge den Schlüssel immer sucht] (Wöllstein-Leisten ve diğerleri, 1997: 47).

İnge'nin her zaman anahtar araması beni şaşırtmaz.

Özne Cümleleri (Subjektsätze), *dass* ve *ob* gibi yan cümle bağlaçlarıyla (Konjunktionalsätze), ilgi zamirleri (Relativpronomen) veya ilgi zarfları (Relativadverbien) vasıtasıyla kurulan yan cümlelerdir. Bu cümleler, mastar cümleleri (Infinitivkonstruktion) ve bağlaçsız kurulan yan cümleler (ungeleitete Nebensätze) vasıtasıyla da oluşturulabilir. Özne cümleleri, cümle ögesi olarak nesneyi bir yan cümle vasıtasıyla ortaya koyar ve bu nedenle de temel cümle ile sıkı bir bağlantı içerisindedir. Özne cümleleri temel cümlelerin öznesi durumundadır, yani özne görevini üstlenmiş yan cümlelerdir ve temel cümleyi sentaktik ve semantik olarak tamamlayan cümlelerdir. Temel cümle ile yan cümlelerin semantik ve sentaktik bağlantısı içerisinde bu yapının öznesini oluşturur. Bu yapının temel cümle ile başlaması durumunda, temel cümle *Korrelat* olarak adlandırılan *es* ile başlar, zira temel cümlelerin gerçek anlamda bir öznesi olmadığı için bu görevi *es* üstlenir. Temel cümleden sonra devam eden yan cümle, temel cümledeki *Korrelat* olan *es*'i açıklayan, onun yerini tutan cümledir. Fakat özne cümlesinin (Subjektsatz) başta yer alması durumunda temel cümlede *Korrelat es* bulunmaz.

Özne cümleleri (Subjektsätze) aşağıda verilen şekillerde kurulabilir:

- a) Yan cümle bağlaçlı özne cümleleri (Konjunktionale Subjektsätze): Bu cümleler *dass*, *ob*, *wenn*, *als* gibi bağlaçlarla kurulan yan cümlelerdir. Temel cümlede *Korrelat es* bulunabilir. Eğer özne cümlesi temel cümleden sonra geliyorsa, temel cümlede mutlaka *Korrelat es* yer alır.

Es freut mich, *dass* du mich besuchen wirst.

Dass du mich besuchen wirst, freut mich.

Beni ziyatet edecek olman beni sevindirdi.

Dass der Rechner schon wieder abgestürzt ist, ärgert mich (Hentschel ve Weydt, 2003: 420).

Bilgisayarın tekrar çökmesi beni korkuttu.

Dass du Erfolg hattest, freut mich (Jung, 1980: 41).

Başarılı olman beni sevindirir.

Ob ich den Schlüssel wiederfinde, ist fraglich.

Anahtarı tekrar bulup bulamayacağım şüpheli.

Es muss sich noch zeigen, *ob* sie die Täterin ist.

Onun suçlu olup olmadığı ortaya konmalı.

- b) Relative Subjektsätze (Niteleme Yan Cümleli Özne Cümleleri): Bu cümleler, ilgi zamirleri (Relativpronomen) veya ilgi zarfları (Relativadverbien) vasıtasıyla kurulan yan cümlelerdir. Bu cümlelerde *der*, *die*, *das* Korrelatları kullanılabilir.

Wer viel raucht, (*der*) gefährdet seine Gesundheit.

Subjekt

Sigara içen sağlığını tehlikeye atar.

Özne

Wann der Zug abfährt, ist unbekannt.

Subjekt

Trenin ne zaman hareket edeceği belli değil.

Özne

Wer in der Schule fleißig ist, schreibt gute Noten.

Subjekt

Sınıfta çalışkan olan iyi not alır.

Özne

Bir özne cümlesi bağlantısını oluşturan ilgi Zamirleri (Relativpronomen) ismin herhangi bir halinde bir *Präposition*'la birlikte ve *Präposition*'suz olarak bulunabilir.

Es ist unbekannt, in wessen Wohnung der Geburtstag gefeiert wird.

Subjekt

Doğum gününün kimin evinde kutlanacağı belli değil.

Özne

- c) Subjektsätze als Infinitivkonstruktionen (Mastar Cümlesi Olarak Özne Cümleleri):
Mastar cümleleri (Infinitivsätze) de özne cümleleri kurabilir.

Es ist mir unmöglich, den Text zu übersetzen.

Subjekt

Metni tercüme etmek benim için imkânsız.

Özne

Sich zu entschuldigen fällt vielen Menschen schwer.

Subjekt

Özür dilemek birçok insana ağır gelir.

Özne

- d) Subjektsätze als uneingeleiteter Nebensatz (Bağlaçsız Yan Cümle Olarak Özne Cümleleri):

Es ist besser, du kommst später noch einmal zurück.

Subjekt

Daha sonra bir kez daha gelmen iyi olur

Özne

4.3.7.2. Nesne Cümleleri (Objektsätze)

Bağlı bulunduğu temel cümledeki cümle öğelerinden nesnenin görevini üstlenmiş yan cümledir. Temel cümle ile yan cümle kombinasyonunda (Satzgefüge) nesnenin görevini yerine getiren yan cümlelere nesne cümleleri (Objektsätze) denir. Nesne cümleleri, cümle ögesi olarak nesneyi bir yan cümle vasıtasıyla ortaya koyar ve bu nedenle temel cümle ile de sıkı bir bağlantı içerisindedir. Nesne cümleleri, cümle ögesi olan nesnenin yerine kullanılan ve onu temsil eden, temel cümleyle bağlayan yan cümlelerdir. Nesne cümleleri, temel cümledeki nesnenin görevini üstlenir ve bu temel cümleyi sentaktik ve semantik olarak tamamlarlar. Nesnenin görevini temsil eden bu yan cümleler ismin bütün hallerini hatta Präposition'lu tümleçlerin görevini de icra edebilirler.

Nesne cümleleri genellikle temel cümleden sonra gelir. Ancak bu cümlelerin temel cümleden önce hatta temel cümledeki içerisinde yer aldığı da görülür. Nesne cümleleri, gerekli şartlar mevcut olduğunda mastar cümlesi olarak da kurulabilirler.

Nesne cümlesi *Akkusativ*, *Dativ* ve *Genitiv* haldeki bir isme alternatif olarak ortaya çıkar. Nesne cümleleri, bir fiile veya sığata bağılı olan, temel cümlede yer alan *Akkusativ*, *Dativ* ve *Genitiv* haldeki *Korrelata* bunu açıklayan eklentilerdir (Helbig ve Buscha, 1986: 671).

Ich weiß, dass du mich liebst.

Beni sevdiğini biliyorum.

Der Verdächtige hat vorgebracht, er habe den Wagen nicht gestohlen.

Sanık arabayı çalmadığını iddia etti.

Ich wusste nicht, wie ich diese Probleme überwinden kann.

Bu sorunu nasıl aşacağımı bilmiyordum.

Ich habe meiner Familie versprochen, die Prüfung zu bestehen.

Bu sınavı kazanacağıma aileme söz verdim.

Nesne cümleleri, temel cümleye üç farklı tarzda bağlanabilir.

- a) Die konjunkionalen Objektsätze (Yan Cümle Bağlaçlı Nesne Cümleleri): Bu cümleler genellikle *dass* bağlacı ile, nadiren *ob* ve *wie* bağlaçları ile kurulan yan cümlelerdir. Bu yapılarda da temel cümlede farklı *Korrelat*lar (es, das, dafür, damit, darüber, die Tatsache, vs.) bulunabilir.

Er hat ihm nicht gesagt, dass er morgen nicht kommen kann.

Yarın gelemeyeceğini ona söylemedi.

Er begreift (es / das / die Tatsache), dass er einen Fehler gemacht hat (Helbig ve Buscha, 1986: 671).

Bir hata yaptığımı farketti.

Er bittet mich (darum), dass ich ihm helfe.

Benden kendisine yardım etmemi rica etti.

Ich muss mich (danach) erkundigen, ob er die Formalitäten erledigt hat.

Formaliteleri tamamlayıp tamamlamadığını sormam gerekiyor.

Ich weiß nicht, wie er dieses Problem lösen kann.

Bu problemi asıl çözeceğini bilmiyorum.

- b) Die relativen Objektsätze (Niteleme Yan cümleli Nesne Cümleleri): Niteleme yan cümleli nesne cümleleri, *wer, was, der, welcher* v.b. ilgi zamirleri (Relativpronomen) vasıtasıyla, ayrıca *womit, wofür, worüber, wo, wohin, wie* gibi belirteçlerle kurulur. Temel cümlede *Korrelat* olarak ismin haline uygun bir şekilde *es, der, derjenige* işaretzamirleri (Demonstrativpronomen) ve isim yerine kullanılan zarf (Pronominaladverbien) bulunur. Eğer ilgi zamiri ile ismin hali uyuşmuyorsa ilgi zamiri kullanılmak zorundadır.

Es ist immer noch unbekannt, wie viele Opfer es gab.

Kaç mağdurun olduğu hala bilinmiyor.

Ich weiß nicht, wie ich das machen soll.

Bunu nasıl yapacağımı bilmiyorum.

Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht.

Bir kez yalan söyleyene inanılmaz.

Von wem diese Moschee gebaut wird, weiß ich nicht.

Bu caminin kimin tarafından inşa edildiğini ben bilmiyorum.

- c) Uneingeleitete Objektsätze (Bağlaçsız Yan Cümle Olarak Nesne Cümleleri): Bağlaçsız yan cümle olarak nesne cümleleri, bağımsız bir cümlenin söz dizimine sahiptir. Bu cümleler genellikle dolaylı anlatımda (Indirekte Rede) ve *Konjunktiv* kipinde kullanılır. Temel cümle haber kipinde (Indikativ), takip eden yan cümle ya da cümleler ise *Konjunktiv* kipinde ifade edilir. Dolaylı anlatımda, ya *dass* bağlacıyla kurulan nesne yan cümleleri, ya da yukarıda ifade edilen bağlaçsız nesne cümleleri kullanılır.

Sie äußerte den Wunsch, du mögest bald gesund werden.

Kısa zamanda sağlığına kavuşmayı istediğine dair arzusunu dile getirdi.

Ich fürchte, ich habe/hätte einen Fehler gemacht.

Bir hata yapmaktan korkuyorum.

Der Angeklagte behauptet, er sei am Unfall nicht schuld.

Sanık kazada suçu olmadığını öne sürdü.

4.3.7.3. Yüklem Cümleleri (Prädikativsätze)

Bağlı bulunduğu temel cümlenin cümle öğelerinden yüklec görevini üstlenmiş yan cümledir.

Er ist geworden, was er immer schon werden wollte (Dürscheid, 2010: 59).

Her zaman olmak istediğin oldu.

Das Problem ist, dass die Zeit zu knapp wird.

Sorun zamanın çok kısa olması.

Die interessanteste Frage ist, wann der König abdankt (Musan, 2009: 78).

İlginç soru kralın ne zaman tahttan çekileceği.

Yüklem cümleleri, sentaktik olarak yüklem görevini yerine getiren yan cümlelerdir ve temel cümle ile sıkı bir bağlantı içerisindedir. *kim?* ve *ne?* (*wer?*, *was?*) sorularına cevap verirler. Temel cümlede *es*, *das*, *er* *Korrelat*ları bulunabilir. Yüklem cümleleri her zaman temel cümleden sonra gelir. Yüklem cümleleri; Özne + *Kopulaverb* (*sein*, *werden*, *bleiben*, *scheinen*, gibi fiiller) + yan cümle bağlacı bileşeninden oluşur.

Sie bleibt, wie sie ist (Pittner ve Berman, 2010: 100).

Olduğu gibi kaldı.

Das ist, was ich schon immer tun wollte.

Her zaman yapmak istediğim bu.

Er ist heute, was ich vor fünf Jahren war (Duden, 1998: 756).

Beş yıl önce ne idiysem, bu gün de o.

Yüklem yan cümleleri, temel cümledeki özne ve nesneyi karşılamak üzere iki farklı şekilde kurulurlar.

a) Relative Prädikativsätze (Relativ Yüklem Cümleleri):

Ich nenne ihn auch heute, was ich ihn schon früher genannt habe (Duden, 1998: 756).

Onu önceden nasıl isimlendiriyorsam bu gün de aynı isimlendiriyorum.

b) Konjunktionale Prädikativsätze (Yan Cümle Bağlaçlı Yüklem Cümleleri): Bu cümleler, *dass*, *als*, *ob*, *als ob*, *wie wenn*, *als wenn* bağlaçlarıyla kurulur. *Als ob*, *als wenn*, *als* bağlaçlarıyla kurulan yüklem cümlelerinde gerçek olmayan bir karşılaştırma söz konusudur ve bu cümleler *Konjunktiv* kipinde kullanılır. Ancak bu yan cümlelerden önce yer alan temel cümle haber kipinde (Indikativ) kullanılır.

Sie war so schön, als ob sie eine Schauspielerin wäre.

Bir film yıldızı gibi güzeldi.

Er war hungrig, als ob er ein Wolf wäre.

Bir kurt gibi aç idi.

4.3.7.4. Zarf Cümleleri (Adverbialsätze)

Bağlı bulunduğu temel cümlenin cümle öğelerinden zarf görevini üstlenmiş yan cümlelerdir. Temel cümlede ifade edilen bir durum açıklığa kavuşturulur. Temel cümle ile yan cümlenin birleşiminden oluşan bu yapılarda, her iki cümle birlikte bir anlam birliği ortaya koyar.

Weil ich müde war, schlief ich früh ein.

Yorgun olduğum için erkenden uyudum.

Nachdem er in München angekommen war, rief er seine Verwandte an.

Münih'e vardıktan sonra akrabalarını aradı.

Als mein Bruder geboren war, lebten wir in Wien.

Kardeşim doğduğunda Viyanada yaşıyorduk

Weil er spät gekommen war, konnte die Regel nicht verstehen.

Geç geldiği için kuralı anlayamadı.

Ich benötige diese Dokumente, um meine Angelegenheiten zu erledigen.

İşlerimi halledebilmem için bu belgeleri ihtiyacım var.

Zarf cümleleri iki şekilde oluşabilir: Ya temel cümledeki fiilin değerlilik esasına bağlı (valenzgebunden) bir cümle ögesinin alternatifi olarak onun yerini dolduran bir yan cümle ya da fiilin değerlilik esasına bağlı olmayan bağımsız tümleç yerine kullanılan bir yan cümle olarak. Zarf yan cümlelerinin de temel cümlede zorunlu olan ya da olmayan

Korrelatları bulunabilir ve bu Korrelatları açıklayan yan cümleler olarak kombinasyonu tamamlarlar.

Er wohnt (dort), wo seine Eltern wohnen. (Helbig ve Buscha (1986: 672).

Ebeveynlerinin oturduğu yerde oturuyor.

Auf Grund der Tatsache, dass er Hervorragendes geleistet hat, wurde er ausgezeichnet (Helbig ve Buscha, 1986: 672).

En mükemmelini yaptığı gerçeğine istinaden olağanüstüydü.

4.3.7.4.1. Zarf Cümlelerinin Türleri (Klasse der Adverbialsätze)

a) Yan Cümle Bağlaçlarıyla Kurulan Zarf Cümleleri: Zarf görevindeki yan cümleler de yine kendi içinde eylemin durumuna göre semantik sınıflara ayrılırlar. Bunlar; zaman bildiren yan cümleler (Temporalsätze), sebep bildiren yan cümleler (Kausalsätze), tarz bildiren yan cümleler (Modalsätze) ve yer bildiren yan cümleler (Lokalsätze) olarak ayrılır:

Temporalsätze : Als er 23 Jahre alt war, beendete er sein Studium.

23 aşındayken yükseköğrenimini bitirdi.

Kausalsätze : Ich hatte Kopfschmerzen, weil ich nicht ausschlafen konnte.

Uyukumu alamadığım için başım ağırıyor.

Modalsätze : Der Bürgermeister begrüßte die Leute, indem er lächelte.

Belediye başkanı gülümseyerek halkı selamladı.

Lokalsätze : Geh zurück, woher du gekommen bist!

Geldiğin yere geri git!

Konditionalsätze : Wenn ich die Formalitäten erledigen kann, komme ich heute

zurück.

Formaliteleri tamamlayabilirsem bugün geri dönerim.

Komparativsätze : Sie rannte, als ob der Teufel hinter ihr her wäre (Hentschel ve Weydt, 2003: 423).

Arkasından şeytan geliyormuş gibi koşuyor.

Konzessivsätze : Obwohl ich früh eingeschlafen bin, konnte ich nicht aufwachen.

Erken uyumama rağmen uyanamadım.

Finalsätze : Er hat die Regel zweimal erklärt, damit die Schüler besser Verstehen.

Öğrenciler daha iyi anlaşılar diye kuralı iki kez anlattı.

b) Infinitivsätze (Mastar Cümleleri): Bunlar amaç, sebep, tarz gibi özellikleri bildiren yan cümlelerdir:

um ... zu : Sie stiegen auf den Galataturm, um die Stadt besser sehen zu können.

Şehri daha iyi görebilmek için Galata Kulesine çıktılar.

ohne ... zu : Er geht an meinem Haus vorbei, ohne mich zu begrüßen.

Beni selamlamadan evimin önünden geçip gitti.

anstatt ... zu : Anstatt Bus zu nehmen, bestellt er ein Taxi.

Otobüse binmek yerine bir taksi çağırdı.

4.3.7.5. Niteleme Cümleleri (Attributsätze)

Attributsätze (niteleme cümleleri), bağlı bulunduğu üst cümleye bağlı tamlamayı açıklayan ve bir isme bağlı olan yan cümledir (Jude, 1957: 249). Bağlı bulunduğu temel cümlenin cümle öğelerinden sıfat görevini üstlenmiş niteleme yan cümleleridir. Almancada önemli ve geniş bir kullanım alanı olan bu yan cümle türü *Relativsatz* terimi

ile ifade edilir. Niteleme yan cümleleri sıfat-fiil işlevli gören yan cümlelerdir. Ancak bunlar başka yan cümle yapılarıyla da ifade edilebilir. Bunlar genellikle cümle içerisindeki bir ismi ya da ismin yerine kullanılan zamiri açıklayan *Relativsatz*dır.

Die alte Frau, die den Roman gekauft hat, ist eine bekannte Schriftstellerin.

Romanı satın alan kadın tanınmış bir yazardır.

Was du mir erzählt hast, das war unglaublich.

Bana anlattığın şey inanılmaz bir şey

Das Land, wo ich geboren bin, liegt in Asien.

Benim doğduğum ülke Asya kıtasındadır.

Wer zuletzt lacht, lacht am besten.

Son gülen iyi güler.

Der Gedanke, das Haus zu verlassen, kam ihm nicht (Musan, 2009: 78).

Evi terketme düşüncesi akına gelmedi.

Bu yan cümleler, Relativpronomen (ilgi zamirleri), ilgi zamiri olarak kullanılan soru zamirleri (*Interrogativa wo, das, was*) ve Almancada Pronominaladverb olarak isimlendirilen (wo+Präposition) ve ismin yerini tutan zarflar (*worüber, worauf, worum, ..*) vasıtasıyla da kurulur.

Niteleme cümleleri genellikle Relativsatz (ilgi cümlesi) şeklindedir. Ancak bazı isimlere bağlı, onları açıklayan ve yan cümle bağlaçlarıyla kurulan yan cümleler (Konjunktionalsätze), soru cümleleri, bağlaçsız kurulan (uneingeleitete) yan cümleler ve mastar veya partisip cümleleri de mevcuttur.

Niteleme cümleleri, bağlaçla kurulan yan cümleler (Konjunktionalsätze), soru kelimeleri ile kurulan yan cümleler (Interrogativsätze), yüklemi ikinci yerde olan yan cümleler (Verszweitsätze) ve mastar cümleleri (Infinite Sätze) olarak görülür. Bir isme

(Nominalphrase) veya bir zarfa (Verbalphrase) atıfta bulunarak bunları açıklarlar (Pittner ve Berman, 2010: 113).

Die Moschee, die wir besichtigen, ist aus dem 16. Jahrhundert.

Ziyaret ettiğimiz camii 16. Yü yıldan kalma bir camiidir.

Die Hoffnung, dass er die Prüfung schaffen kann, ist sehr gering.

Onun sınavı kazanabileceği ümidi çok düşük.

Der Moment, als sie hereinkam, war unvergesslich.

İçeriye girdiği an unutulmazdı.

Ihre Frage, ob ich Ihnen dabei helfen wolle, bejahe ich gerne (Jude, 1957: 249).

Size yardım edemeyeceğime dair sorunuzu olumlu yanıtlıyorum.

Die Frage, wie diese Probleme gelöst werden könnten, ist nicht so leicht beantwortet.

Bu problemlerin nasıl çözülebileceği sorusu o kadar kolay yanıtlanabilecek bir soru değildir.

Die Hoffnung, er komme wieder, blieb (Pittner ve Berman, 2010: 114).

Onun tekrar geleceği ümidi akim kaldı.

Der Auftrag, den Text zu übersetzen, war zu schwierig.

4.3.7.6. Temel Cümleyi Devam Ettiren Yan Cümleler (Weiterführende Nebensätze)

Weiterführende Nebensätze (Temel Cümleyi Devam Ettiren Yan Cümleler), buraya kadar verilen yan cümle türlerinden oldukça farklıdır. Temel cümledeki bir cümle ögesine bağlı olan ya da onu açıklayan bir yan cümle değildirler. Bu yan cümleler, temel cümledeki herhangi bir cümle ögesinin görevini yerine getiren yan cümleler de değildirler. Bilakis temel cümlelerin tümüne atıfta bulunan yan cümlelerdir. Engel (1994: 219) bu cümlelerin diğer birçok yan cümle türünün aksine, bağlı bulunduğu üst cümlelerin bir ögesini

açıklayıcı ya da anlamını tamamlayıcı bir düşünce ortaya koymadığını, bilakis üst cümleyle bağıntılı olmayan yeni bir durumu ifade ettiğini açıklar. Temel cümlede açıklanacak bir isim ya da yerine kullanılan bir zamir (Bezugswort) söz konusu değildir. Temel cümledeki ifadeyi açıklayarak cümlenin devamını sağlar. Bu cümleler temel cümleden sonra gelir, temel cümlenin önünde ya da içinde yer alamaz. Temel cümledeki bir Korrelata bağlı olmaması nedeniyle diğer yan cümle türlerinden ayrılır. Temel cümledeki bir cümle ögesi ile bir eşitlik arz etmez, dolayısıyla diğer birçok yan cümlede olduğu gibi bir cümle ögesine dönüştürülebilmesi mümkün değildir. Ancak bu cümleler içerik yönünden bağımsız ve sıralı (koordinierende), fakat şeklen yan cümle formatında (subordinierende Nebensatz) olduklarından temel cümle özelliği gösterirler, yani bağımsız bir temel cümleyle dönüştürülebilirler. Bu cümleler, birbirinden ayrı bağımsız cümleler olarak *Koordination* yapısı içerisinde temel cümle bağlaçlarıyla da birbirlerine bağlanabilirler.

Pittner ve Berman (2010: 114) bu cümlelerin özelliklerini şöyle izah eder:

Weiterführende Nebensätze (Temel Cümleyi Devam Ettiren Yan Cümleler), temel cümle içerisinde sentaktik görevi bulunmayan bir cümledir. Bu nedenle temel cümlenin bir ögesi olarak analiz edilemez. Bu durum bu cümlelerin ne zamireleştirilebildiğini ne de sorulabildiğini göstermektedir. Bu cümleleri alt alta birleşik cümle (Unterordnung) ile sıralı cümle (Nebenordnung) arasındaki bir geçişi, değişimi gösterir. Bir taraftan biçimsel olarak temel cümle yan cümle kombinasyonu içerisinde birleşik cümle yapısında, yüklemi sonda olan yan cümleleri ihtiva eder, fakat diğer taraftan içerik açısından daha çok sıralı cümle özelliğini taşır, yani devam ettiren (weiterführend)dir. Bu nedenle bu cümleler bağımsız temel cümleyle dönüştürülebilirler.”

Helbig ve Buscha (2005: 592) bu yan cümlelerin, bağlı buldukları temel cümlenin veya üst cümlenin bir ögesi olarak görev yapmadığını, bunların bağımsız bir şekilde cümlenin bütününe atıfta bulunduğunu ifade eder ve aşağıdaki örnekleri verir:

Er hat mich gestern besucht. Das hat mich sehr gefreut.

Er hat mich gestern besucht, was mich sehr gefreut hat.

Er hat mich gestern besucht. Darüber habe ich mich sehr gefreut.

Er hat mich gestern besucht, worüber ich mich sehr gefreut habe.

Weiterführende Nebensätze karşılaştırmalı çalışmalarda üzerinde pek durulmayan bir konudur. Biz bu cümlelerin Türkçede ikinci cümlede yer alan kuvvetlendirme edatı *de* ile karşılanabileceğini düşünüyoruz.

Er hat mich eingeladen, worüber ich mich sehr gefreut habe.

Er hat mich eingeladen, darüber habe ich mich sehr gefreut.

Beni davet etti, ben *de* buna çok seviniyorum.

Bu cümleler içerik olarak art arda takip eden birbirinden bağımsız iki durumu ortaya koyan cümlelerdir. Ancak şekil olarak alt üst ilişkisi içerisinde (subordiniert) birbirine bağlıdırlar. Bu cümleler, ilgi zamiri (Relativpronomen), bağlaç olarak kullanılan soru zamiri (Relativadverbien) veya yan cümle bağlaçlarıyla (Konjunktionen) temel cümleye bağlanabilirler. Bu cümleler temel cümlenin bir ögesi olarak yer almaz, bilakis temel cümlenin tümüne atıfta bulunur ve aşağıdaki yapılarda bulunabilirler:

a) *Was* soru zamiri ile kurulan bir yan cümle olarak:

Die Kinder haben die Senioren im Altersheim besucht, was sie sehr gefreut hat.

Çocuklar, yaşlılar yurdundaki yaşlıları ziyaret ettiler, buna da çok sevindiler.

b) *Wo(r)+Präposition (Pronominaladverb)* ile kurulan yan cümleler olarak:

Mein Onkel ist aus Österreich gekommen, worüber wir uns sehr gefreut haben.

Amcam Avusturyadan geldi, biz de buna çok sevindik

c) *Weshalb* ve *weswegen* soru zamirleriyle kurulan yan cümleler olarak:

Er suchte Streit, weshalb (weswegen) wir uns schnell entfernten (Helbig ve Buscha, 1986: 674).

O kavga çıkarmaya çalışıyordu, biz de oradan uzaklaştık.

d) *um... zu* mastar cümlesi ile

Die Kerze fing an zu flackern, um schliesslich ganz zu erlöschen.

Mum titreyerek yanmaya başladı, sonunda da tamamen söndü.

Ancak bunların dışında cümle ögesi görevini yerine getirmeyen bazı yan cümle türlerinin olduğunu da dikkate almalıyız. Jung (1980: 41) bu cümleleri, iki durumun gelişme derecesini ve eşleştirmesini ortaya koyan cümleler (Proportionalsätze), temel cümlenin eylemini sınırlandıran yan cümleler (Restriktivsätze), bir ifadenin geçerlilik sınırını bildiren yan cümleler (Modalsätze), bir durumun sonucunu bildiren cümleler (Konsekutivsätze), yetersiz şartları veya etkili olmayan bir durumu ortaya koyan cümleler (Konzessivsätze) olarak saymaktadır.

Proportionalsatz:

Die Fähigkeiten nehmen zu, je länger man eine Tätigkeit übt (Jung, 1980: 41).

Bir iş uzun süre yapıldıkça beceriler artar.

Restriktivsatz:

Soweit ich es beurteilen kann, ist das Experiment sehr wichtig (Helbig ve Buscha, 2005: 607).

Aklımın aldığı kadarıyla bu deney çok önemli.

Modalsatz:

Insoweit ich den Schüler beurteilen kann, arbeitet er sorgfältig (Jung, 1980: 41).

Öğrenciyi değerlendirebildiğim kadarıyla itinayla çalışıyor.

Konsekutivsatz:

Es blitzte und donnerte so, dass die Kinder Angst bekamen (Zielinski, 1983: 111).

Şimşek çakıyor gök gürliyordu, öyle ki çocukları korkuya kapılmıştı.

4.3.8. Dass Bağlacıyla Kurulan Yan Cümleler (Nebensätze mit dass)

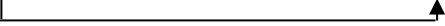
Dass bağlacı ile kurulan yan cümleler, temel cümledeki bir takım cümle öğelerini (Subjekt, Objekt, Pronominaladverb) açıklaması ve *dass* bağlacının cümleye göre farklı anlamlar (... ki, ...diği, ...diğini, ...eçğini, ...ması, vb.) vermesi bakımından, diğer yan cümle türlerine göre farklılık arz eden yan cümlelerdir

1. *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler, temel cümlede yer alan *Subjekt*'i (özne) açıklar. Temel cümlelerin bir ögesi gibi görev yapan *Subjektsatz* (özne cümlesi) olarak temel cümleye bağlanır.

Die Erde ist rund. Es ist uns allen bekannt.

Dünya yuvarlaktır. Bunu hepimiz biliriz.

Es ist uns allen bekannt, dass die Erde rund ist

Dünyanın yuvarlak olduğunu hepimiz biliriz.

Ich konnte dich gestern nicht besuchen. *Es tut mir leid.*

Dün seni ziyaret edemedim. Üzgünüm.

Es tut mir leid, dass ich dich gestern nicht besuchen konnte.

Dün seni ziyaret edemediğime üzgünüm.

dass bağlacıyla kurulan ve temel cümledeki *Subjekt*'i (özne) açıklayan yan cümlelerden önce gelen temel cümle belirsiz özne *es* ile başlar ve genellikle *sein, tun, freuen, stimmen* gibi fillere kullanılır. Yan cümle başta yer alırsa, belirsiz özne *es* düşer.

Es tut mir leid, dass dein Vater krank ist.

Babanın hasta olmasına üzuldüm.

Es freut mich, dass wir heute Abend zusammen ins Theater gehen.

Bu akşam birlikte tiyatroya gideceğimize sevindim.

Es stimmt, dass ich vor einer Woche in Ankara war.

Bir hafta önce Ankarada olduğum doğrudur.

Dass ich mit dir zusammenarbeite, freut mich.

Seninle birlikte çalıştığım memnunum.

Dass bağlacıyla kurulan ve *Subjekt*'i (özne) açıklayan yan cümlelerden önce yer alan temel cümlede yaygın bir şekilde *sein+Adjektiv* (sein+sıfat) yapısındaki yüklet kullanılır. *sein* fiili ile kullanılan sıfatlardan bazıları şunlardır: *Es ist bekannt* (*gut, leicht, klar, gewiss, falsch, richtig, verboten, schade, selbstverständlich, sicher, notwendig, wichtig, nötig, möglich, unmöglich, vd.*)

Es ist *unmöglich*, dass ich dir helfen kann.

Sana yardım edebilmem imkansız.

Es ist *schön*, dass Sie den Armen helfen wollen.

Fakirlere yardım etmek istemeniz çok güzel.

Es ist *verboten*, dass die Studenten in der Klassenzimmer rauchen.

Öğrencilerin sınıfta sigara içmesi yasaktır.

Es ist *notwendig*, dass man vor dem Übersetzen den Text liest.

Tercüme etmeden önce metnini okuması gereklidir.

2. *Dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler; temel cümlede yer alan *Akkusativobjekt*'i (nesne) açıklar. Dolayısıyla *Objektsatz* (nesne cümlesi) olarak temel cümleye bağlanır. *Akkusativobjekt* temel cümlede şahıs zamiri *es* olarak yer alıyorsa, bu *es* düşer.

Der alte Mann wollte die Straße überqueren. Der Autofahrer merkte es nicht.

Yaşlı adam caddeyi karşıdan karşıya geçmek istedi. Sürücü bunu fark etmedi.

Der Autofahrer merkte nicht, dass der alte Mann die Straße überqueren wollte.

Sürücü, yaşlı adamın caddeyi karşıdan karşıya geçmek istediğini fark etmedi.

Ich habe es vergessen, *dass ich für meine Schwester ein Spielzeug kaufen sollte.*

Kız kardeşim için bir oyuncak satın almayı unuttum.

Geologen haben festgestellt, *dass die Antarktis vor vielen Millionen Jahren mit Afrika, Australien und Südamerika zusammengehangen ist.*

Jeologlar Antartika kıtasının milyonlarca yıl önce Afrika, Avusturalya ve Güney Amerika kıtalarına bağlı olduğunu tespit ettiler.

Akkusativobjekt 'i açıklayan *dass* bağlacı ile kurulu yan cümlelere bağlı temel cümlelerde genellikle şu fiiller kullanılır: *bemerken, beobachten, bitten, denken, entschuldigen, erfahren, erkennen, erzählen, feststellen, fühlen, fürchten, glauben, hoffen, hören, merken, sagen, sehen, riechen, schmecken, vergessen, verstehen, verzeihen, wissen, wollen, wünschen, vd.*

Ich *bemerkte*, dass ich Fehler gemacht hatte.

Hata yaptığımı fark etmiştim.

Er hat *verstanden*, dass er den Text nicht übersetzen kann.

Metni tercüme edemeyeceğini anladı.

3. *Dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler, temel cümlede yer alan ve *Präpositionalobjekt* (edat tümleci) yerine kullanılan *Pronominaladverb*'i (*darauf, dafür, darüber, gibi*) açıklar.

Wir haben heute eine Prüfung. Er dachte nicht *daran*.

Er dachte nicht *an die Prüfung.*

Er dachte nicht *daran, dass wir heute eine Prüfung haben.*

Bu gün sınavımız olduğunu düşünmedi.

Er wartet *darauf, dass ihm sein Freund einen Brief schreibt.*

Arkadaşının kendisine bir mektup yazmasını bekliyor.

Ich habe *davon* gehört, *dass Berlin eine historische Stadt ist.*

Berlin'in tarihi bir şehir olduğunu duydum.

Gerekli şartları taşıması durumunda *dass* bağlacı ile kurulan bazı yan cümleler yerine *zu + Infinitiv* (*zu + mastar cümlesi*) kullanılır. Bu durumda Türkçedeki isim-filleri karşılayan çekimsiz fiilli bir mastar cümlesi (*zu+Infinitiv*) kurulur. *Dass* bağlacı ile kurulan yan cümle *zu + Infinitiv* mastar cümlesine çevrildiğinde, *dass* bağlacı ve yan cümlenin öznesi düşer. Bunun için aşağıdaki şartların mevcut olması gerekir:

1. Temel cümlenin *Subjekt*'i (özne) ile yan cümlenin *Subjekt*'i (öznesi) aynı ise:

Wir hoffen, dass *wir* bald Deutsch lernen.

Wir hoffen, bald Deutsch *zu lernen*.

Kısa sürede Almanca öğrenmeyi ümit ediyoruz.

Ich freue mich, dass *ich* morgen lange schlafen kann.

Ich freue mich, morgen lange schlafen *zu können*.

Yarın uzun süre uyuyabileceğime seviniyorum.

2. Temel cümlenin *Objekt*'i (nesnesi) ile yan cümlenin *Objekt*'i (nesnesi) aynı ise:

Mein Freund bittet *mich*, dass *ich* ihn besuche.

Mein Freund bittet *mich*, ihn *zu besuchen*.

Ankadaşım benden kendisini ziyaret etmemi rica etti.

Der Arzt hat *dem Kranken* verboten, dass *er* so viel raucht.

Der Arzt hat *dem Kranken* verboten, so viel *zu rauchen*.

Doktor hastya bu kadar çok sigara içmeyi yasakladı.

3. Temel cümle ve yan cümlede belirsiz özne (*es, man*) varsa:

Es ist wichtig, dass *man* jeden Abend die Zähne putzt.

Es ist wichtig, jeden Abend die Zähne *zu putzen*.

Her akşam dişleri fırçalamak önemlidir.

Es ist nicht möglich, dass *man* mit so wenig Geld leben kann.

Es ist nicht möglich, mit so wenig Geld leben zu können.

Bu kadar az parayla yaşamak mümkün değildir.

4.3.8.1. Dass Bağlacıyla Kurulan Yan Cümleler ve Bunların Türkçedeki Eşdeğerlilikleri (Nebensätze mit *dass* und ihre Äquivalente im Türkischen)

Almancada *dass* bağlacıyla kurulan yan cümlelerin Türkçedeki karşılıkları; *-mA -dlk*, ve *-AcAk* fiilimsi ekleriyle kurulu isim-fiil veya isim-fiil gruplarıdır, yani isim-fiil yan cümleleridir. Bu fiilimsi ekleri ve bunlara getirilen iyelik eki, hal eki ile kurulu yapılar bağlayıcı (Junktor) görevi görür. Almancada yan cümle *dass* bağlacı ile temel cümleye bağlanırken, Türkçede bu bağlanma şekli bağlayıcı vasıtasıyla gerçekleşir. Ancak zaman açısından farklılıklar ortaya çıkar:

Ich will, dass du mehr studierst / studieren wirst.

Daha çok çalış-*ma-n-ı* istiyorum.

Ich weiß, dass du mehr studierst / studiert hast.

Daha çok çalış-*tığ-ın-ı* biliyorum.

Ich weiß, dass du mehr studieren wirst.

Daha çok çalış-*acağ-ın-ı* biliyorum.

Ancak zaman zarfı kullanımı ile Türkçe cümlelerde oluşan zaman konusundaki tereddüt önemli ölçüde giderilmiş olur:

Ich will, dass du jetzt mehr studierst.

Şimdi daha çok çalış-*man-ı* istiyorum.

Ich weiß, dass du vorher mehr studiert hast.

Önceleri daha çok çalış-*tığ-ın-ı* biliyorum.

Almancada *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleler Türkçedeki karşılıklarıyla değerlendirildiğinde, hem zaman açısından, hem de Türkçede karşılığı olan fiilimsi ekleri açısından farklılıklar gösterir. *-dlk* fiilimsi eki derin yapısında hem şimdiki zamanı, hem de geçmiş zamanı barındırır. *-mA* fiilimsi eki ise derin yapısında geçmiş zaman, geniş

zaman ve gelecek zamanı barındırır. Ancak kullanılacak zaman zarflarıyla hangi zaman olduğu daha belirgin hale getirilebilir. Temel cümlenin fiilinin zamanı, yan cümlenin zamanının da belirlenmesine yardımcı olacaktır.

Es ist unmöglich, dass ich dich liebe / lieben werde.

Seni sev-*me-m* imkânsız.

Es freut mich, dass du mich besuchst.

Beni ziyaret et-*me-n* beni sevindirir.

Es hat mich gefreut, dass du mich besucht hast.

Beni ziyaret et-*me-n* beni sevindirdi.

Anlam açısından da farklılıklar ortaya çıkabilir. Aşağıdaki a) ve b) cümlelerinin Almancadaki karşılığı tektir:

Es war gut, dass ich den Text gelesen habe (Savaşçı, 1998: 124).

a) Metni oku-*ma-m* iyi oldu.

b) Metni oku-*duğ-um* iyi oldu.

-*dlk* sıfat-fiil ekine ilave edilen iyelik eki, hal eki, olumsuzluk eki ve gerektiğinde edat ile oluşturulan fiilimsi bağlayıcıları, isim-fiil (Verbalnomen) gruplarının yanında, Almancadaki zarf tümleci görevi gören birçok yan cümle çeşidini (Adverbialsätze) de karşılar. Türkçede zarf tümleci olan bu fiilimsi yapıların Almancada hangi yan cümleleri karşılayacağı getirilen ekler ve edatlara göre belirlenir.

İsim-fiil (Verbalnomen) :

Er hat bemerkt, dass er Fehler gemacht hat.

Hata yap-*tığ-in-ı* farkettiler.

Zarf-Fiil (Verbaladverb) :

Als er in den Bahnhof ankam, fuhr der Zug schon ab. (temporal)

İstasyona var-*diğ-in-da* tren çoktan hareket etmişti.

Weil ich mich nicht wohl fühlte, ging ich nicht ins Theater. (kausal)

Kendimi iyi hisset-*me-diğ-im için* tiyatroya gitmedim.

So wie Hasan kam, kam auch Mehmet (Savaşçı, 1998: 127) (modal)

Hasan gel-*diğ-i gibi* Mehmet de geldi.

-*dlk* ve -*AcAk* sıfat-fiil ekleri, iyelik ekiyle kullanıldığında yine sıfat olarak görev yapar. Ancak hal eki ilave edildikten sonra artık isim-fiile dönüşür ve bir ismin alabileceği ekleri alır. Hal eki aldıktan sonra artık sıfat-fiilleri karşılayan *Relativsaz* (niteleme cümlesi) olmaktan da çıkar. Diğer yan cümle bağlaçlarıyla kurulan yan cümleleri karşılar.

Das Haus, *das* ich gekauft habe, ist in der Nähe der Schule.

Satın al-*diğ-im* ev okula yakındır.

Das Haus, *das* ich im Juli kaufe / kaufen werde, ist in der Nähe der Schule.

Temmuz ayında satın al-*acak-ım* ev okula yakındır.

Er wusste nicht, *dass* ich das Haus gekauft hatte.

Evi satın ald-*ığ-ım-ı* bilmiyordu.

Er weiß nicht, *dass* ich das Haus im Juli kaufe/kaufen werde.

Evi temmuz ayında satın al-*acağ-ım-ı* bilmiyor.

4.3.9. Sıfat-Fiil Yan Cümleleri (Relativsätze)

Türkçe dilbilgisinde Almandadaki *Relativsatz* terimi karşılayan bir terim ya da cümle türü yoktur. *Relativsatz* terimi Türkçede açıklama cümlesi, ilgi cümlesi, izah cümlesi, niteleme cümlesi (Johanson, 2014), niteleme sıfat işlevli yan tümce (Erkman Akerson ve Ozil, 2015) gibi terimlerle ifade edilmektedir. Biz *Relativsatz* terimini gerektiğinde karşılığını parantez içinde vererek ancak orijinal şekliyle vermeyi tercih ettik ve Türkçe karşılığı

olarak da *sıfat-fiil yan cümleleri* ifadesini kullandık. Zira çalışmamızın yan cümle kısmında fiili çekimsiz yan cümlelerin karşılığının *Relativsatz* olduğunu açıkladık.

Jansky (1981: 112) Hint-Avrupa dillerine mahsus bu cümle yapısını ve Türkçedeki karşılığı olan kullanımı şöyle izah eder:

“*Sıfat olarak kullanılan Partiziplerin Almancaya göre Türkçede çok daha geniş bir kullanım alanı vardır. Bu durum Türkçede ilgi zamiri (Relativpronomen) ve dolayısıyla ilgi cümlelerinin (Relativsätze) olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak Türkçede, kullanımı Hint-Avrupa dillerindeki ilgi zamiri gibi olan, ilgi zamiri ki vardır. Ki'nin kullanımı yazı dilinde ve konuşma dilinde pek yaygın değildir, sadece bazı özel durumlarda kullanılır. Bu nedenle yalın haldeki ilgi zamirini –geçici olarak sadece bu hali dikkate alıyoruz– barındıran Almancadaki ilgi cümleleri (Relativsätze) Türkçede Partizip yapılarıyla (Partizipialkonstruktionen) karşılanmalıdır.*”

Almancada *Relativsätze* (sıfat-fiil yan cümleleri) genellikle bir *Adjektivattribut* (sıfat tamlaması) görevini üstlenir. Lehmann (1984: 45) *Relativsatz*'ların geleneksel olarak sıfat cümleleri olarak da adlandırıldığını ve bunların niteleme cümleleri olduğunu ifade eder. Duden (1998: 759) ise *Relativsatz*'ın *Relativpronomen* (ilgi zamiri) veya *Relativadverb* (soru zarfı) ile kurulan yan cümle olduğunu aktarır. Az da olsa bu cümlelerin *Subjekt* (özne) veya *Objekt* (nesne) görevini de üstlendiği görülür. Bu cümleler, temel cümlede yer alan isim ya da isim yerine kullanılan şahıs zamirine adeta bir bağlaç görevi gören *Relativpronomen* (ilgi zamiri) ile bağlanır. Zielinski (1983: 47) *Relativsatz*'ın sıfat tamlaması olarak temel cümledeki bir isim ya da zamire atıfta bulunduğunu, atıfta bulunulan bu isimin sıfat tamlaması ile açıklandığını ifade eder. *Relativsatz*, bir isme bağlı, onu açıklayan yan cümledir. *Relativsatz*, *Relativpronomen* (ilgi zamirleri) *der, die, das, welcher, welche, welches* veya *Relativadverbien* (soru zarfları) *was, wo, wo, wofür, worüber, v.d.* ile kurulur.

Der alte Mann, *der* auf der Bank sitzt, ist etwa 70 Jahre alt.

Bankta oturan yaşlı adam yaklaşık 70 yaşındadır.

Die Pässe, *die* von dem Polizeibeamten kontrolliert wurden, wurden zurückgegeben.

Polis memur tarafından kontrol edilen pasaportlar geri verildi.

Ich habe eine Wohnung gemietet, *die* in der Nähe der Universitäten ist.

Üniversitenin yakınında bulunan bir daire kiraladım.

Kennst du das Land, *wo* die Zitronen blühen?

Limon ağaçlarının çiçek açtığı ülkeyi biliyor musun?

Die Türkei ist ein Land, *wo* die herrlichsten Früchte wachsen.

Türkiye en güzel meyvelerin yetiştiği bir ülkedir.

Der Lehrer erklärte uns die Regel, *worüber* wir lange diskutiert hatten.

Üzerinde uzun süre tartıştığımız kuralı öğretmen bize açıkladı.

Relativsatz nominal bir cümle ögesine atıfta bulunan ve onu açıklayan cümledir. Relativsatz ve atıfta bulunulan öge birlikte bir cümle ögesi oluştururlar. Almandada Relativsatz ilgi zamirleri (*der, die, das / welcher, welche, welches*) veya soru zarfları (*wo, wie, wann*) ile başlar (Pittner ve Berman, 2010: 103).

Bir isme bağlı olmayan *Relativsatz*, bağımsız *Relativsatz* (*freier Relativsatz*) olarak adlandırılır. Bu cümle ilgi zamirleri (*der, die, das / welcher, welche, welches*) veya soru zarfları (*wer, was, wo, wie, wann, vd.*) ile başlayabilir:

Das ist alles, *was* ich weiß.

Bildiğimin hepsi bu.

Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht.

Bir defa yalan söyleyene inanılmaz.

Wer viel raucht, (*der*) gefährdet seine Gesundheit.

Çok sigara içen sağlığını tehlikeye sokar.

Johanson (2014:111) Almanca örnekler de vererek *Relativsatz*'ın Türkçedeki sıfat-fiilleri karşıladığını ifade eder:

“Bizim aktor cümleleri adıyla gösterdiğimiz Türkçe ilgi cümleleri, fiil soylu sıfat biçimlerine, yani sıfat fiillere dayanır ve sıfat olarak (sıfat-fiil nitelemeleri olarak „ismin tamlayanı“) veya isim olarak (tamlanan durumunda her hangi bir baş öge kullanılmadan „ad“ olarak) işlev görebilirler. Yanan evler gibi bir kuruluş, söylendiği gibi Almancada hem „brennende Häuser“ hem de „die Häuser, die brennen“e tekabül eder. Bu gün Türk dillerinin birçoğunda, soncul ilgi cümlesine sahip, Hint-Avrupa ilgi yapılarına benzeyen ve sondaki yüklemelin ana cümle yüklemleştircisi taşıdığı kalıplar ortaya çıkmaktadır. Bu örnekler çoğunlukla yabancı birleşme örneklerinin kopyaları olarak açıklanmıştır.”

Almancadaki *Relativsatz*'lar, Türkçedeki –An, –AcAk, –dIk, –mİş gibi sıfat-fiil veya sıfat-fiil gruplarıyla karşılanır. Eğer *Relativsatz*'lar yalın haldeki bir *Relativpronomen* (ilgi zamiri) ile başlıyorsa –An veya –AcAk sıfat-fiil ekiyle kurulu sıfat-fiil yapılarını karşılar. Ancak *Relativpronomen* diğer hallerde (Akk., Dat., Gen.) bulunuyorsa veya bir *Präposition* (mit dem, in dem, vs.) ile kullanılıyorsa bu durumda –dIk ve –AcAk sıfat-fiil ekiyle kurulu yapıları karşılar ve –dIk sıfat-fiil ekinden sonra ilgi zamiri bulunur.

das Kind, das weint - ağlayan çocuk

Nom.

der Mann, den wir im Kino gesehen haben - toplantıda gördüğümüz adam

Akk.

die alte Frau, der ich geholfen habe - yardım ettiğim yaşlı kadın

Dat.

der Zug, auf den ich lange Zeit gewartet habe – uzun süre beklediğim tren

mit Präp.

die Stadt, in der ich geboren wurde - doğduğum şehir

mit Präp.

Die Gäste, die ich zum Essen einladen werde –yemeğe davet edeceğim misafirler

Akk.

Relativsatz'ın Kuruluşu: *Relativsatz* bir yan cümledir ve diğer yan cümlelerde olduğu gibi yüklemi sona gider. *Relativsatz*, iki ayrı cümleden birinin niteleme cümlesi olarak temel cümlede ya da üst cümlede yer alan bir isme (Bezugsnamen) bağlanmasıyla oluşturulur. *Relativsatz* temel cümle içerisindeki açıklanacak isme veya onun yerine kullanılan zamire bir *Relativpronomen* (ilgi zamiri) vasıtasıyla bağlanır ve açıklanacak isimden hemen sonra gelir. Dolayısıyla, *Relativsatz* bir isme bağlı olan ve bu ismi bir ilgi zamiri *Relativpronomen* vasıtasıyla açıklayan bir yan cümledir diyebiliriz. *Relativpronomen*, temel cümlede bulunan ve açıklanacak olan bir ismin veya zamirin *Relativsatz*'daki temsilcisidir ve *Relativsatz*'ın başında bulunur.

Der Sessel gehört dem Großvater. Der Sessel steht in der Ecke.

Koltuk dedeme aittir. Koltuk köşede duruyor.

Der Sessel, der in der Ecke steht, gehört meinem Großvater.

Köşede duran koltuk dedeme aittir.

Du hast das Buch, das ich dir geborgt hatte, nicht zurückgegeben.

Relativsatz

Relativpronomen

Sana ödünç verdiğim kitabı geri vermedin.

Relativsatz açıklanacak isimden sonra gelmek üzere temel cümlelerin her hangi bir yerinde (başında, ortasında, sonunda) yer alabilir.

Ich schenke dir das Buch, *das du kaufen willst*.

Satın almak istediğin kitabı sana hediye ediyorum.

Das Auto, *das vor der Schule steht*, gehört dem Schuldirektor.

Okulun önünde duran araba okul müdürüne aittir.

Ich habe die Studentin, *die ihre Hausaufgabe gebracht hat*, nicht gesehen.

Ev ödevlerini getiren öğrenciyi görmedim.

En çok kullanılan *Relativpronomen* bir isim ya da zamiri temsil eden işaret zamirleri *der*, *die*, *das* veya bunların yerine kullanılan *welcher*, *welches*, *welche* ayrıca daha sonra üzerinde duracağımız soru zarflarıdır:

	S i n g u l a r			P l u r a l
	Mask.	Fem.	Neutr.	Für alle drei Artikel
Nominativ	der	die	das	die
Akkusativ	den	die	das	die
Dativ	dem	der	dem	denen
Genitiv	dessen	deren	dessen	deren

	S i n g u l a r			P l u r a l
	Mask.	Fem.	Neutr.	Für alle drei Artikel
Nominativ	welcher	welche	welches	welche
Akkusativ	welchen	welche	welches	welche
Dativ	welchem	welcher	welchem	welchen
Genitiv	dessen	deren	dessen	deren

Mein Vater, *der* morgens früh zur Arbeit geht, kommt müde nach Hause.

Mein Vater, *welcher* morgens früh zur Arbeit geht, kommt müde nach Hause.

Sabahları erkenden işe giden babam eve yorgun geliyor.

Meine Mutter, *die* tagsüber in der Küche arbeitet, bereitet schmackhafte Essen.

Meine Mutter, *welche* tagsüber in der Küche arbeitet, bereitet schmackhafte Essen.

Günboyu mutfakta çalışan annem lezzetli yemekler hazırlar.

Das Kind, *das* im Garten spielt, wäscht sich die Hände vor dem Essen.

Das Kind, *welches* im Garten spielt, wäscht sich die Hände vor dem Essen.

Bahçede oynayan çocuk yemekten önce ellerini yıkarlar.

Die Kinder, *die* im Garten spielen, kommen nach dem Spiel nach Hause.

Die Kinder, *welche* im Garten spielen, kommen nach dem Spiel nach Hause.

Bahçede oynayan çocuklar oyundan sonra eve gelirler.

Eğer *Relativpronomen* yalın halde (Nominativ) ise, bu aynı zamanda *Relativsatz*'ın öznesi durumundadır. Fakat *Relativpronomen* yalın hal dışında herhangi bir halde (Akk., Dat., Gen.) ise veya bir *Präposition* ile kullanılıyorsa, bu durumda *Relativpronomen*'dan sonra özne gelir ve diğer elemanlarla devam edilerek sona giden yüklem ile *Relativsatz* tamamlanmış olur.

Der Tourist, *der* den Topkapi-Palast besichtigt, kommt aus Spanien.

Topkapı Sarayı'nı ziyaret eden turist İspanyadan geliyor

Der Tourist, *den* wir im Park gesehen haben, kommt aus Spanien.

Parkta gördüğümüz turist İspanyadan geliyor.

Der Tourist, *dem* wir bei der Besichtigung geholfen haben, kommt aus Spanien.

Ziyaret esnasında yardımcı olduğumuz turist İspanyadan geliyor.

Der Tourist, *dessen* Freundin Türkisch kann, kommt aus Spanien.

Arkadaşı Türkçe bilen turist İspanyadan geliyor.

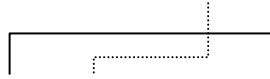
Der Tourist, *mit dem* wir uns lange unterhalten haben, kommt aus Spanien.

Uzun süre sohbet ettiğimiz turist İspanyadan geliyor.

Relativpronomen'in *Genitiv* halde kullanımı: *Genitivde der* ve *das* Artikelli isimler için *Relativpronomen dessen, die* Artikelli isimler ve çoğul *die* için ise *deren* olur.

Relativpronomen'in *Genitiv* şekli olan *dessen* ve *deren*'den sonra kendisine ait olan isim gelir ve bu isim Artikelsiz olarak kullanılır ve önünde bir sıfat varsa Artikeli varmış gibi kabul edilerek sıfat çekimine tabi olur:

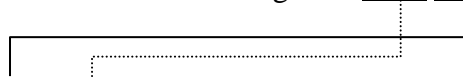
Das ist mein bester Freund. Ich habe dir *das Bild des Freundes* gezeigt

Das ist mein bester Freund, *dessen Bild* ich dir gezeigt habe.

Bu, benim sana resmini gösterdiğim en iyi arkadaşımdır.

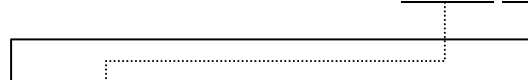
Die Frau wohnt in dieser Wohnung. *Der Sohn der Frau* studiert an der Universität.

Die Frau, *deren Sohn* an der Universität studiert, wohnt in dieser Wohnung.

Oğlu üniversitede kuyan kadın bu eve oturuyor.

Die Studenten sind nicht im Klassensimmer. *Die Bücher der Studenten* liegen auf den Bänken.

Die Studenten, *deren Bücher* auf den Bänken liegen, sind jetzt nicht im Klassenzimmer.

Kitapları sıraların üzerinde olan öğrenciler şimdi sınıfta değildirler.

Eğer isim *Possessivpronomen* (iyelik zamiri) ile geçiyorsa, *Relativpronomen*'in Genitiv şekli kullanılır:

Herr Yılmaz ist ein Arbeiter. *Seine Söhne* studieren an der Universität.

Herr Yılmaz ist ein Arbeiter, *dessen Söhne* an der Universität studieren.

Sayın Yılmaz çocukları üniversitede okuyan bir işçidir.

4.3.9.1. Soru Zarflarıyla Relativsatz'lar (Relativsätze mit Relativadverbien)

- a) Soru Zarfları wo, wohin, woher ile Relativsatz'lar (Relativsätze mit wo, wohin, woher)

Artikelsiz yer adları geçiyorsa, bir *Präposition* ile birlikte kullanılan *Relativpronomen* (in dem, an dem, vb.) yerine *Relativadverbien* (wo, wohin, woher) kullanımına ihtiyaç duyulur.

Ich sehne mich nach meiner Heimat, *in der* ich geboren bin.

Ich sehne mich nach meiner Heimat, *wo* ich geboren bin.

Doğduğum (yer olan) memleketimi özledim.

In dem Land, *aus dem* ich komme, erlebt man vier Jahreszeiten.

In dem Land, *woher* ich komme, erlebt man vier Jahreszeiten.

Benim geldiğim ülkede dört mevsim yaşanır.

- b) Wo (r) + Präposition (worauf, worüber, womit, woran) ile Relativsatz (Relativsatzem mit wo (r) + Präposition (worauf, worüber, womit, woran))
Bunlarla kurulu *Relativsatz*, temel cümledeki bir cümle ögesine veya temel cümlelerin tümüne atıfta bulunur.

Er hat mir die Bücher gebracht, *worum* ich ihn gebeten hatte.

Rica ettiğim kitapları getirdi.

Er tat etwas, *womit* ich nicht einverstanden war (Zielinski, 1983: 60).

Rıza göstermediğim bir şey yaptı.

Der Lehrer erklärte uns die Regel, *worüber* wir lange diskutiert hatten.

Öğretmen üzerinde uzun süre tartıştığımız kuralı açıkladı.

4.3.9.2. Bağımsız Relativsatz'lar (Freie Relativsätze)

Bu cümleler cümlelerin bir ögesine bağlı olan, onları açıklayan cümleler değildir. Pittner ve Berman (2010: 104) bu cümleleri şöyle izah eder: "Açıklanacak isme dayalı bir *Relativsatz* niteleme cümlesi iken, yani cümle ögesinin bir bölümü iken, bağımsız *Relativsatz*'ın bizzat kendisi cümle ögesidir." *Relativsatz*'ın başında da yer alabilen bu *Relativadverb*'ler belirsiz şahıslara atıfta bulunurlar. Bunlara kalıplaşmış ifade şeklinde sıkça raslanır. Bu tür cümlelerde *Relativsatz* temel cümle (Hauptsatz)den önce gelir ve temel cümle *der, den, dem, dessen* ile başlar.

Wer das tut, (der) hat die Folgen zu tragen.

Bunu yapan sonuçlarına katlanmak zorundadır.

Wen ich sehe, (den) grüße ich.

Gördüğümü selamlarım.

Wem nicht zu raten ist, dem ist nicht zu helfen.

Öğüt dinlemeyene yardım edilemez.

Wessen Brot ich esse, dessen Lied ich singe.

Kimin ekmeğini yersen onunu şarkısını söylerim.

4.3.10. Infinitif ve Partizip Grupları (Infinitiv- und Partizipialgruppen)

Bunlar partisipler (Partizipien) ve mastarlar (Infinitive)dır. Pittner ve Berman (2010: 107) bu yapıları örnekler vererek şöyle tanımlar: “Çekimsiz fiilli cümleler çekimsiz fiilleri barındırırlar. Çekimsiz fiilli cümleler ya bağlaçsız kurulurlar, ya da Infinitif bağlaçları (Infinitivkonjunktionen) (*an*)statt, *ohne*, *um* ile kurulurlar.

a. Er versprach, zu essen.	Yemek yemeye zöz verdi.
b. Er ging weg, ohne zu essen.	Yemek yemeden gitti.
c. Er ging weg, anstatt zu essen.”	Yemek yemek yerine gitti.

Infinitiv ve *Partizip* yapıları çekimli fiil özellikleri açısından eksiktirler. Bunların özneleri yoktur. Yüklemeleri çekimli bir fiil değildir. Yüklemi çekimli bir fiilden değil, çekimsiz fiillerden, yani *Infinitiv* veya *Partizip* şekillerinden oluşur. Ancak Infinitiv ve Partizip yapıları söylem ve söz dizim açısından ayrı bir yere sahiptir.

Es ist notwendig, eine Fremdsprache *zu lernen*.

Bir yabancı dil öğrenmek gerekir.

Ich habe angefangen, Englisch *zu lernen*.

İngilizce öğrenmeye başladım.

Ich habe vergessen, die Fenster *zu schließen*.

Pencereleri kapatmayı unuttum.

Infinitiv yapılar (Infinitivkonstruktionen) ve *Partizip* yapılar (Partizipkonstruktionen), sözdizimsel iç yapılarına istinaden sadece cümle ögesi analizlerinde değil gramerlerde de esas itibariyle cümle olarak değerlendirilir (Welke, 2007: 42). Welke (2007: 43) yan cümlemsi, yan cümleye benzer (nebensatzähnlich) olarak da adlandırılan *Infinitiv* ve *Partizip* yapılarının cümle statüsünde olduğunu, bu şekilde analiz edilmesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca yan cümlenin adından da anlaşılacağı gibi tam bir cümle olmadığını, zira yan cümlenin semantik olarak tek başına bağımsız bir cümle olmadığından dolayı cümle kriterleri açısından önemli bir eksikliğinin olduğunu ve *Infinitiv* ve *Partizip* gruplarının da bu özellikleri taşıdığını vurgular.

Almancada *Infinitiv* ve *Partizip* yapıları farklı değerlendirilmelere tabi tutulmaktadır. Bu iki grubun hangi yapıda değerlendirileceği Türkçe ve Almancadaki cümle yapılarını karşılaştırma açısından önem arz etmektedir. Zira bu iki grubun Türkçedeki karşılığı filimsilere denk gelmektedir. Özellikle *Partiziplerin* Almancada cümlenin bir ögesi olarak mı, yoksa yan cümle olarak mı değerlendirildiği, bu iki dilin karşılaştırılması açısından kritik bir noktadır. Jung (1980: 37-38) bu iki grubu şu şekilde açıklamaktadır:

„Cümlede tümleş (Objekte) ya da zarf grubu görevleriyle yer alan Infinitiv ve Partizipler cümle içerisinde bir öge oluştururlar. Bunlar basit cümle ile yan cümle arasında sentaktik bir yapı olarak yer alırlar; bunlar yan cümleye benzer yapılardır. Bağlı buldukları üst cümleyle birlikte bunlar da birleşik cümle oluşturmaktadır. Kısaltılmış yan cümleler (verkürzte Nebensätze) terimi tarihsel süreç açısından incelendiğinde aslında doğru kullanılmış bir terim değildir; zira bunlar yan cümlelerden oluşmuş yapılar değildir. Infinitiv ve Partizip grupları şu yönleriyle yan cümlelerden ayrılır:

- Infinitiv ve Partizip gruplarında yapının çekirdeğini, çekimli fiil (konjugierte Verbform) yerine çekimsiz fiil (infinitive Verbform) oluşturur ve bunun sonucunda fiil kategorileri fiilin çekimlenmiş şekliyle mevcut olması gereken kişi, tekil çoğul, zaman ve kip ifade edilmez.

- Modal fiiller (Modalverben) de sınırlı olarak Infinitiv ve Partizip grupları olarak kabul edilir.

- Bu gruplarda bir özne yoktur ve buna istinaden Infinitiv ve Partizip gruplarının içeriği, bu grupların dışında, genellikle üst cümlede bulunan bir olaya veya duruma (ontolojik özne) atıfta bulunur.

- Daha çok yan cümle olarak mevcut olan bu gruplarda bağlaç bulunmaz ve bu nedenle özellikle *Partizip* gruplarında üst cümleyle ilgili semantik bağıntının tek anlamlı şekli (örneğin zaman, şekil, sebep) istemli ya da istemsiz olarak ihmal edilir (kullanılmaz)“

Infinitiv yapılar Türkçede daha çok –mA ve –mAk ile kurulu isim-fiilleri (isim-fiil yan cümlelerini) karşılar:

Hasan bemüht sich, Chinesisch *zu lernen* (Sarı, 2014: 54).

Hasan Çince öğrenme-ye çalışıyor.

Ayşe hat es aufgegeben, Chinesisch *zu lernen* (Sarı, 2014: 54).

Ayşe Çince öğrenmek-ten vazgeçti.

Nichts *zu verstehen* ärgert mich (Eisenberg, 2013:353)

Hiçbirşey anlama-mak beni korkutuyor.

4.3.10.1. Partizipler / Sıfat-Fiiler (Partizipien)

Duden (2003: 1186) *Partizip*'i; fiil ile sıfat arasında bulunan sıfat-fiil olarak tanımlamaktadır. Jung (1980: 198) ise *Partizip*'in; ortaya çıkışı, kuruluşu ve kullanımına göre sıfat ile fiil arasında yer aldığını söyler. *Partizip*'in bu kısa tanımları, Türkçedeki sıfat-fiil tanımlarından bazılarında da uyan; hem fiil hem de sıfat özelliğe gösteren fiil şekli olarak ortaya çıkmaktadır.

Almancada *Partizip*; *Partizip-Präsens* (*Partizip I*) ve *Partizip-Perfekt* (*Partizip II*) olarak ikiye ayrılır. Eisenberg (2013:343) bunları şöyle açıklar: “*Partizip*'in dışında bir başka cümle ögesi mevcut ise ancak bu durumda bir *Partizip* yapısından (*Partizipialkonstruktion*) bahsedilebilir. *Partizip* yapılar, en az bir başka tümleç veya tamlama ile genişletilmiş çekimsiz fiil şekilleri olan *Partizip I* (geniş zaman ortacı) ve *Partizip II* (geçmiş zaman ortacı) dır.”

Partizip-Präsens: Türkçede *Partizip-Präsens* (şimdiki zaman ortacı) fiillerin kök şeklinin sonuna –en eki getirilerek oluşturulur. Almancada ise fiillerin Infinitiv şeklinin sonuna –d gerilerek oluşturulur. Ancak Almancada *Partizip-Präsens* yerine *Relativsatz* da

kullanılabilir. *Relativsatz*'ın başında yer alan *Relativpronomen Nominativ* veya *Genitiv* halde bulunur.

Partizip I: das weinende Kind - ağlayan çocuk

Relativsatz: das Kind, das weint - ağlayan çocuk.

Partizip I: dessen Sohn an der Universität studierende Arbeiter -

Relativsatz: der Arbeiter, dessen Sohn an der Universität studiert.

oğlu üniversitede okuyan işçi

Ancak *Relativpronomen* ismin diğer hallerinde veya *Präposition*larla kullanılıyorsa, *Relativsatz*'ın Türkçedeki karşılığı şimdiki zaman ortacı (Partizip-Präsens) değil, *-dik* sıfat-fiil ekiyle kurulu yapılar (*dik+şahıs eki+çoğul eki*) olur:

der Student, den Sie zum Essen eingeladen haben

yemeğe davet et-*tiğ-in-iz* öğrenci

der Verletzte, dem ich bei dem Unfall geholfen habe.

kazada yardım et-*tiğ-im* yaralı

der Schulleiter, mit dem Sie in der Versammlung gesprochen haben.

Toplantıda konuş-*tuğ-un-uz* okul müdürü

der Zug, auf den ich seit einer hlaben Stunde warte

yarım saattir bekle-*diğ-im* tren

Türkçede *-AcAk* ile yapılan gelecek zaman ortacının (Partizip-Futur) Almandadaki karşılığı; gelecek zamanda kurulan bir *Reativsatz* veya zaman zarfı (Zeitadverb) olabilir:

yarın gel-*ecek* misafirler

die Gäste, die morgen kommen werden.

gelecek yıl Viyana Üniversitesinde öğrenim gör-ecek öğrenciler

die Studenten, die nächstes Jahr an der Universität Wien studieren werden.

-*dlk* ve -*AcAk* sıfat-fiil ekleri, sonlarına aldıkları şahıs ve hal ekleriyle isimleşerek diğer isimlerle (kendi öznesiyle) isim tamlaması kurabilirler. Bu durumda *dass* bağlacıyla kurulan yan cümleleri karşılarlar. Aygün (2007: 50) bunu şöyle açıklar: “Türkçedeki isim-fiiller (Verbalnomen) ve sıfat-filler (Partizipien) Almancadaki *dass* bağlacı ile kurulan yan cümleleri ve ilgi cümlelerini (Relativsätze) temsil eder ve bunlar ayrıca uygun sıfat fiiller vasıtasıyla ifade edilir.”

Dersin başla-*diğ-in-ı* bilmiyordum.

Ich wusste nicht, *dass* der Unterricht beginnt.

Ali'nin yurt dışında bir üniversitede *oku-duğ-un-u* duydum.

Ich habe gehört, *dass* Ali im Ausland an einer Universität studiert.

Partizip-Perfekt: *Partizip-Perfekt* geçmiş zamanı ifade eden sıfat-fiil yapısıdır ve fiillerin *Partizip-perfekt* şekillerinden oluşur. Cümlede sıfat, zarf veya isim göreviyle yer alabilir. Jung (1980: 200). *Partizip-Perfekt*'in her zaman bitmiş bir durumu ifade ettiğini ve geçişli fiillerde passiv anlam ortaya koyduğunu söyler. *Partizip-Präsens*'de olduğu gibi *Partizip-Perfekt*'te de bunu karşılayan *Relativsatz* kullanılabilir:

Relativsatz: die Vase, die gebrochen ist

Partizip I: die gebrochene Vase - kırılan vazo

Relativsatz: der Wagen, der vor einer Woche gestohlen war

Partizip I: der vor einer Woche gestohlene Wagen - bir hafta önce çalınan araba

Buradan şunu anlıyoruz; Almancada yan cümle *Relativsatz*'ın bir başka şekli, alternatif şekil diyebileceğimiz *Partizip* karşılığı şeklindeki oluşumu, Türkçedeki sıfat-fiil gruplarıyla neredeyse bire bir örtüşmektedir. Bu yapılar *quasiproposyon* (cümlemsi, cümleye benzer yapılar) olarak da adlandırılmaktadır. Jung'un bu açıklamasında da,

aslında çekimli bir fiili bulunmayan, cümlenin bir ögesi olarak görev yapan Almancadaki *Partizip* yapılarının, Türkçedeki fiilimsi yapılarda olduğu gibi yan cümleye benzer yapılar (nebensatzsatzähnlich) olduğu vurgulanmaktadır.

Sehen Sie die Katze, die unter dem Tisch schläft?

Relativsatz

Sehen Sie die unter dem Tisch schlafende Katze?

Partizip

Masanın altında uyuyan kediyi görüyor musunuz?

Die *auf dem Tisch stehende Lampe* habe ich neulich gekauft.

Masanın üzerinde duran lambayı geçenlerde satın aldım.

Türkçedeki sıfat-fiil eklerinin Almancada hangi cümleleri karşıladığını aşağıdaki tablo ile gösterebiliriz:

Tablo 3
Türkçedeki Sıfat-Fiil Ekleri ve Almancadaki Eşdeğerlilikleri

Sıfat-Fiil Eki	Cümle Türü	Örnek Cümle
-An	Relativ-/Partizipialsatz (Partizip-Präsens)	Die Kinder, die im Garten spielen. die im Garten spielenden Kinder bahçede oynayan çocuklar
-miş	Relativ-/Partizipialsatz (Partizip-Perfekt)	Das Formular, das ausgefüllt ist. das ausgefüllte Formular doldurulmuş Form
-AcAk	Relativsatz/Zeitadverb	Das Jahr, das kommen wird. nächstes Jahr gelecek yıl
-dik	1. Relativsatz 2. dass-Satz (Verbalnomina)	1. der Mann, den ich gesehen habe. gördüğüm adam 2. Ich habe gesagt, dass ich den Mann gesehen habe. Adamı gördüğümü söyledim.

BÖLÜM 5: ALMANCADA ZARF CÜMLELERİNİN SEMANTİK OLARAK SINIFLANDIRILMASI (SEMANTISCHE KLASSEN DER ADVERBIALSÄTZE)

5.1. Zaman Cümleleri (Temporalsätze)

Temporalsätze (zaman cümleleri) temel cümle ile yan cümle arasındaki zaman bağıntısını ortaya koyan cümlelerdir. Zaman açısından temel cümlenin eylemi yan cümlenin eylemine göre ortaya konur. Duden (1998: 795) *Temporalsätze* (zaman cümlelerini) temel cümlenin ifadesini zaman yönünden ortaya koyan yan cümleler olarak tanımlar. Kullanılan bağlaçlar ve fiilin zamanıyla bir veya birden fazla eylem ve yan cümlenin eyleminin süresi, sürenini sınırlılıkları, başlama bitiş zamanları ifade edilir. Bu cümleler; *wann?* (*nezaman?*), *bis wann* (*ne zamana kadar?*), *seit wann?* (*ne zamandan beri?*), *wie lange?* (*ne kadar zaman?*), *wie oft?* (*kaç defa?*) gibi sorulara cevap verir. Temel cümle ile yan cümle arasındaki zaman bağıntıları *Gleichzeitigkeit* (eş zamanlılık), *Vorzeitigkeit* (ön zamanlılık) ve *Nachzeitigkeit* (art zamanlılık) açısından değerlendirilir. Bunlar ifade edilirken Almandadaki temel cümlelerde ve yan cümlelerde eş zamanların (*Gleichzeitigkeit*) ve farklı zamanların kullanıldığı görülür. Bu zaman bağıntıları Almandada çekimli fiilli yan cümlelerle ifade edilirken, Türkçede fiilimsi yapılarla (isim-fiil, zarf-fiil) veya edatlarla bağlantılı kullanılan fiilimsilerle ifade edilir. Almandada zaman bağıntılı yan cümleler temel cümleye bir bağlaç vasıtasıyla bağlanırken, bunlar Türkçede bağlayıcı (Junktor) olarak görev yapan fiilimsi ekleri vasıtasıyla bağlanır. Bu bağlanma şekillerini Aygün (2001: 81) şöyle izah eder: “Almandada zaman bağlaçları (temporale Konjunktionen) zaman bildiren birleşik cümleleri (temporale Nebensätze) bağlar. Bu birleşik cümleler Almandada bağlaçlar vasıtasıyla kurulmasına rağmen, bunlar Türkçede isim-fiil ve zarf-fiil yapıları ile karşılanır.”

Helbig ve Buscha (2005: 600) bu zaman bağıntılarını ve bağlaçları şöyle açıklar:

“Temporalsatz (zaman cümlesi), temel cümlenin eyleminin ne zaman gerçekleştiğini ortaya koyar. Yan cümle, yan cümlenin temel cümle ile ilişkisi içerisinde temel cümledeki

Olay ile yan cümledeki olayın eş zamanlılığını, ön ya da art zamanlılığını (öncelik sonralık) gösterir. Zaman cümleleri, ilgi arz eden bu zaman bağıntılarının yanı sıra başka özel zaman ifadelerini de ortaya koyar. Bunlar, olayın süre ve oluş zamanına göre, bir defa ve birden

fazla tekrarlanmasına göre başlangıç ve bitimine göre ayırt edilir. Bu değişik zaman bağıntıları, zaman cümlelerinin kuruluşunu sağlayan farklı yan cümle bağlaçları ile ifade edilir.”

Zaman bildiren (temporal) yan cümlelerin tanımı için üç temel bağıntı ortaya konur. Bunlar, hareket noktası olarak yan cümle dikkate alınmak suretiyle; eş zamanlılık (Gleichzeitigkeit), ön zamanlılık (Vorzeitigkeit) ve art zamanlılık (Nachzeitigkeit) olmak üzere üç zamanlı bağıntıdır. Örneğin ön zamanlılıkta (Vorzeitigkeit), yan cümlede geçen olayın zaman açısından temel cümlede geçenden önce olması gerekir. Duden (1998: 795) zaman bağıntısı ortaya koyan bu yan cümle bağlaçlarını aşağıdaki şekilde gruplandırmaktadır:

Gleichzeitigkeit (eş zamanlılık) gösteren yan cümle bağlaçları: *während, indem, indes, indessen, solange, sobald, sowie, sooft, als, wie, wenn.*

Vorzeitigkeit (ön zamanlılık) gösteren yan cümle bağlaçları: *nachdem, als, seit, seitdem, sobald, sowie, wenn.*

Nachzeitigkeit (art zamanlılık) gösteren yan cümle bağlaçları: *bis, bevor, ehe.*

5.1.1. Eş Zamanlılık (Gleichzeitigkeit)

Zaman bakımından yan cümlenin eylemi ile temel cümlenin eyleminin aynı anda olduğu cümlelerdir. Duden (1998: 797) zaman bildiren birleşik cümlelerde, eş zamanlılığın iki farklı şekilde verilebileceğini ifade eder:

1. Yan cümlenin eylemi zaman bakımından temel cümlenin eylemine paralel olarak ortaya çıkar.

Während er schrieb, gingen wir spazieren.

O yazı yazdığı esnada biz gezmeye gittik.

2. Zaman bakımından kısa süreli bir olay zaman bakımından uzun süreli bir olayın içerisinde yer alır.”

Als wir zu Abend aßen, klopfte es plötzlich.

Biz akşam yemeğini yerken birden kapı çaldı.

Als: *Als* bağlacı ile kurulan yan cümleler geçmiş zamanı ifade eder. Hem temel cümlede, hem de yan cümlede geçmiş zamanlar kullanılır. Genellikle her iki cümlenin de fiil aynı zamanda bulunur, yani eş zamanlıdır.

Als ich noch 6 Jahre alt war, lebten wir auf einem Dorf.

Ben henüz altı yaşındayken biz bir köyde yaşıyorduk.

Als ich ihn kürzlich besuchte, war er schon krank (Jude, 1957: 259)

Geçen gün onu ziyaret ettiğimde hala hastaydı.

Als wir am Sonntag im Theater waren, haben wir unseren Lehrer getroffen (Shulz ve Griesbach, 1982: 283).

Pazar günü Tiyatrodayken öğretmenimize rastladık.

Almancada *als* bağlacıyla kurulan yan cümleler, Türkçede zarf-fiil ekleri *-ken*, *-Inca* ve sıfat-fiil eki *-dik* ve buna eklenen iyelik ve hal ekleriyle ifade edilir.

als ich ihn kürzlich besuchte - geçen gün onu ziyaret et-tiğ-im-de

Als bağlacı ile kurulan yan cümlelerde bir artlık-önlük (Nachzeitigkeit-Vorzeitigkeit) de olabilir. Yani temel cümlenin ve yan cümlenin zamanları farklı olabilir.

Als wir das Haus erreicht hatten, fing es an zu regnen.

Eve vardığımızda yağmur yağmaya başlamıştı.

Verilen örnekte yan cümlenin eyleminin bittiği anda temel cümlenin eylemi başlamaktadır.

Als bağlacıyla kurulan yan cümleler Türkçede geniş zaman ekindene sonra gelen *-ken* zarf-fiil eki ve *-dik* sıfat-fiil ekine eklenen iyelik eki ve hal ekleriyle oluşturulan zarf-fiil yapılarıyla ifade edilir:

fiil kökü-(I)r-ken:

Als die Kinder im Garten spielten, saßen wir unter einem Baum.

Çocuklar bahçede oyna-r-ken, biz de bir ağacın altında oturduk.

fiil kökü-dIk+iyelik eki+hal eki -dA (dIk+In+dA):

Als Benzinmotor erfunden war, wurde des erste Flugzeug gebaut.

Benzinli motor bulun-*duğ+un+da* ilk uçak yapıldı.

fiil kökü-dIk+iyelik eki zaman:

Als ich mein Studium beendete, war ich 22 Jahre alt.

Yükseköğrenimimi bitir-*diğ+im zaman* 22 yaşındaydım.

während: *während* bağlacı ile kurulan yan cümlelerde, yan cümlenin eylemi zaman bakımından temel cümlenin eylemine paralel olarak gelişir. Yan cümle ve temel cümlenin eylemleri eş zamanlıdır. Bu cümleler Almancada bütün zamanlarda kurulabilir.

Während der Lehrer die Regel erklärt, hören die Schüler aufmerksam zu.

Während der Lehrer die Regel erklärte, hörten die Schüler aufmerksam zu.

Während der Lehrer die Regel erklärt hat, haben die Schüler aufmerksam zugehört.

Während der Lehrer die Regel erklären wird, werden die Schüler aufmerksam zuhören.

Öğretmen kuralı anlatırken, öğrenciler dikkatle dinliyorlar / dinliyorlardı / dinlediler / dinleyecekler.

Während der Vater im Wohnzimmer seinen Kaffee trinkt, arbeitet die Mutter in der Küche.

Baba oturma odasında kahvesini içerken, anne mutfakta çalışıyor.

Während ich im Wartesaal auf den Arzt wartete, las ich viele alte Zeitungen und Zeitschriften.

Bekleme salonunda doktoru beklerken birçok eski gazete ve dergiyi okudum.

Während der Lehrer eine Frage stellte, antwortete er sofort.

Öğretmen bir soru sorduğunda o hemen cevap verirdi.

Während bağlacı genellikle zaman bildiren birleşik cümlelerde kullanılır, ancak ayrıca zıtlık bildiren (adversativ) birleşik cümlelerde de kullanılabilir.

Während Richard sehr nervös ist, ist sein Bruder ein sehr ruhiger Mensch (Schulz ve Griesbach, 1982: 315)

Richard çok sinirli olmasına karşın, kardeşi çok sakin bir insandır.

Türkçede *-Ir* geniş zaman ekinden sonra getirilen *-ken* zarf-fiil eki ile kurulu yapılarla, *-dlk* sıfat-fiil eki, iyelik eki ve hal eki da (dlk+In+dA) yapısıyla ve dık sıfat-fiil eki, iyelik eki ve esnada/sırada edatı (dık + iyelik eki + esnada/sırada) ile kurulu yapılarla ifade edilir.

fiil kökü-ken:

Während mein Vater seinen Kaffee trinkt, liest er tägliche Zeitungen.

Babam kahvesini iç-*er-ken* günlük gazeteleri okur.

-dlk sıfat-fiil eki+iyelik eki+hal eki (dlk+In+dA):

Während der Patient operiert wurde, wartete seine Frau vor der Opetationssaal.

Hasta amiliyat edil-*diğ-in-de* eşi ameliyathanenin önünde bekliyordu.

-dlk sıfat-fiil eki+iyelik eki+ esnada/sırada (dlk+I+sırada):

Während er sich in Europa aufhielt, lernte er neue Sprachen.

Avrupada bulun-*duğ+u sırada* / *esnada* yeni diller öğrendi.

wenn: *wenn* bağlacı Almancada çok yönlü kullanımları olan bir bağlaçtır. Bir yandan *temporale Nebensätze* (zaman bildiren yan cümleler) kurarken, diğer yandan *konditionale Nebensätze* (şart bildiren yan cümleler) ve *irreale Wunschsätze* (dilek-şart cümleleri) kurar.

Wenn bağlacı ile kurulan yan cümleler; geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zamanda kurulabilir. Zaman bildiren yan cümle olarak geniş zaman ve gelecek zamanda bir kez

olabilecek olaylar için kullanılır. Ancak geçmiş zamanda bir kez yaşanan olaylar için *als* bağlacı, birden fazla tekrar eden olaylar için ise (*immer*) *wenn* bağlacı kullanılır. Geçmiş zamandaki kullanımında birden çok tekrar eden olayları nitelemek için *immer*, *setets* (hep, her zaman) zaman zarfları kullanılır.

Wenn ein Türke 18 Jahre alt ist, wird er Soldat.

Bir türk 18 yaşına geldiğinde asker olur.

Wenn die Kinder sieben Jahre alt sind, müssen sie die Grundschule besuchen.

Çocuklar altı yaşına geldiğinde ilkokula gitmek zorundadırlar.

Wenn wir wochenendes Zeit hatten, machten wir immer einen Spaziergang.

Hafta sonları vaktimiz olduğunda hep bir gezinti yapardık.

Türkçede, *-Inca* zarf-fiil eki ile kurulu zarf-fiillerle; *-dik* sıfat-fiil eki, iyelik eki ve hal eki (*dIk+In+dA*) kurulu yapıyla; veya *-dik* sıfat-fiil eki, iyelik eki zaman (*-dIk+iyelik eki+zaman*) birleşik zarf-fill ile kurulu yapılarla ifade edilir.

-Inca:

Wenn der Frühling kommt, kehren die Schwalben zurück.

Yaz gel-*ince* kırlangıçlar geri dönerler.

-dik sıfat-fiil eki+iyelik eki+hal eki –*dA* (*dIk+In+dA*):

Wenn ich wenig schlafe, habe ich Kopfschmerzen.

Az uyu-*duğ-um-da* başım ağırır.

-dik sıfat-fiil eki+iyelik eki zaman (*-dIk+iyelik eki zaman*):

Wir werden über die Angelegenheit sprechen, wenn du mich besuchst.

Beni ziyarete geldiğin zaman mesele hakkında konuşuruz (Jude, 1957: 259).

solange: *solange* bağlacı devam eden bir süreci ifade eder. Temel cümlede ve yan cümlede eylemler aynı anda devam etmekte ve bitmektedir.

Er wohnte im Internat, solange er das Gymnasium besuchte (Helbig ve Buscha, 2005: 600).

Liseye gittiği sürece öğrenci yurdunda kaldı.

Solange sie Fieber hat, muss sie im Bett bleiben (Zielinski, 1995: 159).

Ateşi olduğu müddetçe yatakta yatmak zorundadır.

Solange du nicht arbeitest, bekommst du schlechte Note.

Çalışmadığın sürece kötü not alırsın.

Türkçede, *-dlkçA* zarf-fiil eki; *-dlk* sıfat-fiil eki, iyelik eki ve sürece/müddetçe (*-dlk* + iyelik eki + sürece/müddetçe) ile kurulu birleşik zarf-fill yapılarıyla ifade edilir.

-dlkçA

Solange ich Gelegenheit finde, besuche ich Konzerte.

Fırsat bul-*dukça* konserlere giderim (Ersen-Rasch, 2011: 216).

-dlk sıfat-fiil eki, iyelik eki ve sürece/müddetçe (*-dlk* + iyelik eki + müddetçe /süreçe):

Solange es regnet, müssen wir unter einem Baum warten.

Yağmur yağ-*dığı+ı sürece* bir ağacın altında beklemek zorundayız.

Sobald / sowie / kaum dass: Bu bağlaçlarla birbirinden bağımsız olarak gelişen aynı anda, art arda gerçekleşen olaylar ifade edilir. Yan cümlenin eylemi biter bitmez ardından temel cümlenin eylemi başlar. Temel cümle ve yan cümlenin eylemlerindeki zaman bağıntıları farklı şekillerde ortaya çıkabilir:

Nebensatz

Hauptsatz

Präsens

Präsens/Futur

Präteritum

Präteritum

Perfekt Präsens/Futur

Plusquamperfekt Präteritum

Sowie er uns sah, lief er weg.

Bizi görür görmez oradan uzaklaştı.

Rufe mich an, sobald du zu Hause angekommen bist!

Eve varır varmaz beni ara!

Sobald / Sowie ich angekommen war, ging ich in mein Hotelzimmer (Zielinski, 1983: 164).

Varır varmaz oteldeki odama gittim.

Sobald ich die Einzelheiten erfahre, werde ich euch den Hergang genau schildern (Jude, 1957: 259).

Ayrıntıları öğrenir öğrenmez olayı size detaylı bir şekilde anlatırım/ anlatacağım.

Sobald der Präsident in den Saal kam, begann das Konzert (Schulz ve Griesbach, 1982: 307).

Başkan salona gelin gelmez konser başladı.

Kaum dass ich eingeschlafen war, wurde ich durch ein Geräusch geweckt (Zielinski, 1983: 164).

Uykuya dalar dalmaz bir gürültü ile uyandım.

Almancada “sobald” bağlacı ile kurulan yan cümleler, Türkçede *-Ir –mAz* zarf-fiil eki ile kurulu yapılarla da ifade edilir.

Sobald ich meine Arbeiten erledige, komme ich in den Garten.

İşlerimi bitir-*ir* bitir-*mez* bahçeye gelirim.

Sobald der Lehrer in die Klasse eintrat, schwiegen alle Schüler.

Öğretmen sınıfa gir-*er* gir-*mez* bütün öğrenciler sustu.

Sobald der Regen aufgehört hatte, gingen wir weiter.

Yağmur *din-er din-mez* yola devam ettik.

Indem: *Während* ve *als* bağlaçları gibi kullanılır. Ancak *indem* bağlacıyla kurulan birleşik cümlelerde süre açısından bir kısıtlılık söz konusudur; belirli kısa bir süreyi kapsar. Genellikle geçmiş zamanda kullanılır. Hem zaman (temporal) hem de tarz şekil (modal) özellikler ifade edilir.

Indem wir über ihn sprachen, kam er herein.

Onun hakkında konuştuğumuz sırada içeri girdi.

Indem er da saß und schlief, wurde ihm die Tasche gestohlen.

Orada oturup uyuduğu sırada çantası çalındı.

Almancada *indem* bağlacıyla kurulu yan cümleler, Türkçede *-ArAk* zarf-fiil ekiyle veya *-mAk* suretiyle, *-dİĞI esnada / sırada* birleşik zarf-fiil ekiyle kurulu fiilimsi yapılarla karşılanır.

-ArAk:

Er grüßte mich, *indem* er lächelte.

Gülümse-*yerek* beni selamladı.

-mAk suretiyle:

Man kann das Ziel erreichen, indem man viele arbeitet.

Çok çalış-*mak suretiyle* hedefe ulaşılabilir

-dİĞI esnada / sırada:

Indem der Mann sich bückte, fiel ihm der Schlüssel aus der Tasche.

Adam eğil-*diği sırada* anahtar cebinden düştü.

Sooft / sooft als: Düzenli bir şekilde tekrar edilen olayların ifade edilmesinde kullanılan bir bağlaçtır. Türkçede *-dİkçA* zarf-fiil eki veya her *-fiil kökü*, *Iş isim fiil eki*, *iyelik eki*, *hal eki* (fiil kökü-*Iş+iyelik+dA*) birleşik zarf-fiil yapılarıyla karşılanır.

–dikçaA:

Er bittet mich um Geld, *sooft* er mich sieht.

Beni gör-*dükçe* benden para rica eder.

Sooft ich die Studenten sehe, erinnere ich mich an meine Jugendzeit.

Öğrencileri gör-*dükçe* gençliğimi hatırlarım.

her fiil kökü-Iş+iyelik+dA (her –Iş+ın+da):

Sooft er kommt, bringt er Blumen mit.

Her gel-*iş-in-de* çiçek getirirdi.

5.1.2. Ön Zamanlılık (Vorzeitigkeit)

Zaman bakımından yan cümlenin eylemi temel cümlenin eyleminden önce gerçekleşir. Yan cümlenin eylemi bittikten sonra temel cümlenin eylemi başlar. Zaman bağıntısının ön plana çıktığı cümlelerdir. Yan cümledeki eylem kesin bir bitmişlik ifade eder, mutlaka geçmiş zamanda kurulur.

Nachdem: *Nachdem* bağlacı Almancada zaman bağıntılarını ön plana çıkararak bir bağlaçtır. Plusquam-Perfekt (-mişti geçmiş zaman)‘in anlatımında önemli rol oynayan ve bu zamanın ifadesinin en iyi şekilde ortaya konabildiği bir bağlaçtır. Zira *nachdem* bağlacı ile kurulan yan cümlenin eylemi, temel cümlenin eyleminden önce olmaktadır ve bu eylem bittikten sonra temel cümlenin eylemi başlamaktadır. Öncelik-sonralık bağıntısının en belirgin şekilde verilebildiği birleşik cümle yapısı ortaya çıkmaktadır. Almancada *nachdem* bağlacı ile kurulan yan cümle ve bu cümlenin bağlı olduğu temel cümledeki zaman bağıntıları kesin bir kural olarak ortaya konmaktadır ve bu kural aşağıdaki gibidir:

Nebensatz

Hauptsatz

Plusquam-Perfekt

Präteritum

Perfekt

Präsens

Perfekt

Futur

Bu birleşik cümleler, yan cümle geçmiş zamanda olmak kaydıyla, bütün zamanlarda kurulabilir.

Nachdem sie eine Tasse Kaffee getrunken hatte, las sie Zeitschriften.

Bir fincan kahve içtikten sonra gazeteleri okudu.

Nachdem sie eine Tasse Kaffee getrunken hat, liest sie Zeitschriften.

Bir fincan kahve içtikten sonra gazeteleri okur.

Nachdem sie eine Tasse Kaffee getrunken hat, wird sie Zeitschriften lesen.

Bir fincan kahve içtikten sonra gazeteleri okuyacak.

Rufen Sie mich bitte an, nachdem sie in Ankara angekommen sind!

Ankaraya vardıktan sonra lütfen beni arayınız!

Ich werde dich anrufen, nachdem ich angekommen bin (Zielinski, 1983: 150).

Vardıktan sonra seni arayacağım.

Nachdem ich den Text zweimal gelesen hatte, begann ich zu übersetzen.

Metni iki kez okuduktan sonra tercüme etmeye başladım.

Almancada *nachdem* bağlacı ile kurulan yan cümleler, Türkçede, *-dik* sıfat-fiil eki, *-dAn* Ablativ hal eki ve *sonra* edatı (*-dik + dAn + sonra*) ile kurulu birleşik zarf-fill yapısıyla ifade edilir.

Nachdem ich gegessen habe, trinke ich meistens eine Tasse Kaffee.

Yemek *ye-dik-ten sonra* genellikle bir fincan kahve içerim.

Nachdem ich eine Fahrkarte gekauft hatte, stieg ich sofort in den Bus ein.

Bir bilet satın al-*dik-tan sonra* hemen otobüse bindim.

Nachdem das Urteil verkündet worden war, wurde die Sitzung geschlossen.

Karar veril-*dik-ten sonra* celse kapatıldı.

Nachdem ich mein Landgut verkauft hatte, zog ich nach Istanbul.

Çiftliğimi *sat-tık-tan sonra* İstanbul'a taşındım (Jansky, 1982: 166).

Nachdem sie ihre Prüfung abgelegt hat, geht sie ins Ausland (Helbig ve Buscha, 2005: 601).

Sınavını ver-*dik-ten sonra* yurt dışına gider/gidecek.

Nachdem er Deutsch gelernt hat, wird er sein Studium in Wien beginnen.

Almanca öğren-*dik-ten sonra* Viyanadaki yükseköğretime başlayacak.

Seit / seitdem: Geçmiş zamanda başlayan ve şimdiye kadar devam eden eylemler için kullanılır. Bir başlangıç anından itibaren temel cümlenin ve yan cümlenin eylemleri eş zamanlı olarak devam eder.

Ich *fühle* mich besser, seitdem ich Sport *treibe*.

Spor yapalı kendimi daha iyi hissediyorum (Ersen ve Rasch, 2011: 215).

Seitdem sie verlobt *ist*, *kommt* sie nicht mehr zu uns.

Nişanlanalı artık bize gelmiyor.

Ancak bazı birleşik cümlelerde yan cümlenin eylemi bitmiştir ve temel cümlenin eylemi hala devam etmektedir. Bu durumda şöyle bir zaman bağıntısı ortaya çıkar:

Nebensatz

Hauptsatz

Perfekt

Präsens

Plusquam-Perfekt

Perfekt/Präteritum

Seitdem Robert in Deutschland *ist*, *lernt* er viel besser Deutsch.

Robert Almanyada bulunduğundan beri çok daha iyi Almanca öğreniyor.

Seitdem Robert in Deutschland *war*, *lernte* er viel besser Deutsch (Schulz ve Griesbach, 1982: 286).

Robert Almanyada bulunduğundan *beri* çok daha iyi Almanca öğreniyordu.

Ich *habe* ihn nicht *gesehen*, seitdem er aus der Türkei *zurückgekommen war* (Zengin, 1999: 316).

Türkiyeden geri döndüğünden *beri* onu görmedim.

Seitdem die Siegesnachricht bekannt geworden ist, herrscht bessere Stimmung (Jude, 1957: 259).

Zafer haberi duyulduktan sonra daha iyi bir hava hâkim.

Seit(dem) er wegging, *habe* ich ihn nicht *gesehen* (Zielinski, 1983:152).

Çekip gittiğinden *beri* onu görmedim.

Almancada *seitdem* bağlacı ile kurulan yan cümleler, Türkçede, *-dik* sıfat-fiil eki, iyelik eki *-dAn* Ablativ hal eki ve *beri* edatı (*-dik* + iyelik eki *-dAn* + *beri*) ile kurulu birleşik zarf-fill veya *-All* zarf-fiil eki ile kurulu yapılarla ifade edilir.

Seitdem er mit dem Rauchen aufgehört hat, sieht er viel besser aus.

Sigarayı bırak-*tiğ-in-dan beri* çok daha iyi görünüyor.

Seitdem ich geboren wurde, wohne ich ihn Stuttgart.

Doğ-*duğ-um-dan beri* Stuttgart'ta oturuyorum (Ersen ve Rasch, 2011: 215).

Seitdem wir ein neues Haus gekauft haben, leben wir glücklich.

Yeni bir ev satın al-*dığ-ımız-dan beri* mutlu yaşıyoruz.

5.1.3. Art Zamanlılık (Nachzeitigkeit)

Yan cümlenin eylemi zaman bakımından temel cümlenin eyleminden sonra gerçekleşir. Yan cümlenin eylemi, devam eden temel cümlenin eyleminin son noktası olarak belirler.

Bevor/ehe: Temel cümledeki olay, yan cümledeki olaydan önce gerçekleşir. Temel cümledeki eylemi bittikten hemen sonra yan cümledeki eylemi başlar. Bir eylemin başlamasından önce diğer eylemin oluşması şart koşulmaktadır. Temel cümle ve yan cümledeki eylemleri arasında bir öncelik sonralık bağıntısı olmasına rağmen, Almancada bu cümlelerin zamanları genellikle aynıdır.

Ruf mich bitte an, bevor du kommst!

Gelmeden önce beni ara!

Bevor ihre Abscheulichkeiten gehört wurden, wurde er in der Stadtviertel ziemlich viel geehrt.

Çirkefikleri duyulmazdan önce mahallede epeyi itibar görmüştü (Gülsevin, 2000: 139).

Ich treffe keine Entscheidung, bevor ich mit ihm nicht gesprochen habe.

Onunla konuşmadan önce bir karar vermem.

Önce onunla konuşacağım, sonra karar vereceğim. Buradaki önlük artlık bağıntısı cümlelerin zamanlarına yansıtılmıştır. Temel cümle geniş zamanda, yan cümle ise geçmiş zamanda verilmiştir.

Lesen Sie den Text zwei Mal sorgfältig, bevor Sie die Fragen beantworten!

Soruları yanıtlamadan önce metni iki kez dikkatlice okuyunuz!

Bevor sie aus dem Haus geht, macht sie die Fenster zu.

Evden çıkmadan camları kapattı.

Sie bringt das Kind in den Kindergarten, ehe sie zur Arbeit geht (Helbig ve Buscha, 2005: 602).

İşe gitmeden önce çocuğu kreşe götürdü.

Türkçedeki *-mAdAn* zarf-fiil eki ve bundan sonra gelen *önce* edatı (*-mAdAn + önce*) veya *-mAz* sıfat-fiili eki, Ablativ hal eki ve ardından gelen *önce* edatı (*-mAz + dAn + önce*) ile kurulu birleşik zarf-fiil yapılarıyla karşılanır.

Ich kam nach Hause, *ehe* das Gewitter begann.

Fırtına başla-*ma-dan önce* eve geldim.

Trinken Sie ein Glas Milch, *bevor* Sie die Arznei einnehmen!

İlacı al-*ma-dan önce* bir bardak süt içiniz!

Er zögerte ein wenig, *bevor / ehe* er die Frage beantwortete (Zielinski, 1983:147).

Soruları cevapla-*ma-dan önce* biraz tereddüt etti.

Bis: Temel cümlede devam eden bir olay ve yan cümlede, temel cümledeki olayın bitiş noktasını gösteren başka bir olay ifade edilir. *Bis* bağlacı ile kurulan yan cümlelerle geleceğe atıfta bulunur.

Bis es dunkel wird, spielen die Kinder im Garten.

Karanlık oluncaya kadar çocuklar bahçede oynuyorlar.

Bis er sein Studium abgeschlossen hat, hat er in Heidelberg gewohnt.

Yükseköğrenimini bitirinceye kadar Heidelbergde oturdu.

Bis du zurückkommst, bin ich mit meiner Arbeit fertig (Schulz ve Griesbach, 1982: 286).

Sen dönünceye kadar ben işimi bitiririm.

Türkçede *-(y)IncA* zarf-fiil eki *-yA* hal eki ve *kadar* edatı (*-(y)IncA + yA + kadar*), veya *-An* sıfat-fiil eki *-A* hal eki, ardından *kadar* edatı (*-An + A kadar*) ile kurulu birleşik zarf-fillerle karşılanır.

Warte, *bis* ich komme!

Ben gel-*en-e / gel-ince-ye kadar* bekle!

Ich bleibe hier stehen, *bis* der Bus kommt.

Otobüs gel-*en-e* kadar ben burada durup beklerim.

Er blieb (so lange) in Deutschland, *bis* er mit dem Studium fertig war (Helbig ve Buscha, 2005: 602).

Yükseköğrenimini tamamla-*yınca-ya* kadar Almanyada kaldı.

5.2. Sebep Bildiren Cümleler (Kausalsätze)

Temel cümle ve yan cümle arasındaki sebep sonuç ilişkisini ortaya koyan cümle yapılarıdır. Yan cümlede *weil*, *da*, *zumal* bağlaçları kullanılır. Bu bağlaçlarla kurulan yan cümleler temel cümlede ortaya çıkan durumun gerçek sebebini açıklarlar. Bunlardan en çok kullanılanı *weil* bağlacıdır. Bu bağlaçlar, “warum?” (niçin?), “weshalb?” (neden dolayı?), “weswegen?” (hangi sebeple?) sorularına cevap verir.

Duden (1998: 789) *Kausalsatz*’ı şöyle tanımlar: “İki cümle arasında gerekçe bildiren bir ilişki söz konusudur; esas itibarıyla *Kausalsatz* bünyesinde, temel cümlede belirtilen durum için sebep, bir eylemin gerekçesi veya bir ifadenin mantıksal sebebi belirtilir.” Zielinski (1983: 67) bu cümlelerin sebep ve sonuç bildiren yan cümleler olduğunu söyler ve bunların, yan cümledeki olguyu temel cümledeki olgu için sebep veya mazeret olarak açıklayan cümleler olduğunu ifade eder.

Ich konnte gestern Abend nicht einschlafen, weil ich Zahnschmerzen hatte.

Dişim ağardığı için dün akşam uyuyamadım.

Da er die Landsprache nicht verstand, brauchte er einen Dolmetscher.

Ülkenin dilini anlamadığı için bir tercümana ihtiyacı vardı.

Bei solchem Wetter bleiben wir lieber im Hotel, zumal unsere Ausrüstung nicht gut ist.

Teçhizatımız iyi olmadığı için böyle bir havada otelde kalmamız daha iyi olur.

Ich kritisiere ihn nicht, weil er noch unerfahren ist, sondern weil er nachlässig gehandelt hat (Zielinski, 1983: 67).

Tecrübesiz olduğu için değil dikkatli hareket etmediği için onu eleştiriyorum.

Almancada *weil, da, zumal* bağlacı ile kurulan yan cümleler, Türkçede zarf-filler, isim fiiller, bunlara eklenen iyelik eki, hal eki ve ayrıca duruma göre ilave edilen edatlarla kurulu fiilimsi yapıları karşılar. Aygün bu eşdeğerliliği (Äquivalent) şöyle açıklar: “Eğer Almancadaki sebep bildiren bağlaçlar (kausale Konjunktionen) ve bunların Türkçedeki karşılığı mukayese edilirse, Türkçedeki zarf-fiil ve isim fiil, bunlara eklenen ekler ve ayrıca edatlarla oluşan yapıların, Almancadaki sebep bildiren yan cümleleri ve sebep bildiren bağlaçları ifade etmeye yaradığı görülür.”

Almancadaki *Kausalsätze* (sebep bildiren yancümleleri)’i karşılayan Türkçedeki fiilimsileri aşağıdaki şekildi verebiliriz:

fiil kökü-dlk+iyelik eki+hal eki:

Yorgun ol-*duk-um-dan*, erkenden uyudum.

Ich bin früh eingeschlafen, weil ich müde war.

fiil kökü-dlk+iyelik eki+edat (için) :

Yorgun ol-*duk-um-için*, erkenden uyudum.

Ich bin früh eingeschlafen, weil ich müde war.

fiil kökü-dlk+iyelik eki+hal eki+edat (dolayı/ötürü):

Yorgun ol-*duk-um-dan-dolayı*, erkenden uyudum.

Ich bin früh eingeschlafen, weil ich müde war.

fiil kökü-dlk+iyelik eki+hal eki+edat (göre):

Yeterince çalış-*dık-m-a göre* sınavı başarabilirsin.

Da du genügend studiert hast, kannst du die Prüfung bestehen.

fiil kökü-AcAk+iyelik eki+hal eki

Yarın piknik yap-*acağ-ım-dan* meyve ve sebze satın aldım.

Ich habe Obst und Gemüse gekauft, weil ich morgen Picknick mache.

fiil kökü-AcAk+iyelik eki+edat (için)

Yarın piknik yap-*acak-ım-için* meyve ve sebze satın aldım.

Ich habe Obst und Gemüse gekauft, weil ich morgen Picknick mache.

fiil kökü-AcAk+iyelik eki+hal eki+edat (dolayı/ötürü)

Yarın piknik yap-*acak-ım-dan dolayı* meyve ve sebze satın aldım.

Ich habe Obst und Gemüse gekauft, weil ich morgen Picknick mache.

fiil kökü-AcAk+iyelik eki+hal eki+edat (göre)

Yarın piknik yap-*acak-ım-a göre* meyve ve sebze satın almalıyım.

Ich muss Obst und Gemüse kaufen, da ich morgen Picknick mache.

Ancak Almancadaki bu yan cümleler Türkçede *diye* bağlayıcısı ile kurulan yan cümle yapılarını da karşılar. Almancadaki bu yan cümle türünü karşılayan Türkçedeki *diye* bağlayıcısı şu şekilde verilebilir:

Geç kaldım *diye* çok kızdı.

Er war wütend auf mich, *weil* ich mich verspätet habe.

5.3. Maksat Bildiren Cümleler (Finalsätze)

Finalsatz, esası oluşturan bir durum içerisindeki bir amacı, bir gerekçeyi, ulaşılması gereken bir hedefi veya bir eylemin hedeflenen sonucunu, ayrıca bir durum ya da olayın uygunluğunu ifade eder (Duden, 1998:805). *Finalsatz*, bir amacı, bir niyeti bir hedefi ifade eder (Helbig ve Buscha, 2005: 612). *Finalsatz* belirli bir eylem için gelecekte söz konusu olan bir sebebi bir niyeti ifade eder (Jude, 1957: 261). *Finalsatz* (gaye veya maksat bildiren yan cümle) temel cümledeki eylemin hangi niyet veya maksatla yapıldığını ifade eder. *Finalsatz* ile temel cümlede belirtilen eylem için, bir amaç bir niyet veya bir gerekçe gösterilir. Buna istinaden, *warum?* (niçin?), *weshalb?* (neden?) veya *wozu?* (hangi maksatla?) soruları sorulur. Yan cümlede, temel cümlede belirtilen eyleme yönelik olarak bir amaç, bir niyet, bir maksat veya hedefe yönelme söz konusudur. Bu

eylemler *kausal* (sebeup bildiren) veya *konditional* (şart bildiren) gerekçelerle ortaya çıkabilir.

kausal : Ich arbeite jeden Tag 2 Stunden, um die Prüfung zu bestehen.

Sınavı başarmak için her gün iki saat çalışıyorum.

konditional : Um die Prüfung zu bestehen, brauchst du jeden Tag 2 Stunden zu arbeiten.

Sınavı başarmak için her gün iki saat çalışmaya ihtiyacın var.

(Wenn du die Prüfung bestehen willst, brauchst du jeden Tag 2 Stunden zu arbeiten)

(Eğer sınavı başarmak istiyorsan her gün iki saat çalışmaya ihtiyacın var)

Finalsatz yan cümle bağlacı olarak genellikle *damit* veya *um ... zu* kullanılır. Eğer temel cümle ile yan cümlenin özneleri aynı ise, *damit* ile kurulan yan cümle yerine *um ... zu* ile kurulan bir *Infinitivsatz* (matar cümlesi) kullanılır.

Ich trage eine Brille, *damit* ich besser sehe.

Ich trage eine Brille, *um* besser *zu* sehen.

İyi görebilmek için gözlük takıyorum.

Er nimmt eine Schlaftablette, *damit* er leichter einschlafen kann.

Er nimmt eine Schlaftablette, *um* leichter einschlafen *zu* können.

Daha rahat uyuyabilmek için bir uyku hapı aldı.

Fakat temel cümle ile yan cümlenin özneleri farklı ise, *damit* ile kurulan yan cümle *um ... zu* ile kurulan bir *Infinitivsatz*'a çevrilemez.

Setzen Sie sich bitte, *damit* wir anfangen können!

Başlayabilmemiz için lütfen oturunuz!

Die Mutter schickt ihren Sohn in die Schule, *damit* er dort lernt.

Anne, okusun diye oğlunu okula gönderiyor.

Finalsatz bağlaçları ve Türkçede bunları karşılayan zarf-fiil yapılarını aşağıdaki şekilde verebiliriz:

damit : -mAk için; -mA + iyelik için; ... diye

veya bir Infinitivsatz (masatar cümlesi) ile kurulabilmesi durumunda:

umzu : -mAk için

auf dass : -mAk maksadıyla

dass : ... diye, -mA + -(y)A

Der Arzt hat dem Kranken die Arznei verschrieben, *damit* er besser schlafen kann.

Doktor, daha iyi uyuyabil-*me-si için* hastaya ilaç yazdı.

Der Vater spart Geld, *auf dass* die Zukunft seiner Familie gesichert ist.

Baba ailesinin istikbalini temin et-*mek maksadıyla* para biriktirir.

Habe ich ihm dazu das Geld gegeben, *dass* er es verschwendet?

Ona parayı boş yere harcasın *diye* mi verdim?

Er setzte alle seine Fähigkeiten ein, *um* die Menschen *zu* begeistern.

İnsanları coştur-*mak için* bütün maharetlerini ortaya koydu.

Eğer temel cümle ile yan cümlenin özneleri farklı ise, Almancada *damit* bağlacı ile kurulan yan cümleler, Türkçede *diye* bağlacı ile kurulan yan cümle yapısı veya aşağıda formüle edilen fiilimsi yapılarla karşılanır:

diye fiil kökü-mA+iyelik eki edat (için)

Die Eltern tun ihr möglichstes, *damit* ihre Kinder Erfolg haben.

Çocukları başarılı olsun *diye* / çocuklarının başarılı ol-*ma-sı için* ebeveynler elinden geleni yaparlar.

Mein Vater hat mir Geld geschickt, *damit* ich mir einen Mantel kaufe.

Bir palto satın alayım *dieye* / al-*ma-m için* babam bana para gönderdi.

Ancak, temel cümle ile yan cümlelerin öznelere aynı ise, *damit* bağlacı ile kurulan yan cümle veya bunun yerine kullanılacak *um zu Infinitiv* yapısı (Infinitivsatz), Türkçede *diye* bağlayıcısı ile kurulan yan cümle yapısı veya aşağıda formüle edilen fiilimsi yapıyla karşılanır.

diye / fiil kökü-mA+iyelik eki + edat (için) / fiil kökü-mAk edat (için)

Ich bin nach Deutschland gekommen, *damit* ich Deutsch lerne.

Almanca öğreneyim *diye* / öğren-mek için Almanyaya geldim

Du musst lauter sprechen, *damit* du besser verstanden wirst.

Du musst lauter sprechen, *um* besser verstanden zu werden.

Daha iyi anlaşılabil-me-n için, daha yüksek sesle konuşmalısın.

5.4. Sonuç Bildiren Cümleler (Konsekutivsätze)

Konsekutivsätze (sonuç bildiren cümleler) temel cümlede ifade edilen eylemin veya durumun ortaya koyduğu sonucu bildiren yan cümlelerdir. Burada tasarlanan değil de, eylemin veya durumun gerçek sonucu söz konusudur. Zielinski (1983: 111) bu cümlelerin, temel cümlelerin eyleminin yan cümlelerin eylemi üzerindeki etkisini ortaya koyduğunu, yani yan cümlelerin eyleminin temel cümledeki eylemin bir sonucu olduğunu ifade eder. Bu cümleler *so dass*, *so...*, *dass*, *als dass* bağlaçlarıyla kurulur.

So dass bağlacıyla kurulan yan cümleler, temel cümleden sonra gelir. *so* temel cümlede de yer alabilir.

Er sprach *so* leise, *dass* ich ihn nicht hören konnte.

Er sprach leise, *so dass* ich ihn nicht hören konnte.

O kadar alçak sesle konuşuyordu ki onu duyamıyordum.

Gestern hat es *so* geregnet, *dass* wir zu Hause bleiben mussten.

Gestern hat es geregnet, *so dass* wir zu Hause bleiben mussten.

Dün o kadar çok yağdı ki evde kalmak zorundaydık.

so yerine *derartig* veya *dermassen* de kullanılabilir. Fakat bunlar sadece temel cümlede bulunabilirler.

Der Sturm ist *so* heftig, *dass* die Schiffe im Hafen bleiben.

Der Sturm ist *derartig* heftig, *dass* die Schiffe im Hafen bleiben.

Der Sturm war *dermaßen* heftig, *dass* die Schiffe im Hafen bleiben mussten.

Fırtına o kadar kuvvetliydi *ki*, gemiler limanda kalmak zorundaydı.

Almancada *so dass* bağlacıyla kurulan yan cümle, Türkçede *ki*'li birleşik cümle ve *-AcAk* kadar zarf-fiil yapısıyla karşılanır:

Der Kriminalroman war *so* interessant, *dass* ich ihn zwei Mal gelesen habe.

Polisiye roman o kadar ilginçti *ki* onu iki defa okudum.

Mein Vater war nicht *so* krank, *dass* er hätte sterben müssen.

Babam öl-*ecek kadar* hasta değildi (Ersen ve Rasch, 2012: 314).

Die Nacht über hat es *so* geschneit, *dass* am Morgen eine dreißig Zentimeter hohe Schneedecke vor unserem Haus lag.

Gece boyunca öyle kar yağdı *ki*, sabah bizim evin önünde otuz santimetre kalınlığında kar vardı.

Als dass bağlacıyla kurulan yan cümleler, Türkçede; *-A* yeterlik fiili, *-mA* olumsuzluk eki ve *-(y)AcAk*, iyelik eki *kadar* (fiil kökü+*-A*+*-mA*+*(y)AcAk* + iyelik *kadar*) zarf-fiil yapılarını karşılar:

Es ist so spät, *als dass* ich den Zug erreichen könnte.

Trene yetiş-*e-me-yeceğ-im kadar* geç oldu.

Dieses Problem ist zu schwer, *als das* ich es lösen könnte.

Bu problem çöz-*e-me-yeceğ-im kadar* zor.

Der Plan ist viel zu einfach, *als dass* man sich davon Hilfe versprechen könnte.

Bu plan, çözüm getir-*e-me-yecek kadar* basit.

5.5. Yer Bildiren Cümleler (Lokalsätze)

Lokalsatz (yer bildiren cümle) bir olayın yerini, yönünü, genişleme alanını bildiren yan cümledir. Bu yan cümle türü yan cümle bağlaçlarıyla değil yer zarflarıyla bağlanır (Helbig ve Buscha, 2005: 602). *Wo, wohin, woher* yer zarflarıyla kurulan cümleler yer veya yön ifade etmeye yarar (Zielinski, 1983: 170). Bu cümleler, *wo, wohin, woher* soru zarfları veya *soweit* bağlacıyla kurulur.

Man erlebt dort vier Jahreszeiten, *woher* ich komme.

Benim geldiğim yerde dört mevsim yaşanır.

Wir haben (dort) frühstückt, *wo* mein Vater wochenendes frühstückt hatte.

Babamın haftasonları kahvaltı yaptığı yerde kahvaltı yaptık.

Die Nachbargrundstück beginnt, *wo* die Büsche stehen (Helbig ve Buscha, 2005: 603).

Komşu arazi çalılıkların olduğu yerde başlıyor.

Geh zurück, *woher* du gekommen bist! (Helbig ve Buscha, 2005: 603).

Geldiğin yere geri git!

Almancada *wo, woher, wohin* yer zarflarıyla veya *soweit* bağlacıyla kurulan yan cümleler Türkçede aşağıdaki sıfat-fiil yapılarıyla karşılır:

fiil kökü-dlk:

Die Hilfe kam (dort), *woher* man sie nicht erwartet hatte (Jude, 1957: 257).

Yardım hiç beklen-me-*dik yerden* geldi.

fiil kökü-dlk+iyelik eki yer zarfı:

Ich fand ihn (dort), *wo* ich ihn am wenigsten vermutet hatte (Jude, 1957: 257).

O'nu hiç tahmin et-me-*diğ-im yerde* buldum.

Er ist dorthin zurückgekehrt, *wo* er vor 35 Jahren geboren war.

35 yıl önce doğ-*duğ-u yere* geri döndü.

fiil kökü-dIk+IncA:

Soweit das Auge reichte, (soweit) erstreckte sich die Wüste (Zielinski, 1983: 170).

Çöl, göz alabil-*diğ-ince* uzanıyordu.

5.6. Kabul İfade Eden Cümleler (Konzessivsätze)

Konzessivsätze (kabul ifade eden cümleler) temel cümlenin eylemine tezat oluşturur, fakat diğer taraftan da bunun kabulü söz konusudur. *Obwohl* / *obgleich* bağlaçlarıyla kurulan ve kabul ifade eden bu yan cümleler gerçek olan yetersiz bir gerçeği ortaya koyar (Zielinski, 1983: 93). *Konzessivsätze*, *obgleich*, *obwohl*, *obschon*, *wenn auch*, *wenngleich*, *wennschon*, nadiren *ungeachtet*, *gleichwohl* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerdir ve temel cümlede *Korrelat* olarak *trotzdem* veya *dennoch* kullanılır (Helbig ve Buscha, 2005: 793). *Auch wenn* / *selbst wenn* bağlaçlarıyla kurulan *Konzessivsatz*'lar şart ifade eden yan anlamlar içerir. Bunlar genellikle gerçek olmayan, varsayımsal veya muhtemelen olabilecek yetersiz bir gerçekçeği ortaya koyarlar (Zielinski, 1983: 93).

obwohl/obgleich/obschon/obzwar (...-mA+sI+nA rağmen/karşın)

wenn auch/wenngleich/wennschon (...-dIk+I halde) (...-sA da)

wenn ... auch noch so (...-mA+sI+nA rağmen/karşın)

Obwohl ich mit dem Taxi zum Bahnhof fuhr, konnte ich den Zug nicht erreichen.

Taksi ile istasyona gitmeme rağmen trene yetişemedim.

Wenn das Buch *auch* sehr wissenschaftlich ist, *so* ist es doch andererseits sehr wenig nützlich.

Kitap oldukça bilimsel olsa da, çok da yararlı değil.

Wenn die Stellungnahme *auch* sehr positiv ist, (*so*) ist sie doch für die Entscheidung nicht ausschlaggebend (Schüler Duden, 1998: 418).

Fikir çok olumlu olsa da bu karar için belirleyici değildir.

Obwohl bağlacı yerine *trotzdem* bağlacı kullanılabilir. Fakat *trotzdem* bağlacı yan cümle kurmaz, *Umstellung* yapan bir bağlaçtır, dolayısıyla temel cümlenin başında yer alır. *trotzdem* bağlacı iki temel cümleyi birbirine bağlar ve ikinci cümlenin başında bulunur.

Obwohl heute die Sonne scheint, ist die Luft sehr kalt.

Bugün hava güneşli olmasına rağmen hava çok soğuk.

Die Sonne scheint heute, *trotzdem* ist die Luft sehr kalt.

Hava bugün güneşli, buna rağmen çok soğuk.

Obwohl der Arzt ihn davor gewarnt hatte, rauchte er wie ein Schlot.

Doktor onu uyarmasına rağmen baca gibi sigara içiyor.

Der Arzt hatte ihn davor gewarnt, *trotzdem* rauchte er wie ein Schlot.

Doktor onu uyardı, buna rağmen baca gibi sigara içiyor.

Obwohl bağlacı yerine *Doppelkonjunktion* (çift bağlaç) *zwar ... aber ...* kullanılabilir. Ancak bu bağlaç yan cümle kurmaz. İki kelimededen oluşan bağlacın birinci kısmı birinci cümlede, ikinci kısmı ise ikinci cümlede yer alır:

Obwohl die Zigarette schädlich ist, rauchen wir weiter.

Sigara sağlığa zararlı ol-masına rağmen içmeye devam ediyoruz.

Die Zigarette ist *zwar* schädlich, *aber* wir rauchen weiter.

Sigara gerçi sağlığa zararlı, *ancak* içmeye devam ediyoruz.

Obwohl das Wetter schlecht war, kam das Flugzeug pünktlich an.

Havanın kötü ol-masına rağmen uçak tam zamanında vardı.

Das Wetter war *zwar* schlecht, *aber* das Flugzeug kam pünktlich an.

Gerçi hava kötüydü, *ama* uçak tam zamanında vardı.

Konzessivsätze (kabul ifade eden yan cümleler) aşağıdaki bağlaçların her biriyle ifade edilebilir:

obwohl – trotzdem – zwar ... aber ...

Obwohl die Aufgabe sehr leicht war, wurden viele Fehler gemacht.

Ödevin kolay olmasına rağmen birçok hata yapıldı.

Die Aufgabe war sehr leicht, *trotzdem* wurden viele Fehler gemacht.

Ödev çok kolaydı, buna rağmen birçok hata yapıldı.

Die Aufgabe war *zwar* sehr leicht, *aber* viele Fehler wurden gemacht.

Gerçi ödev çok kolaydı, ama birçok hata yapıldı.

Almancadaki *Konzessivsätze* aşağıda formüle ettiğimiz şekilde Türkçedeki zarf-fiil yapılarıyla verilebilir:

fiil kökü-mA+iyelik eki+hal eki rağmen / karşın (...-mA+sI+nA rağmen / karşın):

Obwohl der Arzt medizinisch alles durchgeführt hat, ist der Kranke gestorben.

Doktorun tıbbi olarak her şeyi *yap-ma-sı-na rağmen*, hasta öldü.

fiil kökü-dIk+iyelik eki *halde* (...-dIk+I halde)

Obgleich wir den Vertrag unterschrieben haben, blieb er skeptisch (Rolffs, 1997: 294).

Mukaveleyi imzala-*dığ-ımız halde*, hala kuşkuları vardı.

fiil kökü-mAk+lA beraber (...-mAk+lA beraber):

Obwohl / wenn auch ich die Schlagsahne nicht mag, habe ich etwas gegessen.

Kremşantiyi sevme-*mek-le beraber* biraz yedim.

fiil kökü-sA dA (...-sA dA):

Wenn auch Berge und Täler, Ströme und Meere uns trennen, *so* werde ich dir dennoch einen treuen Gedanken bewahren.

Dağlar ve vadiler, nehirler ve denizler bizi ayır-*sa da* sana karşı samimi duygular besliyorum.

fiil kökü-AcAk+sA+iyelik dA (...-AcAk+sA dA):

Wenn auch ich dich besuchen werde, kann ich nicht lange bei dir bleiben.

Seni ziyaret ed-*ecek-sem de* uzun süre yanında kalamam.

5.7. Tarz ve Şekil Bildiren Cümleler (Modalsätze)

Modalsätze (tarz, şekil bildiren cümleler) temel cümlede ifade edilen eylemin veya durumun nasıl oluştuğunu açıklayan yan cümlelerdir. Temel cümlede devam eden veya biten bir eylemin hangi araç vasıtasıyla veya hangi şartlar altında oluştuğunu ortaya koyar. Bu cümlelere *wie?* (nasıl?), *auf welche Weise* (hangi şekilde) soru zamirleriyle sorular yöneltilir. Bu cümlelerde farklı bağlaçlar kullanılmaktadır.

Helbig ve Buscha (2005: 603) *Modalsatz* ile temel cümledeki olayın tarzının ve şeklinin ifade edildiğini söyler. Zielinski (1983: 119) bu cümlelerin tarz ve şekil tasviri yaptığını, temel cümledeki eylemi gerçekleştiren şartların ve aracının nasıl oluştuğunun tasvir eden cümleler olduğunu ifade eder ve bu bağlaçları anlamlarına göre aşağıdaki şekilde maddeler halinde verir:

1. Tarz, şekil veya araç ifade edenler: *indem / dadurch (...), dass*

Indem er mit dem Kopf nickte, zeigte Klaus sein Einverständnis.

Klaus, başını sallamak suretiyle rızasını gösterdi.

2. Eksik olan çevresel durum: *ohne dass / ohne ...zu*

Ohne dass er es merkte, machte der Fußgänger einen großen Umweg.

Ohne es zu merken, machte der Fußgänger einen großen Umweg.

Yaya farkında olmadan / farketmeden dolambaçlı bir yol yaptı.

3. Olması gereken yerine olmaması gereken hareket tarzı: *(an)statt dass / (an)statt ... zu*

Anstatt/Statt dass er den kürzesten Weg wählte, machte der Fußgänger einen großen Umweg.

Anstatt/Statt den kürzesten Weg zu wählen, machte der Fußgänger einen großen Umweg.

Yaya, en kısa yolu seçeceği yerde / seçmek yerine dolambaçlı bir yol yaptı.

4. Bir durum veya bir olay ile karşılaştırma:

a) Gerçek karşılaştırma: *so (...), wie, wie, solch- ..., wie, als, als dass, als ... zu*

während (karşıtlık) / *wohingegen* / *wogegen*

Die Kamera ist nicht so teuer, wie Leo gesagt hat.

Fotoğraf makinası Leo'nun söylediği gibi o kadar pahalı değil.

Diese Arbeit ist komplizierter, als sie aussieht.

Bu iş görüldüğünden daha karmaşık.

Während es gestern in Strömen regnete, herrscht heute herrliches Wetter.

Dün bardaktan boşalırcasına yağmasına rağmen bu gün güzel bir hava hüküm sürüyor.

b) Gerçek olmayan karşılaştırma: *als, als ob, als wenn, wie wenn*

Im Traum kam es mir so vor, als würden die Wände auf mich einstürzen.

Rüyamda bana duvarlar üzerime düşüyormuş gibi geldi.

5. Üstünlük, icra edilebilecek en üst güç ifadesi: *so (+ Adjektiv/Adverb)*

Ich nahm von dem Gepäck, so viel ich tragen konnte.

Taşıyabileceğim kadar eşya aldım.

6. Sınırlandırma: *soviel, soweit, außer dass, außer wenn, außer um ... zu, nur dass*

Das Haus wurde, soweit / soviel ich mich erinnere, erst vor drei Jahren gebaut.

Hatırladığım kadarıyla bu ev üç yıl önce yapıldı.

Über sein Privatleben weiß ich nicht genaues, außer dass er verheiratet ist und zwei Kinder hat.

Evli olduğu ve iki çocuğunun olduğu dışında özel hayatı hakkında yeterli bilgim yok.

Zielinski'nin maddeler halinde verdiği modal cümleleri biz de örneklendirdikten ve Türkçe karşılıklarını verdikten sonra, bunlar içerisinde en çok kullanılan şekilleri Türkçe ile karşılaştırarak aşağıda aktarıyoruz. Bunlar Türkçede genellikle zarf-fiil yapılarıyla ifade edilir:

(genau) so..., wie: Eğer bir gerçek ile bir düşünce birbirine uygunluk gösteriyorsa *wie* bağlacı ile bir yan cümle kurulur. Temel cümlede zarf, sıfat veya sıfat tamlamasının önünde *so* (*genauso*, *ebenso*, *geradeso*) bulunur. Türkçede *-dik+iyelik eki gibi / kadar* birleşik zarf-fiil yapısıyla karşılanır.

Der Film war *so* interessant, *wie* er gesagt hatte.

Film onun söyle-*dik-i kadar* ilginçti.

Dein Vater ist *genauso* alt, *wie* du gesagt hast.

Baban senin söyle-*dik-in kadar* yaşlı.

Er verhielt sich (*genau*) *so*, *wie* wir gedacht hatten.

O, düşün-*dük-ümüz gibi* hareket etti.

als: Eğer bir gerçek ile bir düşünce birbirine uygunluk göstermiyorsa *als* bağlacı ile yan cümle kurulur. Temel cümlede kullanılan sıfat *Komparativ* halde bulunur. Türkçede *-dik+iyelik eki+hal eki (-dAn) daha ...* birleşik zarf-fiil yapısıyla karşılanır.

Er war klüger, *als* ich geglaubt hatte.

Düşün-*dük-üm-den daha* akıllıydı.

Das Schloss war älter, *als* ich vermutet hatte.

Saray tahmin et-*dik-im-den daha* eskiydi.

als dass / als ... zu + Infinitiv: Temel cümle ve yan cümlelerin öznelere farklı ise *als dass* bağlacı kullanılır. Ancak temel cümle ve yan cümlelerin öznelere aynı ise veya temel cümlede belirsiz özne varsa *als ... zu + Infinitiv* kullanılır. Türkçede *-mA+iyelik eki+hal eki (-dAn) başka / -mAk+hal eki (-dAn) başka* birleşik zarf-fiil yapısıyla karşılanır.

Wir hatten keine andere Möglichkeit, *als ein Taxi zu nehmen* (Zielinski, 1983: 129).

Bir taksi çağır-*mak-tan başka* bir ihtimalimiz kalmadı.

Der Leiter erwartet von ihm nicht mehr, *als dass* er seine Pflicht tut.

Yönetici ondan görevini yap-*mak-tan başka* bir şey beklemiyor.

Indem / dadurch ..., dass: *Indem* ve *dadurch* ..., *dass* bağlaçlarıyla kurulan *Modalsatz* ile, temel cümlede ifade edilen duruma nasıl erişildiği, bu durumun hangi araç veya tedbirlerle gerçekleştirildiği ifade edilir (Zielinski, 1983: 119). Bu yan cümle belirli bir sonuca götüren aracı ifade eder (Helbig ve Buscha, 2005: 603). Temel cümlede ve yan cümlede zamanlar eşittir. *Indem* bağlacı daha çok temel cümle ve yan cümlelerin öznelere aynı olması durumunda kullanılır. Ayrıca *indem* bağlacı temporal olarak kısa bir süreci kapsamak üzere *während* bağlacı yerine kullanılır. *Indem* bağlacı *Temporale Nebensätze* başlığı altında ayrıca verilmiştir.

Indem ve *dadurch*..., *dass* bağlaçları ile kurulan bu modal cümleler Türkçede *-ArAk* yapısındaki zarf fiil *-mAk suretiyle / -mA+iyelik eki ile/sayesinde* birleşik zarf-fiil yapılarıyla ifade edilir.

Er verbessert seine sportlichen Leistungen, *indem* er regelmäßig trainierte.

Düzenli bir şekilde antrenman yap-*arak*, sportif faaliyetlerini geliştiriyor.

Dadurch, dass man vorsichtig fährt, vermeidet man die Unfälle.

Dikkatli git-*mek suretiyle* kazalar önlenir.

Sie kam die Treppe herunter, *indem* sie ein Lied sang.

Şarkı söyle-*yerek* merdivenleri iniyordu (Rolffs, 1996: 383).

Sie können das Motor *dadurch* starten, *dass* Sie auf diesen Knopf drücken.

Bu düğmeye bas-*arak / bas-mak suretiyle* motoru çalıştırabilirsiniz.

ohne dass / ohne... zu + Infinitiv: *Ohne dass / ohne... zu + Infinitiv* ile kurulan cümleler, temel cümledeki eylemle ilgili eksik olarak seyreden bir durumu ortaya koyar (Zielinski, 1983: 122). *Ohne dass veya ohne... zu + Infinitiv* ile kurulan cümleler, beklenen bir durumun ortaya çıkmadığını, gerçekleşmediğini ifade eder. Temel cümle ile yan cümlenin özneleri aynı ise, ohne dass ile kurulan yan cümle yerine *ohne ... zu + Infinitiv* ile kurulan bir bir mastar cümlesi kullanılır. Temel cümle ile yan cümlenin özneleri farklı ise, *ohne dass* ile yan cümle kurulması zorunludur.

Almancadaki bu yan cümle ve mastar cümlesi, Türkçede *-mAdAn* zarf-fiil veya *-mAksızın* birleşik zarf-fiil yapısıyla ifade edilir.

Er kommt herein, *ohne dass* er anklopft.

Er kommt herein, *ohne anzuklopfen*.

Kapıyı çal-*madan* / çal-*maksızın* içeri girdi

Mein Freund ging vorbei, *ohne dass* er mich grüßt.

Mein Freund ging vorbei, *ohne* mich *zu begrüßen*.

Arkadaşım beni selamla-*madan* önümden geçip gitti.

Ich benutze sein Fahrrad, *ohne dass* ich ihn fragte.

Ich benutze seinen Fahrrad, *ohne* ich ihn *zu fragen*.

Ona sor-*madan* bisikletini kullandım

Ich bin ins Klassenzimmer gekommen, *ohne dass* sie mich bemerkt haben.

Onlar beni fark et-*meden* ben sınıfa girdim.

Ich bin an eurem Haus vorbeigegangen, *ohne dass* ihr mich gesehen habt.

Siz beni gör-*meden* ben sizin evinizin önünden geçtim.

anstatt dass / anstatt ... zu + Infinitiv: *Anstatt dass / anstatt ... zu + Infinitiv* bağlaçları, temel cümle eylemini, gerçekte beklenen veya talep edilen yan cümle eylemi için beklenmedik bir durum olarak açıklar. Uygun olan hareket tarzı yerine uygun olmayan icra edilmiştir (Zielinski, 1983: 122). *Anstatt dass / anstatt ... zu + Infinitiv* ile kurulan

cümlelerle gerçekleşmesi beklenen bir olayın yerine başka bir olayın olduğunu ifade edilir. Temel cümle ile yan cümlenin özneleri aynı ise, *anstatt dass* yerine *anstatt ... zu* + *Infinitiv* kullanılabilir.

Türkçede *-AcAk+iyelik eki yerde / -mAk yerine / -mAksIzIn* birleşik zarf-fiil yapılarıyla ifade edilir.

Er fuhr bis München, *ohne dass* er die Autobahn verließ.

Er fuhr bis München, *ohne* die Autobahn *zu verlassen*.

Otobanı terket-*meksizin* Münih'e kadar gitti.

Anstatt nach Büyükada *zu fahren*, ist er nach Burgazada gefahren.

Büyükada'ya gid-*eceğ-i yerde* Burgazada'ya gitti (Moser-Weithmann, 2001: 174).

Die Leute standen herum, *anstatt dass* sie die Polizei benachrichtigen.

Die Leute standen herum, *anstatt* die Polizei *zu benachrichtigen*.

İnsanlar polise haber ver-*eceğ-i yerde* dikilmiş bekliyordu.

5.8. Gerçek Olmayan Kıyas Cümleleri (Irreale Vergleichsätze)

Almancada *der irrealer Vergleichsatz* (gerçek olmayan kıyas cümlesi) *Indikativ* (haber kipi)'de kurulan bir temel cümle ile, *Konjunktiv II* kipinde kurulmuş bir yan cümleden oluşan birleşik cümle yapısıdır. Temel cümle her zaman başta yer alır. Onu takip eden yan cümlenin bağlacı *sanki.....mış gibi* anlamına gelen *als ob / als wenn / wie wenn / als* bağlaçlarından biridir. Yan cümlede *als* bağlacı kullanılırsa cümlenin yüklemi sona gitmez, hemen bu bağlaçtan sonra gelir. Gerçekte olmayan ya da olmamış olan bir benzetme söz konusudur. Ayrıca temel cümlede cümlenin yapısına göre *öyle* anlamına gelen *so* kelimesi de kullanılabilir.

Burada *Konjunktiv II* terimi için, Türkçede eşdeğerliliği olabilecek bir karşılığı olmadığından, orijinal şeklini kullanmamayı yeğledik. Almancada *Konjunktiv II* başlığı altında verilen bu anlatımlarda, *Gegenwart* (geniş zaman) ve *Vergangenheit* (geçmiş zaman) olmak üzere iki zaman kullanılır. Geniş zaman *Konjunktiv-Präteritum*, geçmiş zaman ise *Konjunktiv-Plusquamperfekt* ile ifade edilir.

Er sah aus, als ob er krank wäre.

Indikativ Konjunktiv II

Hasta imiş gibi görünüyor.

Er tat, als ob er nichts gehört hatte.

Hiç bir şey duymamış gibi yapıyordu.

Mir ist, als ob ich etwas vergessen hätte (Jung, 1980: 97).

Bana bir şey unutmuşum gibi geliyor.

Du tust, als würdest du mich nicht kennen.

Beni tanıymıyormuş gibi yapıyorsun.

Die irrealen Vergleichsätze (gerçek olmayan kıyas cümleleri) ve Türkçedeki Eşdeğerlilikleri: Benzetme edatı gibi ile kurulan birleşik zarf-fiiller, genel itibarıyla (–(y)AcAk gibi, –dik + iyelik gibi birleşik zarf-fiilleri hariç) gerçekte olmayıp, olmuş, oluyormuş veya gelecekte olacakmış gibi düşünülen eylemler ya da durumları ifade etmek için kullanılır. Bir kıyaslama söz konusudur, eşitlik ya da bir benzerlik ifade ederler. Banguoğlu (2011: 438) bunları karşılaştırma zarf-fiilleri (gérondif de comparasion) olarak adlandırır ve bunların yüklemi oldukları içcümleyle başcümle yargılarını nitelik ve çokluk yönlerinden karşılaştırmaya yarayan zarf-fiiller olduğunu ifade eder. Banguoğlu karşılaştırma zarf-fiillerini de kendi içinde; 1. gerçek karşılaştırma zarf-fiilleri (gérondif de comparasion réelle), 2. tutmaca karşılaştırma zarf-fiilleri (gérondif de comparasion fictive) olmak üzere ikiye ayırır. Birinci grup zarf-fiillerin iki kılışı doğrudan doğruya karşılaştırmaya yaradığını (*bildiği gibi yapmak, istediği kadar almak*), ikinci grup zarf-fiillerde ise gerçek değil farazi bir durum olduğunu açıklar (*kaçar gibi yapmak, yemiş kadar olmak*).

–dik ve –AcAk sıfat-fiill eklerine iyelik ekleri *gibi* ve *kadar* getirilerek oluşturulan *gerçek karşılaştırma zarf-fiilleri* Almandaca, *wie* soru zarfı ile kurulan ve *modale Nebensätze* (tarz ve şekil bildiren yan cümleler) olarak adlandırılan yan cümlelerle karşılanır.

Der Zug ist pünktlich gekommen, *wie* der Beamte gesagt hatte.

Tren, memurun söyle-*diği gibi* tam zamanında geldi.

Der Film war nicht so interessant, *wie* du gesagt hattest.

Film, senin söyle-*diğ-in kadar* ilginç değildi.

İkinci grupta zikredilen *tutmaca karşılaştırma zarf-filleri*, fiil kök ya da gövdelerine eklenen *-miş, -Ir, -AcAk* gibi sıfat-fiil eklerinden sonra, *-cA, -cAsInA* zarf-fiil ekleri getirilerek ardından da ilave edilen *gibi* ve *kadar* edatlarıyla oluşturulur.

Anla-*muş gibi* yaptı. Er tat so, *als ob* er verstanden hätte.

Anla-*r-muş gibi* yaptı. Er tat so, *als ob* er verstünde.

Anlı-*yor-muş gibi* yaptı. Er tat so, *als ob* er verstünde.

Anla-*yacak-muş gibi* yaptı. Er tat so, *als ob* er verstünde.

Hiç bir şey olma-*muş gibi* yapıyordu.

Er tat so, *als ob* nichts passiert wäre.

Bir ses işit-*ir gibi* oldum.

Es war mir, *als ob* ich etwas gehört hätte (Steuerwald, 1974: 328).

Ben uyumaya devam ed-*er-miş gibi* yaptım.

Ich tat so, *als ob* ich weiter schlief (Steuerwald, 1974: 546).

5.9. Şartlı Birleşik Cümleler (Konditionalsätze)

Konditionalsätze (şartlı birleşik cümleler), temel cümlede ifade edilen olayı, yan cümle ile belirli bir şarta bağlayan cümlelerdir. Bu cümlelerde genellikle *wenn* (şayet, eğer) bağlacı kullanılır. *Wenn* bağlacı dışında şart bildiren fakat yoğun olarak kullanılmayan birçok bağlaç vardır. Bu cümlelerde *wann?* (*ne zaman*), *in welchem Falle?* (*hangi durumda*) zamirleri kullanılır. Duden (1998: 800) bu cümleleri şöyle tanımlar: “*Konditionalsätze* bir şartı, bir durumu, bir hipotezi ortaya koyan yan cümlelerdir. Bunlar temel cümlede zikredilen durumun ortaya çıkması veya geçerli olması için bir koşulu ortaya koyan yan cümlelerdir.” Moser-Weithmann (2001: 206-207) bu cümleleri *reale*

Bedingung (gerçek şart) ve *irreale Bedingung* (gerçek olmayan şart) olmak üzere örneklerle iki başlık altında vermektedir:

reale Bedingung:

Wenn Ali rechtzeitig kommt, können wir das Schiff erreichen.

Ali vaktinde gelirse vapura yetişebiliriz.

Falls Ali rechtzeitig kommt, können wir das Schiff erreichen.

Ali vaktinde geldiği takdirde vapura yetişebiliriz veya

Ali'nin vaktinde gelmesi halinde vapura yetişebiliriz.

irreale Bedingung:

Wenn Ali rechtzeitig käme, könnten wir das Schiff erreichen.

Ali vaktinde gelse vapura yetişebiliriz.

Wenn Ali rechtzeitig gekommen wäre, hätten wir das Schiff erreichen können.

Ali vaktinde gelseydi vapura yetişebilirdik

Ersen ve Rasch, (2012: 205) ise bu cümleleri *reale Konditionalsätze* (gerçek olan şart cümleleri) ve *nichtreale Konditionalsätze* (ve gerçek olmayan şart cümleleri) olmak üzere iki ana başlık altında verir. Gerçek olmayan şart cümlelerini de kendi içinde, *potentialer Konditionalsatz* (potansiyel şart cümlesi) ve *irrealer Konditionalsatz* (gerçekleşmeyen şart cümlesi) olmak üzere iki grupta ele alır. Potansiyel şart cümlelerinde, gerçekleşmemiş ancak yine de gerçekleşme ihtimali olan bir eylem, durum söz konusudur. Gerçekleşmeyen şart cümlesinde ise, artık gerçekleşmesi mümkün olmayan bir eylem ya da durum söz konusudur. Almancada *Konjunktiv* kipinin geçmiş zamanı olan *Konjunktiv-Plusquamperfekt* zamanı kullanılır.

Wenn bağlacı ile kurulan *reale Konditionalsätze* (gerçek şart cümleleri): Temel cümledeki eylemin oluşabilmesi için yan cümledeki eylemin yerine getirilmesi şartı söz konusudur. Bu şart gerçekleşmesi mümkün olan ya da olacak olan bir şarttır. Türkçede fiillerin kök şekline eklenen *-sA* şart eki ve buna eklenen iyelik ekiyle yapılır. Şart cümleleri her iki dilde de eşdeğerliliği (Äquivalent) olan yan cümlelerdir. Gerçek şart

cümleleri her iki dilde de haber kipinde (Indikativ) ifade edilir. Şart cümleleri her iki dilde de geçmiş, gelecek ve geniş zamanlarda ifade edilebilir.

Ersen-Rasch (2011: 233) bu karşılaştırmayı şu şekilde verir:

Cem gelirse	Wenn Cem kommt,
Cem geliyorsa(henüz yolda)	Wenn Cem kommt (bereits auf dem Wege ist),
Cem gelecekse	Wenn Cem kommen wird,
Cem geldiyse	Wenn Cem gekommen ist,
Cem gelmişse	Wenn Cem eingetroffen ist,
beni bir arasın.	soll er sich bei mir mal melden.

Eğer şart gerçekleşebilecek, yerine getirilebilecek bir şart ise, yukarıda verilen örneklerde de olduğu gibi *Indikativ* (haber kipi) kullanılır. Ancak belirtilen şartın yerine getirilmesi mümkün değilse veya kesin değilse, bu durumda temel cümle ve yan cümle *Konjunktiv II* kipindedir. *Gegenwart* (geniş zaman) için *Konjunktiv-Präteritum*; *Vergangenheit* (geçmiş zaman) için ise *Konjunktiv-Plusquamperfekt* kullanılır: Türkçede aşağıdaki sıfat-fiil yapılarıyla karşılaştırarak bu zaman bağıntısını ifade edebiliriz:

fiil kökü-sA+iyelik eki (Gegenwart/geniş zaman):

Wenn ich morgen früh aufstehen könnte, könnte ich den Zug erreichen.

Sabah erkenden kalkabil-se-m otobüse yetişebilirim.

fiil kökü-sA i-di+iyelik eki (Vergangenheit/geçmiş zaman):

Wenn ich morgen früh aufstehen können hätte, hätte ich den Zug erreichen können.

Sabah erkenden kalkabil-se-i-di-m otobüse yetişebilirdim.

Wenn bağlacı ile kurulan *irreale Konditionalsätze* (gerçek olmayan şart cümleleri) çalışmamızın devamında kapsamlı bir şekilde verilmiştir.

Konditionalsätze (şartlı birleşik cümleler), genellikle *wenn* bağlacı veya bunun yerine kullanılan *falls / sofern / soweit* bağlaçlarıyla kurulan yan cümlelerdir. Bu bağlaçların dışında *dass* bağlacı ile bağıntı içinde kullanılan *im Falle, dass / unter der Bedingung, dass / vorausgesetzt, dass / angenommen, dass, vb.* bağlaçlar da kullanılır. Zielinski (1983: 86) *je ... , desto / umso ... ; je nachdem ob* bağlaçlarının da şart ifade ettiğini söyleyerek bunları da şart cümlesi kuran bağlaçlara ilave eder.

wenn	: eğer, şayet, ... ise, olduğu takdirde
falls	: eğer, şayet, olduğu takdirde
sofern	: şayet, eğer, velev ki, olduğu takdirde, ... şartıyla
soweit	: ... olduğu ölçüde, ... kadarıyla
im Falle, dass ...	: eğer, şayet, ... ise, ... olması durumunda, ...dığı takdirde
gesetzt den Fall, dass ...	: farz edelim ki ... , var sayalım ki ... , diyelim ki ...
unter der Voraussetzung, dass	: ... olması şartıyla
vorausgesetzt, dass ...	: yeter ki, ... olması şartıyla, şu şartla ki ...
angenommen, dass ...	: farz edelim ki ..., diyelim ki ...
es sei denn, dass ...	: şu şartla, şöyle olursa, ancak ... ise, ...medikçe
je..., desto / umso ...	: ne kadar ...-sA, o kadar ...
je nachdem ob	: (olmasına) göre

wenn:

Wenn das Wetter schön ist, essen wir auf der Terasse.

Eğer hava güzel olursa terasta yemek yeriz.

Wenn ich das Stipendium bekomme, kaufe ich mir als erstens ein Fahrrad.

Eğer burs alırsam önce kendime bir bisiklet satın alırım.

Bu cümleler *wenn* bağlacı kullanılmadan da kurulabilir. Bu durumda *wenn* bağlacı bulunması gereken yan cümlenin özneye göre çekilen fiili başa gelir ve temel cümlenin başında *so* veya *dann* kelimeleri (Korrelat) yer alabilir.

Wenn Sie eine Vorstrafe haben, können Sie nicht ausreisen.

Haben Sie eine Vorstrafe, (*dann*) können Sie nicht ausreisen.

Sabıkanız varsa yurt dışına çıkamazsınız.

Wenn ich Möglichkeit habe, mache ich in diesem Sommer eine Reise nach Süden.

Habe ich Möglichkeit, (*so*) mache ich in diesem Sommer eine Reise nach Süden.

Eğer imkânım olursa bu yaz güneye bir seyahat yaparım.

Wenn bağlacı ile kurulan yan cümlelerin, çalışmamızda *Temporale Nebensätze* (Zaman Bildiren Yan Cümleler) başlığı altında verdiğimiz *temporal* (zaman) anlamı da vardır. Bu durumda *wann?* (ne zaman?) veya *unter welcher Bedingung* (hangi durumda?) sorularına cevap verir:

Wenn der Herbst kommt, fallen die Blätter von den Bäumen ab.

Sonbahar geldiğinde yapraklar ağaçlardan dökülür.

Wenn die Sonne aufgeht, stehe ich sofort auf.

Güneş doğduğunda hemen kalkarım.

falls:

Gib mir Nachricht, falls sein Zustand sich verschlimmert!

Durumu kötüleşirse bana haber ver!

Falls es morgen nicht zu stark regnet, möchte ich im Garten arbeiten.

Eğer yarın çok sağnak yağmazsa bahçede çalışmak istiyorum.

sofern:

Sofern du mir hilfst, schaffe ich die Prüfung (Helbig ve Buscha, 1981: 466).

Eğer bana yardım edersen sınavı başarırım.

Rufen Sie mich an, sofern der Motor eine Panne hat!

Motorun arızalanması durumunda beni arayınız!

soweit:

Ich kann Ihre Fragen beantworten, soweit ich kann.

Yapabildiğim kadarıyla sorularınızı cevaplandırabilirim.

Soweit ich gehört habe, hat er ein neues Haus gekauft.

Duyduğum kadarıyla o yeni bir ev satın aldı.

im Falle, dass ... :

Im Falle, dass er die Aufnahmeprüfung nicht bestehen kann, muss er in einer Fabrik arbeiten.

Üniversiteye giriş sınavını başaramaması durumunda bir fabrikada çalışmak zorundadır.

Im Falle, dass die elektrischen Leitungen nicht erneuert werden, miete ich diese Wohnung nicht.

Elektrik iletim hatlarının yenilenmemesi durumunda bu evi kiralamam.

gesetzt den Fall, dass ... :

Können wir die Raten bezahlen, gesetzt den Fall, dass wir dieses Haus kaufen?

Farzedelm ki / diyelim ki bu evi satın aldık, taksitleri ödeyebilir miyiz?

Gesetz den Fall, dass ich dieses Auto kaufen will, wieviel würden Sie dafür verlangen (Zengin, 1999: 319).

Varsayalım ki bu arabayı satın almak istedim, bunun için kaç para istersiniz.

unter der Voraussetzung, dass ... :

Ich übernehme den Auftrag unter der Voraussetzung, dass du mir hilfst.

Bana yardım etmen şartıyla bu teklifi kabul ediyorum.

Unter der Voraussetzung, dass du für den Kredit bürgst, kann ich den Wagen kaufen.

Kredi için bana kefil olman şartıyla, arabayı alabilirim.

vorausgesetzt, dass ... :

Wir wollen baden gehen, vorausgesetzt, dass die Sonne scheint.

Yeter ki hava güneşli olsun, biz yüzmeye gitmek isteriz.

Vorausgesetzt, dass Sie mir kommen, kann ich Ihnen die Bilder zeigen (Zengin, 1999: 320).

Yeter ki siz bana gelin, ben size resimleri gösterebilirim.

angenommen, dass ... :

Wohin wollen wir fahren, angenommen, dass morgen gutes Wetter ist?

Farzedelim ki yarın hava iyi, nereye gitmek isteriz?

Angenommen, dass der Angeklagte die Wahrheit sagt, so muss er freigesprochen werden.

Farzedelim ki sanık gerçeği söyledi, bu durumda beraat etmek zorundadır.

es sei denn, dass ... :

Ich komme heute noch vorbei, es sei denn, dass es sehr spät wird.

Ancak çok geç olmazsa / geç olmadığı sürece bu gün uğrarım.

Ich gehe nicht zu ihm, es sei denn, dass er mich um Verzeihung bittet.

Benden özür dilemedikçe ona gitmem.

je..., desto/umso ...:

Je..., *desto* ... ile kurulan cümleler, temel cümle ve yan cümlede birbirine bağlı iki *Komparativ* arasındaki kıyası ifade ederler. *Je* ile kurulan yan cümle ile *desto / um so* ile kurulan temel cümle arasında bir şart ilişkisi vardır: Eğer yan cümledeki eylem ya da durum belirli bir şekilde değişiyorsa, buna uygun olarak temel cümledeki eylem ya da durum da aynı şekilde değişir. Bu değişiklik sıfatın üstünlük derecesinde (örneğin daha çabuk, daha erken) ifade edilir (Zielinski, 1983: 86).

Cümlenin Kuruluşu:

Je ile başlayan ve hemen arkasından *Komparativ* haldeki bir sıfat ile devam eden bir yan cümle ve bu yan cümlenin ardından *desto* ile başlayan ve yine arkasından *Komparativ* halde bulunan sıfat ile devam eden bir temel cümle yer alır:

Je + Adjektiv + Subjekt + Prädikat, *desto* + Adjektiv + Prädikat + Subjekt

Je + näher + das Licht + ist, *desto* + heller + leuchtet + es.

Je besser die Straße ist, *desto* schneller kann man fahren.

Yol *ne kadar* iyi olur-*sa*, *o kadar* hızlı gidilebilir.

Je schmackhafter das Essen ist, *desto* mehr isst man.

Yemek *ne kadar* lezzetli olur-*sa*, *o kadar* çok yenir.

Je langsamer du sprichst, *desto* besser kannst du verstanden werden.

Ne kadar yavaş konuşur-*sa-n*, *o kadar* iyi anlaşılırsın.

Je nachdem ob:

Je nachdem das Hotel billig oder teuer ist, fahre ich hin oder bleibe zu Hause (Zengin, 1999: 324).

Otelin ucuz ya da pahalı olmasına göre, oraya giderim ya da evde kalırım.

Morgen fahre ich in die Berge oder ins Deutsche Museum, je nachdem ob das Wetter schön oder schlecht ist (Zielinski, 1983: 88).

Havanın iyi ya da kötü olması durumuna göre, yarın dağlara ya da Alman Müzesi'ne giderim.

(Wenn das Wetter schön ist, fahre ich morgen in die Berge, wenn es schlecht ist, gehe ich ins Deutsche Museum.)

(Eğer hava iyi olursa yarın dağlara giderim, eğer kötü olursa Alman Müzesi'ne giderim.)

5.9.1. Şartlı Birleşik Cümleler ve Türkçedeki Eşdeğerlilikleri (Konditionale Nebensätze und ihre Äquivalenten im Türkischen)

Türkçede şartlı birleşik cümle, şart kip –sA ekiyle kurulmuş bir yan cümle ile bir temel cümleden meydana gelen birleşik cümledir. Bu cümlelerin yüklemeleri şart birleşik zamanda da bulunabilir. Almancada farklı yan cümle bağlaçlarıyla kurulan şart cümleleri, Türkçede genellikle şart kipini oluşturan –sA + iyelik; -sA + birleşik zaman eki + iyelik ve zarf-fiil ekleriyle karşılanır:

fiil kökü+sA+iyelik:

Wenn Sie müde sind, dürfen Sie sich erholen.

Yorgun-sa-nız dinlenebilirsiniz.

fiil kökü+Ir+sA+iyelik:

Ich komme, falls/wenn ich eingeladen werde (Jung, 1980: 100).

Davet edil-ir-sem gelirim.

fiil kökü-AcAk+sA+iyelik:

Wenn Sie nach Europa ausreisen, müssen Sie zuerst Visum bekommen.

Eğer Avrupaya seyahat ed-ecek-se-niz önce vize almak zorundasınız.

fiil kökü-dIk+iyelik+hal eki:

Wenn der Frühling kommt, kehren die Schwalben zurück.

İlkbahar gel-diğ-in-de kırlangıçlar geri döner.

fiil kökü-dIk+iyelik takdirde:

Wenn Ali krank ist, soll er nicht in die Schule gehen.

Ali hasta ol-duğ-u takdirde okula gitmesin (Moser- Weithmann, 2001: 173).

fiil kökü-mA+iyelik halinde/durumunda:

Die Eheschließung ist zulässig, *wenn* Mann und Frau das 18. Lebensjahr beendet haben.

Kadının ve erkeğin 18 yaşını bitir-me-si *durumunda* evliliğe izin verilebilir.

fiil kökü-mA+iyelik eki (olmasına / durumuna) göre:

Wir entscheiden uns, *je nachdem* ob er kommt oder nicht.

Onun gel-me-si ya da gelme-me-si durumuna göre karar veririz.

5.9.2. Dilek Şart Cümleleri (Irreale Wunschsätze)

Irreale Wunschsätze (gerçek olmayan dilek şart cümleleri) gerçekleşmeyen ya da gerçekleşmesi mümkün olmayan bir arzuyu, bir isteği ifade etmek için kullanılır. *Wenn* bağlacı ile kurulan bir yan cümleden ibarettir. Şimdiki zaman için *Konjunktiv Präteritum*, geçmiş zaman için *Konjunktiv Plusquamperfekt* kullanılır. Cümlede öznenen sonra *keşke* anlamına gelen *doch* kelimesi kullanılır. *Irreale Wunschsätze*, *wenn* bağlacı kullanılmadan da kurulabilir. Bu durumda cümleye yüklem ile başlamak gerekir.

Wenn ich doch reich wäre!

Wäre ich doch reich!

Keşke zengin olsam

Wenn er mir doch die Wahrheit sagen würde!

Keşke o bana gerçeği söylese

Helbig ve Buscha (2005: 184-185) bu cümle şekilinin şartlı birleşik cümlenin izole edilmiş (yan cümleye indirgenmiş) şekli olduğunu ifade eder ve açıklamalarını şöyle devam ettirir: “Cümlenin dilek anlamı *doch* veya *nur* kelimeleriyle (Partikeln) betimlenir. *Konjunktiv-Präteritum* zamanı ile düşüncede gerçekleşebilecek, varsayımsal (geniş ve gelecek zamanı kapsayan) bir arzu; *Konjunktiv-Plusquamperfekt* ile ise, artık gerçekleşmesi mümkün olmayan (geçmiş zamanı kapsayan) bir arzu ifade edilir.”

Şimdiki zaman ve geniş zaman için kullanılan *Konjunktiv-Präteritum*'da gerçekleşmeyen ama hala gerçekleşme imkânı olabilecek bir arzu söz konusudur.

Wenn ich doch mager wäre!

Keşke zayıf olsam!

Wenn du doch bei mir wärest!

Keşke yanımda olsan!

Geçmiş zaman için kullanılan *Konjunktiv Plusquamperfekt*'te ise artık gerçekleşmesi mümkün olmayan bir arzu söz konusudur. Çünkü olay bitmiştir.

Wenn du doch gestern in der Klasse gewesen wärest!

Keşke dün sınıfta olsaydın!

Wenn du doch die Wahrheit gesagt hättest!

Keşke gerçeği söyleseydin!

Almancada olduğu gibi Türkçede de dilek ve istek bildiren cümleler, temel cümle yapısında tek başına bulunabilir. Aktan (2009: 131) şart kipinin şart ifadesinin, bitimli bir oluş kılış ve hareket gösterip yargı bildirmediğinden tek başına cümle kuramadığını ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman yargı bildirip cümle haline gelebildiğini ifade eder.

Ersen ve Rasch (2012: 214) dilek-şart cümlelerini, a) gerçekleşebileceği düşünülen dilekler, b) gerçekleşmeyecek veya artık gerçekleşmesi mümkün olmayan dilekler olmak üzere ikiye ayırır. Gerçekleşebileceği düşünülen dilekler Türkçede –sA şart ve iyelik ekiyle, gerçekleşmeyecek veya artık gerçekleşmesi mümkün olmayan dilekler ise –sA+ydl; -miş ol-sa+ydl iyelik eki ve ek-filinin birleşik zamanlı çekimiyle ifade edilir.

Wenn er doch gesund wäre!

Keşke sağlıklı olsa!

Wenn ich doch reich gewesen wäre!

Keşke zengin ol-sa-ydım!

Wenn doch der Briefträger käme! (Helbig ve Buscha, 2005: 415).

Keşke postacı gel-se!

Wenn ich doch mein Wörterbuch zu Hause nicht vergessen hätte!

Keşke sözlüğümü evde unutma-mış ol-sa-ydı-m!

5.9.3. Gerçek Olmayan Şart Cümleleri (Irreale Konditionalsätze)

Irreale Konditionalsätze (gerçek olmayan şart cümleleri) gerçekleşmesi mümkün olmayan bir tasarımı bir ideali ifade ederler. (Ersen ve Rasch, 2012: 212) bunları şöyle izah eder: “Gerçek olmayan şart cümleleri ile, hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan ya da gerçekleşmeyecek olan olaylar ifade edilir. Bu cümleleri ifade etmek için Almancada *Konjunktiv II* (dilek-şart) kipi kullanılır.” Konuşucu *Konjunktiv II* kipi ile, söz konusu olayın konuşmanın yapıldığı anda gerçek olamayacağını ifade eder.

Irreale Konditionalsätze (gerçek olmayan şart cümleleri) *wenn* bağlacı ile kurulan birleşik cümlelerdir. Bu cümlelerde, gerek temel gerekse yan cümlede fillerin *Konjunktiv II* kipinde bulunması şarttır. *Gegenwart* (şimdiki zaman ve geniş zaman) için *Konjunktiv-Präteritum*; *Vergangenheit* (geçmiş zaman) için *Konjunktiv-Plusquamperfekt* kullanılır.

Wenn er Geld hätte, würde er sich ein Auto kaufen.

Parası olsa bir araba satın alır.

Wenn er Geld gehabt hätte, hätte er sich ein Auto gekauft.

Parası olmuş olsaydı bir araba satın alırdı.

Wenn der Mensch die Flügel hätte, flöge er wie ein Vogel.

İnsanın kanatları olsa kuş gibi uçar.

Ich hätte mit meinem Freund gesprochen, wenn ich ihn getroffen hätte.

Arkadaşıma rastlamış olsaydım onunla konuşurdum.

Bu cümleler wenn bağlacı kullanılmadan da teşkil edilebilir. Bu durumda yan cümle fiille başlar. Yan cümle yüklemlerle başlarsa, temel cümlede fiilden önce *so* ya da *dann* kullanılabilir.

Wenn ich Zeit hätte, käme ich zu dir.

Hätte ich Zeit, (so) käme ich dir.

Hätte das Telefon nicht geklingelt, wäre ich nicht aufgewacht.

Telefon çalmamış olsaydı uyanamazdım.

Türkçede de bu cümlelerin kuruluş şekli Almandakine benzer yapıdadır. Develi (1997: 126) bu cümleleri *olmayası (gerçek olmayan) şart cümleleri* olarak adlandırır ve şöyle izah eder: “Birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümlelerinin bir kısmında yardımcı cümle ileri sürülen şartın gerçekleşmemesi sebebiyle ana cümledeki hükmün de gerçekleşmediği veya gerçekleşmez olduğu görülür. Bu tür cümlelere olmayası (gerçek olmayan) şart cümleleri denilmektedir.”

Türkçede fiilin kök şekline getirilen –sA şart ve iyelik eki, –sA+yDI; -mIş ol-sa+yDI iyelik eki ve ek-fiilin birleşik zamanlı çekimiyle ifade edilir.

Wenn ich keinen Kopfschmerzen hätte, würde ich arbeiten.

Başım ağarma-sa çalışırım.

Wenn ich es wüsste, würde ich es dir sagen (Zielinski, 1083: 78).

Bunu bil-*se-m* sana söylerim.

Wenn ich Zeit gehabt hätte, hätte ich meinen Großvater besucht.

Eğer vaktim ol-*sa-ydı* / *olmuş* ol-*sa-ydı* dedemi ziyaret ederdim.

Wenn gestern das Wetter schön gewesen wäre, wären wir picnicken gegangen
(Moser-Weithmann, 2001: 154).

Dün hava iyi ol-*sa-ydı* piknik yapardık.

Karşılaştırma

Türkçede ve Almancada yan cümlenin özellikleri karşılaştırmalı şöyle verilebiliriz:

Tablo 4

Türkçede ve Almancada Yan Cümlelerin Karşılaştırılması

Türkçede	Almancada
Daha çok yüklemi çekimsiz yan cümleler var. Yüklemi çekimli olanlar az sayıda var.	Infinitiv- ve Partizip grupları hariç yan cümlelerin yüklemi çekimli.
Bağlaç genellikle yok, Bağlayıcı görevinde fiilimsi ekleri var.	Çok sayıda yan cümle bağlacı var.
Yan cümlelerin cümle ögesi görevi var ve yan cümle temel cümleyi bütünler.	Yan cümlelerin cümle ögesi görevi var ve yan cümle temel cümleyi bütünler.
Yan cümle temel cümleden önce gelir. (Farsça <i>ki</i> ile kurulan yan cümleler hariç)	Yan cümle temel cümleden önce veya sonra gelebilir.

SONUÇ

Dil bir iletişim aracıdır. İletişim sadece yazı ya da söze dökülmüş ifadelerden ibaret değildir. Beden diliyle, jest-mimik hareketleriyle, veya bir takım işaretlerle de istekler, duygu ve düşünceler anlatılabilmekte, anlaşılabilen ve böylece iletişim sağlanabilmektedir. Akşam işten çıkıp eve gelen birinin, sözlü ya da yazılı bir cümle ifadesi olmaksızın, tek bir “Huu!” kelimesi ile yorgunluğunu ifade edebilmesi mümkündür. Dolayısıyla tek bir cümle, bir ünlem, bir nida ile de duygu ve düşünceler ifade edilebilmektedir. Çekimli fiili olmayan ancak yargı bildiren ve eksilteli cümle olarak ifade edilen bu yapıları Karaağaç (2012 : 242) şu şekilde tanımlar: “Eksilteli cümle veya söz cümle, genellikle sözlü dil kullanımında yer alan ve bazı öğeleri eksiltilerek söylenip, anlamı dinleyenin anlayışına bırakılan veya yüklemi kullanılmadan yargı bildiren cümledir. Yüzey yapılarıyla bir cümle bütünlüğünden uzak olan, derin yapıları, sözlü dil kullanımının çeşitli öğeleriyle, yargı bildiren cümle olarak algılanan cümleler, eksilteli cümlelerdir.” Cümle tanımına farklı bir boyut kazandıran Delice (2012: 38) cümleyi derin yapı ve yüzey yapı açısından ele alarak bizim çalışmamızı destekleyecek bir açıklama yapar. Buradan, Delice'nin makalesinde birçok gramercinin cümle tanımlarındaki anlam birimcikleri sorgularken ifade ettiği şu sonuca varıyoruz:

“... Evet, cümle bir yargı bildirir; ancak, bu özellik, sadece cümleye özgü bir özellik değildir. İletişim ortamı bağlamında yerine göre bir ‘Tüh!’ Sözcüğü ‘Yanuma şemsiyemi almayı yine unuttum!’ yargısını; ‘kot pantolonlu çocuk’ sözcük öbeği de ‘Çocuk kot pantolonunu giymiş’ yargısını bildirir; ancak cümleyi ‘yargı’ kavramı etrafında tanımlayan hiçbir dilci bu yapıları cümle saymaz. Bu tespiti ‘Bu yapılarıdaki yargı, yüzeysel yapıda değil; derin yapıdadır.’ şeklinde itirazlar gelebilir; ancak, derin yapı ve yüzeysel yapı, birbirinden ayrılmaz iki kavramdır ve birlikte ele alınması gerekir. Ayrıca, yargı sözcüğü, sadece yüzeysel yapıya hasredilecek kadar somut bir kavram da değildir; oysa, cümle soyut tarafları olmakla birlikte daha çok somut bir sözcüktür ve temel anlam birimciklerinin de somut olması beklenir.”

Burada biz de yargı kavramının tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Bazı eksilteli cümleleri (Ellipse), çekimli fiilleri olmamasına rağmen cümle olarak kabul ediyorsak, cümle tanımındaki ‘yargı’ veya ‘çekimli fiil’ kavramlarını da yeniden ele alarak değerlendirmemiz gerekmez mi? Eksilteli cümlenin, bir önceki cümleye bağlı olarak, kontekstten çıkararak yargı olduğunun anlaşıldığı söylenebilir. Ancak aynı durum fiilimsiler için de geçerlidir. Fiilimsiler de temel cümle içerisinde, temel cümle ile birlikte

bir anlam bütünlüğü ve bağlantısı içerisinde yan cümle olarak varlığını ortaya koymaktadır. Eksiltili cümleyi, çekimli fiili olmamasına rağmen, adı üzerinde *eksiltili cümle* olarak değerlendiriyoruz. Aynı şekilde fiilimsileri de çekimli fiili olmamasına rağmen, çekimli fiili olan bir cümlelerin bildirimini vermesi nedeniyle, geleneksel sentaktik kriterlere tam uymasa bile, semantik ölçütlere göre cümle olarak değerlendirebileceğimizi ifade ediyoruz. Burada hareket noktamız, dilin tek yönlü olmayışı, yapısında semantik, sentaktik ve fonetik yönlerin mevcut olmasıdır. Saussure (1985: 122) dilin tanımını yaparken düşünce ve sesi, kağıdın ön ve arka yüzü gibi birbirinden ayrılmaz unsurlar olarak görür. Aynı şekilde cümleyi de ve semantik ve sentaktik bütünlük içerisinde görmeliyiz.

Çekimli fiil olmadan da, tek bir kelime veya kelime grupları bir cümlelerin verebileceği veya içerdiği mesajı verebilmektedir. Bu durumda cümlelerin sentaktik yapısında çekimli fiil olmadan da eksiltili cümleler gibi cümle olarak nitelendirilebileceğini ve değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Dilin sentaktik ve semantik yönleri birlikte ele alınmalıdır. Cümleye ancak semantik olarak baktığımızda implizit yapıları çözümleyebiliriz. Yüzeysel yapıda görünen şekliyle çekimli fiili dikkate alarak cümleyi basit cümle olarak değerlendirmek yerine, cümle içerisinde bize bir yargı mesajı verebilecek yapıları incelememiz gerekir. Bunların derin yapılarını indiğimizde, her biri müstakil cümlelerden oluşan söz dizemlerini tespit edebiliriz. Burada fiilimsilerin, sıfat tamlamalarının hatta isim tamlamalarının semantik açıdan derin yapıda cümle olduğunu görürüz. Üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı bize bu imkân vermektedir.

Fiilimsi öbeği, birçok tamlayan-tamlanan ilişkisini barındırsa da sonuçta bir olayın adı olan cümle veya fiilimsi, tek bir söz, bir isim gibi kullanılabilir ve bir isim gibi çekimlenebilir. Bunlar, çokluk ve iyelik ekleri alabilirler (Karaağaç, 2012: 168). Türkçede iki temel cümle bir cümle bütünü içerisinde yer alamayacağından, cümlelerden biri isme dönüştürülerek İsimleştirme (Nominalisierung) yapılır. Cümle iken isme dönüştürülen bu yapılar temel cümlelerin öznesi ya da nesnesi olarak kullanılır:

Dün beni aradın. Bilmiyordum.

Dün beni aradığımı bilmiyordum.

N

Y

Derin yapıda var olduğunu bildiğimiz, ancak yüzeysel yapıda dönüşüm sonucu cümle içerisinde cümlenin bir ögesi olarak yer alan fiilimsileri birer yan cümle olarak değerlendirmemiz gerekir. Zira bunlar derin yapıda bir çekimli fiil ile kurulu müstakil cümleler olarak oluşur. Sadece geleneksel gramer kurallarına uymak adına bunları cümle saymamak, bunları sadece cümlenin ögeleri olarak kabul etmek, derin yapıda oluşmaları göz ardı etmek olur.

Yukarıdaki cümle, derin yapıda aşağıda verilen iki cümle olarak mevcuttur:

1. O iki gündən beri hiç uyumadı.
2. O söyledi.

Yukarıdaki cümleler derin yapıda ayrı müstakil birer cümle iken, dönüşümler sonucu yüzeysel yapıya aşağıdaki şekilde yansır:

O, iki gündən beri hiç uyumadığını söyledi.

Ö N Y

Sorun:

Yabancı dil Almanca'nın öğretiminde en büyük problemlerinden biri, Türkçe ve Almanca'nın farklı dil gruplarında olmasıdır. Almanca'nın cümle yapısı Türkçenin cümle yapısından farklı olduğu için öğrenciler cümle çözümlemelerinde zorlanmaktadır. Farklı alanlardaki çeviri dersleri, karşılaştırmalı dilbilgisi ve karşılaştırmalı yapı çözümlemeleri gibi derslerde kaynak dil erek dil ilişkilerinin doğal olarak ortaya çıktığı öğretim süreçlerinde öğrencilerin cümle yapılarını çözümleme konusunda problem yaşadığını tespit etmekteyiz. Bu problemin temel nedenin özellikle Almancadaki yan cümle yapılarının ve bunların Türkçedeki eşdeğerlilikleri olan fiilimsilerin denkleştirilememesinden ve örtüştürülememesinden kaynaklanmaktadır. Bu problemin ortaya çıkmasında ana dilin yeterince bilinmemesinin de önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Zira öğrencilerin önemli bir kısmının Türkçedeki fiilimsi yapıları yeterince bilemedikleri ve bu nedenle Almancadaki eşdeğerlilikleri olan yan cümlelerle karşılaştırma yaparken sorun yaşadıkları bir vakıdır.

Yabancı dil öğrenme sürecinde dilleri karşılaştırarak çözüm yolu üretme sıkça başvurulan bir yoldur. Bu karşılaştırma esas itibarıyla cümle yapılarının çözümlenmesine katkı sağlar. Anadil ile yabancı dil arasındaki yapısal farklılıklar ortaya konmak suretiyle öğrenme süreci kolaylaştırılır. Burada hem ana dilin hem de öğrenilen yabancı dilin yapılarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yabancı dil öğretimini, ana dili saf dışı bırakarak sadece o dili öğrenmeye yönelik bir etkinlik olarak düşünmek oldukça yanlıştır. Maalesef dil öğretiminde ana dilin arka plana atıldığı, önemsenmediği veya ana dil konusunda yeterli bilgi sahibi olunmadığından bunun görmezden gelindiği bir vakıadır. Butzkamm (1989: 633) yabancı dil öğretiminde ana dilin önemini şu cümlelerle vurgulamaktadır: “Yabancı dilin öğrenilmesi için kuşkusuz en önemli yardımcı araç yabancı dilin kendisidir. Bu sırada anadil onun en önemli yardımcısıdır.”

Türkçenin Alamanaca ile yan cümle açısından ne derece karşılaştırılabilir olduğunu ve birleşik cümlelerin nasıl ortaya çıktığını Johanson (2014:109-115) şöyle açıklamaktadır:

“Zorluklardan biri olarak, Türkçe öge cümlelerin, ana cümleleri karakterize eden ‘kurallı’ cümle kalıbına sahip olmaması görülür (Slobin 1982). Türkçenin ana cümle için tipik, kendine has morfosentaksından sapmalara yukarıda işaret edilmiştir. Ne var ki, başka çalışmalarımızda da (1975a; 1975b; 1991c) vurguladığımız gibi, Türkçe öge cümleler bir yığın “kurallı” niteliklere de sahiptir. Mesela Türkçenin öge cümleleri, Almanca yan cümlelerin tersine, ana cümlelerinden farklı bir söz dizimine sahip değildirler. Çoğunlukla ana cümlelere biçimsel olarak o kadar benzerler ki, aralarındaki tek fark ana cümle bitirmeyen bir yükleleştiricinin seçilmesinden ibarettir. Türkçenin bitimsiz biçimlerinin kullanılması bitimli fiilinkine oranla envanterlerinin daha az olması anlamında basittir de...”

Bu yapıların çözümlenebilmesi ve aktarımın kolaylaştırılabilmesi için, her iki dilin de gramer yapılarını iyi bilmek gerekir. Burada kendi dilinize ait olmayan, ancak erek dilde mevcut olan yapıları bilmek durumundayız. Yabancı dillerden dilimize giren bazı gramer şekilleri ve yapıların öğrenme sürecine katkı sağladığını görürüz. Johanson (2014: 28) bunları *kopyalama* olarak adlandırır ve bir yabancı dil öğrenilirken pratikte çok fazla ön planda olmasa da uygulamada mukayeseden doğan bazı kopyalamalar söz konusu olabileceğini ifade eder.

McCarty (1970: 129-130) Türkçede bağlaç kullanmanın ‘uzun cümlelerin bağımlı, yan cümlelere ayrılmasına yardımcı olduğu’ fikrindedir ve görüşlerini şöyle aktarır: “Farsça

ki'nin alınması, Osmanlı Türkçesinin uzun, iç içe geçmiş cümlelerin basitleştirilmesine yardım etmiş ve modern Türkçe ile birçok batı dilinin biraz daha birbirine yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Bu simultan çevirmenler ve birbirinin dilini öğrenen Türk ve yabancı öğrenciler için faydalı bir adımdır (akt. Johanson, 2014:120-121).

Farklı dil gruplarında yer alan diller arasındaki öğrenme süreçlerinde ortaya çıkan bu zorluklar diğer diller için de geçerlidir. Abdiu' makalesinde (2012: 9-10) Hint-Avrupa dil grubuna ait Arnavutçadan bahsederken, çeviri esnasında iki dilin yapılarının çözümlenmesindeki zorlukları ortaya koymak için Türkçe ile Arnavutçayı aşağıdaki şekilde karşılaştırır:

“...Genelde bileşik tümcelerde ve örnek olarak aldığımız tümcelerde çekilmeyen çekirdek yükleme eklenen biçimbirimleri bağlaç yerinde kullanılmaktadır. Ele aldığımız bu tür tümceleri Arnavutça ana dil olan yabancı bir öğrenci Arnavutçadan Türkçeye çeviri sırasında ya basit tümcelere ayrılarak ya da bağlaçları kullanarak çevirir. Ana dili, ikinci dereceden aktarmalara hakim olduğu için bu biçimbirimlerle kurulan bileşik tümcelerin kullanımı ve çevirisi zorluk yaratmaktadır. Üstelik Türkçede biçimbirimlerin birden fazla anlamlarını yükledikleri için yabancı öğrencilerin de doğru kullanımları her zaman görülmemektedir. Aslında ortaç ve ulaçlarla kurulan bileşik tümceler Türkçe biçimsel yapısına uygundur. Bu tür tümceleri Türkçe ana dili olmayan yabancı bir öğrenci için zordur. Arnavut bir öğrenci edinç sayesinde Türkçeden Arnavutçaya çeviri sırasında ana diline ait doğru bir yapı bulabilir. Daha önce bahsettiğimiz gibi ya basit tümcelere ayrılarak ya da bağlaçları kullanarak çevirir. Fakat ana dilinden Türkçeye çeviri sırasında tekrar doğuştan gelen edinç etkisinden bileşik tümceleri bağlaçlarla çevirmeye çalışacaktır ve yerleştirme tümceleri kullanmayacaktır çünkü bu tür bileşik tümceleri anadilinin ikinci derecede aktarmalarında kullanılmamaktadır. Bunu ilk olarak -(y)ıp, -ip, -up, -üp ve -arak, -erek unsurların bağlaç olarak kullanımlarında görürüz. Türkçede bu kullanımlar ne kadar basit görülürse görünsün yabancı bir öğrenciyi ana dilinin sentaks dizilişine ait olan art arda bileşik tümcelere yönlendirir ve -(y)ıp, -ip, -up, -üp ve -arak, -erek biçimbirimlerle kurulan bileşik tümcelerin doğru kullanmalarına engel olur. Bu engeller sadece edim sayesinde ortadan kaldırılır. Bu tür bileşik tümcelerden dışında ortaç ve ulaçlarla yapılan çok yerleştirme tümceler var. Bileşik tümcelerin doğru kullanımı ve doğru çevirisi Türkçede yerleştirme kavramı doğru anladıktan sonra ve bu iki dil arasındaki aktarmalarının farklılığını kavrandıktan sonra gerçekleştirilebilir.”

Türkçede ve Almancada yan cümle konusunda ortaya çıkan bu zorlukları, Almanya’da dil eğitimi veren bazı dilciler şu şekilde özetlemektedir: “Almanlara Türkçe öğretmek için Türkçe öğretmenliği yaptığım yirmi yılı aşkın süre içerisinde, farklı yapılarıdaki birçok türü ile yan cümle konusunun, öğrencilerim tarafından karmaşık ve çok zor bir konu olarak algılandığını tespit ettim (Savaşçı, 1998: 5).” “Essen Üniversitesindeki doçentlik çalışmamda ve Almanca-Türkçe öğrettiğim değişik okullarda, öğrencilerin Türkçe yan cümleleri ve bunların Almanca karşılıklarını öğrenirken büyük zorluklar yaşadıklarını tespit ettim. Türkçede ve Almancada yan cümlenin tam bir tanımının yapılması ve Almanca ile Türkçe yan cümlelerin bu hususla ilgili farklılıklarının ortaya konması gerekiyordu (Sarı, 2014: 5).”

Yan cümlelerde ortaya çıkan bu problemlerin özellikle art arda sıralı fiilimsi yapılarla örülü uzun cümle yapılarında görmekteyiz. Bunlar daha çok resmi yazışmalarda ve hukuki metinlerde görülmektedir. Daha çok fiilimsi yapılardan müteşekkil, bazen bir sayfayı aşan tek bir çekimli fiili basit cümleyi Almancaya aktarmak, adeta imkânsız hale gelmektedir. Zira Almancada bu kadar uzun basit bir cümle yoktur. Fiilimsi yapılarla örülü bu uzun cümleleri dilimizin zenginliği olarak kabul edebiliriz. Ancak bu cümle yapılarını Almancaya aktarırken, ciddi bir problemle karşı karşıya kalmakta olduğumuzu görmezden gelemeyiz. Böyle uzun bir Türkçe cümlede yer alan fiilimsi yapıların Almancadaki karşılıklarının yan cümle olduğunu ve bunları yan cümle olarak değerlendiremeyen ve çözümleyemeyen bir öğrencinin bu cümleleri Almancaya aktarması adeta imkânsız hale gelmektedir. Avrupa’nın Almanca konuşulan ülkelerinden yükseköğrenim amacıyla Türkiye’ye gelen ve her iki dili de konuşabilen Türk öğrencilerin bu sorunu yaşadıklarını görmekteyiz. Bu öğrenciler Türkçenin yapısını yeterince bilmediklerinden ve özellikle de Türkçedeki fiilimsi yapıları yan cümle olarak değerlendiremediklerinden çeviri konusunda yan cümleleri çözümlene ve çeviri yapma konusunda sorun yaşamaktadırlar.

Türkçedeki fiilimsi yapıların bazılarını Almancada olduğu gibi cümlenin bir ögesi olarak ifade etmek mümkündür. Ancak art arda sıralı fiilimsilerle kurulu çok uzun birleşik cümlenin, aynı şekilde Almancada da fiilimsi yapılarla (Verbalnomen, Verbaradjektiv, Verbaladverb) kurulu bir basit cümle olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Çünkü Türkçedeki bazı fiilimsi yapıları cümlenin bir ögesi olarak Almancaya aktarılamaz.

Bunlar ancak yan cümle (Nebensatz) olarak aktarılabilir. Bu durumu Türkçe vekâletnamede yer alabilecek, bir paragraftan oluşan aşağıdaki basit cümle ile örneklendirebiliriz:

“Türkiye Cumhuriyeti hudutları dâhilinde bulunan Defterdarlıklar, Mal müdürlükleri, Vergi Daireleri, ... ve bilumum resmi makam ve mercilerde beni tam yetkili olarak temsile, işlemleri takibe ve sonuçlandırmaya, her türlü izin ve ruhsatları almaya, kayıt ve tescillerini yaptırmaya, hak ve menfaatlerimi savunmaya, tutanakları imzaya, her türlü yazılı ve sözlü beyan ve izahatlarda bulunmaya, Maliye Bakanlığı, Defterdarlıklar, Vergi Daireleri ve Mal Müdürlüklerine verilmesi gereken beyanname ve bildirimleri elektronik ortamdan ve internetten yararlanarak verilmesi için gerekli şifre kullanıcı kodlarım almaya, Vergi Dairelerinde yapılacak her türlü ödemelerin ve borçların izlenmesi için, elektronik ortam ve internet kullanım şifrelerimi almaya, , bu hususlarda yapılması gereken her türlü iş ve işlemleri yapmaya, takip etmeye ve imzası ile neticelendirmeye yetkili olmak üzere T.C. Kimlik Numaralı, tarafımdan vekil tayin edildi.”

Filimsi yapılarla örülü basit cümleden müteşekkil bu paragrafın Almancaya aynı yapıları ihtiva eden basit bir cümle olarak aktarılması olanaksızdır. Bu filimsi yapılar ancak Almancadaki karşılıkları olan yan cümlelerle ifade edilebilir. Diğer bir çözüm, bu paragrafın Almancada müstakil cümlelere ayrılarak ifade edilmesi olabilir.

Art arda sıralı filimsi yapıları ihtiva eden uzun cümlelerin tek bir yargıya bağlanamayacağını ifade ederek filimsileri sentaktik düzeyde değerlendiren Karabulut (2007: 296-297) görüşlerini şöyle açıklar:

“Türkçenin filimsiler sayesinde sınırsız uzunlukta cümle kurabilme yeteneğine sahip olan ender dillerden biri olduğunu vurgulamak gerekir. Filimsiler yargı bildirmeseler tek bir yüklemle sonsuz sayıda kelime ile bir cümle oluşturmak mümkün olmazdı. Önemli olan yargının derecesidir. Dil incelemelerinde derecelendirme yapmak zorundayız, her şeyi mutlak bir yargıya bağlarsak ara unsurları kaçırabiliriz. Son olarak sınırsız bir genişleme yeteneğine sahip olan şöyle bir cümleyi nasıl değerlendireceğiz? Yoksa, bizim kısa tuttuğumuz bu cümlede, bir yığın kelimeyi öbek yapıp konuşulan ve söylenen onca şeye

rağmen burada tek bir yargı vardır, o da devam etmek'tir mi diyeceğiz? "Koşarak eve giren adam, kızın kendisini gördüğünü fark edince, babasından korkup evden ayrılmayı, yağın yağmurun altında bir süre koşuşan köpekleri seyretmeyi, kuşları dinlemeyi, kendisine bakan insanlara kızgın kızgın bakmayı ve onları paylayarak yoluna devam etmeyi istedi."

Buradan şu sonuca varıyoruz: Yabancı dil Almancanın öğretiminde, genelde ana dilimiz Türkçenin ve dolayısıyla özelde bizim konumuzun ana unsurunu oluşturulan fiilimsi yapıların ve bunların Almancadaki eşdeğerliliği olan yan cümlelerin iyi araştırılması ve öğrenilmesi gerekmektedir. Bunun yerine getirilebilmesi için de üretici dönüşümlü dilbilgisi kuramı ışığında Türkçedeki fiilimsilerin yan cümle olarak incelememiz gerekir. Fiilimsilerin yan cümle olarak değerlendirilmesi, hem yan cümle yapılarının kolayca çözümlenebilmesini ve dolayısıyla hem de yabancı dil Almancanın öğretimini bir hayli kolaylaştıracaktır.

Bu çalışmadan ana hatlarıyla şu sonuçlar çıkarılmıştır:

Türkçede yapılarını göre cümlelerin üzerinde tartışılan bir konu olduğunu, dilcilerin birçoğunun geleneksel olarak bu cümlelerin sadece yüzey yapılarını esas alarak cümleyi açıkladıklarını, cümlelerin derin yapısını dikkate almadıklarını tespit ettik. Özellikle Avrupada eğitim görmüş dilcilerin birleşik cümleye farklı yaklaştıklarını, bunları daha çok kuramsal temellere dayandırarak üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramı ışığında değerlendirme yaptıklarını gördük. Bu yaklaşıma istinaden fiilimsi yapıları yan cümle olarak kabul ettiklerini tespit ettik. Avrupada eğitim görmüş dilcilerin Türk dilini araştırırken bu dile Avrupa dilleri cihetinden baktıklarını söyleyebiliriz. Ancak dil bilim temelli ve belirli kuramlara dayalı bu bakışın ve değerlendirmenin Türk dilbilimine farklı bir bakış açısı getirdiğini, Türkçeyi statik yapının dışına taşıdığını fark etmek mümkündür.

Türkçede yan cümlenin farklı tanımlarının olduğu ve bu konuda bir birlik olmadığını gördük. Türkçedeki fiilimsi yapıların eşdeğerliliğinin (Äquivalenzte) Almancadaki yan cümleler olduğunu, ancak bunların bağlanma şekillerinin farklı olduğunu gördük. Türkçede fiilimsi yapılar bir yönetim alanına sahiptir ve kendi öğelerini yönetebilme dolayısıyla cümle kurabilme özellikleri vardır. Her iki dilde de yan cümlelerin ifade edilme ve bağlanma şekillerinde farklı dilsel yapılar kullanılsa da işlev açısından ortak özellikler taşıdığını tespit ettik.

Her iki dilde de yan cümlelerin temel cümleyi sentaktik ve semantik olarak tamamlayan yapılar olduğunu ve yan cümlelerin temel cümlenin öğelerinden birinin görevini yerine getirdiğini tespit ettik.

Türkçede yan cümlelerin bir kısmının çekimli fiilli olduğu, bir kısmının çekimsiz fiilli olduğunu, Almancada ise Infinitiv ve Partizip yapılarının dışında bütün yan cümlelerin çekimli fiilli olduğunu, Almanca ile Türkçe birleşik cümlelerde temel farkın bağlanma şekillerinde ortaya çıktığını gördük.

Türkçede ve Almancada birleşik cümle yapılarının farklılıklardan daha çok benzerlikler arz ettiğini, Türkçedeki fiilimsi yapıların yan cümle olarak ele alınmasının yabancı dil Almancanın öğretimini kolaylaştırabileceğini gördük.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aksan, Doğan (2000), “*Her yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*”, TDK Ankara.
- Aktan, Bilal (2009), “*Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*“, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Atabay, Neşe, Özel, Sevgi ve Çam, Ayfer (2003), “*Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*”, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Banguoğlu, Tahsin (2011), “*Türkçenin Grameri*”, TDK Basımevi, Ankara.
- Başkan, Özcan (2006), “*Dilde Yaratıcılık*”, Multilingual, İstanbul.
- Bayraktar Nesrin (2004), “*Türkçede Fiilimsiler*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Bayraktar, Nesrin (2006), “*Dil Bilimi*”, Nobel, Ankara.
- Bechert, Johannes ve diğerleri (1971), “*Einführung in Die Generative Transformationsgrammatik*”, 2. Auflage, Max Huber Verlag, München.
- Bilgegil, Kaya (2009). “*Türkçe Dilbilgisi*”, Salkımsöğüt Yayınları, 3. Basım, Erzurum.
- Borsley, Robert D. (1997), “*Syntax-Theorie*”, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Brockhaus, Friedrich Arnold (1972), “*Der Sprachbrockhaus*”, Wiesbaden.
- Butzkamm, Wolfgang (1989), “*Psycholinguistik des Fremdsprachenunterrichts*”, Francke, Tübingen,
- Bünting, Karl-Dieter ve Ader, Dorothea (1992), “*Grammatik Auf Einem Blick*“, Isis Verlagsgesellschaft AG Chur, Schweiz.
- Chomsky, Noam (1965), “*Aspects of The Theory of Syntax*”, Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam (2011), “*Dil ve Zihin*”. (Çev. Ahmet Kocaman) BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Csató, Éva Á (1990), “*Non-finite Verbal Constructions in Turkish*”, In Bernt Brendemoen (ed.) *Altaica Osloensia*. Oslo: Universitetsforlaget. 75-88.
- Delice, İbrahim (2012), “*Türkçe Sözdizimi*”, Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul.
- Demir, Nurettin, Yılmaz Emine (2014), “*Türk Dili*” Grafiker Yayınları, Ankara.
- Deny, Jean (1921), “*Türk Dil Bilgisi - Osmanlı Türkçesi*”, (Çev. Ali Ulvi Elöve), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1976), “*Tümcebilgisi*”, TDK Yayınları, Ankara.

- Doğan, Gürkân (1990), “*Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağntı*”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ankara.
- Duden (1998), “*Schülerduden Grammatik*”, Dudenverlag, Mannheim.
- Duden (2003), “*Deutsches Universalwörterbuch*”, hrsg. vom wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion, 5 Auflage, Mannheim.
- Duden, Band 4 (1998), “*Die Grammatik*”, Herausgegeben von der Dudenredaktion, Mannheim.
- Duden, Der kleine Duden (2004), “*Deutsche Grammatik*” Dudenverlag, Mannheim.
- Dürscheid, Christa (2010), “*Syntax Grundlagen und Theorien*”, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Ediskun, Haydar (1999), “*Türk Dilbilgisi*” Remzi Kitabevi, Istanbul.
- Eisenberg, Peter (2013), “*Der Satz Grundriss der Deutschen Grammatik*”, 4. Auflage, Verlag J.B. Metzler, Stuttgart-Weimar.
- Engel, Ulrich (1994), “*Syntax der deutschen Gegenwartssprache*“, Erich Schmidt Verlag GmbH & Co. Berlin.
- Engelen, Bernhard (1975), “*Heutiges Deutsch*”, Max Hueber Verlag, München.
- Erben, Johannes (1969), “*Deutsche Grammatik*”, Fischer Bücherei GmbH, Frankfurt am Main.
- Erben, Johannes (1984), “*Deutsche Syntax, Eine Einführung*” Verlag Peter Lang AG, Bern.
- Ergin, Muharrem (1995), “*Üniversiteler İçin Türk Dili*”, Bayrak Yayınevi, İstanbul.
- Ergüzel, Mehdi ve diğerleri (2011), “*Üniversiteler İçin Türk Dili*”, Savaş Yayınevi, Ankara
- Erişek, Özcan (2009), “*Almanca İlgeç, Bağlaç ve Bağlaç İşlevli Belirteç-Sözlük*”, Aktif, İstanbul.
- Erkman Akerson, Fatma ve OZİL, S.N. Şeyda (1998), Türkçede Nitelerne Sıfat İşlevli Yan Tümceler, Simurg, İstanbul
- Erkman Akerson, Fatma ve Ozil, S.N. Şeyda (2015), “*Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*”, TDK Yayınları, Ankara.
- Ersen-Rasch, Margarete I. (2011), “*Türkisch für Fortgeschrittene*”, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Ersen-Rasch, Margarete I. (2012), “*Türkische Grammatik*”, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

- Gadjiyeva, N.Z. (1973), “*Osnovniye Puti Razvitiya Sintakasiçeskoj Stuktury Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin Söz Dizimi Yapısının Esas Gelişme Yolları)*”, Moskova.
- Gemalmaz, Efrasiyap (2010), “*Türkçenin Derin Yapısı*”, Yay. Hzl. Cengiz Alyılmaz, Osman Mert, Belen Yayıncılık, Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat (1978), “*Dilbilgisi*”, Kanaat Yayınevi, İstanbul.
- Göğüş, Beşir (1969) “*Türkçede Cümlemsilerin Kuruluşu ve Temel Cümleciğe Bağlanma Şekilleri.*” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Grönbech, (1995), “*Türkçenin Yapısı*”, (Çev. Mehmet AKALIN), TDK Yayınları, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1992), “*Türk Dilinde Edatlar*”, MEB Yayınları, İstanbul.
- Haig, Goeffry (1998), “*Relative Constructions in Turkish*”, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.
- Harris, Zelling S. (1957), “*Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure. In: Language 3. Auch in : The Structure of Language*”, ed. By J.A. Fodor and J.J. Katz, New Jersey 1965.
- Hartung, Wolfdietrich (1967), “*Die Zusammengesetzten Sätze des Deutschen*“, Akademie-Verlag, Berlin.
- Hatiboğlu, Vecihe (1982), “*Türkçenin Söz Dizimi*”, TDK Yayınları, Ankara
- Helbig, Gerhard (1986), “*Geschichte der Neueren Sprachwissenschaft*”, Westdeutscher Verlag.
- Helbig, Gerhard ve Buscha, Joachim (1986), “*Deutsche Grammatik*”, VEB Verlag Enzyklopaedie Leipzig.
- Helbig, Gerhard ve Buscha, Joachim (2005), “*Deutsche Grammatik*”, Langenscheidt, Berlin.
- Hengirmen, Mehmet (2009), “*Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*”, Engin Yayınevi, Ankara.
- Hengirmen, Mehmet (2011), “*Türkische Grammatik für die Deutschen*”, Engin, Ankara.
- Hentschel, Elke ve Weydt, Harald (2003), “*Handbuch zur Deutschen Grammatik*”, Walter de Gruyter, Berlin.
- Hovdhaugen, Even (1975), “*Relative Clauses in Turkish*”, Bilimsel Bildiriler, Ankara.
- Huber, Emel (2013), “*Dilbilimine Giriş*”, Multilingual, İstanbul.
- Jansky, Herbert (1982), “*Lehrbuch der Türkischen Sprache*”, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

- Johanson, Lars (2014), “*Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*” (Çev. Nurettin Demir) (2. Baskı), TDK, Ankara.
- Jude, Wilhelm Karl (1957), “*Deutsche Grammatik*”, Georg Westermann Verlag, Braunschweig.
- Jung, Walter (1953), “*Kleine Grammatik Der Deutschen Sprache*”, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Jung, Walter (1980), “*Grammatik Der Deutschen Sprache*”, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Karaağaç, Günay (2012), “*Türkçenin Söz Dizimi*”, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, Günay (2013), “*Türkçenin Dil Bilgisi*”, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara
- Karahan, Leyla (1999), “*Türkçede Söz Dizimi Cümle Tahlilleri*”, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kıran, Zeynel; Eziler, Kıran Ayşe (2013), “*Dilbilime Giriş*”, s. 159-160.
- Koç, Nurettin (1992), “*Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*”, İnkılap, İstanbul.
- Koç, Nurettin (1994), “*Yabancılar İçin Dilbilgisi*”, İnkılap, Ankara.
- Kondrat’ev, G. (1981), “*Grammatičeskiy Sroy Yazıka Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pismennosti VIII-XI Vekov (VIII. – XI. Yüzyıllardaki Eski Türk Yazıtları Dilinin Gramatikal Yapısı)*”, Leningrad.
- Korkmaz, Zeynep (1992), “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”, TDK Yayınları, Ankara
- Kornfilt, Jaklin (1997), “*Turkish*”, Routledge, London.
- Lehmann, Christian (1984), “*Relativsatz*”, Günter Narr Verlag, Tübingen.
- Liebe – Harkot, Klaus (1985). “*Türkisch für Deutsche*”, Frankfurt am Main.
- McCharty, K. M. (1970), “*The Linguistic Adaptation of Loanwords in Modern Standard Turkish*”, University of North Carolina at Chapel Hill.
- Mosel, Ulrike ve Even Hovhaugen (1992), “*Samoan Reference Grammar*”, Scandinavian University Press, Oslo.
- Moser-Weithmann, Brigitte (2001), “*Türkische Grammatik*” Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Musan, Renate (2009), “*Satzgliedanalyse*” 2. Auflage, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- Özkan, Mustafa ve Veysi Sevinçli (2013), “*Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*”, Akademik Kitaplar, 5. Baskı, İstanbul.

- Özsoy, Sumru A. (1994), “*Türkçede Ortaç Yapısı*”, Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayıncılık, Ankara.
- Özsoy, Sumru A. (2015). “*Chomsky'nin Sözdizim Kuramına Bir Bakış*”. Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayıncılık, Ankara.
- Pittner, Karin ve Berman, Judith (2010), “*Deutsche Syntax*”, Narr Francke Attempto Verlag GmbH, Tübingen.
- Ries, John (1931), “*Was ist ein Satz*”, Taussig & Taussig, Prag.
- Rolffs, Songül (1997), “*Zum Vergleich syntaktischer Strukturen im Deutschen und im Türkischen mittels der Dependenz-Verb-Grammatik*”, Peter Lang GmbH, 1997.
- Sarı, Maksut (2014), “*Nebensätze im Deutschen und ihre Äquivalente im Türkischen.*“ Amazon Distribution GmbH, Leipzig.
- Saussure, Ferdinand (1985), “*Genel Dilbilim Dersleri*”, çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- Savaşçı, Özgür (1998), “*Zusammengesetzte Sätze des Türkischen Unter Besonderer Berücksichtigung Ihrer Wiedergabe im Deutschen*”, Huber Utz Verlag Wissenschaft, München.
- Schulz, Dora, Heinz Griesbach (1982), “*Grammatik der Deutschen Sprache*”, Max Huber Verlag, München.
- Steuerwald, Karl (1974), “*Deutsch – Türkisches Wörterbuch*” Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Topaloğlu, Ahmet (1989), “*Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*” İnkılap, İstanbul.
- Uzun, Nadir Engin (200), “*Ana çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*”, Multilingual Yay., İstanbul 2000.
- Uzun, Nadir Engin (2000). “*Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*” İstanbul.
- Üstünova, Kerime, (2014), “*Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi*”, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Vardar, Berke (2002), “*Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*”, Multilingual, İstanbul.
- Wahrig, Gerhard (2000), “*Deutsches Wörterbuch*”, Bartelsmann Lexikon Verlag, München.
- Welke, Klaus (2007), “*Einführung in die Satzanalyse*”, Walter de Gruyter GmbH, Berlin.
- Wöllstein-Leisten, Angelika, Heilmann, Axel, Stephan, Peter, Vinker, Sten (1997), “*Deutsche Satzstruktur, Grundlage der Syntaktischen Analyse*”, Stauffenburg, Tübingen.

- Yalçın, Hüseyin Cahit (2000), “*Türkçe Sarf ve Nahiv*”, (haz.: L. Karahan-D. Ergönenç), TDK Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, Engin (2014), “*Temel Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*”, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Zengin, Dursun (1999), “*Almanca Dilbilgisi – Deutsche Grammatik*” Engin Yayınevi, Ankara.
- Zengin, Eyüp (2012), “*Übungen Zur Deutschen Grammatik*”, 3. Baskı, Sakarya Kitabevi.
- Zielinski, Wolf-Dietrich (1983), “*ABC Der Deutschen Nebensaetze*”, Max Huber Verlag, München.
- Zifonun, Gisela; Hoffmann, Ludger ve Strecker, Bruno (1997), “*Grammatik der Deutschen Sprache*”, Band 3, Walter de Gruyter, Berlin-New York.

Sürekli Yayınlar

- Abdiu, Xhemile (2012), “Türkçede Bileşik Tümcelerın Özelliği Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, ss. 1-11.
- Aydın, İlker (2005), “Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri”, *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, S. 26, ss.29-55.
- Aygün, Mehmet (2007), “Partizipiale Attribute im Deutschen und im Türkischen”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, S. ss.41- 51.
- Aygün, Mehmet (2007), “Temporale Konjunktionen im Deutschen und ihre Äquivalenze im Türkischen”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, S. 2, ss.79-92.
- Aygün, Mehmet (2004), “Der Gebrauch des Gerundiums –arak/-erek des Türkischen und seine Wiedergabeform im Deutschen”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, S. 1, ss. 81-89.
- Aygün, Mehmet (2013), “Kausale konjunktionen im Deutschen und ihre Entsprechungen im Türkischen”, *Internationales Journal of Academic Sociales Science Studies*, Volume 6, ss. 137-148.
- Boz, Erdoğan (2009), “Bir Birleşik Zarf-Fiil Yapısı Üzerine”, *Türk Dili*, S.642, ss. 524-529.
- Çağatay, Saadet (1963), “Türkçede ki < erki”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963*, 2. Baskı, Ankara 1964: ss. 245-250.
- Delice, İbrahim (2012), “Cümle Nasıl Tanımlanmalıdır”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012, p.37-40, Turkey
- Delice, İbrahim (2012), “Yapı Açısından Cümle Sorunu,” *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, ss. 871-876.
- Demirci, Kerim (2010), “Derin Yapı Ve Yüzey Yapı Kavramlarından Ne Anlıyoruz?”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/4 Fall 2010
- Develi, Hayati (1997), “{Sa} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten - 1995*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 115-152.
- Eckmann, Janos (1959) “Çağataycada Yardımcı Cümleler”, *TDAYB*, ss. 27-58.
- Erdoğan, Özlem (2015). “Yan Cümlelerin Dilbilgisel Anlamlı Sözcük Değeriinde Kullanımı”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2015, Cilt: 39, Sayı:2, ss. 245 264.
- Erguvanlı Taylan, Eser (1993), “Türkçe’de –DİK Ekinin Yantümcelerdeki İşlevi Üzerine” *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, ss. 161-171.

- Erguvanlı Taylan, Eser (1994) “Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine” *Dilbilim Araştırmaları*, Hitit Yayınevi, 31-41, Ankara.
- Erguvanlı Taylan, Eser (1998), “Türkçe’de Tümce Yapısına Sahip Tümleş Yantümceleri”, *Doğan Aksan Armağanı, DTCF Yay.* 366, ss. 155-164.
- Fidancı, Mahmut (1996), “Sıralı Cümle”, *Türk Dili*, S. 534, ss. 1315-1324.
- Göçer, Ali (2008), “Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Çözümleme Yöntemlerinin Kullanımı”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı 10, ss.101-119.
- Göknel, Yüksel. (1976), “Üretici Dönüşümlü Dil Bilgisi ve Türkçe Sözdizimi”, *Türk Dili Dergisi*, C.33, S. 295, ss. 263-270.
- Gülsevin, Gürer (2000), “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 122-143.
- Gültekin, Mevlüt (2011), “Kırgız Türkçesinde Zarf-Filler ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları Üzerine Bir Araştırma”, *TÜBAR-XXX*, ss. 99-126.
- Johanson, Lars (1996), “Kopierte Satzjunktoren im Türkischen”, *Sprachtypol. Univ. Forsch. (STUF)*, 49, ss. 39-49.
- Karabulut, Ferhat (2009), “Köktürkçenin Sıfat-Fiilli Yapı Tipolojisi”, *Bilig*, Kış/2009, S. 48, ss. 91-118.
- Karabulut, Ferhat ve Ulutaş, İsmail (2011), “Türk Dili Sıfat-Fiilli Yapı Tipolojisinin Japon, Kore ve Macar Tipolojileri İle Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, Volume 6/1 Winter, ss.1349-1377.
- Karabulut, Ferhat ve Ulutaş, İsmail (2011)“Türk Dili Sıfat-Fiilli Yapı Tipolojisinin Japon, Kore ve Macar Tipolojileri İle Karşılaştırılması”, *Turkish Studies*, Volume 6, p. 1312-1339.
- Karahan, Leyla ((1994). “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, *Türk Dili – Dil ve Edebiyat Dergisi* 505, ss. 19-23.
- Karahan, Leyla (1994), “-sa/-se Eki Hakkında”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 1994/II, S: 516, ss. 471-474.
- Kennely, S. (1987), “Turkisch gerunds” in *H.E Boeschoten & L. Verhoeven*, ss.136-148.
- Korkmaz, Zeynep (2005) "Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları" *Türk Dili*, C.LXXXIX, S.638, ss. 118-125.
- Kural, Murat (1994) “Yantümcelerde Çekim Ekleri”, *Dilbilim Araştırmaları*, 1994, ss. 80- 111.

- Külebi, Oya (2015), "Dilbilim ve Dil Felsefesinde Bir Dönüm Noktası: Noam Chomsky", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, ss. 76-81.
- Mansuroğlu, Mecdut (1955), "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1955*, Ankara, ss. 59-71.
- Ozil, Şeyda (1994), "Temel Tümcelerde ve Ortaçlı Yapılarda Kip Anlatımı", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, ss. 112-127.
- Özkan, Fatma ve MUSA, Bağdagül (2004), "Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi", *Bilig Yaz/2004*, Sayı 30, ss. 95-139.
- Pesetsky, David (1994), "Yönetme ve Bağlama Kuramı", çev. Ahmet Kocaman, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 5, ss. 141-144.
- Sella, Eleni (2012), "Türk Dilinde Ortaçlar – Yunan Dilinde İlgi Yantümceleri: Türkçe’de Parasentemler, Yunanca’da Sentagmlar", *Turkish Studies*, Volume 7/1 Winter 2012, p. 1835-1861.
- Sezer, Ayhan (1981), "Üretimsel-Dönüşümlü Dilbilgisinin Türkçe'ye Uygulanması Üzerine Bir Gözlem", *TDAY-B 1978-1979*, Ankara.
- Sezer, Ayhan (1988), "Yabancı Dil Öğretiminde Üretken Dönüşümü Dilbilgisinin Yeri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl 1988, s. 3, ss. 141-151.
- Şenlik, Ahmet Şefik (2012), "Osmanlı Türkçesinde Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Vol. 45, ss. 251-268.
- Tosun, İbrahim ve Koç, Ali (2014), "Yapı Bakımından Tümce Türleri ve Yan Tümce", *Turkish Studies*, Volume 9/9, ss. 969-990.
- Turan, Zikri (1999), "Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen "Basit" ve "Birleşik" Kavramları Üzerine", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, ss. 299-311.
- Underhill, Robert (2013), "Türkçe Sıfat-Filler", (çev. Duygu Özge DEMİR), *Türkbilig*, 2013/25, ss.147-158.
- Üstünova, Kerime (1998), "Cümle Çözümlemelerinde Yüzey Yapı – Derin Yapı İlişkileri", *Türk Dili Edebiyatı Dergisi*, S. 563, TDK Yayınları Ankara, ss. 398-406.
- Üstünova, Kerime (2006), "Yüklem, Yalnız Özneyi mi İçinde Taşır?" *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 11, ss. 241-250.
- Üstünova, Kerime (2010), "Yüzey Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine", *Turkish Studies*, Volume 5/4 Fall 2010
- Yelten, Muhammet (2005), "Pars-Name'deki Ki'li Birleşik Cümleler Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss 45-56.
- Zülfikar, Hamza (1995), "Girişik Cümle Sorunu", *Türk Dili*, S.521, ss. 643-648.

Diğer Kaynaklar

Öztürk, Jale (2002), “*Memduh Şevket Esendal’ın İlk Sekiz Hikâye Kitabında Yer Alan Hikâyelerdeki Zarf-fiiller ve Zarf-fiil Grupları*”, Çukurova Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.

Şahin, Özalp (1994), “*Almancada ve Türkçede Bileşik Önermelerde Zamanlama İşlevi*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. SBE Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Almanca Anabilim Dalı.

ÖZGEÇMİŞ

Eyüp ZENGİN 01.01.1966 tarihinde Gümüşhane'nin Torul ilçesinde doğdu. İlk ve ortaöğretimini Giresun'un Görele ilçesinde tamamladı. 1981 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi K.K. Eğitim Fakültesi'nde başladığı lisans öğretimini 1985 yılında bitirdi. 1987-1993 yılları arasında özel öğretim kurumlarında Almanca öğretmenliği ve yöneticilik yaptı. 1993 yılından itibaren Sakarya Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1994-1996 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Vakfı müdürlüğü görevini yürüttü. Aynı dönemde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yaptı. 1996 yılından itibaren Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Almanca Dilbilgisi ve Karşılaştırmalı Dilbilgisi dersleri vermeye başladı. 1998 yılı Temmuz-Ağustos aylarında DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst /Alman Akademik Değişim Servisi) burslusu olarak Schwäbisch Hall Goethe Enstitüsü'nde eğitim gördü. 2000 yılında Almanca-Mütercim Tercümanlık adıyla eğitim öğretime başlayan ve 2011 yılından itibaren adı "Çeviribilim" olan bölümde Almanca Dilbilgisi, Karşılaştırmalı Yapı Çözümlemeleri ve Hukuk Alanı Çevirisi dersleri vermektedir. Almanca dilbilgisi, karşılaştırmalı dilbilgisi ve hukuk alanı çevirisi alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.